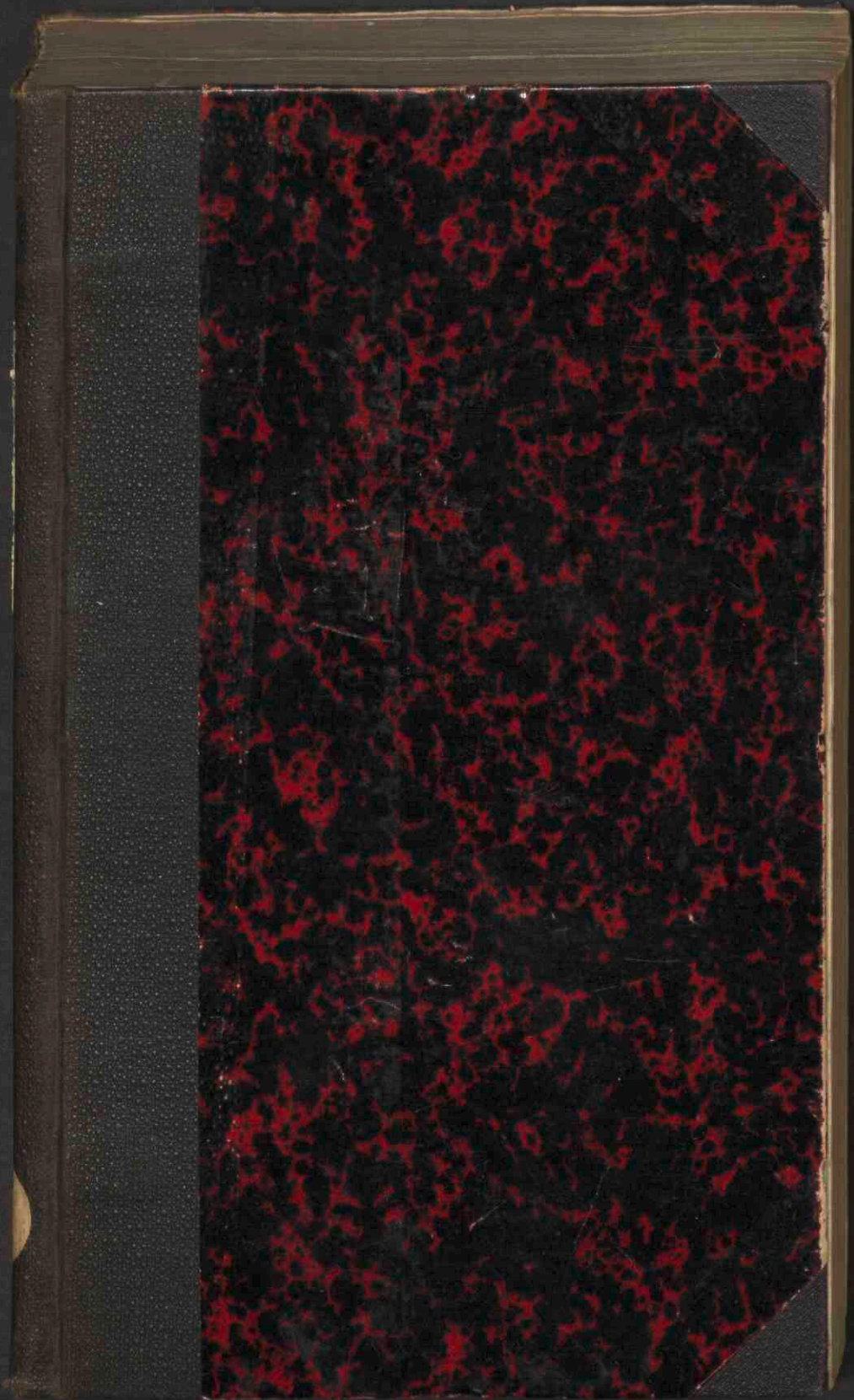

Genees- heel- artzenij- en vroedkundig magazijn

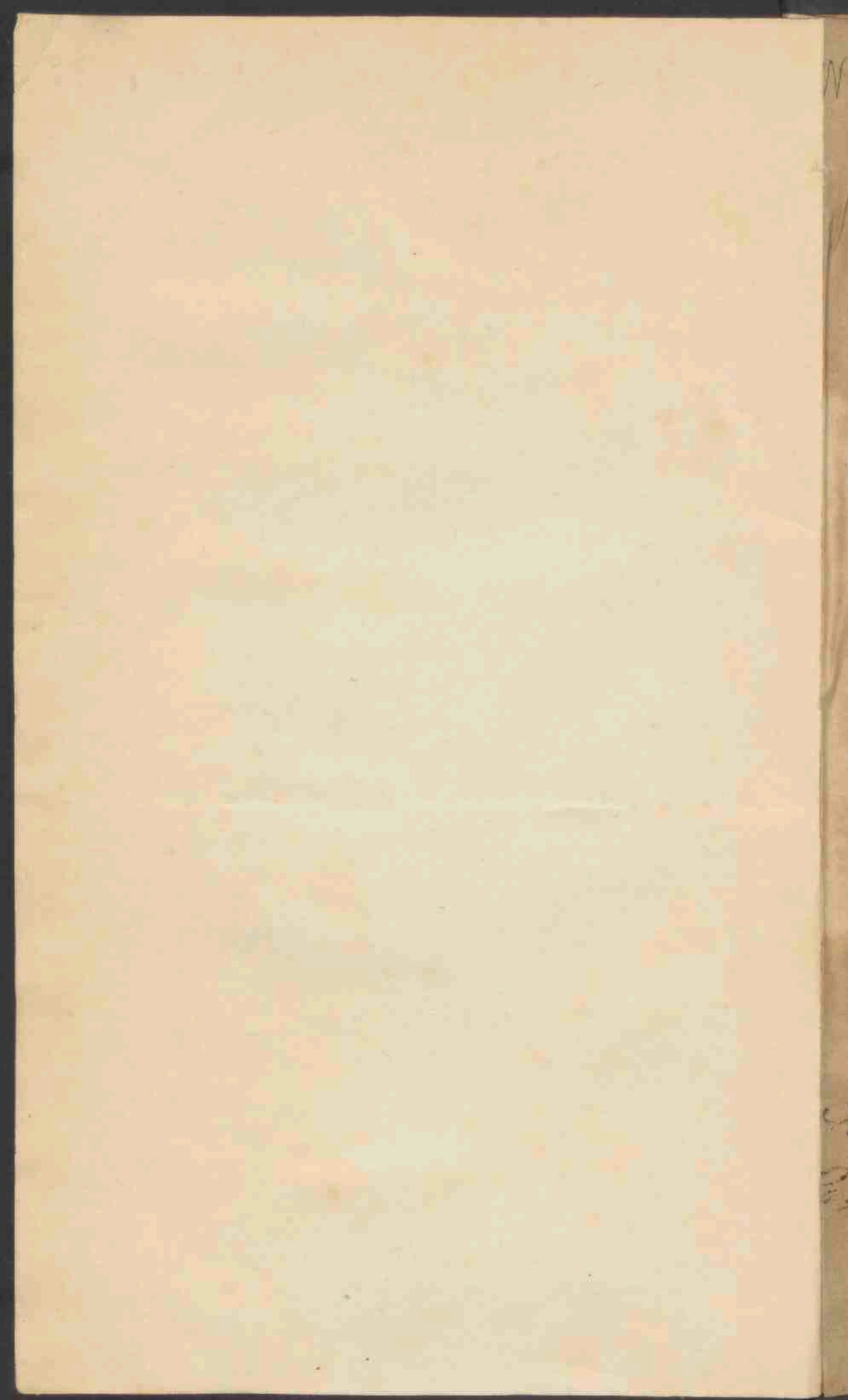
<https://hdl.handle.net/1874/427714>

Mil. Hosp.

N. 132

N. 132.

GENEES-HEEL-ARTZENY-
EN VROEDKUNDIG

M A G A Z I N

*Wy zoeken gezamenlyk met onze Leermeesteren naar
de waerheid.*

SENECA.

WAERNEMINGEN

OVER HET

GROOTER VERMOGEN

VAN DEN

R O O D E N

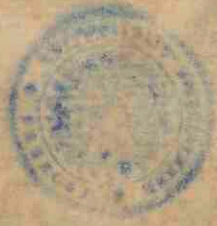
PERUVIAENSCHEN BAST,

IN DE GENEZING VAN TUSSCHENPOO-
ZENDE EN ANDERE KOORTSEN.

Uit het Engelsch van den Heer WILLIAM SAUNDERS:

OVER DE ALGEMEENE GESCHIEDENIS
VAN DEN ROODEN KOORTSBAST.

Ik had reeds lang vermoed dat de gemeen-
lyk in gebruik zynde Peruviaensche Bast,
in kragt en vermogen, veel minder was dan
II. Deel. I. Stuk. A die;

Handwritten notes and signatures in the bottom left corner, including 'Bibliotheca...' and 'M. J. G. A. Z. N.'

die, welke door de eerste Schryvers over dit onderwerp, doch meer byzonderlyk door onze landslieden, MORTON en SYDENHAM, is aengeprezen, in wier werken de genezende kragten van dit Artzenymiddel, in tusfschenpoozende en andere Koortfen, voor byna onfeilbaer worden opgegeven. In hunnen tyd kwam de gepypte Bast (*a*) (ten minste hoedanige nu in gebruik is) in geene aenmerking: de Schryvers, over de kragten der geneesmiddelen handelende, beschryven den PERUVIAENSCHEN Bast van dien tyd klaerblykelyk als eene grooter soort, en als meer saemgepakte stukken, wier kleur gelykt naer roest van yzer, welke kenmerken zeer duidelyke hoedanigheden van den Rooden Bast zyn, wiens binnenste schil eene okerkleur heeft, en wiens harsachtige of middenlaeg zeer naby den Bloedsteen (*b*) komt (*). De Heer DE LA CONDAMINE gaf zyne verwondering te kennen,

(*a*) Quill Bark. (*b*) Lapis Hematitidis.

(*) De Bast is van eene middenmatige dikte, uitwendig ruw, eenigzins grys, somwylen met mosch bezet, inwendig glad, yzerkleunig, van een' scherpen en zeer bitteren smaak. Dezelve wordt in den herfst verzameld, en rondom van den stam en takken afgeschild. DALES *Pharmacologia*, p. 201. Anno 1692.

nen, wanneer hem door den Heer THOMAS BLACHYNDEN, Bestuurder van de ENGELSCHÉ Zuidzee-Maatschappye, te PANAMA, verhaeld wierd, dat de Schryvers over de kragten en bereiding der Geneesmiddelen in ENGLAND, den kleenen en gepypten Bast den voorrang gaven, terwyl de inwoonders van Nieuw SPANJE den grooter Bast hooger waerdeerden (*). Ik kan zulk eene verkiezing al-

(*) Zy tellen gemeenlyk drie soorten van de *Quinquina*, schoon sommigen vier; de witte, de geele, en de roode; men verhaelde my te LOXA, dat deze drie soorten alleenlyk in deugd verschilden; hebbende de witte naeuwlyks eenige kragt, en de roode den gele overtreffende.

De boomen, van welken men het eerst den Bast nam, die zeer groot was, zyn alle dood, zynde geheel en al afgeschild, 't welk hen, wanneer zy oud worden, gewisfelyk doet sterven. De ondervinding heeft geleerd, dat deze afstrooping sommige jonge boomen insgelyks doet sterven; doch het meerder gedeelte ontsnapt het. Hiertoe gebruiken zy een gemeen mes, 't welk zy met beide handen vasthouden; de afhaler steekt hetzelfde in den Bast, zoo hoog als hy reiken kan, en dryft het dus nederwaerds zoo laag als hy slechts kan. Het blykt niet, dat de boomen, welke groeien op die plaets, waer voorheen de oude stonden, minder kragt bezitten dan dezelve, dewyl de stand en landouw dezelfde zyn; het verschil, zoo 'er eenig zy, zal mogelyk ontsaen uit den verschillenden ouderdom der boomen. Doch men treft zeer weinig andere dan jonge boomen aen: my heugt niet 'er eene veel dikker dan myn arm, of boven de 12 of 15 voeten hoog gezien te hebben; deze, welke jong gesneden zyn, schieten nieuwe takken uit de strompen.

alleenlyk hier uit verklaren, dat de grover, die te gelyk met de kleiner stukken van dezen Bast in dit land wierden ingevoerd, of van een' vezel-, spons- of houtachtig samenstel, of waerschynlyk door de vochtigheid bedorven, en van vervallen boomen genomen waren. De Drogisten hebben zulks somwylen aangevoerd, als eene reden tegens het gebruik van

Men verhaelde my te LOXA, dat men te voren den grofften Bast den voorrang gaf, maer dat nu de fynste het meest geacht, en dat de andere 'er bygedaan wierd als iets zeldzaems: de kooplieden kunnen mogelyk hun voordeel daer by vinden, dewyl dezelve beter inpakt. Maer een Waarnemer van de ENGELSche Zuidzee-Maetschappye, te PANAMA, door wiens handen al de *Quinquina*, die in EUROPA komt, moet gaen, verzekerde my, dat de voorrang, dien men tegenwoordig aen den fynen Bast geeft, een gevolg is van verscheiden scheikundige ontbindingen en proefnemingen, welken men met beiden in ENGELAND genomen heeft. Het schynt waerschynlyk, dat de moeilykheid om de groote grove Bast geheelenal te droogen, en zyne natuurlyke geschiktheid om de vochtigheid aen te trekken en te behouden, geholpen hebben om denzelven in minachting te brengen. Het gemeen vooroordeel wil hebben, dat de boom, om niets van deszelfs kragt te verliezen, afgeschild zal worden by de afneming van de maen, en aen de oostzyde. Deze omstandigheden, gelyk ook dat dezelve op den berg van CAJANUMA verzameld was, waren bekrachtigd door eenen Notaris, in het jaer 1735, wanneer de Marquis DE CASTLEFUERTE eenige *Quinquina* van LOXA bekwam, om naer SPANJE mede te nemen op zyne terugreis.

van den Rooden Bast; en vele trachten waerschyndlyk tegen deszelfs in treinbrenging te yveren, totdat men grooter hoeveelheid kan bekomen, en dezelve meer gelyk onder hen verdeeld zy, of totdat zy hebben kunnen beschikken over de groote hoeveelheid van den gewonen Bast, dien zy in hunne pakhuizen hebben.

De smaek en geur van den Rooden Bast worden moeielyker ontwikkeld, en daerom in het begin zoo schielyk niet bespeurd, wegens deszelfs digter samenhang, en omdat de harsachtige laag zoo wel beschermd en besloten is tusfchen twee andere. Dezelve is zichtbaer zwarer, dan eenig ander foort van Bast, en schynt met grooter naeuwkeurigheid gereed gemaekt en gedroogd te zyn, zynde deszelfs natuurlyk voorkomen en vorm beter in stand gehouden.

Uit eene naeuwkeuriger beschouwing van het onderwerp, denk ik dat het waerschyndlyk is, dat dezelve den Bast van den stam of van de grooter takken zy; en ik ben in dit vermoeden te meer bevestigd door de gedachten van myne vrienden, de Geneesheeren WITHERING en FOTHERGILL, in hunne

brieven, aen my medegedeeld, in welken zy opmerken, dat de eigenaertige en werkfame deelen van den Eikenbast fterker zyn, en in grooter hoeveelheid fchuilen in dien van den ftam en grooter takken, dan in dien van de jonger telgen of kleener takken, die in vergelyking van eene onvolkomen wasdom zyn; mogelyk wordt de fyne en gepypte Bast van jonger boomen, die hunne volkomen rypheid nog niet hebben, en deswegens een Bast van geringer vermogen uitleveren, genomen (*).

Wegens de overeenkomst van andere Basten, en den invloed van de landouw en luchttreek, in het veranderen van het voor-
ko-

(*) Meester ARROT, een Schotsch Heelmeester, die den Bast verzameld had in de plaets, waer dezelve groeide, zegt, dat de kleene gepypte Bast, zoo zeer in ENGELAND gewaardeerd, de Bast is van jonger boomen, die gemeenlyk de affchilvering overleven, het geen ouder boomen nimmer te beurt valt. Dit is een sterk bewys, dat de Bast, die het eerst in EUROPA wierd gevoerd, grooter en van ouder boomen was, terwyl de moeilykheid om dien te bekomen de reden geweest is, waerom een kleener en jonger Bast in gebruik kwam. Meester ARROT, en alle andere Reizigers komen overeen, in het verheffen van den Rooden Bast boven alle andere. *Encyclopaedia. Cortex. Vol. I.*

komen, en zelfs door eenen indruk te maken op de vermogens der gewassen van dezelfde foort, heb ik zeer veel regt om te besluiten, dat het onderscheid beide in de grootte en kleur, tusschen den Rooden en den gemeenen PERUVIAENSCHEN Bast, afhangt of van de grootte der takken, of van andere omstandigheden, die niet noodwendig een eigenaertig (c) verschil in den boom insluiten. — By vergelyking van den grooter Bast van den Eikenstam met deszelfs Telgen - Bast schoon van denzelfden boom genomen, bevinde ik de eerste van eene roode kleur, terwyl de laetste veel bleeker is, de oneffenheid der schil van de grooter Eikenbast en deszelfs algemeen voorkomen mag men vergelyken met die van den kleenen Eikenbast, als de Roode met den gemeenen PERUVIAENSCHEN Bast; en ik heb, door de Looijers op dit stuk te ondervragen, niet slechts geleerd, dat de grover Bast in deszelfs vermogens als een samentrekkend middel sterker is; maer ik heb door de aftreksels van beiden te vergelyken, en door dezelve de best uitwyzende proeven, met opzicht tot derzelver samentrekkende kragt, te doen ondergaen, door de ontbindingen van yzer met dezelve te ver-

men-

(c) Specific.

mengen , bevonden dat de nedergeplofte deelen van de grover en meersaemgepakte stukken van den Bast zwarter van kleur en in grooter hoeveelheid waren , dan die van den kleiner Telgen-Bast. — Ik heb vele Geneeskundigen , die myne monsters van den Eiken-Bast gezien hebben , overtuigd , dat dezelve zeer geschikt zyn om myn vermoeden , dat de Roode Bast de *Cinchona Officinalis* van LINNÆUS is , optehelderen en te versterken.

De volgende beschryving van den PERUVIAENSCHEN Bast , uit POMET ontleend , is insgelyks eene verdere bekrachtiging van deze stelling : — “ De *Quinquina* is de bast van een’ boom , die in PERU , in het wingewest van QUINTO , op de bergen naby de Stad LOXA groeit. Deze boom is byna zoo groot als een kersfeboom ; zyne bladen zyn rond en getand ; hy brengt een lange roode bloem voort , waer uit eene foort van peul geboren wordt , in welke men een pit vindt gelyk een amandel , die plat en wit , en met eene dunne schil bekleed is : die Bast , welken men aen den voet van de bergen van de boomen afhaelt , is dikker , omdat dezelve meer voedsel ontvangt uit de aerde ; hy is glad , van buiten ligt geel , en
 „ van

“ van binnen van eene bleekbruine kleur.
 “ Die, welken men bekomt van de boomen
 “ op den top der bergen, is veel fraeier;
 “ dezelve is ongelyk, van buiten bruiner,
 “ en inwendig hooger van kleur; doch de
 “ boomen, die op het midden van de ber-
 “ gen groeien, hebben nog bruiner en ruwer
 “ Bast dan de andere. Alle deze Basten zyn
 “ bitter, maer die van de boomen aen den
 “ voet der bergen veel minder dan de andere.

“ Hier uit volgt, dat de minstvermogende
 “ Bast die is, welke in de laegste plaetsen
 “ groeit, omdat dezelve meer aerd- en water-
 “ achtige deelen in heeft, dan die, welke hoog
 “ wast, en om de tegenovergestelde reden
 “ beter is; doch de beste van allen is die,
 “ welke op het *midden der bergen* groeit, omdat
 “ dezelve noch te veel noch te weinig voed-
 “ sel ontvangt. — Daer is eene andere foort
 “ van Bast, dien men van de bergen van
 “ POTOSI krygt, die bruiner, geuriger, en
 “ bitterer is dan de voorgaende, maer veel
 “ schaerscher dan een van de overigen.

“ De hoedanigheden, welken wy in den Bast
 “ moeten waarnemen, zyn dat dezelve be-
 “ hoort *zwaer* te wezen, van eene *vaste zelf-*

“ *standigheid, gezond en droog. Wacht u voor*
 “ *zulken, die verrot is, terstond in het*
 “ *het water zinkt, en op het doorbreken in*
 “ *stof vervliegt, of vuil en morsig is, ge-*
 “ *lyk somwylen gebeurt; maer verkies den*
 “ *zoodanigen, die in kleene dunne stukken,*
 “ *donker en zwartachtig van buiten, met een*
 “ *weinig witte mos, of met eenige kleene*
 “ *varen blaedjes bezet, inwendig ROODACHTIG*
 “ *is, en een' bitteren onaengenamen smaek*
 “ *heeft; en verwerp dien, die opgebro-*
 “ *ken, vol van ligte houtachtige vezelen en*
 “ *van eene rosse kleur is, en draeg zorg dat*
 “ *'er geen verscheiden stukken houts onder*
 “ *dezelve zyn, van welke gy somwylen meêr*
 “ *hebt dan van den Bast.*

“ *Dezelve was in het jaer 1653 door den*
 “ *Kardinael LAGO, een Jesuit, het eerst in*
 “ *VRANKRYK overgebracht; en dewyl hy*
 “ *denzelve van PERU had medegenomen,*
 “ *was die in VRANKRYK zoodanig in trek,*
 “ *dat hy by het gewigt tegen de prys van*
 “ *het goud verkoft wierd.”*

Sedert de eerste uitgaef van deze Verhan-
 deling, heb ik myne onderzoekingen in andere
 plaetsen uitgestrekt, door welke ik overtuigd
 ben,

ben, dat men niet langer in twyffel kan zyn of dezelve de *Cinchona Officinalis* is. Ik heb een monster van den Rooden Bast, 't welk my gegeven is door den heer BABBINGTON, de *Apotheker* van GUY's Ziekenhuis: — het bevat in zich een' tak van den gepypten Bast, juist zoo als dezelve ingevoerd is.

Ik heb sommige monsters van den Rooden Bast zoo groot bevonden, dat zy een aenmerkelyk gedeelte van het houtachtige bevatten; en welke derhalve min geschikt is voor het gebruik dan die, welke van eene middenmatiger grootte is: door meenigvuldige proefnemingen, over dit onderwerp, ben ik inderdaed bekwaem, om met groote juistheid op het gezicht te bepalen de vergelykelyke hoeveelheid van de hars, in twee onderscheiden stukken van den Bast.

Sommigen hadden voorgeslagen, dat de Roode Bast zeer veel overeenkomst heeft met den Mahognie Bast; maer na dien Bast onderzocht, en met lieden by wien dezelve zeer bekend is, daerover gesproken hebbende, ben ik verzekerd, dat 'er geen grond is om te vermoeden, dat hy dezelfde is, byaldien de volgende natuurkenners, door eene geschikter gelegenheid,

heid in staet gesteld om dit gedeelte van ons onderwerp te onderzoeken, overtuigd wierden, dat dezelve de Bast is van een' boom in *geslacht* of *soort* van de *Cinchona Officinalis* verschillende: zulk eene ontdekking kan de proeven, wegens deszelfs overtreffend vermogen, niet verzwakken; en ik zou blyde geweest zyn, hadde men bevonden dat dezelve een voortbrengfel is van eenige van onze volkplantingen, in stede dat dezelve tot nu toe niet bekend is in EUROPA, dan slechts als een inboorling van ZUID-AMERICA. Verscheiden verstandige mannen, die geneigd waren om te denken, dat dezelve den Bast van een' verschillenden boom was, veranderden terstond van gedachten, door denzelven te onderzoeken in de gedaenten van een afkooksel, geestryk- (*d*) of waterachtig aftreksel (*e*), in welke hy de echte smaek en kleur van den gewonen PERUVIAENSCHEN Bast behoudt, uitgezonderd dat deze vry sterker zyn. Ik vermoede, dat wy lang gedwaeld hebben, door geheelenal over de deugdzaamheid van den PERUVIAENSCHEN Bast te oordeelen uit de kleur van deszelfs uitwendige schors. Ik heb sommige monsters van den Rooden Bast gezien, wel-

(*d*) Tinctura. (*e*) Infusum.

welke zeer vele harsachtige deelen bevatte, met eene zeer witte schors, doch wiens inwendige lagen saemgepakt, en van een donker roode of okerkleur waren. Ik heb twintig kasfen van dezen Rooden Bast onderzocht in denzelfden staet, in welken hy ingevoerd was, en vond altoos een zeer aenmerkelyk gedeelte van den gepypten Bast onder denzelven.

Indien de uitvoering van dit werk evenredig was met deszelfs gewigt, het zou de opmerking van het algemeen, in eenen trap ver boven de meeste geneeskundige onderwerpen, gaende maken. Zulks zal buiten kyf toegestaen worden van hun, die ooggetuigen geweest zyn van de kwaedaertigheid en doodelykheid der tusschenpoozende en aflatende koortfen, in ieder gedeelte van de waereld, maer wel byzonder onder de warme luchtstrekken; deze doodelykheid is geenszins te wyten aen de onkunde, of onbedrevenheid der geneesheeren in die landen, maer aen het onvermogen van den gewonen Bast, die in algemeen gebruik is.

Men staet toe dat het getal der geenen, die een slagtoffer van de heerschende en seizoenkoortfen worden, onder de warme luchtstrekken,

ken, oneindig grooter is dan dat, 't welk door het vyandelyk moordtuig vernield wordt. In byna alle de gevaerlyke koortfen, die in onze Oost- en Westindifche bezittingen voorkomen, is de Bast van PERU het voornaemste middel. Derhalve denk ik, dat het een voorwerp van het grootste aenbelang is voor onzen landaert, dat onze vloten en legers rykelyk voorzien worden met dezen Bast, die hun zelden of nooit zal te leur stellen.

Een *Drogist* zeide tegen my, dat dit middel door deszelfs groote werkzaamheid gevaerlyk wierd; ik antwoordde, dat wyn, met water vermengd, veel veiliger was in de handen van een' onbedreven, dan enkele wyn, maer dat zulks niet bewees, dat wyn geen beter hartversterkend middel was dan water. Men kan het zelfde zeggen om te bewyzen, dat zwakke en kragteloze middelen, dewyl zy zachter werken, daerom verkieslyk zyn, boven de meervolmaekte in hunne foort. Ik geloof, dat de algemeene en meest gegronde klagt is over het gebrek van kragt en vermogen in den Bast, en geenszins dat dezelve te vermogend en werkzaam is. Om dit te bevestigen wyze ik myne Lezers na de hier achter gevoegde brieven, welke aentoonen, dat de hartnek-

kig.

kigheid en weerspannigheid der tusfchenpoozende koortfen van het tegenwoordig jaer zoodanig waren, zelfs in dit land, dat zy den gewonen Bast weêrftonden, en alleenlyk weken voor den Rooden Bast.

Niettegenstaende ik al vry vroeg een gunftig denkbeeld van dezen Bast opvatte, echter fchiet het zelve ver te kort by dat, 't welk ik met regt kan verdedigen, wegens de vereenigde getuigenis van zoo vele heeren, in de verafgelegen deelen van dit land. Verfcheiden brieven, welken ik ontvangen heb, zyn gefchreven met zoodanig een' yver, ten voordeele van dezelfs overtreffend vermogen, dat zy alleenlyk kunnen opgesteld zyn door de sterkfte overtuiging, welke uit veelvuldige en nauwkeurige waarnemingen ontfiaen is.

Vele van myne geneeskundige vrienden heb ik overgehaeld, om den Rooden Bast te gebruiken in onze buitenlandsche bezittingen; en het zal my vermaek doen aen het algemeen den uitslag van hunne waarnemingen bekend te maken, zoo rasch als ik met dezelve ver-eerd worde. Een meer vermogende Bast wordt inzonderheid vereischt in die landen, waer het geweld en gevaer van den aeval zoo groot zyn.

In

In de volgende waarnemingen heb ik my zelven bepaeld tot het gebruik van den Rooden Bast in koortfige ziekten; maer ik ben dadelyk in het bezit van vele dingen, tot bewys van deszelfs overtreffend vermogen in andere ziekten, in welke men den gewonen PERUVIAENSCHEN Bast nuttig bevonden had.

De invoering van den Rooden Bast in dit land was het gevolg van zekere gebeurtenis. In het jaer 1779 werd 'er een Spaensch schip, van LIMA komende, en geschikt naer KADIX, door het *Fregat* de HUSSAR genomen, en te LISBON opgebracht: de lading bestond geheel enal uit dezen Bast, waarvan terstond een gedeelte in dit land overgebracht wierd; en door sommige LONDONSCH E *Drogisten* was een aanzienlyk gedeelte te OSTENDE opgekoft; tot een zeer lagen prys. De kassen, in welken denzelve naer EUROPA was overgevoerd, waren schier dezelfde als die, in welken de gewone PERUVIAENSCH E Bast besloten was; en zy werden alle verkoft, onder de algemeene benoeming van *Quinquina*. De *Drogisten*, in wier handen de Roode Bast het eerst kwam, vonden het moeilyk om denzelve aen den man te helpen, dewyl deszelfs voorkomen zoo zeer verschilde van den gewonen Bast: einde-
lyk

lyk boden zy denzelven ter beproevinge aen die *Apothekers*, welke in zulke plaetsen wonen; waer de tuschenpoozende koortfen veelvuldig zyn: het voordeel, dat zy door deszelfs gebruik genoten, overtuigde hen spoedig van deszelfs grooter vermogen. Hy werd al vroeg in de Ziekenhuizen gebruikt; en zyn meerder vermogen werd algemeen bekend. Dêzelve is sedert altoos in algemeen gebruik gebleven in de Ziekenhuizen van St. BARTHEL, St. THOMAS, GUY, en in het LONDONSCHÉ. De achting van den Rooden Bast is derhalve beter gevestigd, en ondersteund door de samenloopende getuigenissen van meer Artzen, dan die van eenig ander geneesmiddel. Elk *Drogist*, met wien ik over dit onderwerp gesproken heb, verzekerde my, dat de vraeg naer denzelven in dit land sterk en algemeen is: en ik ben insgelyks verwittigd, dat wy van denzelven voorzien zullen worden; en terwyl hy nu niet langer onder de handen van eenige weinige handelaers is, zyn de vooroordeelen der *Drogisten* verdwenen; en ik heb nu laetst niets gehoord van deszelfs verderffelyke hoedanigheden, welke men voorgaf uit deszelfs grooter vermogen ontstaen te zyn.

Van de moeielykheid om zulke proeven, 't zy over de uitwerkzels van geneesmiddelen, of omtrent eenigen tak van de Geneeskunde, waer de dierlyke huishouding in aenmerking komt, te volvoeren, volkomen bewust zynde, verzocht ik het gevoelen van vele vernuftige en oplettende kunstoeffenaren, die wegens hun stand veelvuldige gelegenheid gehad hebben, om den Rooden Bast te beproeven. Deze voorzorg schieen des te meer noodzakelyk, omdat ik wel overtuigd ben, dat de zucht voor iets nieuws, en eene te groote ligtgeloovigheid in het toelaten van proeven op een zeer twyffelachtig gezag, de geneeskunst meer dan eenige andere wetenschap bedorven, en meer nadeel gedaen heeft, dan de ongerymdste en ingebeelde leerstelsels, wier dwalingen gemakkelyk ontdekt worden.

OVER DESZELFS KENBARE HOEDANIGHEDEN.

De Roode Bast is in veel grooter en dikker stukken, dan de gewone PERUVIAENSCHÉ Bast. Dezelve bestaet klaerblykelyk uit drie onderscheiden lagen. De uitwendige is dun, ruw, en vaek bedekt met eene mosachtige zelfstandig-

digheid, en van een roodachtige bruine kleur (*). De middenste is dikker, vaster, en donkerer van kleur. Hier schynt het harsachtige gedeelte geheelenal te schuilen, zynde zeer bros, en bevattende duidelyk eene grooter hoeveelheid van ontvlambare stoffe, dan eenig ander soort van Bast.

De inwendige laeg heeft een vezel- en houtachtiger voorkomen, en is helderer rood dan de voorgaende.

Een geheel stuk breekt volgens die brooze wys, welke by de Schryvers, die over de kragten der Geneesmiddelen handelen, als een bewys voor de voortreffelykheid van den Bast is opgegeven.

Wanneer men denzelven tot poeder stampt, zal de middenste laeg, die het grootste gedeelte van den hars schynt te bevatten, niet zoo gemakkelyk als de andere lagen voor den stamper wyken: hierop moet men inzonderheid

(*) Ik zag onlangs eenigen zeer goeden Rooden Bast, wiens uitwendige schil een wit voorkomen had, schoon deszelfs inwendige oppervlakte van eene hoog roode kleur, en de bast zeer harsachtig, saemgepakt en zwaer was.

heid letten, als men denzelven in poeder gebruikt. Deszelfs geur is voornamelyk te ontdekken, 't zy in de poeder of in de ontbinding; zy is duidelyk speceryachtiger, en heeft een sterker graet van bitterheid, dan de gewone Bast.

OVER DESZELFS SCHEI- EN ARTZENY-
KUNDIGE GESCHIEDENIS.

I^e P R O E F.

By twee lood van den Rooden Bast, tot een fyn poeder gestampt, deed men zestien *oncen* overgehaeld water; en nadat dit te gelyk, gedurende vierentwintig uren, in eene enggehalsde florentynsche fles getrokken had, werd het vocht zorgvuldig doorgezygd. Dezelfde proef werd met den gewoonlyk in gebruik zynde PERUVIAENSCHEN Bast genomen.

De kleur van de beide aftreksels was zeer verschillende; die van het aftreksel met den Rooden Bast was veel hooger. De smaek en geur van het aftreksel van den Rooden Bast waren veel sterker, dan die van het andere. Naer het gevoelen van vele heeren, die de aftreksels proefden, was het koude aftreksel

van

van den Rooden Bast tastbaerlyk meer be-
zwangerd, dan zelfs het sterkste afkooksel van
den gewonen Bast.

2^e P R O E F.

By vier lood van het koude aftreksel van
den Rooden Bast werden *twintig* druppels van
het *Geestryk Aftreksel* van de *Staelbloemen (f)*
gedaen. Het zelve werd terstond van eene
donkerer kleur, verloor schielyk zyne door-
schynendheid, en liet na een' korten tyd een
zwart poeder doorzakken.

3^e P R O E F.

By vier lood van het koude aftreksel van
den gewonen Bast werden *twintig* druppels van
het *Geestryk Aftreksel* van de *Staelbloemen*, op
dezelve manier als in de voorgaende proef,
gedaen. Het behieldt eenigen tyd zyne door-
schynendheid, en kreeg naderhand eene don-
kere kleur; maer 'er geschiedde hier geene
doorzakking als in de vorige proef.

4^e P R O E F.

(f) Tinctura florum martialium.

4^c P R O E F.

By twee lood grove poeder van den Rooden Bast werden *zestien oncen* overgehaeld water gedaen; en toen dit zoo lang gekookt had, totdat de eene helft uitgedampt was, werd het vocht, terwyl het warm was, door een stuk linnen gekleinsd. Dezelve proef, onder gelyke omstandigheden, werd met den gewonen Bast genomen. De uitstekender smaak en geur van het afkookfel van den Rooden Bast waren insgelyks merkbaer, even als in het aftrekfel. Het afkookfel van den Rooden Bast liet, onder het bekoelen, eene grooter hoeveelheid van hars doorzakken, dan het afkookfel van den gewonen Bast. Het onderscheid van kleur was insgelyks zeer ken- nelyk.

5^c P R O E F.

By twee lood grove poeder van den Rooden Bast werden *agt oncen* van den proef- geest (g) gedaen; en na dat dit eene week gestaen had, werd het geestryk Aftrekfel doorgezygd.

(g) Proof Spirit.

On-

Onder gelyke omstandigheden, deed men dezelfde proef met den gewonen Bast. Het geestryk Aftreksel van den Rooden Bast had, beide wanneer het op zichzelf gesmaekt werd, en onder eene nederplofing door water, meer geur en smaek, dan dat van den gewonen Bast.

Het geestryk Aftreksel van den Rooden Bast heeft veel hooger kleur dan het andere.

6e P R O E F.

By ieder *overschat* (h) van de voorige geestryke Aftreksels werden *agt oncen* van den proefgeest gedaen, welk mengsel men den tyd van *vierentwintig uren* in eene matige zandhitte trekken, en daarna eene week vermengd liet, somwylen hetzelfde eens omschuddende. Het geestryk Aftreksel werd dan afgegoten: dat van den Rooden was klaerblykelyk het sterkste.

Beide de geestryke Aftreksels van de vyfde en zesde Proef werden, door eene zachte hitte, uitgedampt tot de dikte van een harsachtig verdikt vocht (i).

Het

(b) Residuum. (i) Extractum resinofusum.

Het verdikte vocht, uit het geestryk Aftrekfel van den Rooden Bast, had een effen eendaentig voorkomen, niet ongelijk aen den verdikten PERUVIAENSCHEN Balssem; de geur en smaek van het oorspronglyk geestryk Aftrekfel waren geheel in het zelve bewaerd.

Het verdikte vocht uit den gewonen Bast had eene zeer verschillende gedaente. Het schein grof en gruisig, en geenszins zoogenkenmerkt, als deszelfs oorspronglyk geestryk Aftrekfel.

De hoeveelheid van verdikt vocht, uit den Rooden Bast gehaald, was aenmerkelyk grooter, dan die uit dezelfde hoeveelheid van den gewonen Bast; maer, dewyl het *overblyffel* van geen van beiden volkomen kragteloos gemaekt was, kan men de juiste hoeveelheid niet opgeven (*).

7^e. PROEF.

(*) Op zesentwintig ponden van den Rooden Bast werden zesentwintig tweesloops flessen van den proefgeest gedaen; nadat dit eenigen tyd getrokken had, werd het Geestryk Aftrekfel afgegoten, en in een waterbad overgehaeld; de hoeveelheid van het verdikt geestryk vocht was twaalf en een half ponden; eenig water, op het *overschot* van het geestryk Aftrekfel gedaen zynde, bekwamen vier ponden van het waterachtige verdikt vocht.

7e P R O E F.

Een thélepel vol van ieder der geestryke Aftreksels, volgens de vyfde Proef vervaerdigd, deed men by twee oncen water; de harsachtige doorzakking van den Rooden Bast was niet slechts overvloediger, maer geschiedde ook rascher, dan die van den andere; en echter, voor zoo ver wy uit den smaek en geur van

In eene andere proef, met dertig ponden van den Rooden Bast, van eene minder soort, op dezelve wys als de voorgaende behandeld, verkreeg men slechts elf en een half ponden van het geestryke, en vier en een half ponden van het waterachtige verdikt vocht.

Dezelfde hoeveelheid van den besten, tot hiertoe in gebruik zynde PERUVIAENSCHEN Bast levert van zes en een half tot zeven en een half pond van het geestryk aftreksel uit.

Het zal dienstig zyn hier aen te merken, dat deze proeven hier zyn opgegeven op het gezag van een' zeer voornamen *Drogist*, die naeuwkeuriglyk had opgemerkt de hoeveelheid van het verdikte vocht, door den gewonen weg verkregen, uit eene gegeven hoeveelheid van den Rooden Bast, door twee onderscheiden proefnemingen: de lezer zal insgelyks opmerken, schoon de geest om de geestryke Aftreksels te maken gebezigd, verzadigd kan geweest zyn met hars, dat 'er echter geene versche hoeveelheid op het overschot gedaen was, welke door al de hars 'er uittehlen eene grooter hoeveelheid van harschtig verdikt vocht zoude uitgeleverd, en gevolgelyk weinig of niets voor het waterachtige verdikt vocht overgelaten hebben. Schoon deze proeven niet genomen zyn, met eenige wysgeerige bedoeling, echter ben ik van derzelve naeuwkeurigheid genoegzaam overtuigd: zy doen meer af dan proeven, op eene minder hoeveelheid genomen.

van beide konden oordelen, bleef 'er nog oneindig meer van den Rooden, dan van den gewonen Bast in het water ontbonden.

8^e P R O E F.

In navolging van de Proeven van myn' vernuftigen vriend, den geneesheer PERCIVAL, deed ik by vier lood van het waterachtige afteksel van iederen Bast eenige weinige druppels van den *slappen Vitriolgeest* (k). Het zuur verliest zyn smack veel meer in het afteksel van den Rooden, dan van den gewonen Bast, zoo dat 'er meer voorkomende verschynzels waren, dat het zelve middenflchtig geworden was.

9e P R O E F.

Een afkooksel van beide den Rooden en gewonen PERUVIAENSCHEN Bast was vervaerdigd, door van ieder twee lood te nemen, en dezelve in anderhalve pint waters te koken, tot op één pint: de eerste had grootelyks de overhand in sterkte en vermogen, gelyk in eene voorgaende Proef gemeld is. By ieder afkooksel werd eene versche pint waters gedaen: de

ko

(k) Spiritus Vitrioli tenuis.

Koking bleef aenhouden, totdat die hoeveelheid was uitgedampt. Het afkookfel van den gewonen PERUvienschen Bast schein traspwyze deszelfs onderscheidenlyke hoedanigheden te verliezen, terwyl dat van den Rooden zyne eigen op den duur behieldt.

Dezelfde hoeveelheid waters als voorens werd wederom by beide gegoten, en de afkoking herhaeld, zoo lang totdat 'er een Gallon (†) waters was uitgewademd; op het einde van welken tyd de gewone PERUviensche Bast byna smakeloos geworden was; maer de Roode Bast behield nog al deszelfs kenelyke hoedanigheden. Deze Proef bewyst, dat de gewone manier, volgens welken men den Bast kookt, schadelyk is voor deszelfs vermogens.

Op myn verzoek heeft de heer SKEETE, een zeer vernuftig en opmerkzaam jongman uit BARBADOS, en leerling der Geneeskunde in GUY's Ziekenhuis, verscheiden Proeven genomen, om de vergelykende rottingwerende kragt van den Rooden Bast en den gewonen

PE-

(†) Een Gallon houdt omtrent drie AMSTERDAMSCHIE mingelen.

PERuviaenschen Bast te bepalen; en hy bevond dat het aftrekfel van den Rooden Bast de dierlyke zelfstandigheid veel beter en voor langer tyd bewaerde, dan het aftrekfel, of zelfs het afkookfel van den gewonen Bast: inderdaed, het afkookfel van den gewonen Bast was, na dat het poederachtige gedeelte nedergestreden was, min bitter, en bewaerde de dierlyke zelfstandigheid eene korter wy!, dan het aftrekfel van denzelven Bast. Zyne proeven waren met groote naeuwkeurigheid in het werk gesteld; en de uitflag van dezelve was aen het onderzoek van vele heeren in Gux's Ziekenhuis onderworpen.

De besluiten, tot welken de gemelde Proeven duidelyk aanleiding geven, zyn,

Vooreerst, dat de Roode Bast meer ontbindbaer (1) is, dan de gewone PERuviaensche Bast, beide in water en geest.

Ten tweede, dat dezelve eene veel grooter hoeveelheid van werkzame en harsachtige deelen bevat.

Ten

(1) Soluble.

Ten Derde, dat deszelfs werkzame deelen, zelfs dan, wanneer zy grootelyks door eenig vocht verdeeld zyn, hunne kennelyke hoedanigheden (*m*) in eene sterker mate behouden, dan de meest verzadigde ontbindingen van den gewonen Bast.

Ten Vierde, dat dezelve, door koking, dezelfde schifting (*n*) van zyne deelen niet ondergaet, gelyk de gewone PERUVIAENSCHEN Bast.

Ten Vijfde, dat de Roode Bast meer samen-trekkend is, dan de gewone PERUVIAENSCHEN Bast.

Ten Zesde, dat deszelfs rottingtegenstaende vermogens grooter zyn: als een bykomend bewys dienaengaende zal het niet ondienstig zyn hier aentemerken, dat beiden deszelfs koud aftreksel en afkooksel hunne bitterheid en andere genezende kragten in zomermaend, in het stookhuis (*o*) van GUY'S Ziekenhuis, gedurende vyf weken en mischien langer, volkomen behouden, terwyl een afkooksel van den

(*m*) Sensible Qualities. (*n*) Decomposition. (*p*) Elab-
oratory.

den gewonen Bast duidelyke teekenen gaf van eene verandering binnen weinige dagen. In het afkookfel van den Rooden Bast blyft het poeder, 't welk gedurende deszelfs bekoeling is afgefcheiden, naeuwkeurig door het vocht verspreid, 't welk derhalve bezwangerd en drabbig blyft, als het stilstaet. In het afkookfel van den gewonen Bast zinkt het poeder schieelyk naer den grond: de Roode Bast bevat derhalve in zich een grooter gedeelte van slymige deelen, zoodanige als door den overleden geneesheer FOTHERGILL voorgesteld zyn geweest, om by het afkookfel van den gewonen Bast van PERU te voegen, ten einde het drabbig zou blyven, wanneer het stil stond, en opdat daerenboven deszelfs harsachtige deelen in het vocht volmaekter zouden opgehouden worden. Het is duidelyk, dat deze omstandigheid de werking van de maeg op hetzelfde sterk zal begunstigen.

De voordeelen, die derhalve van den Rooden Bast te verwachten zyn, kunnen niet erlangd worden van eenige hoeveelheid van den gewonen Bast. De beste gewone Bast, vergeleken met den Rooden Bast, schynt kragteloos en uitgeput.

Alle de bovengemelde Proeven zyn genomen in de tegenwoordigheid van verscheiden heeren.

Ik werd gedreven om dit onderwerp naauwkeuriger gadetellaen, wegens het vermoeden, dat de Roode Bast het koude water, door aftrekking, zoodanig zoude kunnen bezwangeren, als noodig was, om de tusfschenpoozende Koortfen te genezen met meerder zekerheid, dan door het afkookfel of het poeder van den gewonen Bast kan geschieden. Dewyl de kennelyke hoedanigheden, gelyk uit de bovengemelde Proeven blykt, zoo veel sterker zyn in het koude aftrekfel van den eenen, dan in het afkookfel van den anderen Bast.

Men kan, volgens myne gedachten, niet ontkennen, dat de gezegde Proeven, welke genomen en menigwerf met groote naauwkeurigheid herhaeld zyn, overvloedig bewyzen, dat de Roode PERUVIAËNSCHE Bast den anderen in deszelfs kennelyke hoedanigheden overtreft, en dat dezelve eene veel grooter hoeveelheden van deze harsachtige en werkzame deelen bevat, omtrent welken alle de Schryvers, over de Geneeskunde en de kragten der geneesmiddelen

len handelende, geloofd hebben dat de kragt en het vermogen van den Bast van dezelve afhang.

OVER DE ALGEMEENE WERKING VAN
DEN BAST VAN PERU, OP HET
MENSCHELYKE LIGCHAEM.

De volgende aanmerkiugen zyn geschikt, om ze op den gemeenlyk in gebruik zynde PERUVIAENSCHEN Bast toe te passen; maer ik ben verzekerd, dat men de uitwerksels, die opgeteld zullen worden, in een' veel sterker graad heeft zien voortbrengen door den Rooden Bast.

Het koude aftreksel van den Bast schynt den eetlust en de vertéring der spyzen duidelyk te bevorderen; het vermeerdert de veêrkragt (*p*) en werking van de maeg, waerdoor het maegsap, het grootte *scheivocht* (*q*) van ons vast voedsel, volmaekter bereidt wordt.

In de meeste gevallen vermeerdert de Bast veeleer de hardlyvigheid, het gemeene gewrocht

(*p*) Touws. (*q*) Menstruum.

Wrocht van sterke en werkzame darmen. Echter is hy, in zeer ruime giften, gemeenlyk buikopenende; maer dit uitwerkfel houdt binnen korten tyd op.

Hy doet den polslag sneller en voller worden in de gezondheid, en in de meeste ziekten zonder koorts.

In Slepende en Kwaedaertige koortsen (*r*), en wel byzonderlyk onder de aflating (*s*), maakt hy den polslag sterker en insgelyks trager.

In byzondere omstandigheden van eene koorts, met zwakheid en eene neiging tot aflating vergezeld, schoon van een' zeer onregelmatigen loop (*t*), vermindert hy de koortfige hitte.

Hy vergroot de dierlyke hitte, en verzwaaert ieder toeval in die koortsen, die of met eene plaetselyke ontsteking, of met eene algemeene ontstekinggesteldheid, vergezeld zyn, 't welk klaerblykelyk aangeduid

(*r*) Low and Malignant Fevers. (*s*) Remissio.

(*t*) Typus.

duid wordt door den polsflag, door de manier, op welke de ziekte eerst aenvalt, door het gebrek van eene behoorlyke vryheid in de afscheidingen, en door eene pynlyke en bezwaerlyke oefening van iedere werking.

Hy stuit de sterke en uittérende ontlastingen, en voornaemlyk die door de huid; terwyl hy de ongevoelige uitwademing, of andere natuurlyke ontlastingen, niet schynt te verminderen.

Hy betengelt iedere neiging tot rotting of versterving, wanneer dezelve voorkomen onder omstandigheden van verzwakking; doch hy zal deze beide bevorderen, zoo hy onoordeelkundig gebruikt wordt, als de werking van het vaetgestel te geweldig is, of als de ontstekingsgesteldheid te veel de overhand heeft. Het schynt redelyker deszelfs werking, als een rottingtegenstaend middel, toe te schryven aen zyn vermogen om de veêrkragt van het vaetgestel op te wekken, dan aen eenige voorname werking op de dierlyke vochten.

Mogelyk zal deze leer kunnen gebezigd worden, om de geschiedenis der geneesmidde-

delen, in de Scheurbuik gebruikelyk, te verklaren, welke ziekte aangelokt en bevorderd wordt door alles, wat verzwakking kan aebrengen, en duidelyk voorgegaen wordt door toevallen van eene verminderde *levenskragt*, 't welk noodwendig aenleiding geeft voor andere toevallen, die alleenlyk in de tweede plaets in de dierlyke vochten stand grypen (*).

Hy bevordert, onder verscheiden omstandigheden, eene gunstige verërtering, en verbetert den aert van bloedige en scherpe etterige ontlastingen.

Deszelfs werking kan hier alleenlyk verklaert worden uit zyn algemeen veërkragtherstellend vermogen; nademael beide algemeene of plaetslyke zwakheid de verërtering vertraegt, en de hartnekkigheid van slechtgefelde zweeren begunstigt.

Uit dit zelfde beginsel kan men deszelfs vermogen, in het bevorderen der voortbrenging van den waren *etter* in de Kinderpokjes, verklaren.

Het

(*) Zie het *Onderzoek naer den oorsprong, waeruit de toevallen van de Scheurbuik en de Rotziekten ontstaan*, (in 't Engelsch geschreven) door den geneesheer MILMAN.

Het tydperk van zwakheid is alleenlyk het geene, waerin men den Bast moet toedienen.

Ik heb lyders gezien, die onder de meest famenvloeiende Pokken den Bast noodig hadden, in den voortgang der verëttering; en echter zyn, in den meergevorderden staet van de ziekte, dezelfde lyders behouden, door een tydig en herhaeld gebruik van het *lancèt* in de tweede of zoogenoemde Etterkoorts, die hevig aenviel met ontstekingtoevallen van eene ware longontsteking.

In teedere en gevoelige gestellen, die byzonderlyker gefchikt schynen te zyn voor kropzweerige ongesteldheden, en in welke eene ontsteking van een' byzonderen aert voorvalt, die eerder voor versterkende dan ontlastmiddelen wykt, heeft men den Bast het beste middel gevonden: dit mag men waerschynlyk wel toestaen, wegens de reeds gegeven verklaring op het onderwerp van de Scheurbuik.

OVER DESZELFS GEBRUIK, IN DE GENEZING VAN
TUSSCHENPOOZENDE KOORTSEN.

Alles, wat ik over dit onderwerp heb voor te dragen, is de uitflag van eene zorgvuldige en naerftige waerneming, geheelenal onvermengd met eenige foort van vooroordeel, ter begunstiging van eenig byzonder leerstuk, of eene blinde verknochtheid aen eenig stelsel.

Niettegenstaende de bezorgde en beschroomde kunstoeffenaer vry algemeen het gebruik van den Bast verboden heeft, zoolang totdat 'er ontlastingen gemackt zyn, ben ik echter door ondervinding zeer wel overtuigd, dat in zoodanige Tusschenpoozende koortsen, welke byzonderlyk in lage en moerasige plaetsen woeden en landeigen (*u*) zyn, en in zulken, als veelvuldig voorkomen aen de oevers van den THEEMS, en in de lager gedeelten van de stad LONDON, de Bast niet te vroeg kan gegeven worden: het voorbereidend gebruik van brack- en buikontlastende middelen is niet slechts noodeloos, maer brengt in sommige ge-

(*u*) Febres Endemicæ.

gevallen groote zwakheid voort; en moet deswegen vermyd worden.

Het leerstuk over de koking, hoe zeer het zelve rechtmatig kan zyn in aenhoudende koortfen, en in sommige gevallen van ontsteking, moet niet toegepast worden op tuschenpoozende koortfen, die door de besmettende *uitvloesfels* (v) van lage en dampige gronden zyn voortgebracht, en de voornaemste oorsprong zyn van de koude koortfen in den omtrek van de zoo even genoemde stad.

In dit gevoelen ben ik versterkt, door het getuigenis van den geneesheer CLEGGHORN en anderen, die het dikwerf noodzakelyk vonden den Bast na den eersten aanval van de ziekte te geven, om de wederkomst van een^{en} *tweeden* aanval, die in vele gevallen onvermydelyk doodelyk zoude geweest zyn, kragt-dadig te beletten of te verminderen; en de Geneesheer LIND heeft zeer eigenaertig opgemerkt, dat zulke toevallen, welken men aan den Bast geweten heeft, eerder de uitwerkfels zyn van den aanval, dien men, door dat geneesmiddel te verzuimen, geduld heeft wedrom te komen.

Ver-

(v) Miasmata.

Verscheiden toevallen zyn 'er, die het gebruik van den Bast zouden beletten, zoo zy onderscheidenlyk en van eene Tuschepoozende koorts onafhangelyk voorkwamen, als hoest, moeiljyke adembaling en pyn in de zyde: dezelve worden gemeenlyk aengebragt door den aenval van de Tuschepoozende koorts, en wyken alleenlyk voor het gebruik van den Bast, waerdoor die aenval kan verhoed worden. Zoodanige toevallen laten geen onderscheiden en afgezonderde behandeling toe, maer worden altoos verzwaerd door het gebruik van ontlastmiddelen, doch vooral door aderlatingen, de geschikteste middelen tot verligting in de gewone Zuiverende koortsen (w).

Ik heb somwylen eene vermenging van eene Tuschepoozende en Uittérende koorts in denzelfden lyder aengetroffen, en konde de aenvallen van beiden onderscheiden: de Bast, terwyl hy de Tuschepoozende koorts genas, heeft insgelyks de Téringkoorts gematigd; schoon het niet blykt dat eene Téringkoorts op zichzelve, en inzonderheid als een toeval van de *Longtéring*, ten eenigen tyde onder het gebruik van den Bast wykt; ik denk derhalve,

dat

(w) Depuratory Fevers.

dat het waerschyndlyk is, dat in de behandeling van Tusschenpoozende koortsen, met andere ziekten vermengd, onze voorname aendacht in het eerst moet gevestigd worden op de genezing van de Tusschenpoozende koorts; echter kan het noodig zyn eene aenwyzing, die niet strydig is met de behandeling van de Tusschenpoozende koorts, en betrekking op de andere ziekte heeft, te volgen. Ik heb in de Waterzuchten, met Tusschenpoozende koortsen vergezeld, meer voordeel van den Bast, met middenslachte zouten en andere zachte pisafdryvende middelen vereenigd, genoten, dan van sterke buikzuiverende middelen, die altoos de Tusschenpoozende koortsen verlengen. Ydere wederkomende aenval bevestigt meer en meer de oorzaak van dië ziekte, welke dezelve heeft voortgebragt.

Myn oogmerk is niet om te kennen te geven, dat 'er geene gevallen voorkomen, in welken het onvoorzichtig zoude zyn een braekmiddel toetediene, en inzonderheid aen lyders, die aen galachtige raeuwigheden in de maeg onderworpen zyn; doch zulks geschiedt meer met oogmerk om een' hinderpael voor de werking van den Bast uit den weg te ruimen, dan als eene noodzaeklykheid

om

om denzelven veilig te maken; en ik heb meermalen de walging en braking derwyze een gevolg van den aenval bevonden, dat zy alleenlyk weken voor het vry gebruik van den Bast zelven.

Eene nog ongeschikter handelwys, dan die der voorafgegane ontlastingen, heeft men aangenomen en aengeprezen; te weten, die van ontlasting door buikzuiverende middelen, na dat de genezing door den Bast volbragt is: deze mist zelden de Tuschepoozende koorts wederom optewekken, dewyl zy den lyder verzwakt; welke verzwakking de geschikteste staet van het ligchaem is voor den aenval van Tuschepoozende koortsen.

In lieden, die door het gebruik van den Bast hardlyvig geworden zyn, zoude ik de gewone behandeling, bestaende in de toediening van eenige weinige azen rhabarber, of van de Pillen van RUFFUS, aenpnyzen; doch zoo dezelve daerentegen loslyvigheid veroorzaakte, dan zyn eenige weinige druppels van het *Laudanum* het gewoonste en beste middel, om deze uitwerking te beteugelen.

Tuschepoozende koortsen zyn vaak zoo onregelmatig in hare verschyning, en nemen

zoo meenigwerf het voorkomen van andere ziekten aen, dat een onbedreven of onoplettend kunstoeffenaer zoude bedrogen worden: desniettegenstaende, wyken zy, onder iedere gedaente en iederen loop, in het algemeen voor den Bast, somwylen geholpen en ondersteund door andere middelen.

Veel bekwaemheid wordt 'er vereischt om den aenval van eene Tusschenpoozende koorts, die dikwerf onder verschillende gedaenten schuilt, te ontdekken; en schoon de Bast ons beste geneesmiddel is, echter maekt het geweld van sommige toevallen, die de ziekte vergezellen, en derzelver natuurlyke en gewoonlyke vorm veranderen, het noodzaaklyk, dat men by gelegenheid andere hulpmiddelen, die geschikt zyn naer de byzondere omstandigheden van het geval, te baet neemt, niet altoos zoo zeer met oogmerk om den Bast een veilig, als wel om denzelven een kragtdadig geneesmiddel te doen worden.

Zulke onregelmatige verschynfels hangen grootelyks af van den aert der heerschende gesteldheid of van het saizoen; zy beroeren inzonderheid den voortgang van de huivering, en zyn gemeenlyk veel verzwaerd, gedu-

durende den aanval van de Tusschenpoozende koorts.

De ziekten, welken ik met de Tusschenpoozende koortsen vermengd heb gezien, waren voornaemlyk van eene galachtige soort, in het herfstsaizoen voorkomende, als eene geweldige en hevige Braking, een Loop, met pyn in de darmen, de Bort, op gezette tyden wederomkomende Hoofdpynen, Pyn in de zyde, en veelvuldige Ontstekingsziekten, gelyk het Zydewec, de Longontsteking, de heete Zinkingpyn, en insgelyks somwylen Krampziekten, die in eene beroerte en den dood eindigden.

Zulke ziekten heeft men ondersteld enkel verscheidenheden van den aanval der Tusschenpoozende koorts te zyn; en men heeft geloofd, dat dezelve weken voor het zelfde middel, dat de koorts verdryft.

Echter meen ik dat wy zulk eene overeenkomst in de natuur niet hebben, om dit leersstelsel te onderschragen; en het schynt my ten hoogste onredelyk te onderstellen, dat dezelfde oorzaak zoodanig eene verscheidenheid van verschynselen kan voortbrengen. Inderdaed

daed de invloed van de doorgaende op de verschillende verspreidende ziekten (x) toont duidelyk aen, dat het menschelyke ligchaem onderhevig is om, op een' en denzelfden tyd, door meer dan eene oorzaak aengedaen te worden, en dat de middelen, welken men moet gebruiken, hunne betrekking behooren te hebben op zulk eene verscheidenheid van omstandigheden. Derhalve is het de zaak van den Geneesheer, dat hy wete, welke van twee of meer ziekten, onder welken het menschelyke ligchaem op denzelfden tyd worstelt, zyne eerste oplettendheid vorderen. Hy zal in 't algemeen bevinden, dat, als de aenval van eene Tuschenspoozende koorts het vaetgestel in zulk eene hevige beweging brengt, en gemeenlyk de toevallen van de andere ziekten verzwaert, dezelve terstond moet gestuit worden.

Ik heb echter, in sommige gevallen, zulke duidelyke verschynfels van eene overheerschende ontsteking in den lyder, die met eene tuschenspoozende koorts worstelde, waergenomen, en dezelve zoodanig zien vermeederen in de hitte van den aenval, dat de lyder, ten zy men hem

(*) *Morbi Sporadici.*

hem eene hoeveelheid bloeds, dat altoos ontstoken was, hadde afgetapt, allerwaerschynlykst zoude gestorven zyn. Zulke toevallen van ontsteking vertragen de genezing van de Tuschepoozende koorts, en moeten derhalve weggenomen worden.

Dit mag waerschynlyk de reden zyn, waerom Ontstekingkoortsen in hare vermindering vaek de gedaente van Tuschepoozende ziekten aennemem.

Op gelyke wys kan het noodzakelyk wезen de toevallige Braking, de Bort, en dergelyke wegtenemen, door middelen, die byzonderlyk voor deze ziekten geschikt zyn, voordat de maeg de werking van den Bast zoo ver zal begunstigen, om denzelve in staet te stellen ter genezing van de Tuschepoozende koorts.

De PERUYIAENSCHEN Bast is voornaemlyk geschikt, voor de genezing van eigenlyke en oorspronglyke (y) Tuschepoozende koortsen, en niet voor die van een' toevalligen aert (z), die meenigwerf middelen van eene verschillende soort vorderen.

In

(y) Idiopaticæ Febres. (z) Symptomaticæ.

In eene Verhandeling van dezen aert is het onmogelyk de omftandigheden, die het gedrag der kunstoeffenaren behooren te regelen en te richten in de behandeling der faemgemengde Tufchenpoozende koortfen, naeuwkeuriger te bepalen, en de gefteeldheid van het ligchaem, die het voorafgegene gebruik van andere geneesmiddelen, of de vereeniging van dezelve met den Bast kan dienftig maken, om dezelfs werking of veilig of kragtadig te doen zyn, tevens te befchryven.

Het fchynt my toe, dat de voordeelen, welken men ten eenigen tyde uit het gebruik van andere middelen erlangd heeft, hiervan afhangen, dat door dezelve sommige andere ziekten, welke de koorts zouden gaende gehouden, of de werking van den Bast in de genezing der Tufchenpoozende koorts verhinderd hebben, verdreven zyn, en niet van derzelver voorkoming der toekomstige gevolgen, die valfchelyk aen den Bast toegeëigend zyn; terwyl zy voornaemlyk voortgebracht wierden door de hardnekkigheid en onvoldoende behandeling der Tufchenpoozende koorts.

Beide

Beide de Lente- en Herfst-Tusfchenpoozende koortfen van den Geneesheer SYDENHAM weken voor den Bast, de laetste niettemin trager dan de eerfte.

In verfcheiden gevallen heb ik het vermogen van den Rooden Bast, ter genezing van de *Anderdaegfche* en *Derdendaegfche koortfen*, die den gewonen Bast wederftaen hadden, met vrucht beproefd: dit zal ons echter niet verwonderen, wanneer wy het verfchillend vermogen, zelfs van verfcheiden foorten van den gewoonlyk in gebruik zynde Bast, in aanmerking nemen.

Men zal my, hope ik, wel ten goede willen houden eene uitweiding, die dienftig is, ter meldinge van de heilzame uitwerkfelen, welken ik dikwerf, wegens de toediening van het Heulfap (*a*) in de Tusfchenpoozende koortfen, heb waargenomen. Deze manier zyn wy voornaemlyk aen den Geneesheer LIND verfhuldigd. Het zelve matigt zoo kragtadig het geweld van den aenval, door de during van de koude te bekorten, zoo wel als het geweld van de hitte te verminderen, dat ik dikwerf my zelve gevleid had, dat het zelve bekwaem
was

(a) Opium.

was om de Tusschenpoozende koortsen te genezen. Dan hieromtrent werd ik te leur gesteld.

Uit eene ondervinding, in vele honderde gevallen, besluit ik met den Geneesheer LIND: “ Dat het Heulsap, terstond na den aenvang “ van de hitte toegediend, door het geweld “ te verminderen en de duurzaemheid van de “ koorts te verkorten, het gestel zoo vol- “ komen onbeledigd bewaert, dat, sedert ik “ het Heulsap in Tusschenpoozende koortsen “ gebruike, noch eene water- noch geelzucht “ eenen myner lyderen in deze ziekten heeft “ aengevallen”. De manier, volgens welke ik het zelve gebruik, bestaet of in de toediening van *één aës* van het Heulsap, by den aenvang van de koude, of in het geven van *twintig* druppels van het *Laudanum* in het begin van de hitte, alzo de werking van het eerste, wegens deszelfs langzamer ontwikkeling, later begint (*).

De

(*) Eene voortreffelyke manier om dit middel toedienen! ja wy kunnen uit herhaelde proeven verzekeren, dat van alle wyzen, op welke men het gebruik van het heulsap met dat van de kina heeft willen paren, deze de beste is; wy hebben zoo veel nuts in het verminderen der koortsfge aenvallen van dit middel, op de bovengezegde wys toegediend, gehad, dat wy hetzelfde voortaan altoos in hardnekkige Tusschenpoozende koortsen zullen doen gebruiken.

De Schryvers van dit MAGAZYN.

De Roode Bast is zoo veel verwarmender dan de andere, dat hy schynt te voldoen aan alle de oogmerken, welken men van de byvoeging der hartversterkende, Speceryachtige middelen, den VIRGINIAENSCHEN Slangewortel en foortgelyke artzenyën verwacht heeft, en die zoo zeer aangeprezen zyn in de hardnekkige *Derdedaegsche* koortsen der oude lieden.

Een verschillend gevoelen heeft 'er geheerscht over de manier om den Bast toetediënen. De meeste kunstoeffenaers zyn van gedachten, dat dezelve de Tuschepoozende koortsen gereedelyker geneest, wanneer men hem in zelfstandigheid gebruikt, dan onder eenige andere gedaente. In dezen staet is dezelve eene gröote en walgelyke gift in die hoeveelheid, die tot het genezen van de Tuschepoozende koorts vereischt wordt; ten minste, moest dezelve liever in eenig vocht verdund, dan gegeven worden in de vorm van een' sliëkbrok (*b*) of pillen, die somwylen moeiljelyk opgelost worden.

Ik heb bevonden dat melk den smack van den Bast vermomt, en denzelven aenneemlyker

VOOR

(*b*) Conditum.

II. Deel. I. Stuk. D

voor kinderen maakt, dan eenig ander voefvocht (c). Het verdikte fap van zoethout (d), in water ontbonden, kan insgelyks gebruikt worden om den fmaek van den Bast te vermommen. Deszelfs fmaek wordt insgelyks verbeterd door wyn, en byzonderlyk door oude Hogmerwyn.

Het blykt uit den algemeenen voorrang, dien men aen de zelfftandigheid van den Bast gegeven heeft, dat deszelfs afkookfel, als ook het waterachtig- of geestryk aftrekfel, te zwak bevonden is, om, in welke hoeveelheid ook, de Tufchenpoozende koortfen te genezen; anderszins zouden zy verkozen worden, dewyl zy veel ligter voor de maeg zyn, en fpoediger werken.

Ik hoop het zoo aen te leggen, dat het blyke dat de Roode Bast, in dit opzicht het voordeel heeft boven ieder andere foort, die nu in gebruik is, nademaal beide deszelfs aftrekfel of afkookfel de Tufchenpoozende koortfen zullen verdryven, en deszelfs poeder, in eene veel geringer gift dan die van den gewonen Bast, gelyke uitwerkfels zal voortbrengen.

D_o

(c) Vehiculum. (d) Extractum Liquiritiae.

De beste tyd om den Bast toetediene is in de aflating (e) tusfchen de twee aanvallen, en wanneer de maeg ledig is. In *Derdedaegfche* koortfen, alwaer twee vrye dagen zyn, zoude ik 'er inzonderheid voor zyn, om op dien dag, die den annaderenden aenval onmiddelyk voorafgaet, eene ruime hoeveelheid te geven, en in andere Tusfchenpoozende koortfen, zoo naby den tyd van den wederkeerenden aenval, zoo veel als de maeg denzelven wil verdragen.

Eene zeer vermogende drangreden, ten voordeele van den Rooden Bast, is my opgegeven beide door de *Apothekers* en derzelve lyderen; te weten, dat dezelve zal genezen, wanneer men de helft neemt van de geheele hoeveelheid, welke men noodzaaklyk van den anderen Bast noodig heeft. Ik ben insgelyks uit eene groote verfcheidenheid van proeven overtuigd, dat, terwyl de andere Bast alleenlyk trapfwyze het geweld van de Tusfchenpoozende koorts vermindert, de Roode PERUVIAENSCHEN Bast meestentyds de wederkomst van een' volgenden aenval zal verhoeden. Zelden heb ik noodig gevonden meer dan een half vierde loods om de twee uren op den vryen

(e) Intermissio.

vryen tyd toetedieneu; en in geen eene tusfchenpoozende koorts, zelfs niet in de *Derdedaagfche*, is het noodzaaklyk geweest meer dan zes vierde loods tusfchen de aenvallen te geven. Ik weet dat eene dubbele hoeveelheid van den gewonen Bast dikwerf gemist heeft het verlangde uitwerkfel voorttebrengen.

Het is echter niet noodig de gift te bepalen. Een vierde loods mag men elk uur geven, zoo de maeg het kan binnen houden; en het zal in sommige gevallen de ziekte mooglyk fpoediger genezen, dan eene kleiner hoeveelheid, na langer tusfchentyden toegediend (*).

De volgende proeven zullen best bepalen in hoe verre ik gerechtig ben, om de gedachten van de grooter voortreffelykheid van den Rooden Bast te begunftigen.

EDWARD VIRGOE, eenentwintig jaren oud, had gedurende vyf maenden met eene
Tus-

(*) Ik heb insgelyks de manier, door den Geneesheer HOME aengeprezen, vaak gevolgd, door den Bast te geven, zoo rasch het zweeten de hitte van de Koorts genoegzaam verminderd had: dit is in 't byzonder dienftig, wanneer de vrye tyd tusfchen de aenvallen kort is.

Tusfchenpoozende koorts geworfteld. De-
 zelve was eerst eene *Anderdaegfche*, en ver-
 liep naderhand in eene regelmatige *Alledaegfche*,
 vergezeld met hoest, moeijelyke ademhaling
 en heeschheid, inzonderheid onder den aenval.
 De gewone PERUVIAENSCHEN Bast, tot een vier-
 de loods elk uur gegeven, belette de weder-
 komst van den aenval, voor eenige weinige
 dagen: echter stortte de lyder wederom in,
 niettegenftaende men met den Bast had aen-
 gehouden; en eindelyk werd hy genezen,
 door een vierde loods van den Rooden Bast,
 om de twee uren, gedurende tien dagen, te
 gebruiken.

Het blykt, uit het zoo oevengemelde geval
 van EDWARD VIRGOE, en uit verſcheiden
 anderen, welke my zyn voorgekomen, dat
 Tusfchenpoozende koortfen, die den gewonen
 Bast en andere middelen wederftaen hadden, ge-
 weken zyn voor den Rooden Bast, zelfs onder
 zeer vermengde en ongunftige verſchynfels.

In deze gedachten ben ik inſgelyks gerechtvaer-
 digd, door de ondervinding, en tevens door de
 getuigenis van vele voortreffelyke kunſtoeffena-
 ren, die in deſzelfs voordeel zoo zeer gevonnisd
 hebben, dat het gevraeg naer denzelven iederen

dag vermeerdert , inzonderheid in sommigen van de naburige plaetsen , alwaer de Tusschenpoozende koortsen niet slechts veelvuldiger , maer tevens hardnekkiger zyn.

Ik begin nu te vermoeden , dat deszelfs vermogens , in een koud aftreksel , insgelyks voldoende zyn , om in de meeste gevallen de Tusschenpoozende koortsen te verdryven , en om in alle andere gevallen te voldoen aen ieder oogmerk , 't welk men verwachten kan van den gewonen PERUVIAENSCHEN Bast , onder welke gedaente dezelve tot hiertoe gebruikt is.

De volgende proeven zyn voldoende , om dit gevoelen gezag by te zetten.

JAMES YOUNGMAN, zestien jaren oud, had gedurende vele maenden met eene *Anderdaegsche* Tusschenpoozende koorts geworsteld; dezelve was vergezeld met eene sterke hoest; en zyne kragten waren aenmerkelyk verminderd. Men gebood hem, om ieder *derde* uur, vier *oncen* van het koude aftreksel van den Rooden Bast in te nemen: na deszelfs gebruik, gedurende *twee* dagen, bleef de aeval weg. Men hield daarmede *veertien* dagen aen; en hy bleef volkomen wel.

THOMAS PUGH, tweeëntwintig jaren oud, uit WOOLWICH in KENT, had sedert vyf weken eene *Anderdaegsche* koorts, van eene zeer sterke hoest, en wel byzonderlyk gedurende de koude, vergezeld: hy gebruikte het koude aftreksel, gelyk in het vorige geval bevolen is, na welken tyd hy alleenlyk een ligte wederkomst van den aenval doorstond; zyne hoest is insgelyks geheelenal verdreven.

JOHN WELDING, vyfentwintig jaren oud, had te SHEERNESS, sedert byna een jaer, eene Tusschenpoozende koorts: hy gebruikte groote giften van den gewonen PERUVIAENSCHEN Bast, zonder voordeel. Zy was van de soort der *Alledaegschen*. Nadat hy het koude aftreksel van den Rooden Bast, in de hoeveelheid van een *quart* (†), binnen *vierentwintig* uren, gedurende *drie* dagen gebruikt had, verdween de aenval, en is sedert niet wedergekomen. Hetzelve was eerst buikopenend, maer verloor rasch dit vermogen. Zyne kragten en zyn eetlust waren grootlyks vermeerderd, onder het gebruik van het aftreksel.

Sc-

(†) Een *Quant* is een vierde van drie AMSTERDAMSCHEN *vingelen*.

Sedert de eerste uitgaef van dit Werk, ondersvond ik meenigmalen het vermogen van het koude aftrekfel, in de genezing van Tuschenspoozende koortfen; maer men moet met het zelve langer aenhouden dan noodzakelyk is, wanneer de Bast in zelfstandigheid met wyn gebruikt wordt. Echter heb ik gevallen gezien, waerin de maeg den Bast, in zelfstandigheid gebruikt, wederom uitwierp, doch die gereedlyk weken voor het koude aftrekfel, als het ten tyde der aflating, om de twee uren, tot vier *oncen* gebruikt wierd. Ik ontmoette insgelyks gevallen van Tuschenspoozende koortfen, die zoo vermengd waren met andere ziekten, dat het noodig was om meer traspwyze en omzichtig op het gestel te werken, door het gebruik van het koude aftrekfel, dan om den Bast in zelfstandigheid te geven in die giften, welke noodzaeklyk zyn om de Tuschenspoozende koorts terstond te verdryven.

Wanneer ik het aenhoudende gebruik van den Bast, nadat de aenval geweken is, voor eenigen tyd dienstig oordeelee, meen ik dat het voor dit oogmerk alleenlyk noodig is zyne toevlugt tot het koude aftrekfel te nemen; en het zelve zal eene veel aengener bereiding,

ding, dan eenige andere, bevonden worden. Ik heb groot voordeel getrokken uit deszelfs aenhoudend gebruik in den herstellenden staet der lyderen, na Tusfchenpoozende en andere koortfen.

Ik zoude hier eene groote verscheidenheid van gevallen, die my beide in het Ziekenhuis en in myne byzondere kunstoeffening zyn voorgekomen, kunnen optellen, ter bevestiginge van de algemeene leerstukken, welken ik hier heb nedergesteld; maer ik denk, dat het beter is den algemeenen uitslag van eene voordeelige kunstoeffening mede te deelen.

Het koude aftrekfel, in de vorige gevallen gebezigd, was bereidt door een *quart* koud waters op twee *oncen* van den fyn gestampten Rooden Bast te gieten, en het zelve, gedurende den tyd van vierentwintig uren, te laten trekken, onder eene veelvuldige omschudding (*).

OVER

(*) Schoon de bovengemelde gevallen duidelyk bewyzen, dat het koude aftrekfel de Tusfchenpoozende koortfen zal genezen, echter bedoele ik met dezelve niet de aendacht van andere meer vermogende wyzen, om dit geneesmiddel toetedieneu, aftrekken.

OVER DESZELFS GEBRUIK, IN DE GE-
NEZING VAN ANDERE KOORTSEN.

Aflatende koortfen (*f*) zyn dikwerf even bestendig in hare tydperken van verminderinge en verheffing, als die van de tuschenpoozende foort; maer de *vrye tyd* (*g*), minder volmaekt en volkomen zynde, heeft vele twyffelingen veroorzaekt, met betrekkinge tot de veiligheid om den Bast toetediene. Naer dien Aflatende koortfen byzonderlyker gekenmerkt zyn door verschynfels, die eene overmaet van gal in de maeg aenduiden, schynt de gewoonte om een *braekmiddel*, voor het gebruik van den Bast, te geven regtmatig; en de aflating wordt dikwerf door zoodanige behandeling volkomener.

In de Aflatende koortfen, onder de warme luchtstreken, is evenwel de verheffing van den aenval zoo allergeweldigst, en de kragten van den lyder zyn zoo schielyk uitgeput, dat het volstrekt noodzakelyk wordt, om de eerste gelegenheid by de geringste aflating aentegrypen, en om den Bast met dezelfde vryheid, als

(*f*) Febres remittentes. (*g*) Apyrexia.

als in de gewone Tusfschenpoozende koortfen, toe te dienen.

In Aflatende koortfen behoort men meet acht te slaen op de vergezellende toevallen, dan in Tusfschenpoozende, nademael zy inzonderheid de tydperken van aflating meer beroeren, verftoren en bekorten: zelfs in de warmfte luchtfreken, en tegens de gestrengfte vooroordeelen aen, heeft men noodig bevonden om, ter verligtinge van de pyn in het hoofd, de moeiljykheid in de adembaling, en eene sterke drooge hitte van de huid, en andere toevallen, die den aanval doen voortduren, eenige weinige *oncen* bloeds aftappen: door deze behandeling heeft men eene aflating bekomen, en den Bast met grooter voordeel toegediend.

De koortfen hebben in ENGELAND zeldzaam regelmatige aflatingen, ten zy ze behoortlyk behandeld zyn geweest door ontlastmiddelen, de ontstekingachtige door aderlatingen, en de galachtige door braek- en buikzuiverende middelen.

Wanneer de koortfen tot eenen staet van klaerblykelyke aflating gebragt zyn, dat is,
wan-

wanneer 'er in de vierentwintig uren, op zekeren byzonderen tyd, van tien tot twintig polsflagen minder geteld worden; wanneer de rustloosheid, de benaauwdheid en de neiging tot ylen verminderen; wanneer de mond en keel vochtig zyn; wanneer de afscheidende werktuigen, en inzonderheid de huid, meer open en doorgangelyk zyn; begunstigen zoodanige teekens van vermindering het gebruik van den Bast, met dezelfde vryheid als in Tusfchenpoozende koortfen.

De HEETE ZINKINGPYN, niettegenstaende derzelve ontstekingsachtig begin, en het voorkomen van het bloed, schoon de geledingen, gedurende verscheiden weken, ontstoken blyven, neemt al vry vroeg de gedaente van eene Aflatende koorts aen.

Onder zoodanige omstandigheden is de volharding, in eene *ontstekings*tegenstaende behandeling, gemeenlyk vruchtloos bevonden. In verscheiden gevallen van dezen aert, heb ik een koud aftrekfel van den Rooden Bast gebruikt; en de ziekte scheen alleenlyk voor deze geneeswys te wyken.

De HEETE ZINKINGPYNEN nemen, in derzelve aflatingen, de gedaente van eene dub-

dubbele *Anderdaegsche* koorts aen; en de lyder is gemeenlyk, door het geweldige zweeten, 't welk den aenval eindigt, grootlyks uitgeput.

Het is in zoodanige gevallen, waerin ik inzonderheid het gebruik van den Bast wilde aanraden. Ik heb deze behandeling voordeeleriger bevonden; en men moet toestaen dat dezelve redelyker is, dan het gebruik van *Vlugtige Geesten* en het Pokhout (*).

De langwyligheid, zoo wel als de vruchteloosheid van de ontstekingtegengaende behandeling, in de genezing van de heete Zinkingpyn, heeft vaek myne opmerking, wegens die ziekte, op eene byzondere wys gaende gemackt; en na herhaelde keeren te leur gesteld en onvoldaen te zyn, door het volgen van de gewone handelwys, by de beste Schryvers, beide oude en hedendaegsche, op dit onderwerp aengeprezen, bepaelde ik my tot het bezigen van andere middelen, welken ik meen dat voordeeliger geweest zyn. De Zinkingkoorts schynt my toe, niettegenstaende het geweld van derzelver ontstekingtoevallen, eene *vermomde* Tuschenspoozende koorts te zyn; en

(*) Lignum Guajacum.

en derzelver tydperken zyn duidelyk, gelyk ik alreeds gemeld heb, die van eene dubbele *Anderdaegfche* koorts. Derzelver ontstekingtoevallen behooren echter in eene zekere maet verminderd te worden, door eene matige aderlating, door eene vereischte buikzuivering, en door eene groote doorfpoeling, eer dezelve als eene Tufchenpoozende koorts kan behandeld worden: het fchynt my echter niet onbeflaenbaer met de denkbeelden van derzelver ontftoken aert, wanneer wy tot een matig gebruik van den Bast onze toevlugt nemen, om de zwakheid, die door het noodzaeklyk gebruik van het *lancét* kan aengebragt zyn, te verhelpen: ook fchynt het niet ftrydig met het denkbeeld van derzelver tufchenpoozenden aert, dat de ontstekingtoevallen, die de Tufchenpoozende koorts onregelmatig (†) maken, gematigd en beteugeld worden door eene ontftekingtegenaende behandeling, gepaerd met het gebruik van den Bast. Ik heb in vele gevallen door deze handelwys de Zinkingkoorts grootlyks zien verkorten, de zwakheid en ftramheid in de gedingen, die dikwerf de uitwerkfels van deze ziekte zyn, te gelyk met de gefchiktheid

tot

(†) Anomalous.

tot eene slepende Zinkingpyn , gemeenlyk zien beletten. De hevige Zinkingpyn schynt uit den staet van den polslag, de geneigdheid tot overmatig zweeten, het nederzetfel in de pis, de veelvuldige aenkomst van een' huiverigen aenval, eene Tusfchenpoozende koorts te zyn, die waerschyndlyk belet is de meer gewone en natuurlyke gedaente van die ziekte aentenemen, door de uitwerking der ontsteking aen de gewrichten, welke ik somwylen zuiver plaetslyk bevonden heb, dat is, onvergezeld van eene algemeene Ontstekingkoorts: in zoodanige gevallen heb ik, terwyl 'er bloedzuigers aen de geledingen geplacetst waren, en de bloeding, door dezelve veroorzaekt, door stovingen bevorderd was, den Bast vryelyk gegeven; en ik weet niet dat hy ooit de ontstekingtoevallen vermeerderd heeft, wanneer men door bekwame middelen tegen denzelven gewaekt had. Algemeene en onbepaalde stellingen, op de werking van den Bast al redenerende toegepast, en deszelfs neiging om in alle gevallen de ontsteking te bevorderen, zyn derhalve ongegrond; en waren zy niet door ondervinding en waerneming verbeterd, zy zouden ons beroofd hebben van de voordeelen, welken wy genoten hebben uif het gebruik van dit geneesmiddel, in de genezing

van

van Zinkingkoortfen , van kropzwerige ontsteking , en mogelyk van zeer vele andere ziekten. Ik heb in teedere en aendoenlyke gestellen eene Zinking-Ontsteking aen de gewrichten waergenomen , en dezelve vergezeld gevonden met eene slepende Zenuwkoorts , die alleenlyk voor den Bast en bedarende midelen week.

In de Zinkingkoorts begin ik gemeenlyk omtrent den zevenden dag , sedert den aenval met een koud aftrekfel van den Rooden Bast , met eene gift van drie *oncen* , om de twee of drie uren , totdat de avondverheffing begint ; ik worde ook , door deze behandeling , geenszins wederhouden , om eene algemeene of plaetslyke bloedontlasting , of buikzuiveringen te wege te brengen , wanneer 'er omstandigheden , die dezelve dienftig kunnen maken , voorkómen.

In de *Slepende koorts* , welke HUXHAM zoo wel beschreven heeft onder den naem van *Zenuwkoorts* , heb ik het koude aftrekfel van den Rooden Bast met vrucht voorgeschreven , als de huid zacht , en de polslag onder de honderd en tien was.

In zoodanige koortfen werkt het voornaemlyk als een hartversterkend middel, door de *levenskragten* te ondersteunen; en om deze reden, denk ik, dat hetzelfde met voordeel kan gegeven worden, in het afloopen van alle koortfen, zelfs wanneer de toevallen, in het begin van de ziekte, klaerblykelyk van een ontstoken aert waren.

Byna iedere kóorts verpoost op haren aftogt.

Oorsprónglyke Rot- en Kwaedaertige koortfen, als ontstaende uit *befmettende Uityloezels* en rottige dampen, komen zeer zeldzaam voor in de stad LONDON: men ontmoet ze in 't gemeen meestal op de Vloten en Legerplaetsen, als ook in oorden, waer de lucht stilstaet, of waer vele menschen in eene naeuwe plaets opgesloten zyn:

In zoodanige koortfen bekomt men de genezing door brækmidelen en verwarmende hartversterkingen; tot deze laetste behoort by uitstek de Roode Bast.

Men kan hem op wyn trekken, 't welk zyne werking meer rottingwerende zal maken.

Hy vereenigt zich naeuw met verscheiden zuren, waeruit men eene zeer voordeelige werking in zulke gevallen kan verwachten.

In de Rotkoorts, vergezeld met eene verstorven kwade Keel (*b*), heb ik by vele gelegenheden het vermogen van den Bast onderzonden; doch men moet zorg dragen, om deze ziekte niet te warren met de *Slymige kwade Keel* (*i*) van den Geneesheer HUXHAM, of de *roosachtige kwade Keel* (*k*) van den Geneesheer GRANT; ziekten, die, schoon besmettende en vergezeld met *Uitslag* op de huid, klaerblykelyk van een' zeer ontstoken aert zyn, en het gebruik van *Ontlastmiddelen* vorderen.

In *Blutschkoortsen* (*l*), met toevallen van een groot verval van kragten gepaerd, heb ik dikwerf den polsflag niet veel versneld, en de dierlyke hitte zeer weinig vermeerderd bevonden. In zulke gevallen zoude ik den Rooden Bast, op Hogmerwyn afgetrokken, aanbevelen.

Ik

(*b*) Gangrenous sore Throat. (*i*) Angina mucosa.

(*k*) Angina Erysipelatosa. (*l*) Febres Petechiales.

Ik heb eene *Gasthuiskoorts* (m) gezien, met geene andere onderscheidende toevallen, dan Blutschvlekken en Zwakheid: de tong was schoon, de polslag gematigd schoon klein, en de afscheidingen niet zichtbaerlyk verminderd. In dat geval zyn bleintrekkende pleisters aen de ledematen, de Bast en Wyn de beste geneesmiddelen.

In het algemeen zien wy dat koortsen; door toevallen van zwakheid gekenmerkt; voornaemlyk verpozen; en dieswegens laten zy het gebruik van den Bast toe, die, door de veerkracht en werkzaamheid van het vaetgestel te vermeerderen, den wederkomenden aanval verhindert.

Koortsen van meerder hevigheid, hoedanigen wy de ontsteking noemen, verpozen ten minste zoo kennelyk niet, totdat het geweld door ontlastingen gematigd is, zoodat zy voornaemlyk verpozen alleenlyk in hare afneming.

Het eerste begin van de meeste koortsen, in ENGLAND, is vergezeld met eene hevigheid; die het geschikteste gematigd wordt, somwylen

(m) Jail Fever.

ien door een voorzichtig gebruik van het *Lancet*, doch meestal door den *Braekwynsteen*, met een aftreksel van *Seriebladen*, en het een of ander middenflagtig zout. Alle koortsen, die met eene *hevige koude verstyving* beginnen, en met groote hitte vervolgen, vereischen spoedige ontlastingen, terwyl zulke, die in het begin allengskens en ongevoelig voortkruipen, eer met duizeligheid in het hoofd, dan hevige pyn, groote benaeuwdheid en slacploosheid, béving en zwakheid, wyken voor Slaepmiddelen, den Bast, den Slangenwortel en Wyn. Bleintrekkende pleisters, aen de armen aengelegd, zyn zeer dienstig om den polslag optewekken, inzonderheid zoo de huid zacht, de tong en keel genoegzaam vochtig zyn: door op dit laetste verschynfel te letten, zal men veel meer leeren, dan algemeen bekend is (+).

Het is echter noodzaeklyk, deze droogheid van de tong en den mond, als een toeval van de koorts, te onderscheiden van de droogheid, die uit

(+) Dit zelfde grypt insgelyks in de meeste plaetsen van onze Nederlanden stand; doch de verschillende seizoenen hebben den grootsten invloed om de koortsen eenen verschillende aert te doen aennemem.

uit het slapen van den lyder met een' open mond ontstaet.

Ik hoop dat de waarnemingen, hier aen het Algemeen voorgedragen, over het onderwerp van dit onwæerdeerlyk middel, alle vooroordeelen uit den weg zullen ruimen, tegen een' PERUYIAENSCHEN Bast van grooter en grover gedaente, dan men gewoonlyk gebruikt heeft.

Deze is tegenwoordig in zeer grooten trek: de moeielykheid om hem te bekomen zal, hoop ik, de *Drogisten* en *Handelaers* in dit stuk niet aenporren, om ten eenigen tyde eene bastaerdfloort in deszelfs plaets te verkoopen.

EDWARD JACOB (†), de jonge, een voornaem *Heelmeeester* te FEVERSHAM in KENT, zegt in zyn' brief: Onze stand in eene plaets, zynde niet ver van de moerassen, stelt de inwoonders meer bloot voor Tusschenpoozende koort-

(†) Nu volgen in het oorspronglyke werk verscheiden brieven, die den Schryver door verschillende kunstgenooten zyn medegedeeld; doch dewyl in dezelve zeer vele ziken zyn, die of in geen verband met het onderwerp zelf staen, of in de Verhandeling van den heer SAUNDERS reeds gezegd zyn, zoo begrepen wy best te zullen handelen, indien wy slechts het nuttigste, en dat meest aen het oogmerk van deze Verhandeling voldoet, mededeelden.

D. S. v. D. M.

koortfen, dan de perfonen, die in de fteden en landwaerds in wonen; en ik verzeker u, dat, eer het gebruik van den Rooden Bast bekend was, de Tufchenpoozende koorts, wegens derzelve byzondere hardnekkigheid (gelyk wy toen dachten, of, gelyk wy federt bevonden hebben, wegens gebrek aen vermogen in den gewonen Bast) in waerheid de *fchandvlek der Geneesheeren* genoemd mogt worden: maer nu denk ik dat die vlek geheel is weggenomen; want ik heb nog geen geval aengetroffen, daer ik den Rooden Bast (wanneer ik den lyder konde overreden om zich ftandvastig aen mynen raed te houden) vruchtloos bevonden heb. — De lyders, die dadelyke verligting van den nieuwen Bast genoten hebben, zyn zoo velen, dat ik met geene zekerheid het getal kan giften.

W. BOYS, een voornaem Heelmeester en Apotheker te SANDWICH in KENT, zegt in zyn brief: Ik kan geene reden hebben, om u een grooter denkbeeld van dit Artzenymiddel in te boezemen, dan hetzelve verdient: doch ik verzeker u, dat het, fints ik begonnen ben het te gebruiken, my nog niet éénmael bedrogen heeft, als de lyder het op eene gefchikte wys hadde gebruikt.

W. BISHOP, een voornaem Heelmeester te MAIDSTONE in KENT, toont in zyn' brief door verscheiden gevallen, dat in de genezing der Tusschenpoozende koortsen, in dat gedeelte van de weereld, de Roode Bast niet slechts oneindig vermogender geweest was, dan de gewone PERUVIAENSCHEN Bast, of eenig ander middel, 't welk gemeenlyk gebruikt wordt, maer dat dezelve de genezing vol-dongen had, zelfs in die gevallen, waerin de koude baden, de braek-slaep- en bittere mid-delen en de wryving gemist hadden, en waer-in de bleeke Bast, en op zichzelf, en met eene meenigte van andere middelen, zonder voordeel gebruikt was, zelfs tot zestien oncen toe. Een vierde loods is de gift, welke hy gewoonlyk gaf aen een' volwasen mensch, schoon hy somwylen lyders aentrof, die lie-ver verkozen twee of drie vierde loods op eenmael intenemen, en deze giften by langer tusschenpoozen te herhalen; en hy onder-vond dat het, indien de maeg zulks konde verdragen, de vermogendste wys was om de Tusschenpoozende koorts te verdryven. Een lyder gebruikte zes lood in den tyd van twaelf uren, en werd bevryd van eene hard-nekkige derdedaegsche koorts.

JOHN SHERWIN, een vernuftig Heelmeester te ENFIELD, fchryft in zyn' brief: Ik konde eene vry groote opgaef doen, wegens het onvermogen van den gewonen Bast; dan dewyl de klagt algemeen is, is zulks onnoodig. Ik zal derhalve slechts de vryheid nemen, om u eene aengeneramer gefchiedenis van eenige weinige gevallen aentebieden, die onmiddelyk voor den Rooden PERUVIAENSCHEN Bast geweken zyn, zelfs dan, wanneer hy in vrymatige giften gegeven was, nadat zy halsstarrig eene groote hoeveelheid van den anderen Bast wederftaen hadden.

RICHARD PARSLEY, een zwaerwerkend jongman, omtrent agtentwintig jaren oud, werd voorleden herfst aengevallen door eene Tufchenpoozende koorts, die of als eene *Alledaegfche, Anderdaegfche of Derdedaegfche* aenhiel, tot den twintigften van de voorleden grasmaend, wanneer ik hem by toeval aentrof. Hy gaf my het volgend verhael:

Dat hy alles, wat men hem had aengeprezen, gebruikt had; en dat zyn meester, een waerdig en aanzienlyk Edelman in deze landftrreek, hem de raedgeving van verfchillende kunst-

kunstoeffenaren, die hem den Bast in groote hoeveelheid, doch zonder voordeel, hadden voorgeschreven, verzorgd had; maer dat de ziekte altoos met grooter geweld wederkwam, nadat dezelve voor eenige weinige dagen was opgestopt.

Ik kreeg medelyden met dezen armen knaep, en zond agt giften van den Rooden PERUVIAENSCHEN Bast, ieder ter zwaerte van een vierde loods, welken hy, de ziekte toen eene *derdedaegsche* koorts zynde, op de twee vrye dagen gebruikte. Zeven weken zyn 'er nu verlooppen, sedert hy dit geneesmiddel gebruikte; en hy heeft geene wederkomst van de ziekte vernomen, maer "gevoelt zich sedert dien "tyd", om zyne eigen uitdrukking te bezigen, "als of hy inwendig vernieuwd is".

MEESTER BARNES, een zeer sterk en zwaer arbeidend man, werd in den verloopen herfst aengetast door eene zeer geweldige TUSCHENPOOZENDE koorts, die met ylhoofdigheid, en oogschynlyk met veel gevaer, vergezeld ging. Na drie of vier aanvallen, verdreef ik de ongesteldheid, door hem ieder uur een vierde loods van den gewonen PERUVIAENSCHEN Bast toetediennen, en door naderhand

met dezelfde hoeveelheid tweemaal daegs aentehouden; doch na verloop van veertien dagen, keerde de koorts met het zelfde geweld als vorens wederom, en werd op nieuw door dezelfde hoeveelheid van den Bast verdreven. Sedert den herfst, tot het begin van den voorleden grasmaend, keerde de koorts op deze manier (op het einde van omtrent veertien dagen, sedert den tyd dat dezelve ophield) vyf of zes malen wederom, en altoos met ongewoon geweld. De gewone PERUVIAENSche Bast, versch gestampt, werd by herhaling toegediend.

In het begin van grasmaend, schreef ik hem zes giften van den Rooden PERUVIAENSchen Bast voor, elke gift van een vierde loods, welke hy innam, nadat de aenval geweken was; en ik heb het genoeg u te verwittigen, dat hy sedert dien tyd geen' aenval vernomen heeft.

Ik heb inderdaed de gewoonte, om met het gebruik van den Bast aentehouden, nadat de Tusschenpoozende koorts is opgesloopt, byna geheelenal ter zyde gelegd. Ik had reeds eenigen tyd vermoedt, dat deze handelwys nergens dienstig toe was, en dat hierin nu en dan

mo-

mogelyk de oorzaak kan schuilen, waerom eene groote hoeveelheid van een' goeden Bast vruchteloos is toegediend.

Het is eene bekende zaak, dat elk soort der Tuschepoozende koortsen dikwerf wederkomt, binnen veertien dagen na den tyd dat dezelve door middel van den Bast afgeweerd zyn, niettegenstaende men met dat geneesmiddel dagelyksch aenhoudt. Zoude niet het dagelyksche gebruik van den Bast het gestel een deszelfs indruk zoo gewennen, dat dezelve onvermogen werd, als de Tuschepoozende koorts wederkeert?

De Heer FOTHERGILL, een voornaem Arts, in HARPURSTREET, te LONDON, zegt in zyn' brief: Het is te beklagen, dat de drift, om dit koortsverdryvend middel met andere bittere en samentrekkende middelen te vermengen, (volgens de gewone samenvoegende manier) nog al te veel de overhand in de geneeswys heeft.

Door dit bedriegelyke denkbeeld, om het vermogen van den Bast te vermeerderen, kan deszelfs deugd dikwerf grootelyks verminderd worden; en op het einde moet de

uit-

uitslag van de proef zeer dubbelzinnig zyn. Om dit middel derhalve regt te doen, en om deze onzekerheid met betrekking tot deszelfs uitwerksels voortekomen, heb ik iedere gelegenheid (welke een zoo korte tyd aanbod) waergenomen, om hetzelfde in zynen eenvoudigen staet toetedichen, zonder het met andere geneesmiddelen te vermengen. De gevallen, in welken ik hetzelfde voornaemlyk beproefd heb, waren slepende Rotkoortsen, vergezeld met een geheel verval van kragten, eene yling gedurende de avondverheffingen, met korte en naeuwlyks merkbare veranderingen op den dag.

Kortheidshalve zal ik slechts één voorbeeld bybrengen. WILLIAM HENTON, een zyde-wever, worstelde onder eene koorts van deze foort, vergezeld met *Blutschylekken*, en eene hevige *Neusbloeding*, welk laetste toeval gemeenlyk met de verheffingen wederkwam. Hiermede gingen gepaerd een koud zweet, eene mompelende yling, onwillig pluizen, enz. Eer ik hem zag, had men hem den gewonen PERuviaenschen Bast voorgeschreven, en zyn geval *hopeloos* verklaerd. In deze zeer zorgelyke omstandigheid, werd ik echter niet afschrikt, om den *Rooden Bast*, in een bekwaem

voer-

voermiddel, met den geest van *Koperrood* zuur gemaakt, aentepryzen. Dienvolgens nam hy van veertig azen tot een vierde loods om de twee uren, uitgezonderd gedurende de nachtverheffing, dewyl men bevolen had het middel alsdan zorgvuldig te vermyden; naerdien ik lang door ondervinding ben overtuigd geweest, dat de koortfige toevallen gemeenlyk verergerd zyn, als de Bast op dien tyd toegediend wierd. Het geneesmiddel doet zyne werking, de neusbloeding vermindert, en de koorts neemt weldra een einde. Eenige weeken zyn 'er nu verlopen; en ik heb het genoeg, om 'er by te kunnen voegen dat hy my de laetstemael, toen ik in zyn vertrek kwam, met een vergenoegd gelaet verzekerde, dat hy, federt het gebruik van den Rooden Bast (of, gelyk mogelyk nu met meer recht kan gezegd worden, den *wezenlyken* Bast) *geene* toevallen van wederinstorting had ondervonden, en dat hy van alle ongemakken vry bleef, uitgezondert eene geringe zwakheid van het gezicht, waeraen hy voormaels onderhevig geweest was.

De getuigenis, welke gy alreeds hebt bygebragt, van zoo vele aenzienlyke kunstoeffenaren, die *geene* verzoeking konden hebben, 't zy
om

om de gebreken van dit geneesmiddel te verbergen, of deszelfs deugden te vergrooten, maekt het onnoodig eenig nieuw bewys van deszelfs grooter voortreffelykheid hier by te voegen: anderszins zoude ik eenige versche voorbeelden van deszelfs nut in zekere verouderde Tusfchenpoozende koortfen, die den gewonen Bast geheel wederftonden, mededeelen. Derhalve, welke twyffelingen of moeielykheden 'er nu mogten ontfaen, betrekelyk deszelfs eenzelvigheid met dien Bast, die weleer door MORTON en SYDENHAM gebruikt werd, zulks kan de proeven, welken men bygebragt heeft om deszelfs wezenlyke kragt te betoogen, in geenen deele verzwakken. Dat dezelve echter in dadelyk gebruik was, omtrent het begin van de tegenwoordige eeuw, fchynt bewysbaer.

De lading met Kina, welke men in het jaer 1702 prysmaekte aan het boord van een Spaensch Galjoen, en een gedeelte van welke voor vier jaren viel in handen van den heer PEARSON, een' voornamen *Apothéker* in LONDON, fchynt uit alle omftandigheden, geen andere Bast geweest te zyn, dan de geene, die nu in aenmerking komt. Doch het geen onze aendacht nog waerdiger fchynt, is dat

dat dezelve, na verloop van omtrent agt-
enzeventig jaren, nu nog een veel sterker af-
kookfel dan de gewone Bast uitlevert, en
denzelven insgelyks, in de genezing der koort-
fen en andere ziekten overtreft; een klaer
bewys, dat deze Bast deszelfs genezende ver-
mogens veel langer behoudt, dan men zich
verbeelden konde. Sta my toe, tot verdere
staving van deze byzondere eigenschap, en
insgelyks van deszelfs voormalig gebruik in dit
land, eene aenmerkelyke plaets overteschry-
ven uit LISTER, die eenige van deszelfs
meest eigenaertige kenmerken opgeeft: “Door
“ eigen ondervinding getuige ik, dat ik voor
“ twintig jaren den Bast van den flam dikwerf
“ gebruikt heb, ter dikte en breedte van eene
“ handpalm, met groote en diepe groeven en
“ scheuren geteekend, gelyk in eenen ouden boom;
“ en eertyds en nu heeft by my byna nooit,
“ omtrent de beste en gewenschte uitkomst,
“ te leur gesteld, voornaemlyk, zoo de manier
“ en tyd om denzelven te geven behoorlyk in
“ acht genomen worden” (*). Voeg hierby
een nog nader bewys, waarmede ik onlangs
begunstigd ben door den Geneesheer SMITH,
een' zeer ouden Kunstoeffenaer naby ANDO-
VER, die my verzekerde, dat hy, een moe-
ster

(* De Hydr. p. 56.

fter van den Rooden Bast bekomen hebbende, dien aenftonds herkende, “ aen den reuk, den “ fmaek en de kleur, voor den *zelve*, die “ voor vyftig jaren gemeenlyk in gebruik was”. Hierby voegt hy eenige nieuwe gevallen van dezelfs voordeel in Tufchenpoozende koortfen, die den gewonen Bast wederftaen hadden.

Daer de tegenwoordige Oplaeg van den waren Rooden Bast niet anders dan onevenredig kan zyn met dezelfs vertier; fchiet 'er alleenlyk nog overig; dat wy de jonge kunftoeffenaers ernftig aenraden, niet te voorbarig te zyn met ongunftige befluiten te trekken, volgens den uitflag van hunne tegenwoordige proefnemingen, maer om hun oordeel op te fchorten, totdat ecne nieuwe vervulling hun in ftact zal ftellen, om met meer zekerheids, betrekkelyk dezelfs vergelykende kragten, uitspraek te doen.

EDWARD RIGBY, een voornaem Heelmeester te NORWICH, getuigt, dat hy het geluk heeft om eene zeer uitgestrekte getuigenis te kunnen geven, voor het groote en zekere vermogen van dezen Bast: ik heb (zegt hy) de voldoenfte gelegenheid gehad, om denzelven te

be.

beproeven, in iedere foort der Tusschenpoozende koortsen; en ik heb denzelven aen lyderen toegediend, onder de grootste verscheidenheid van omstandigheden, met betrekking tot den ouderdom, de gesteltenis, en de duurzaamheid van de ziekte, enz. En by meer dan honderd en vyftig personen, die denzelven onder myn opzicht gebruikt hebben, heeft hy in geen één geval gemist, en de wederkomst van den aenval op de eerste toediening verhinderd.

JAMES MADDOCKS, Geneesheer van het LONDONSCH E Gasthuis, zegt in zynen brief: De gevallen, die my de veelvuldigste gelegenheden tot het waarnemen, en de voldoende besluiten op te maken, met betrekking tot het grooter vermogen van den Rooden Bast, verschaft hebben, waren Tusschenpoozende koortsen.

Het LONDONSCH E Gasthuis is mogelyk nooit zonder een zeer aenmerkelyk getal van lyderen met Tusschenpoozende koortsen; waertoe deszelfs vergelykelyke nabyheid tot het Graeffschap ESSEX niet weinig toebrengt. — Wanneer wy, voor de invoering van den Rooden Bast, de gewoonte hadden om den gemeenen Bast by alle gelegenheden toete-

II. Deel. I. Stuk. F die-

dienen, bevonden wy deszelfs vermogen in Tufchenpoozende koortfen verre beneden dien ophief, welken SYDENHAM en deszelfs tydgenooten van denzelven gemaakt hebben.

Wat my zelven betreft; ik kan in waerheid getuigen, dat de wederkomst van den aenval by lyders, met Tufchenpoozende koortfen in het ziekenhuis worstelende, inderdaed zeer zeldzaam belet, of zelfs het geweld veel verminderd werd, op de eerste poging om denzelven te verhinderen, door eenige hoeveelheid van dit middel, in de tufchenpoozing toegedient. In tegendeel werd de Bast voor een' aenmerkelyken tyd, en in eene vry grooter hoeveelheid, in 't algemeen vereischt om den voortgang van de ziekte te fluiten, of zelfs haer geweld te beteugelen; en by vele gelegenheden heb ik, by een volkomen gemis van voordeel, het dienstig geoordeeld om van deszelfs verder gebruik afteftaen, en myn toevlugt tot andere geneesmiddelen te nemen.

Aen de andere zyde, heb ik, door het gebruik van den Rooden Bast, vaek de wederkomst van de koorts geheelenal zien beletten, op de eerste toediening van dit geneesmiddel in de tufchenpoozing: waer dit het geval niet is,

is, is de volgende aanval gewoonlyk min hevig; en byna altoos wykt de ziekte binnen korten tyd.

De meeste der gevallen, in welken ik het vermogen van den bovengemelden Rooden Bast heb waargenomen, waren zoodanigen, in welken de gewone Bast te voren gebruikt, en met denzelven voor een' langer of korter tyd, zonder voordeel, aengehouden was.

Ik zal u alleenlyk nog lastig vallen met eene andere soort van ziekten, in welken ik gelegenheid gehad hebbe om de grooter werkzaamheid van den Rooden Bast waertenemen. Deze waren op gezette tyden wederkomende pynen (†), van welken de tydperkelyke Hoofdpyn de gewoonlykste, en gemeenlyk meest bekende is.

Doch ik trof tamelyk dikwerf gevallen van eene soortgelyke ziekte aen, die verscheiden andere deelen van het ligchaem dan het hoofd aenviel. In sommige derzelven scheen, na het gevoel van den lyder, de zitplaats van de pyn in eenig gedeelte van de wanden der
buik.

(†) Dolores periodici.

buik- of borstholte, doch veelvuldiger in dat der eersten te zyn: by andere schein de zitplaats van het gebrek in het eene of andere van de gehouden deelen van deze holligheden, doch veelvuldiger in de buikingewanden te wezen.

Met betrekking tot die gevallen, in welken de ongesteldheid schein geplaatst te zyn in sommigen van de gehouden deelen der buikholte, heb ik zoodanige veel waergenomen, als ook eenige, die, gedurende den aenval, vergezeld zyn geweest met eene hooger branding, eene zeer scherpe pyn, en de meeste of alle de wezenlyke of onderscheidende toevallen van eene ontsteking van het ingewand, 't welk, uit de plaats der pyn, de zitplaats van het ongemak schein te wezen.

Deze gevallen echter verschillen van ontstekingen hierin, dat hunne aanvallen gevolgd worden door aflatingen, en dat zy na tuschenpoozen wederkomen, gewoonlyk *dage-lyksch*, om den *anderen dag* of op min gezette tyden; en dat het bloed, den lyderen gedurende het hevigste geweld van de ziekte afgetapt, niet het minste verschynsel van eene ontstekingkorst heeft.

In vele gevallen van dezen aert, by welken ons oogmerk is de wederkomst van den aanval te stuiten, door middelen in den tuschentyd toegediend, zyn ongetwyffeld de versterkende niet altoos de geschikte middelen: sommige van deze ongesteldheden, gelyk in het byzonder de gezette wederkomende Hoofdpyn, wanneer dezelve in jonge en bloedryke voorwerpen voorvalt, kunnen somwylen het gebruik van ontlastmiddelen vorderen; doch in die gevallen, in welken, volgens myn oordeel, versterkende middelen te stade kwamen, en in welken ik den Rooden Bast heb toegediend, heb ik deszelfs uitwerksels, vergeleken met die van den gewonen Bast, bevonden overeenkomstig te zyn met dezen, welken ik, betrekkelyk de Tuschenspoozende koortsen, hier boven beschreven heb.

Het eenigste, dat ik omtrent den Rooden Bast zal aenmerken, bestaet hier in: dat wanneer wy acht geven op de uitstekende deugden, welken den PERUviaenschen Bast door SYDENHAM en MORTON zyn toegekend, en inzonderheid op den trap van zekerheid, volgens welken zy getuigen, dat dezelve de Tuschenspoozende koortsen genezen heeft, in welke vermogens, volgens toestemming van alle kunstoeffenaren,

de kleene en gepypte Bast zoo zeer te kort schiet; en als wy verder overwegen, dat de beschryvingen, door de Schryvers over de kragten der Geneesmiddelen, tydgenooten van de zoo even gemelde beroemde mannen, over den PERUVIAENSCHEN Bast, op dien tyd in gebruik, te boek gesteld, geenszins op den kleenen en gepypten, maer volkomen op den Rooden Bast toepasfelyk zyn; en als wy ten laetste vernemen, dat de inwoonders van *Nieuw SPANJE*, en, zoo ik wel onderricht ben door een heer, kortelings uit dat land gekomen, insgelyks die van *Oud SPANJE*, den Rooden Bast dadelyk meer waerdéren; dan moet het ten hoogste redelyk zyn te besluiten, dat de Roode PERUVIAENSCHEN Bast inderdaed de foort van dat geneesmiddel is, wiens deugden zoo zeer geroemd zyn door *SYDENHAM* en *MORTON*, en 't welk zy en hunne tydgenooten in gemeen gebruik hadden.

* * *

Ik zal, (dus eindigt de heer SAUNDERS) hope ik, niet voor vermeten gehouden worden, wanneer ik besluite, dat de voorgaende waarnemingen voldoende zyn, om het voortreffender vermogen van den Rooden Bast te be-

bepalen. En men schynt met reden te moeten verwachten, dat de invoering van deze soort van Bast met de gelukkigste uitwerksels zal vergezeld gaen, en ons in staet stellen om die kwaedaertige en aflatende koortsen, onder die heete luchtstreken, en die onvoordeelige omstandigheden, die zoo verderffelyk voor onze vloeten en legers zyn, met vrucht te keer gaen.

Ik kan evenwel niet eindigen, zonder mynen dank te betuigen aen die heeren, welke my met hunne briefwisseling vereerd hebben; en ik vinde het dienfig om myne verplichtingen uittedrukken aen verscheiden, wier brieven my te laet voor derzelve gemeenmaking ter hand gekomen zyn.

Zy allen komen overeen in de aenpryzing van den Rooden PERUVIAENSCHEN Bast, als werkzamer en vermogender dan cenig ander soort.

Uit veelvuldige proeven, welken ik, in Tuschenpoozende koortsen en andere ziekten, met denzelven genomen heb, ben ik geneigd te besluiten, dat dezelve alleenlyk ter halve hoeveelheid, welke wy gemeenlyk van den anderen Bast aenpryzen, behoest gebruikt te worden.

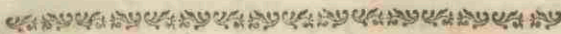
Ik heb insgelyks het genoegen om mynen lezere te verzekeren, dat dezeve nu in een algemeen gebruik is in alle de Gasthuizen van LONDON; en zoodanig is de voorrang, dien men aen denzelven geeft, dat men met moeite deszelfs vertier goedmaekt.

Zyt zorgvuldig in deszelfs keuze, door eene oplettendheid op die kenmerken, die denzelven van den grover Bast, tot nog toe by onze *Drogisten* verworpen, onderscheiden.

Ik zal naerftig voortgaen met myne onderzoekingen op dit onderwerp, en verzoek ernstig de gunst van myne vrienden, dat zy willen volharden met my naeuwkeurige waernemingen toetezenden, zoodanig, dat men juist kan bepalen, in welke andere ziekten dit voortreffelyk middel veilig en voordeelig kan gebruikt worden.

De werkingen en gevolgen der geneesmiddelen kunnen alleenlyk vastgesteld worden, door de kloekzinnigheid en de ondervinding van kundige mannen, die, bewust van de moeilykheid om waernemingen te doen, genoegzaam beveiligd zyn voor het bedrog, waeraen zy onvermydelyk zyn blootgesteld.

VER.

 VERHANDELING
 OVER DE
 GENEESWYS
 VAN DE
 WATERBREUK
 IN HET
 SCHEDEVLIES VAN DEN BAL,
 IN WELKE DE BEHANDELING MET
 HET BRANDMIDDEL EN DIE MET
 DE SETON TEGEN ELKANDEREN
 VERGELEKEN WORDEN.

Uit het Engelsch van den Heer G. VAUX.

Het is bekend, dat de Heer ELSE (*), in
 zyne Verhandeling *over de geneeswys van*
de WATERBREUK, ter volkomen genezing
 van die ziekte, de behandeling met het Brand-
 middel aenraedt, als eene min pynlyke, spoed-
 iger, min gevaerlyke, en zekerer dan eenige
 an-

(*) Zie de *Geneeskundige Bibliotheek* van den hoog-
 leeraer E. SANDIFORT, het *agste deel*, *tweede stuk*,
bladz. 611-616. en het *tiende deel*, *tweede stuk*, *bladz.*
371-376.

andere geneeswys, die tot nu toe was voorgesteld, en als voornaemlyk deze voordeelen bezittende boven de behandeling met eene *Seton*.

De heer POTT (†) pryst, in tegendeel, in zyne Verhandeling over de WATERBREUK, op gelyke gronden, ter volkomen genezing van de ziekte, de behandeling met eene *seton* aen, welke hy verzekerd boven eenige andere geneeswys, en inzonderheid boven die met het brandmiddel, verkieslyk te zyn.

Zulke slyddige gevoelens, door zulke voorname mannen gekoesterd en ondersteund, hebben vele Heelmeesters buiten staet gesteld om te besluiten, aen welk gevoelen men den voorkeur behoorde te geven; en ik erken onder dit getal behoord te hebben.

Schoon de meeste kunstoeffenaers de algemeene veiligheid en het vermogen van de beide aengeprezen behandelingen zullen toestemmen, zullen zy desniettegenstaende in
 twyf-

(†) Zie insgelyks de *Geneeskundige Bibliotheek*, het tiende deel, tweede stuk, bladz. 358.

twyffel zyn nopens de vraag, naemlyk, welke behandeling de voorkeur verdient: want schoon zy beide, in het algemeen, veilig en vermogende kunnen zyn, echter zal de eene in het algemeen veiliger en vermogender wezen, dan de andere; en insgelyks kan de eene geneeswys min pynlyk en voorfpoediger dan de andere zyn.

Deze twyffeling zal des te ligter in den Lezer ontfaen, wanneer hy bedenkt hoe natuurlyk en gemeen het is, dat een beoefenaer vooringenomen wordt voor eenige byzondere behandeling, welke hy boven andere de voorkeur heeft gegeven; en indien hy wyders overweegt, dat noch *POTT* noch *ELSE*, schoon ieder voor zyn eigen geneeswys pleit, nimmer eene vergelykende proef der beide behandelingen fchynt genomen te hebben.

Dan het gefchil, betrekkeelyk de verdiende voorkeur van de beide geneeswyzen, kan langs geen anderen weg beftist worden, dan door eene vergelyking van hetzelve in herhaelde proefnemingen. En daer my verfcheiden gevallen van deze ziekte, welken ik meen dat van vry veel gewigts zullen wezen om het
ge-

gefchil te bepalen, zyn voorgekomen, dacht ik der geleerde weereld geen ondiensnt te doen, met de uitkomst van dezelve mede te deelen.

De behandeling met een brandmiddel is min pynlyk dan die met eene *feton*. Ik heb verſcheiden gevallen gezien, in welken men de kunstbewerking met de *feton* had ondernomen; en in allen was de pyn, dadelyk na dezelve, zeer aenmerkelyk, en in ſommige gevallen zeer geweldig; ik heb, in tegendeel, in die gevallen, in welken ik het brandmiddel heb zien bézigen, nooit waergenomen dat de lyder eenige aenmerkelyke pyn leed: inderdaed, byna alle de lyders, welken ik waergenomen heb, by wien men het brandmiddel had gebruikt, hebben de geringe pyn, welke zy van deszelfs werking gevoelden, als eene reden voor de onwaerſchynlykheid van deszelfs genezend vermogen aengedrongen.

De beide geneeswyzen kunnen, met betrekking tot de laſtigheid, het gevaer en de lengte van tyd, die 'er tot de herſtelling vereiſcht wordt, voor zoo verre myne waerneming zich uitſtrekt, in geene vergelyking komen. In die gevallen, in welken ik de *feton* heb zien
ge-

gebruiken, werd de kunstbewerking gemeenlyk van eene koorts en hevige ontsteking gevolgd. Deze toevallen maekten de rust en onthouding ten hoogste noodig, en bragten fomwylen, door hun geweld, het leven van den lyder in gevaer; terwyl, in tegendeel, die gevallen, in welken ik het brandmiddel heb zien aanwenden, met eene zeer geringe pyn gepaerd gingen; zy waren insgelyks ook niet vergezeld met koorts of ontsteking van cenig aenbelang, en vereischten gevolgelyk ook weinig rust. Zoo 'er ooit iets tegenstrydigs voorviel, was het een noodwendig gevolg van eene groote ongeregeldheid in den lyder.

Ik heb opgemerkt, dat de genezing in die gevallen, in welken men van de *seton* gebruik had gemaakt, geheelenal gemist heeft; of dat de ziekte, zoo de lyder voor het tegenwoordige genezen schein te zyn, wederkwam; zoo dat, in beide gevallen, eene andere kunstbewerking vereischt wierd. Aen de andere zyde, heb ik geen één geval, waer van ik ooggetuige geweest ben, of waer van ik gehoord heb, en waerin de kunstbewerking, van het begin af, juist overeenkomstig de voorschriften van den heer ELSE verricht was, aengetroffen, in het welke deze
be-

behandeling geene volkomen genezing aenbragt.

Het eerste geval, waervan ik zal gewaagen, is in de Verhandeling (*) van ELSE geboekt. De lyder was eerst door POTT, en naderhand door ELSE behandeld. POTT stelde eene *seton* in het werk; en het gevolg was, dat de Waterbreuk voor een' tyd schein genezen te zyn; de ziekte echter keerde daerna wederom, niettegenstaende men alle mogelyke voorzorg had aangewend. De lyder was over deze te leurstelling zeer droefgeestig, doch besloot tevens, indien de genezing mogelijk was, om niets onbeproofd te laten; en terwyl hy van het voordeel van de kunstbewerking door een brandmiddel gehoord had, nam hy het besluit om dezelve te ondergaen. Ik was tegenwoordig, toen de heer ELSE deze kunstbewerking verrichtte, gelyk ik insgelyks by de vorige onder de behandeling van den heer POTT geweest was. Deze laatste kunstbewerking bleek niet slechts een veel gemakelyker geneesmiddel te zyn, maer verzorgde daerenboven de volkomen genezing; en de

ly-

(*) Zie *the Works of ELSE publif. by G. VAUX, 1782.* p. 92 en 93.

lyder blyft, tot heden toe, van zyne ziekte volmaekt vry. Schoon dit geval my fterk drong, om myne voorkeur aen het brandmiddel te geven, en hetzelfde in myne toekomende kunstoeffening te gebruiken, echter befpeurde ik eene onwilligheid om tot zulk een befluit overtegaen, totdat eene verdere ondervinding myn gevoelen omtrent dezelfs voortreffelykheid verfterkt had.

Sedert dien tyd heb ik een' lyder met eene dubbele Waterbreuk aengetroffen. Dit was een geval, volkomen gefchikt tot het oogmerk om het gefchil, wegens de vergelykelyke voordeelen van de twee verfchillende kunstbewerkingen te beflifen; dewyl het eene gelegenheid verfchafte, om in denzelfden lyder gebruik te maken van het brandmiddel, voor de genezing van de ziekte, aen de eene zyde van den balzak, en van de *feton*, voor de genezing van dezelfde ziekte aen de andere zyde.

In deze gevallen leide men het eerfte een brandmiddel aen op eene van de Waterbreuken; en nadat de ongemakken, uit deze kunstbewerking ontftaende, geweken waren, bragt men de *feton* door de andere. Men bekwam eene volkomen genezing, door beide behan-
de-

delingen; met dit onderscheid echter, dat de ontsteking en pyn, door de *seton* veroorzaekt, zoo geweldig waren, dat men noodwendig toevlugt moest nemen tot de aderlatingen, flovingsen, klistéren, buikopenende middelen en het heulsap; terwyl het ongemak, dat op het brandmiddel volgde, zoo gering was, dat ik niet weet dat de lyder hierover eenigzins geklaegd heeft. Nadat hy volkomen hersteld was, zeide ik tegen hem: “Onderstel dat de ziekte wederkwam, en dat gy besloten had de kunstbewerking op nieuw te ondergaen, aen welke geneeswys zoudt gy den voorrang geven”? Zyn antwoord was: “Voorzeker aen het brandmiddel, naerdien de pyn, door het zelve verwekt, als eene vloobeet is, vergeleken met die, welke ik van de *seton* doorkond”.

Ik heb een ander foortgelyk geval gezien, 't welk ten naestenby met het zoo even-gemelde overeenkomt.

Voor het volgende geval moet ik den heer FORD bedanken.

“JOHN MARLOW, zevenentwintig jaren
 “oud, kwam den 27^{en} van Louwmaend 1775
 “in het WESTMUNSTERSCHE algemeene
 “Zie-

te Ziekenhuis, om van eene dubbele Water-
 " breuk genezen te worden. Den volgenden
 " dag nam hy een zacht buikopenend middel;
 " en op den 29^{en} werd een klein brandmid-
 " del, volgens de manier, door den heer ELSÆ
 " aengeprezen, op de Waterbreuk van den
 " regten bal, die de grootste van de twee
 " was, aengelegd. De werking van het
 " brandmiddel was met weinig of geene pijn
 " vergezeld, en veroorzaakte geene byzon-
 " dere verschynfels: De toevallige koorts
 " week dadelyk voor de ontflekingtegen-
 " gaende behandeling.

" Op den negenden dag was de verettering
 " zoo gewenscht, en de korst zoo traps-
 " wyze losgeraekt, dat ik besloot om ter-
 " stond de genezing van het andere gezwel
 " door eene *seton* te ondernemen.

" Ik begon de kunstbewerking, door het
 " voorste en onderste gedeelte van het gezwel
 " met eene *troiscar*, te doorboren; en zoo-
 " rasch als de steekpriem weggenomen, en het
 " vócht ontlast was, bragt ik ook den geleider
 " van de *seton* door dien van de *troiscar*, totdat
 " die het opperste gedeelte van het scheede-
 " vlies bereikte: een *stilet*, van eene *seton* voor-

“ zien, werd toen door den laetsten geleider
 “ ingebragt, en door het scheiddevlies en de
 “ bekleedfels gestoken. Na de kunstbewater-
 “ king nam men de grootste voorzorg tegens
 “ de koorts in acht; maer desniettegenstaende
 “ zwol en ontfak de linkerzyde van den
 “ balzak binnen weinige dagen; en eene he-
 “ vige koorts, een radde polslag, groote pyn
 “ in den rug, en huivering, waren de ge-
 “ volgen. Deze toevallen by de verzwering
 “ eindigende, nam de koorts trapswyze af:
 “ binnen veertien dagen begon ik de draden
 “ weg te nemen, vier of vyf by ieder ver-
 “ band; en op den 1^{en} van Lentemaend werd
 “ de lyder, naer oogfchyn volmaekt genezen,
 “ weggezonden. Na verloop van agt maen-
 “ den kwam hy wederom by my, zynde de
 “ ziekte aen de linkerzyde, aen welke men
 “ de *seton* had aengelegd, wedergekomen.

“ Hy was nu zeer begerig na het aanleggen
 “ van een brandmiddel, een geneesmiddel, 't
 “ welk hy zoo gemakkelyk en voorfpoedig
 “ bevonden had, in de genezing van de regte
 “ Waterbreuk; gevolgelyk nam men tot het
 “ zelve zyn toevlugt, op den 5^{en} van Slagt-
 “ maend; en uit de beterschap van het geval,
 “ had ik alle redenen om hem voor volkomen

“ genezen te houden, zoodat hy op den
 “ 5^{en} van Wintermaend werd heengezonden:
 “ doch op den 16^{en} van Grasmaend 1776,
 “ was hy genoodzaekt zich op nieuw tot my
 “ te wenden, zynde de ziekte aen dezelfde
 “ zyde wedergekeerd (*). Ik besloot nu om
 “ de kunstbewerking te verrichten, door eene
 “ insnyding langs de geheele lengte van het
 “ gezwel. Het scheidenvlies zeer slap zynde,
 “ nam ik een kleen gedeelte van hetzelfde
 “ weg; en by onderzoek naer den staet van
 “ den Bal, vond ik op den Voorbal een kleen
 “ Waterblaesje, 't welk ik wegsneed. Deze
 “ kunstbewerking werd door geene toevallen,
 “ die niet spoedig voor de gewone mid-
 “ de-

(*) Deze mistakking is niet te wyten aen het brandmid-
 del, nademaet de aengroeiingen van het scheidenvlies, we-
 gens de werking van de *seton*, deze ziekte zeer verschil-
 lende kunnen maken van eene gemeene Waterbreuk, by welke
 zulke aengroeiingen onderfeld worden niet te beslaen; de
 jongheid van den man, en de geringe verdikking van het
 vlies, maken deze omstandigheid des te waerschylyker.
 Noch de *seton* noch het brandmiddel zyn als een zeker ge-
 neesmiddel aengeprezen, wanneer Waterblaesjes de oor-
 zaak van de ziekte zyn. Dan het is, onderfeld zynde
 dat de beide Waterbreuken, in het bovenstaende geval, uit
 dezelfde oorzaak ontsaen zyn, aenmerking waardig, dat
 het brandmiddel de Waterbreuk genas aen die zyde, op
 welke hetzelfde eerst was aengelegd, 't geen de *seton* niet
 vermogt.

“delen weken, gevolgd: vyf jaren zyn ’er
 “nu verloopen sedert de laetste kunstbewater-
 “king; en hy heeft de ziekte niet wederom
 “vernomen”.

Het goede gevolg, ’t welk het brandmiddel by alle die lyders, by wien ik hetzelfde heb gebruikt, gehad heeft, was zoo algemeen, dat ik niet langer twyffel, of het verdient allen lof, dien deszelfs grootste voorstanders daer-aan toegewaaid hebben. Thans heb ik eenen lyder, van vyfenzestig jaren, onder myne zorg, aen wien de kunstbewerking verricht is, en die, uitgezonderd dien tyd dat het brandmiddel zyne werking deed, het bed niet behoefde te houden, noch eenige pyn, gedurende de geheele behandeling, ondergaen heeft.

Het schynt my niet toe, dat men eenig wezenlyk voordeel bekomt door het heulsap met het brandmiddel te vermengen: in tegendeel, het dient om de uitwerksels van het geneesmiddel te verzwakken; want het is een opmerkingwaardige zaak, dat een brandmiddel, op de gezonde huid aengelegd, weinig ongemaks verwekt, schoon het nimmer nalaet een’ grooten trap van pyn te veroorzaken, wanneer het deelen, die ontstoken zyn, aenraekt.

Mis.

Misfchien zullen nog een of twee aenmerkingen niet nutteloos zyn. De eerste is, dat het in eene ongemeene groote Waterbreuk, wanneer het fcheedevlies niet zeer ontaert is, niet ongefchikt zoude zyn, om het brandmiddel, nademaal zulks weinig ongemak aenbrengt, op twee plaetsen, genoegzaam van elkanderen verwyd, aenteleggen, opdat de geheele zak aengedaen worde. De tweede aenmerking is, om een breeder brandmiddel, dan men gemeenlyk gebruikt, wanneer men deze geneeswys volgt, aenteleggen, als de Waterbreuk uitgeftrckt, en het vlies zeer ontaert is.

Overtuigd, door herhaelde proefnemingen, wegens het goede gevolg van het brandmiddel in de genezing van de Waterbreuk, heb ik sedert eenige jaren hetzelve aengeprezen boven de verligting, welke men voor een' tyd bekomt, wanneer men het water door de *troiscar* aftapt; en in geen één geval ben ik in myne verwachting te leur gefteeld.

Ik zal de vryheid nemen om twee ongemeene gevallen, die my zyn voorgekomen, medetedeelen.

Een heer vervoegde zich by my, om het vocht uit eene Waterbreuk, die wegens deze zelve grootte en gewigt lastig geworden was, te doen aftappen. Ik ried hem de kunstbewerking ter volkomen genezing aen; maer hy bragt zyne bezigheden als eene verschooning in: ik tapte derhalve het water af; en hy vertrok. Na verloop van omtrent een uur zond hy schieelyk aen myn huis, om my te verwittigen, dat het gezwel zoo groot als ooit was wedergekomen, en dat het steeds toenam: het scheedevlies was klaerblykelyk door bloed uitgezet; daer was geene uitsforting in het celwyze vlies.

Ik verklaerde hem de oorzaak van deze spoedige zwelling, en zeide dat de genezing rust en stilte vereischte, latende het tevens aen zyn oordeel, of het niet beter voor hem zoude zyn het brandmiddel aenteleggen, nademaal, naer alle waerschyndykheid, tot deze kunstbewerking geen meer tyds noodig was, en dezelve de wederkomst van de ziekte zoude beletten. Hy gaf zyne toestemming. Den volgenden morgen werd het brandmiddel aengelegd; en binnen korten tyd was hy volkomen hersteld.

De heer ELSE zegt, in zyne Verhandeling, dat hy de genezing van sommige Waterbreuken, waer de zak verdikt was, had ondernomen, en in welke hy weinig hoops zou opgevat hebben, hadde hy niet door ontvinding geweten, dat de genezing in deze gevallen, zoo wel als in andere, waer de zak niet aenmerkelyk ontaert was, gelukkig uitviel.

Ik weet niet dat men ooit eene duurzame genezing bekomen heeft, door het water met de *troiscar* aftetappen, uitgezonderd in het volgende geval; waerin het duidelyk bleek, dat de ziekelyke staet van den zak de oorzaak van deze ongewone uitkomst was. Myn oogmerk is geenszins om van ter zyde te kennen te geven, dat men in 't algemeen, als de zak zeer ontaert is, door eene enkele doorboring met de *troiscar*, eene volkomen genezing te wachten heeft; ik weet dat het tegendeel plaets vindt. Alleenlyk stelle ik dit geval hier ter neder, om te toonen, dat het geene, 't welk men hier by toeval, en zonder gevaer, verkreeg, in een gelyk geval, met opzet veilig nitgewerkt kan worden, door het aanleggen van een brandmiddel.

Een lyder, met de grootste Waterbreuk, welke ik immer zag, vervoegde zich by my om verligting: men oordeelde het, wegens de pyn, welke hy leed, wegens de grootte en zwaarte van het gezwel, en wegens eene beginnende ontsteking aen den balzak, noodig om hem terstond te hulp te komen. De verdikking van den zak maekte het geval zeer duister. Overtuigd zynde dat het eene ophooping van vocht in het scheidvlies was, stak ik hetzelfde, volgens gewoonte, door met eene *troiscar*, en liet eene ruime hoeveelheid van verdikt vocht, als chokolaed gekleurd, uitloopen. Zoo rasch als de zak geledigd was, kon men de oneffenheden gemakkelyk onderscheiden. Het was in zulk eenen wanhopigen staet van ziekte, dat de ontsteking, door de wond van de *troiscar* veroorzaekt, uitliep op eene vernietiging van den zak; en vervolgens werd daerdoor de Waterbreuk volkomen verdreven.

Deze gelukkige omstandigheid greep stand, zonder eenig ongewoon toeval.

Eene verzwering, ontstaen op de plaats, waer de *troiscar* had doorgedrongen, barstte; door deze opening ontlastte zich het vlies; en de man genas volkomen.

Naer-

* * *

Naerdien wy niet kunnen veronderstellen, dat ieder de bovenaengehaelde *Bibliotheek* van den heer SANDIFORT bezitte, hebben wy het noodig geoordeeld de wys, op welke het brandmiddel van den heer ELSE bereid wordt, hier te laten volgen.

(Neem dan Zeepzieders loog (†), volgens de EDINBURGSCH E Apothéek bereid, vier en zestig lood.

Kookt het tot op zestien lood.

Voeg daerna by het kokende vocht Heul-
sap (‡), tot poeder gebragt, twee lood.

levende Kalk (††), ook in poeder, zes lood,

of zoo veel als genoeg is om al het vocht op te florpen, ten einde het een deeg worde, 't welk men in een zeer gesloten flesch moet bewaren.

Schoon de heer ELSE hier het Heulsap voorschryft, blykt het, volgens VAUX, dat het van geen nut in deze bereiding is.

D. S. v. D. M.

WAER.

(†) Lixivium saponariorum. (‡) Extr. thebaicum.

(††) Calx viva.

WAERNEMING,

OVER HET

WONDERBARE VERMOGEN

VAN HET

HUISLOOK (†)

IN

STUIPZIEKTEN (††).

Uit het Latyn van den Heer CORNELIS PEREBOOM.

Eene Maegd, van zesendertig jaren, sedert langen tyd sukkelende, wordt tot heden toe aengevallen door geweldige stuiptrekkingen, die telkens, als zy voor een wyl geweken waren, hare oude rol op nieuw spelen; gemeenlyk worden de bovenste ledematen in allerlei bogten gewrongen en naer den rug getrokken, terwyl zy intuschen met de voeten trapt, het hoofd rondgedraaid, en het aengezicht scheefgetrokken wordt. Hierby komt,

(†) *Sedum seu sempervivum majus.* (††) *Morbi convulsivi.*

komt, dat zy gedurig klaegt over de maeg, die door stinkende oprispingen, door brakingen, pyn, kwade spysvertéring, met één woord door de scheurbuik, is aengetast. Weshalve ik altoos, in de genezing van deze Stuiptziekte, vooral op de eerste wegen gelet, en haer verscheiden buikzuiverende, maegversterkende, balsemachtige en pynstillende middelen toegediend heb, nadat de omstandigheden schenen te vereischen, terwyl intuschen verscheiden zoogenoemde krampstillende middelen zorgvuldig werden aengewend. Men kan wel niet ontkennen, dat de kwael somwylen, gedurende een' vry langen tyd, achterbleef; echter is zy tot nog toe niet geheel geweken. Nu onlangs is de aenval dagelyksch zoo hardnekkig wedergekomen, dat ik by my zelven besloot, om vermogender middelen te baet te nemen. Toen schoot my in den zin, om het sap van Huislook te beproeven, waervan ik de reden openhartig in de hier achter gevoegde korte uitlegging opgeven zal. Ik heb haer dan voorgeschreven, om 'savonds het volgende drankje op eenmael te gebruiken:

N. Het versch uitgeperste sap van Huislook,
Gemeene Brandewyn. Van elk twee onces.

's Morgens wederkomende, stond ik geheel verbaesd, naerdien de stuiptrekkingen niet slechts geweken waren, maer dat de lyderes tevens erkende, dat zy zich als van de kwael verlost achtte. Dus bleef zy, gedurende vyftien dagen, van stuiptrekkingen bevryd; na welken tyd zy, buiten myn weten, op dezelfde wys aengevallen werd, en de dagelyksche stuipachtige aenval byna een geheel uur woedde. Ontboden zynde, ried ik haer het gebruik van het zelfde drankje, welks uitwerking met de vorige overeenkwam. Na verloop van twaelf geruste dagen, werd zy op nieuw aengetast door stuiptrekkingen, wier aenval, en wederkomst voor de derde, vierde en vyfde achtereenvolgende keeren, ik tot nu toe door één drankje heb kunnen stuiten.

Korte Uitlegging,

Ik twyffel geenszins', of ik zal naderhand naeuwkeuriger kunnen opgeven, wat en hoeveel het voorgeschreven drankje in de stuipziekten vermag. Het is het middel tegen de vallende ziekte, 't welk vry lang, door den **UTRECHTSCHEN** Godgeleerden **BACHIONE**, voor een geheim uitgedeeled is, en 't welk men somtyds, onder zekere bepaling, met

een uitftékend voordeel gebruiken kan. Dan daer het een Natuuronderzoeker betaemt, de geheimen, die tot algemeen nut ftrekken, te ontdekken en bekend te maken, zal het den Lezeren niet onaengenaem zyn, dat ik het geene, 't welk ik met veel moeite en langs verſcheiden omwegen naergevorcht hebbe, ter verdere beproevinge aenbevele.

en droogen hoest, geworsteld. Alles werd te vergeefsch beproefd. Men riep my. Ik wende vele middelen aen, en yorderde niets. Door de ervaring geleerd hebbende, hoeveel nuts men in benaeuwde kelen, die uit eene Zinking

neming mededeelen, deels om het in die ziekte, waarvan in dezelye gewag gemaekt wordt, aenteprysen, deels om het gebruik van dit middel in alle zinkingpynen aentebeveelen. Het heeft ons mede verscheiden malen zeer grooten dienst gedaen in die keeschheid, welke men by aendoenlyke Vrysters en gebuwde Vrouwen zoo vaak, na een' geleden schrik, en uit andere oorzaken, ziet ontstaen, en die anderszins zoo schielyk en gemakkelyk niet te genezen is. Wy hebben onlangs eene jufvrouw, die, na getehrikt te hebben, sprackeloos werd, en by wie men drie aderlatingen godaen, en eene spaenschevliegpleister op de keel gelegd had, doch dat alles zonder vrucht geschied was, zeer rasch genezen, door haer alleenlyk de keel met dit middel driemaal daags te laten besmeren, en wyders een wollen lapje, in het gemelde smeersel bevochtigt, op de keel te leggen. De naeste oorzaak van deze ziekte kan men dus, onzes bedunkens, uit het nut der aengewende middelen gemakkelyk afleiden. Somwylen hebben wy ook, met een taemlyk goed gevolg, een smeersel, bestaende uit vier deelen olyvenolie en één deel geest van armoniackzout, ook wel uit terpentynolie en onovergehaelde geest van armoniackzout, 't welk DE GORTER voorschryft, in deze ziekte zien gebruiken; en eindelyk hebben wy mede eenmaal de sprack wederom doen voortkomen, door zuurdeeg, met armoniackzout gemengd, op de keel te laten leggen.

Wy hebben insgelyks andere plaetslyke Zinkingpynen, die noch voor eene spaenschevliegpleister, noch voor het geestig aftreksel der spaenschevliegen wilden wyken, door het middel van PRINGLE verdraven.

D. S. V. D. M.

king (†) geboren worden, van het smeerfel van PRINGLE, 't welk uit den geest van herts-hoorn (††) en olie bereid wordt, trekken kan, schreef ik het zelve voor, liet daarmede de gansche borst bestryken, en 'er vervolgens een wollen lap, met denzelfden olie naer behooren doortrokken, op aenleggen. Ik stond verwonderd over den gelukkigen uitflag; want binnen weinige dagen was de ademhaling vry en gemakkelyk, de gezondheid volkomen en bestendig, en de lyder verheugd.

In vele anderen, zoo wel als in myzelven, heb ik een gelyke uitkomst waergenomen; zoodat ik geleerd heb, in de zinkingpynen, op welke uitwendige deelen zy ook vallen, dit middel hoog te schatten. By twee loods olie meng ik slechts twee- of op zyn hoogst drie vierdeloods van den geest.

(†) *Angia catarrhose.* (††) *Spir. cornu cervi.*

GENEES-HEEL-ARTZENY-
EN VROEDKUNDIG

M. A. G. A. Z. N.

*De beoeffening der Geneeskunst is het zekerste
tegengif voor den menfcbelyken hoogmoed.*

VAN SWIETEN.

I N V A L L E N D E
G E D A G T E N
O V E R D E N
G E S C H I K T S T E N T Y D
O M D E
K I N D E R P O K J E S
I N T E Ë N T E N .

Uit het Latyn van den Heer M. J. DE MAN.

Geen grooter zwarigheid wordt 'er tegens
de inenting van de kinderpokjes ge-
oppert, dan die men afleidt van het ge-
vaer om de besmetting te verspreiden. Want

om niet te spreken van de vergelykende uit-
II. Deel. II. Stuk. H re-

Uit de Geneesk. dienst.

rekening van hun, die, voor en na den tyd der inënting, gezegd worden te LONDON aen de natuurlyke pokjes gestorven te zyn) geen edelaertig man zal ontkennen, dat de ingeente pokjes, zoo wel als de natuurlyke, ook anderen kunnen besmetten. Vooral daer de gewoonte onder de inënters stand grypt, dat zy verlugtigenshalve hunne zieken door de straten doen ryden, en langs de buitencingels wandelen, waer zy dikwerf andere lieden ontmoeten. Ook voorkomt men, volgens myn oordeel, geenszins dit kwaed, wanneer men, na het gevoelen van sommigen, de inënting slechts oeffent op die tyden, op welken de kinderpokjes doorgaens heerschen. Ik wil wel erkennen, dat myne woning in gevaer is, wanneer de bliksem hier en ginsch een huis in myn nabuurschap in den brand zet: maer ik weet tevens, dat ik veel grooter gevaer loope, zoo men daerenboven door de gansche stad met opzet brand verwekt. Hierom begin ik te denken, en ik geef het, met verschuldigde onderdanigheid, aan elken billyken kunstrechtter ter naspeuringe over, of het voor het welzyn van het menschelyke geslacht niet beter zoude zyn, zoo 'er door gezag van de hooge Overigheid gezorgd wierd, dat men de kunstbewerking der inënting op geen

geen' anderen tyd, dan gedurende den winter, verrichtte?

Want wy zien dat het Pokgif, het zy dit volgens de ouden uit de gisting, of volgens sommige hedendaegsche Schryvers uit *insecten*, het zy die van het geslacht der Myten (†) zyn of niet, geboren wordt, of dat men deszelfs oorsprong van de lucht of uit de ingewanden der aerde moet affeiden; wy zien, zeg ik, dat het pokgif, nadat het eenigen tyd gewoed heeft, op de aenkomst van den winter, gemeenlyk verslapt, en eindelyk geheel schadeloos wordt.

Ook is de reden geenszins duister. Want (zoo het leerstelsel van de gisting doorgaet) gelyk de hitte de gisting bevordert, wordt dezelve insgelyks door de koude vertraegd. Iemand, die de dierlyke ziektenkunde verstaet, weet dat alle soorten van *insecten*, gelyk de overige dieren, gedurende den Winter loom en minder vlug zyn; het gif doet derhalve met minder levendheid aen, plant minder voort, en gaet wegens zyne loomheid van den een' tot den ander trager over. Indien men

aen

(†) Acari.

aen de dampen van de lucht den oorsprong van het besmettende gif moet toekennen, dan is het tevens bekend dat de lucht in dezen tyd minder met dampen bezwangerd is. Indien men eindelyk de ingewanden der aerde en de hieruitvoortkomende verderfelyke uitwademingen moet beschuldigen; dan wete men dat het bevrozen aerdryk op dien tyd weinig of niets uitdampt. Wat 'er van zy; myne ondervinding en die van anderen bewyst klaer genoeg de waerheid van dat geene, 't welk ik gezegd heb dat in den winter omtrent het gif plaets heeft. En ook hierom voorspel ik dat het gif, 't welk in den winter overgeplant wordt, zachtaertiger zal zyn: zoo dat ik my niet slechts goedertiger en weiniger pokjes belove, maer tevens eene minder vlugtigheid van het gif, eene minder geschiktheid om andere te besmetten, en door eene uitgebreide besmetting overal slagtingen aenterechten. Hier komt by, dat men aen den geenen, die gedurende eene gestrengte vorst worden ingeënt, in hunne kamers, genoegzame koude kan mededeelen, en dezelve door een bekwaem vuur matigen; zonder dat zy zich, met gevaer van anderen, op straet behoeven te begeven.

VERHANDELING
 OVER DE
 KRAEKBEENSNEDE
 DER
 SCHAEMBEENDEREN (a).

Uit het Hoogduitsch van den Heer J. MOHRENHEIM.

Het is met de Kraekbeensnede der Schaembeenderen even zoo gegaen, als in voortgevalle gewoonlyk geschiedt. De uitvinder geeft, naemlyk, zyne nieuwe uitgevonden kunstbewerking onbepaald, in alle gevallen, ver boven de oude manier den voorrang, ja verwerpt zelfs de oude geheel. Even zoo ging het ook met de ontlasting van den staer (b) (†), de steensnyding boven de
 schaem-

(a) Synchondrotomia pubis. (b) Extractio cataractae.

(†) Onder de handgrepen om den staer te verdryven was de Nederdrukking de eerste; rasch daerop vond men de ontlasting uit, en verwierp de Nederdrukking geheel en al; daerentegen wordt door de naeuwkeurigste en veelvuldige waarnemingen van den heer POTT, RICHTER, PLENER, en door myne eigen bevestiging, dat de oude manier, naemlyk de Nederdrukking, in de meeste gevallen veel voortref-

schaembeenders (††) en meer dergelyke manieren van kunstbewerkingen. De uitvinder is, helaes ! voor zyne nieuwontdekte zaak, even als een vader voor zyn eerste kind, veelal te zeer ingenomen, dan dat hy zelfs in het minste aen de volkomenheid, voortreffelykheid en het nut zoude kunnen twyffelen: veelëer overtuigt hy zichzelven vaek van alle deze voortreffelykheden reeds, wanneer hy naeuwlyks deze gedagten heeft opgevat, of op zyn hoogst na 'er eene proef, die aen het oogmerk schynt te voldoen, mede genomen te hebben; waeruit het dan ontstaet, dat de nieuuitgevonden manier, dikwerf in zeer korten tyd door de navolgers verbeterd, naeuwkeuriger gekend, bepaelder en met meer nuts aangewend wordt, dan van den uitvinder zelve. Men bazuint dezelve doorgaens te vroeg

treffelyker zy, ischoon de ontlasting in hare bepaelde gevallen mede van groot nut is. Zie ook het GENEES-HEEL-ARTZENY- en VROEDKUNDIG MAGAZYN. I. Deel, bladz. 281.

(††) Men heeft de manier om de steensnyding in den bilnaed te verrichten ver boven het hooge toestel (c) gekeurd, en de laetsgenoemde manier geheel verworpen; en echter bevestigen de veelvuldige waarnemingen van BROEDER KOSMUS en myne eigen, dat zy in sommige gevallen mede volstrekt noodzakelyk is.

(c) Apparatus alius.

vroeg uit, en kan zich van vreugde niet bedwingen om eene nieuwe gedane ontdekking, by de eerste gelegenheid, aen de waereld bekend te maken, voor dat 'er genoegzame proeven mede genomen zyn, of dat men van derzelve kragtadigheid overtuigd is.

Het is echter even zoo onbillyk van vele heeren *Recensores*, dat zy eene zaak, die ze niet meenen goedtekeuren, en weinig onderzocht hebben, geheel en al verwerpen en voor onnut verklaren.

Het is eindelyk ook de mode, dat de meesten eene nieuwuitgevonden manier, wanneer zy een grooten ophief maakt, aenstonds aen nemen, zonder nog regt te weten waerom; en toch noemt men haer aenstonds zeer goed, aen het oogmerk voldoende, onverbeterlyk. Men wenscht niets meer dan eene gelegenheid te verkrygen, om ze rasch te kunnen uitoeffenen; kortom, men gaet 'er zoo vertrouwd mede te werk, als of men hare verdiensten reeds gekend had, voor dat zy nog uitgevonden was. Maer vertoonen 'er zich één, twee of meer tegenstrevers, die tegen deze nieuwe uitvinding, of uit gronden (deze zyn echter eenigzins zeldzamer), doch meestal uit eer-

gierigheid, ambachtsnyd, of perfoonlyken haet, lasterlyk, en niet zelden met perfoonlyke beledigingen, uitvaren, welhaest vinden deze aenhangers en wel zulken, wien het slechts om schryven, of nieuwe naervolgers te krygen, te doen is. Op dusdanige wys wordt 'er eene aanzienlyke meenigte van tegenstreveren, waer onder ook vack Geneeskundige leerlingen gevonden worden, byeengebragt. Zy, die te voren de nieuwe uitvinding toegedaen waren, voegen zich aenstonds wederom tot den grootsten hoop, handelen als of zy van het eerste begin af tegen deze uitvinding gestreden hadden, zeggen dat geene, 't welk zy van anderen hooren zeggen, en zyn 'er nu zoo groote vyanden tegen, als zy 'er te voren vrienden van waren, zonder te weten, waerom. Dus hoorde ik meenig een spreken, die van daeg zeer voor de kraekbeensnede der schaambeenderen was, morgen, dewyl hy reeds een tegenschrift gelezen had, met al zyne kragt, doch alleenlyk met die zelfde woorden, welken hy juist gelezen had, tegen dezelve stryden; en onder de zoodanigen vond ik 'er niet zelden een, die geen gezond verstand genoeg bezat, om slechts eene geringe zaek te konnen overdenken. Dan het is nu eens de mode, dat men
het

het gedurig met de grooter en magtiger party houde, het zy deze gelyk of ongelyk hebbe.

Het is waerlyk schande, dat de meesten nog steeds te afgetrokken in hunne besluiten, en voor of tegen eene zaak te veel ingenomen zyn, waerom alles met de grootste buiten-sporigheid gedaen wordt.

Geheel afkeerig zynde om den heer SIGAULT, den uitvinder van de kraakbeensnede der schaambeenderen by *levenden*, hieromtrent te willen regtvaerdigen, maer nog afkeeriger om denzelven te laken, zal ik slechts zeer kortelyk myne gedagten zoowel over deze kunstbewerking als over derzelve tegenstrevens mededeelen.

Het oogmerk der keizerlyke snede zoo wel, als van de kraakbeensnede der schaambeenderen, is om daerdoor het kind 't welk of door de natuurlyke wegen in het geheel niet of ten minste toch dood geboren zoude worden, levend ter waereld te brengen. Men heeft echter gevallen, in welken alleenlyk de keizerlyke snede, en wederom anderen, waerin slechts de kraakbeensnede der schaambeenderen, of

ook de ontlasting der hersenen van nut kan zyn. Men kan dus niet *altoos* deze kunstbewerking voor geene, en geene voor deze verwisfelen, en dus ook geen van beiden verwerpen noch alléén goed noemen. Hoe kan men dus zeggen, dat men, in stede van de keizerlyke snede, die zoo wreed als vol gevaer voor de moeder is, de kraekbeensnede der schaembeenderen, eene veel zachter en minder gevaerlyke kunstbewerking uitgedacht heeft, om de moeder gelukkig te verlossen, en het kind levend ter waereld te brengen. Wanneer de vrucht, door eene tegennatuurlyke ontvanging, in de FALLOPPIAENSCHÉ buizen (*d*), Eijernesten (*e*) of in de holte van den buik gelegen, of wanneer het kind door eene verscheuring van de baer moeder in den buik gevallen is, of onmiddelyk na den dood eener zwangere vrouw, of, indien het bekken zoo naeuw mogt zyn, dat men 'er geen hand kon inbrengen, of dat het zeer verkromt was, de venusberg te veel uitpilde, of de schaembeenders zoo zeer binnenwaerds gebogen waren, dat de kleene middenlyn slechts twee of twee en een half duimen bedroeg, of, al is dezelve grooter, byaldien het hoofd toch

groot

(*d*) Tubæ Falloppianæ. (*e*) Ovaria.

grooter dan gewoonlyk is, zal dan in alle deze gemelde gevallen de kraakbeensnede der schaambeenderen niet van weinig nut zyn, en wordt hier de keizerlyke snede niet allezins aengewezen? Doch 'er zyn ook sommige gevallen, in welken de kraakbeensnede der schaambeenderen in de plaets der keizerlyke snede, en deze wederom in stede van de eerstgenoemde kan gebezigt worden, en waerin dus de kunstbewerker deze of geene manier naer eigen verkiezing in het werk kan stellen. Wanneer het Bekken, naer evenredigheid te naeuw, toch bovendien over het algemeen natuurlyk gevormd is, ten minste niet veel van den natuurlyken staet afwykt, moet de kleinste middenlyn, naemlyk, van den venusberg tot het heilige been, drie duimen (één of twee lynn hier onder niet begrepen zynde) bedragen; maer twee en een half duimen, in de kleinste middenlyn, maken het bekken tot de kraakbeensnede der schaambeenderen meestal reeds te naeuw. Men begrypt ligtelyk dat dit de maet van het bekken alléén is, de zachte deelen als het celwysweeffel, de pisblaes en de endeldarm 'er niet onder begrepen zynde: het hoofd van het kind moet ook niet grooter dan naer gewoonte, en de barende vrouw niet al te oud zyn.

De gevallen, in welken de kraekbeensnede ver boven de keizerlyke te verkiezen is, en het eenige hulpmiddel om de moeder en het kind in het leven te houden, zyn de volgende: Wanneer, naemlyk, het hoofd van het kind paelvast, als het ware, in den ingang van het bekken geklopt is, en wel zoo dat het geenszins noch dieper naer beneden in de holte van het bekken noch uit den ingang terug kan gebragt worden, doch tevens zoo dat het kind naer alle waerschyndykheid nog leeft: want in dit geval kan men het nooit zeker weten; en de waerschyndyke teekens dat het nog in leven is zyn de volgende: indien de zwelling op het bekkeneel op het gevoel groot, warm en veêrkragtig is, de klemming niet laag duurde, en 'er nog weinig of byna geen geweld aen geoeffend is geworden, en de opperhuid nog niet van het hoofd afscheid (†).

Het

(†) Zoodanig een geval vindt men in het eerste deel myner *WEENER Bydragen*, alwaer de kunstbewerker zelf zegt dat hy, nadat hy de keizerlyke snede verricht had, het kind met een zoodanig vermeerderd geweld moest trekken, dat hy zelfs de moeder van het bed in de hoogte hief, totdat hy eindelyk het ingeduwde hoofd wederom bovenwaerds uit het bekken konde halen. Hoe gemakkelyk had hier dus den hals afgescheurd, of door deszelfs uitrekking het kind konnen gedood worden; en zoude het in dit geval niet oogenschyndyk beter en veiliger geweest zyn, de vrouw door de kraekbeensnede der schaambeenderen te verlossen,

Het komt hier dikwerf slechts op eenige weinige lynnē aen, dat het hoofd zich niet verder konde laten samendrukken, om de verlossing te eindigen. Dus ontbreekt 'er alleenlyk de kraackbeensnede der schaambeenderen, die, naerdien de kraackbeenders van het bekken reeds uitgerekt en sterk gespannen worden, van zelven uit elkanderen wyken. — Het tweede geval, waer de kraackbeensnede der schaambeenderen het eenige hulpmiddel verschafft is het volgende: Wanneer, naemlyk, de baermoeder in de eerste maenden der zwangerheid buitenwaerds omgebogen is (*f*) en zich dan door de vrucht in de holte van het bekken zoo zeer uitrekt, en de geheele holte van het bekken opvult, dat zy naderhand niet meer uit dezelve boven den ingang op kan ryzen; want dit wordt naderhand door den binnenwaerds uitstekenden venusberg belet; dan kan de bezwangerde baermoeder zich dus hier niet verder uitrekken, maer drukt geweldig op de pisblaes en den endeldarm, belemmert derzelver ontlasting geheel, veroorzaekt ondraegbare pynen, de ergste toevallen en eindelijk den dood. Hier was dus, zelfs na de getuigenis van den zeer beroemden heer HUNTER

(de-

(*f*) Circumflexio uteri.

(dewyl de mond zoo wel als de hals van de baer moeder geheel gefloten en meenigwerf in het geheel niet te vinden zyn) het eenigfte middel de baer moeder door een in de fcheede gebragte *Troiscar* te doorboren, opdat het water uitvloeije, de uitgerekte baer moeder zich famentrekken, en het kind uitdryven kan: op deze wys worden wel alle gevaerlyk gevolgen aen de zyde van de baer moeder voorgekomen; doch het kind wordt daerby opgeoffert. Dit zelfde geval is mede juist het geene, 't welk men voor het eenige gefield heeft, waerin het der kunst geoorloofd is eene miskraem te veroorzaken. Doch indien hier de fchaembeenders gefcheiden worden, dan ryst of de baer moeder, in de holte van het bekken vastgeduwd, waer zy nu meer plaets verkrygt, boven den ingang van het bekken, of zy kan gemakkelyk door eene in de fcheede gebragte hand bovenwaerds opgeligt worden; en daer toe is eene zeer matige verwyding van het bekken reeds toercikende genoeg. Het omgebragte gedeelte van de baer moeder (daer hetzelve naderhand veel vryer is) richt zich van zelve wederom op, en wordt allengskens tot aen den hals uitgerekt. Dus wordt het kind op den gepasten tyd ter weerd gebragt; en beide worden zy in het leven behouden.

De

De geschikteste gevallen, voor de kraekbeensnede der kraekbeenderen, zyn de volgende: Wanneer, naemlyk, het bekken met opzigt tot het hoofd van het kind te eng, doch evenredig naeuw en voor het overige wel gevormd is. Byaldien de drie middenlynen van den ingang van het bekken, te weten, de kleene, de groote en de middenste in evenredigheid met het hoofd, en ieder in het byzonder, byna een' halven duim naeuwer is, dan kan de tang meestal nog haer nut hebben; doch indien de vernacuwing van ieder dezer drie middenlynen wezenlyk een' halven duim be- loopt, en het hoofd even zoo veel grooter is, dan is dit geval meestentyds, zoo niet altoos, het eerste tot de kraekbeensnede der kraekbeenderen. Het hoofd kan wel door de tang saemgedrukt worden, doch slechts aen beide zyden van het hoofd, waerdoor meestal de groote middenlyn van het hoofd van het voor- tot aen het achterhoofd eenigzins grooter wordt; en dus blyft het altoos van voren naer achteren en voor alle middenlynen te groot. De kleinste middenlyn daerentegen van den ingang van drie duimen bepaelt het laetste geval tot de kraekbeensnede der schaembeenderen, byaldien het hoofd van het kind voor het overige niet grooter is, dan het gewoonlyk plagt te zyn.

Men

Men zegt dat de regte middenlyn (g) dikwerf door de kraekbeensnyding zoo weinig wint, dat deze verwyding byna van geen nut kan zyn, en dat zy in de meeste gevallen niets wint. Ik heb deze proeven in eene groote meenigte genomen, en altoos bevonden, dat de regte, zoo wel als de overige middenlynen, altoos in hare verwyding winne, doch op den eenen tyd meerder dan op den andere; en dus vond ik, op de verwyding der schaembeenderen van ééne duim, de regte middenlyn ten minste twee lynen wyder; en op de verwyding der schaembeenderen van één en een' halven duim, won de kleene middenlyn somwylen zes lynen. Deze verwyding was echter ook de grootste, welke ik in myne proeven waernam. Tot op twee of meer duimen zoude ik de schaembeenderen nooit verwyden, om het darmbeen niet geheel van het heiligbeen af te scheiden. Het is zeker dat de groote middenlyn, naemlyk, van het eene darmbeen tot het andere, door de kraekbeensnyding het meeste wint; dus vond ik denzelven meenigwerf in de verwyding der schaembeenderen van één duim agt, en in de verwyding van één en een' halven duim tien lynen verwyd; en op deze

wys

(g) Conjugata.

wys word den doorgang van het kind veel gemakkelijker gemaakt, schoon de meesten zeggen dat de verwyding van den grooten middenlyen zeer weinig voordeel doet aen het hoofd van het kind, dewyl het zelve, met het aengezigt, naer het heiligbeen gekeerd, moet afgehaeld worden, en op deze wys de groote middenlyen van het hoofd in de kleinste van het bekken moet zyn. (*) Byaldien het hoofd in den ingang van het bekken zeergeklemd is, dan moet het altoos met de tang uitgehaeld worden, en het zal, na de verwyding van eenige lynen van het bekken, door de kraakbeensnede zeer gemakkelijk doorgaen. Doch is het hoofd zo groot, dat het in den ingang van het bekken in het geheel niet kan ingedrukt worden, dan moet altoos het kind gekeerd, en wanneer het voltrekt onmogelyk is het hoofd doortehalen, de kraakbeensnede in het werk gesteld worden. Nu kan het ligtelyk gebeuren dat de regte middenlyen zo veel win-

(*) Volgens dit gezegde zoude men moeten besluiten dat het hoofd van het kind inzakke met deszelfs groote middenlyen in de kleine van den ingang van het bekken; doch dit is zoo niet: de groote middenlyen van het hoofd stemt by de inzakking met de groote, of met de regte middenlyen van het bekken overeen.

winne als de kleene middenlyn van het hoofd, namelyk van het eene slaepbeen tot het andere, vereifcht, doch hy wint niet altoos zoo veel, als de groote middenlyn van het hoofd noodig heeft; men moet derhalve een vinger in den mond van het kind fteeken, het aengezigt naer een der heupbeenderen rigten, en op deze wys het hoofd in de holte van het bekken halen; en dit is des te gemakkelyker, naerdien dan de groote middenlyn van het hoofd meer overeenftemt met de groote middenlyn van het bekken, die, volgens aller toeffemming, het meeste by de fcheiding wint. Op deze wys kan het hoofd dikwerf gemakkelyk in de holte van het bekken gehaald worden, en dewyl de groote middenlyn van het hoofd door de kleene van den uitgang van het bekken, namelyk tufchen beiden de zitbeenderen, niet kan gaan, moet, op gemelde wys, het aengezigt in de uitholling van het heiligbeen gedraeit worden, en dit kan hier wederom gemakkelyk gefchieden, om dat die holte dieper als de in- en uitgang van het bekken is.

De befchryving der keizerlyke fnede zoude hier overtollig zyn, daer dezelve reeds algemeen bekend is. Ik zal hier dus flechts kortelyk van derzelver gevolgen gewag maken, en deze

deze met die van de scheiding der schaambeenderen vergelyken. Het is buiten kyf dat de keizerlyke snede, onder alle heelkundige kunstbewerkingen, de gruwelykste, gevoeligste en meestgevaerlyke is. By de doorsnyding der wanden van den buik kunnen vaek zeer ligtelyk de zytakken van de bovenbuiks slagader, (*h*) zoo wel als tegen den voorbovensten graad van het heupbeen (*i*) en den liesband, (*k*) de zytakken van de uitwendige heupslagader (*l*) gekwetst worden; en byaldien 'er tuschen het bovenste gedeelte van de baarmoeder en de wanden van den buik aan de eene zyde darmen ingedrukt zyn, dan kunnen ook deze gemakkelyk doorgesneden worden; wyders kan 'er ook eene zeer gevaerlyke bloedvliet volgen, wanneer de snede der baarmoeder zelve juist geschied, waer de nageboorte vastgehecht is, want op deze plaats der baarmoeder zyn de bloedvaten veel wyder en de baarmoeder zwakker; en is dit deel door hare byzondere uitrekking allenskens verlamd, 't welk niet zelden gebeurd, dan zal byna altoos uit de wonden,

(*b*) arteria epigastrica. (*i*) Spina ilei anterior & superior.
 (*A*) Ligamentum Poupartii. (*l*) Arteria iliaca externa.

de, (de moederkoek mag aengegroeid zyn waer hy wil) deels uit die plaats der baer moeder, waer de moederkoek vastgehegd was, eene dadelijke bloedstorting volgen, welke in dit geval noch vermyd noch door de kunst gestild kan worden. Is de baer moeder sterk over het kind saemgetrokken, wanneer namelyk al het water weggevloeid is, dan kan het kind zelf gekwetst worden. En byaldien de moederkoek zeer vast aan de baer moeder is gegroeid, het geen ook somwylen gebeurd, hoe veel geweld wordt er dan niet vereischt om dezelve schielyk afte scheiden en wegtene men? want anders trekt zig de wond rasch toe, en belet dat de hand en moederkoek zonder verscheuring der worde uitgehaeld worden. Daarteboven moet men nog bedenken dat er veel bloed in de holte van den buik kan vloeijen, aldaer ronnen en aan de darmen blyven hangen; dat de lippen van de wond der baer moeder, in stede van elkanderen aenteraken, over elkanderen kunnen liggen, of geheel binnenwaerts krommen, en daerdoor de samen-trekking der baer moeder verhinderen, eene ontsteking, sterke veröttering, doch nog zeeke- rer het vuur veroorzaken; om welke gevolgen voortebrengen reeds de wonde alleen en de geweldige afscheiding van de nageboorte toe-
rei.

reikend zijn. De darmen kunnen aen deze wonde vastgroeijen, en byaldien de wond zich niet schieelyk samentrekt, dan kan een darm ook in dezelve beklemd raken. Neemt men nog in overweging de gevolgen van het in den buik gestolde bloed, 't welk niet altoos geheel kan uitgenomen worden; de gevolgen van de vryelyk ingetreden lucht in de holte van den buik, der menigvuldige stecken van de buikwonde, welken de bloedige naed vereischt, van eene aengroeijing der darmen aen de wonde, en eindelyk van eene vaek onvermydelyke en uittermate groote buikbreuk, en men vergelyke dit alles met de gesteldheid eener Kraemvrouwe, dan zal een ieder overtuigd zyn, dat deze kunstbewerking zeer zeker de verschrikkelykste en meest gevaerlyke van allen is, *en echter is, helaes! dit middel in zyne bepaelde gevallen slechts het eenige.* Men leest echter by vele schryvers eene meenigte van soortgelyke gelukkiglyk geslaegde kunstbewerkingen, waer onder sommigen, volgens hun opgaf en voorspoedig gevolg, alle ondervinding, gezond verstand en mogelykheid te boven gaan. — Doch wat leest men niet al!

De wys, waerop de kraakbeensnede verricht wordt, is ook reeds genoeg bekend: Ik zal

derhalve alleenlyk herinneren dat het mes sterk genoeg en van eene goede verwulfswyze snede voorzien moet zyn, — dat men de pisblaes te voren geheel behoord te ontlasten, — en ingevalle de kraekbeenders der schaembeenderen beenachtig geworden waren, dat dezelve dan met een zaegje doorgezaegd moeten worden. Het hoofd moet ook niet aenstonds na de scheiding der kraekbeenderen afgehaeld worden, naerdien dan de aenhoudende verdere verwyding van het bekken ook op het hoofd van het kind wederkeert, waer door het zelve te veel zouden lyden. Het gescheiden bekken moet dus te voren verwyd, en in eenige verwyding gehouden worden, om het hoofd zonder veel tegenstand te kunnen afhalen. Deze verwyding plagt men doorgaens door het vanëentrekken der dyen te verrichten; doch het schynt my toe dat hier door juist de heupbeenders veel gemakelyker van het heiligbeen losgemaakt en van elkanderen gescheiden kunnen worden, en daerom is mynes bedunkens, hier toe veel beeter dat de gescheiden schaembeenders zelve met de vingers, of door een, onder de kraekbeensnede ingebragt, verwydingswerktuig, naer gelang verwyd en als dan in deze rigting gehouden worden. Op deze wys geschied de afwyking der
heup-

heupbeenderen van het heiligbeen slechts binnenwaerds tegens de holte van het bekken en in een veel minder trap; doch buitenwaerds, namelyk tegen de buitenste oppervlakte van deze vereeniging, worden de breede randen van het heupbeen juist aen die van het heiligbeen vaster aengedrukt; daer integendeel, wanneer de verwyding door het van elkanderen scheiden der dyen geschied, het agterste gedeelte der heupbeenderen, zoo wel als de schaambeenders, met het zelfde geweld van elkanderen getrokken, en bygevolg de achterste vereenigingen geheel losgemaekt worden.

De ontlasting der hersenen wordt doorgaens by zoodanige kinderen ondernomen, wier hoofd zoo groot is, dat men het noch door de keering noch door de tang kan uithalen, en die tevens reeds dood bevonden worden. Doch sommigen zyn 'er ook, die, schoon zy weten dat het kind nog leeft, wagten tot dat het gestorven is, om de hersenen te kunnen ontlasten. Behoorde men niet eerst de moeder, naer vereisch van zaken, de keizerlyke of de schaambeensnede voorteslaan? en begaet men met de nalating van dusdanig voorstel niet zoo veel als een doodslag, met den dood van het kind aftewagten; en echter geschied dit

hedendaegsch: maer by aldien de moeder in de
 aanwending van een dier beide hulpmidde-
 len niet wilde bewilligen, dan wordt men ge-
 dwongen het laetste te doen. Ingeval ech-
 ter het bekken al te naeuw, en daerte-
 boven de grond des bekkeneels van het kind
 te groot is, dan is de ontlasting der hersenen
 insgelyks eene der gruwzaamste en geweldig-
 ste kunstbewerkingen, en niet zelden verliest
 'er de moeder het leven door. Hier by moet
 ik nog herinneren dat het doorborings-werk-
 tuig, (m) in zyn midden en aen beide zyden
 met knopjes voorzien, veel voortreffelyker
 is als het gewone zonder dezelve. Het voor-
 ste gedeelte van dit werktuig is alleenlyk ge-
 schikt om eene groote wond te maken; doch
 hoe vaek gebeurd het niet, dat, gedurende
 het werktuig verwyd wordt, het zelve her-
 haelde malen in het hoofd inschiet, daer het
 intusfchen tegen zyn rug altoos smaller wordt,
 en dus blyft de wond altoos te klein, en
 de kunstbewerking moet menigmalen herhaeld
 worden; en byaldien men het werktuig ge-
 durende zyne verwyding eenigzins naer zich
 toetrekt, op dat het niet te schieelyk in de
 her-

(m) Perforatorium.

berfenen schiete, en de wond op eenmael groot genoeg worde, dan valt het fomwylen uit de wonde, en verscheurd de moederscheede; doch de doorboorder, met knopjes voorzien, kan vast tegen het hoofd gehouden worden, zonder dat dit werktuig te ver in het zelve schiet, en op dusdanige wys wordt gemakkelyk reeds voor de eerstemaal de wonde groot gemaakt.

De eigenlyke eerste uitvinder van de kraakbeensnede der schaembeenderen, was de heer JOHAN CLAUDIUS de la CORUÉE. (*), Hy nam de proef aan eene, onder de baring onverloste en gestorven Vrouw, en beschreef dezelve in een zeer onbekend werk, (n) waer in hy zegt: „ *Ik had naeuwlyks myn pen nedergelegd, en dat beroemde verschil, of de schaembeenders in de verlossing verwyd worden, niet aengeroerd of, ziet! ik word gewaerschuwd dat 'er eene arme vrouw te WAERSCHAUW gedu-*

(*) Indien men de Schryvers van het *London Magasin* moet geloven dan is dees ook al niet de eerste uitvinder geweest. Zie GENEES- NATUUR- EN HUISHOUDKUNDIG KAPINET III. Deel, No. 1. bladz. 33.

(n) *De nutritione fetus in utero paradoxa; auctore JOANNE CLAUDIO de la CORUÉE, Vesulano Regino POLONIAE & SUECIAE medico.* DANTISCI 1655 4to.

durende vier dagen te vergeefs met zeer zwane
 wëen had geworsteld; de leerlust dreef my der-
 waerds; en, na dat ik de vingers in de schede ge-
 stoken had, voelde ik het hoofd van het kind, maer
 de schaambeenders waren zoodanig vast saemveree-
 nigd, dat zy naeuwlyks met een mes konden verwyd
 worden. Na deze van elkanderen gebragt te heb-
 ben, wierd het afgehaeld in eene zeer natuurlyke
 rigting, zoo als het zich voordeed; waer uit wy
 oordeelden dat de vergeeffsche wëen en de oorzaak van
 beider dood nergens anders uit konden ontstaan, dan
 dan dat deze beenders niet van elkanderen konden
 gebragt worden; want de vrouw was van eene zeer
 korte gestalte, agt-en-veertig jaren oud, en had te voren
 niet gebaerd." Ik herinner my ook in een
 zeer oud geneeskundig twistchrift een voor-
 slag tot de kraekbeensnede der schaambeen-
 deren gelezen te hebben; doch niet te min
 blyft den heer SIGAULT altoos de eer, dat
 hy dezelve op nieuws wederom bekend mack-
 te, en het eerst met goed gevolg aen leven-
 den ondernam. Het is slechts te bejammeren
 dat deze kunstbewerking te vroeg en meest-
 al zoodanige aenhangers kreeg, die dezelve on-
 dernamen, zonder haer nog regt gekend en on-
 derzocht te hebben, en wien het slechts te
 doen was om ophef en een naem te maken,
 waer door het gebeurde, dat dezelve door
 som-

fommigen ondernomen wierd in gevallen, waer de verlossing na verloop van eenige uren op de natuurlyke wys zoude gevolgd hebben, door anderen integendeel waer het kind reeds dood was, en wederom door anderen in gevallen waer het bekken zoodanig naeuw en gekromd was, dat de keizerlyke snede zichtbaar aengeduid wierd; doch genoeg! geene andere gevallen waren 'er nu juist voor handen, en men wagtte de eerste de beste met uitgestrekte armen af, om nog in tyds, dewyl de zaak nieuw en zeldzaam was, een groten naem te maken.

In een volgend stuk zullen wy de onderzoeking der bezwaren, die men tegen de kraekbeensnede der schaembeenderen inbrengd, mededelen. Wy verkiezen nu liever te laten volgen eene Verhandeling over eene Ziekte, die nog niet opzettelyk in onze Nederlandsche tael is behandeld. Wy hebben de Vertaling met volkomen goedkeuring van den Schryver gedaen, en schoon dees onze lofspraeken niet behoeft, zy het ons echter geoorlooft te zeggen, dat wy deze Verhandeling van eene al

te

te groote waarde hielden, dan dat dezelve in ons land niet verder bekend wierd. Wy verzoeken derhalve aen een ieder onzer kunstgenooten, inzonderheid aen alle ware beoëffenaars der Geneeskunst op het platte land, dat zy deze Verhandeling lezen, en hunne mede kunstoeffenaars aenprijzen, naerdien 'er mischien nog geene ziekte is, in welke behandeling zoo vele en zoo groote mislagen, zelfs door den ervarensten in de kunst, alleenlyk uit aengekweekte vooroordeelen begaen zyn, dan juist die, welke het onderwerp van de volgende by uitstek fraeije Verhandeling uitmaekt.

 VERHANDELING

OVER DE

KOORTS DER KRAEMVROUWEN.

*Waer in betoogd wordt dat dezelve niet als
eene byzondere soort der Koorsen moet
aengemerkt worden.*

Uit het Latyn van den Heer J. P. ERMERINS.

Te bewonderen inderdaed, en de aendacht der Geneeskundigen overwaerdig, is dat groote verschil onder de Schryvers, over den aert, de oorzaken en geneeswys van de Koorts der Kraemvrouwen. (a) Wanneer wy de denkbeelden der Schryveren over deze ziekte, van HIPPOCRATES af tot op dezen tyd toe, naeuwkeurig gade slaen, worden ons schier ontelbare verscheidenheden voorgesteld, zoodanig, dat hy, dien wy den eenen misslag zien vermyden, zigtbaarlyk in een' anderen vervalt.

Zoo min onder de ouden, als onder de hedendaegsche, is tot nog toe deze twist afge-

(a) Febria Puerperalis.

gedaen. De Engelfchen hebben inzonderheid over deze Koorts opzettelyk gehandeld, maer naer gelang de denk wys van den opsteller is, geeft hy ons eene verschillende soort van deze ziekte: de meesten hunner echter hebben deze koorts, als eene *byzondere en eigenaertige ziekte* (b) beschouwt, en vele hedendaegschen tot hunne denk wys overgehaeld: dan, nade-mael deze leer my niet regtmatig voorkomt, heb ik my voornaemlyk voorgestelt om dezelve te wederleggen, en het zal dus onze taek zyn uit eene naeuwkeurige beschryving van deze koortsen, uit de oorzaken, toevallen en genees wys ontleent, te betogen, dat de zoogenoemde koorts der kraemvrouwen in geen deelen altoos eene eigenaertige ziekte is, en van alle andere onderscheiden, maer dat dezelve verschilt in gevolgen van de heerschende gesteltheid, (c) van het jaergety, den aert der lyderesen, der oorzaken en andere gevallen, die in de kraemvrouwen plaets hebben, en dat zy dus geenszins tot eene en dezelfde soort kan gebragt worden.

Op dat derhalvé de verschillende denkbeelden der schryveren beter zouden blyken, en
om

(b) Morbus singularis & sui generis. (c) Epidemia.

om uit dezelve den waren aert van deze ziekte te bepalen, heb ik voorgenomen de meeste en voornaemste der geenen, die van de oudste tyden af tot heden toe van dezelve gewag gemaakt hebben, naer rang voor te stellen, en derzelver eigenaertig denkbeeld, schoon kortlyk, voor te dragen.

Ik zal derhalve een begin maken met HIPPOCRATES zelf, die reeds in zyn tyd deze onder elkanderen veel verschillende koortsen der kraemvrouwen zeer naeuwkeurig en beknopt beschreven heeft; dus heeft hy in het boek *over de ziekten der Kraemvrouwen* (*) zoodanige heete koorts, (d) uit eene opstopping van den kraemvloed (e) oorspronglyk, zeer schoon afgemaeld, en in de wederkomst van den kraemvloed de meeste hoop van genezing gesteld. Ook houdt hy de opstopping van de kraemzuiveringen geenszins voor de eenigste oorzaak van de koorts der kraemvrouwen, maer heeft insgelyks zorgvuldig aengeteekent, dat eene ontsteking der baarmoeder, (f) en van derzelver mond, somwylen deze koorts

ver-

(*) *Lib. I. Sect. V. p. 603 en 604. en p. 607. Edit. Foss. vergelykt lib. Epid. III agr. 14. p. 1114.*

(d) *Febris acuta.* (e) *Lochia.* (f) *Inflammatio uteri.*

verwekt; (*) behalve de beschryvingen van deze ziekte door HIPPOCRATES, welke ik reeds gemeld heb, heeft hy insgelyks in zyn boek *over de gewone ziekten* (†) de galkoorts van eene kraemvrouw aengeteekend: en hier kunnen wy geenszins instemmen met den zeergeleerden LEAKE; (§) die beweerd, dat de koorts van de vierde lyderes, in dit boek voorkomende, (***) niet tot het geslacht van de koortsen der kraemvrouwen behoord, om dat die waerneming geenszins gunstig is voor het, van hem aengenomen, ondersteunende gevoelen, te weten, dat het voornaemste gevaer van de kraem voor het einde van de veertien dagen ophoud: want deze, door HIPPOCRATES gemelde, vrouw, werd den veertienden dag na de verlossing, door eene zeer hevige koorts, uit eene ophouding van den kraemvloed, en galachtige raeuwheden ontstaende, aengetast, en op den twintigsten dag door dezelve weggerukt. En deze plaets van HIPPOCRATES stemt het beste overeen met de gezegdens in de boven aengehaelde plaets, (††) daer hy over de.

(*) *L. C. p. 609.* (†) *Epid. l. I. sect. VII. agr. V. p. 979. Ed. Foës & agr. XI. p. 927. l. III. agr. XII. p. 1080. l. I. sect. II statu 30. p. 953.*

(§) *Practical observations on the childbed fever p. 155.*

(**) *l. c. p. 976* (††) *In lib. de morb. mul. l. p. 604 vergelykt wyders lib. Epid. III. agr. II. p. 1096.*

deze koorts uit eene opstopping van den kraemvloed handelende, zegt: „Doch andere sterven op een anderen tyd, naer ge-
 „lang het ligchaem en de ziekte gesteld zyn;
 „den een-en-twintigsten dag overleven zy
 „echter niet, en dus gaet het byna gewoon-
 „lyk.” Het blykt derhalve dat het gevaer van de kraem niet zoo zeer aen veertien dagen bepaeld is, maer dat het zelve zich ook somwylen tot drie weken uitstrekt.

Dat deze gesteldheid der kraemvrouwen, zoo dezelve uit eene opstopping van de kraemzuiveringen ontstaet, gevaerlyk is, heeft hyinsgelyks in *het boek der Voorzeggingen* aengeteekend. (*) En deze zyn de voornaemste zaken, die HIPPOCRATES over deze ziekte in zyne schriften heeft nagelaten.

PAULUS ÆGINETA zegt (†) „Dat eene
 „ontsteking der baermoeder, behalve andere
 „dere ziekten, ook ontstaet uit de baring,
 „wegens eene moeiljyke verlossing, en dat
 „hier op eene heete koorts, hoofdpyn enz.
 „vol-

(*) *Lih. I. sect. II. p. 73. textu 80.* vergelykt *Coac. prænol. sect. II. p. 204. No. 525.*

(†) *De re Medica lib. III. cap. 64* vergelykt *Artis Med. principes Edit. H. STEPHANI p. 483.*

„ volgen” Hy heeft dus van eene koorts, en wel van eene ontstekingsachtige gesteltheid in de kraem reeds geweten.

ÆTIUS (*) beschryft eene ontsteking der baarmoeder met eene heete koorts, met verscheiden toevallen vergezeld, zoo wel buiten de kraem, als in kraemvrouwen, uit zeer verschillende oorzaken ontstaende.

Schoon AVICENNA (†) geene afzonderlyke beschryving geeft van die koortsen, welke de kraemvrouwen aenvallen, heeft hy echter dezelve met een woord, en onder eene algemeene benoeming aangestipt, en aen de opstopping van den kraemvloed toegeschreven: in de genezing heeft hy de opening der moederader (g) aangeprezen. (§)

Men leest dat EUCHARIUS RHODION (**) insgelyks over deze ziekte heeft gehandeld. De koortsen

(*) *Tetr. IV. Serm. IV. cap. 83. conf. Artis Med. Principes cit. p. 823.*

(†) *Canon Medicinæ lib. III. fen. 21. tract. II. cap. 33 p. 724.*

(g) *Vena Saphena.*

(§) *Vid cap. 35. l. c.*

(**) *De partu hominis, & quæ circa eum accidunt cap. 7. conf. ejusde in Translator Thom. Raynalde in een boek betiteld The birth of mankind, oiberwhise named the womans book, Book II. cap. 6.*

fen na de baring schryft hy toe of aen een' opgestopten, of al te hevigen kraemvloed, of aen eene moeijelyke verlossing.

NICOLAES ROCHEUS (*) moet hier ook met een woord aengehaeld worden: „ Uit het „ opgestopte bloed, zegt hy, ontstaen dui- „ zelingen, bezwymingen, koortsen enz. zoo „ de gezegde toevallen eene kraemvrouw „ aentasten, moet men terstond na de ver- „ lossing, indien 'er kragten overig zyn, de „ moederader openen, doch geenszins by- „ aldien dezelve gering zyn:”

MARTINUS AKAKIA (†) beweert dat by de kraemvrouwen, door de uitwendige koude, opstyingen, (h) krampachtige buikpynen en koortsen ontstaen, en zegt dat 'er onder de toevallen der kraemvrouwen geen zwarer is, dan de opstopping van den kraemvloed. (§) Voor de genezing beveelt hy eene aderlating, eene buikontlasting, klystéren, braek- en pissafdryvende middelen; voor het overige heeft hy

(*) *De morbis mulier. cap. 31. in* ISR. SPACHII *gyneciorum libr. p. 108.*

(†) *De morbis mulier. lib. II. cap. 9. vid. SPACH; l. c. p. 790.*

(h) *Suffocatio hysterica. (§) l. c. cap. 10.*

hy de zaken, welken hy ons in het *X hoofdstuk van het tweede boek* over deze ziekte nagelaten heeft, van HIPPOCRATES en deszelfs uitlegger GALENUS overgenomen. In het *XII hoofdstuk* van dat zelfde boek zegt hy, dat de heete koude koorts (*i*) in de kraemvrouwen meestentyds ontstaet uit de weën.

AMBROSIUS PARÉ (*) heeft deze ziekte der kraemvrouwen slechts ter loops aengeroerd, en verzekerd dat de koude na de verlossing, byzonderlyk zoo dezelve moeijelyk geweest zy, ten hoogste schaed, en eene opstopping van den kraemvloed voortbrengh, uit welke zware toevallen, opstygingen namentlyk, krampachtige buikpynen, koortsen en andere doodelyke kwalen ontstaen.

PETRUS FORESTUS (†) gewaegd van eene pyn in den rug veertien dagen na de verlossing, welke zoo geweldig en hevig was, dat de lyderes gedurende verscheiden dagen niet kon rusten, waerop eene koorts volgde. Dat dit geval wederom slydt tegen het tydperk

(i) Febris Lipyria.

(*) *In libr. de hominis generatione cap. 27. conf. SPACH. lib. cit. p. 419.*

(†) *Observ. med. lib. 28. obs. 81. tom. 2. p. 767.*

perk van gevaer in de kraem, door den zeer geleerden LEAKE vastgesteld, is klaerblyklyk. Wyders zegt hy: „ De kraemvrouwen moeten, schoon zy wel gebaerd hebben, niet anders behandeld worden, dan of zy met de koorts worstelden, op dat zy in dezelve niet vervallen: want van deze loopen zy fomwylen gevaer, gelyk wy in het boek over de koortfen door eenige voorbeelden aangetoond hebben.” Daerteboven heeft hy aengeteekent, dat kraemvrouwen wegens een' verftopten kraemvloed, door koortfen aengetast worden, en dan beveeld hy, zoo de vrouw fterk is, eene aderlating; en indien de buik verftopt en pynlyk is, zagte buikopenende middelen.

FELIX PLATERUS (*) heeft de koorts, welke de kraemvrouwen aentast, voornamelyk aen eene ontsteking der baarmoeder toegeschreven, om welke reden hy eene aderlating op den arm fterk aenpryst.

RODERICUS a CASTRO †) teld met HIPPOCRATES verschillende foorten van
koort-

(*) *Prax. med. tom. 2 cap. 13.*

(†) *De universa muliebri morbor. medicina part. 2da sive prax. cap. 13. p. 49.*

koortfen der kraemvrouwen op: dus ontftaet zy uit den opgestopten kraemvloed, en uit deszelfs ontaerting, wanneer door de fluiting van den mond der baer moeder na de verlosfing de kraemvloed opgestopt wordt, en dees eene rottige ontaerting ondergaet; of uit eene voorgefchikte ziekelyke gelfteltheid, of moeiljelyke verlosfing, of uit eenen overvloed van zog,

LUDOVICUS MERCATUS (*) heeft op verfchillende plaetfen deze koortfen en wel uit onderscheiden oorzaken aengeteekent, gelyk uit een na de verlosfing (†) overgebleven misgewas: (k) hy beschryft insgelyks heete koortfen uit eenen opgestopten kraemvloed, in welker genezing hy breeder uitweidt, en de aderlating aenpryst: (§) vergelykt denzelven op andere plaetfen, daer hy veel zaken heeft, welken hy uit HIPPOCRATES zelf ontleend.

RODERICUS a FONSECA, een Portugees, (**) maakt gewag van eene heete koorts den ze-

ven-

(*) *De communibus mulierum affectibus lib. IV. de Puerperarum & nutricum affectionibus cap. 6. vid. SPACH. cit. pag. 1062.*

(†) *L. C. cap. 7. & SPACH. p. 1063.*

(k) *Mola. (§) cap. 10. & SPACH. pag. 1056.*

(**) *In consult. medicinal. consult. 45. pag. 159.*

venden dag na de verlossing ontstaende, uit eene opstopping van den kraemvloed oorspronglyk, welke vloed den zevenden dag wegens een' flechten eetregel verhinderd werd, dewyl de kraemvrouw te veel spys en wyn genuttigt had: door eene aderlating op den voet en een buikopenend middel is zy hersteld. Vervolgens merkt hy op, dat heete koortsen, ontstekingen enz. ontstaen uit den opgestopten kraemvloed.

CAROLUS GUILLEMEAU (*) meent dat de koortsachtige gesteltheit der kraemvrouwen ontspruit, of uit eenen opgestopten, of verminderden, of eenen te geringen kraemvloed; hierom beveeld hy ten hoogste de herstelling van dezen vloed, pryst uitermaeten de aderlating; dus drukt hy zich hier over uit:

„ doch voor het gebruik van alle de bovengenoemde middelen moet men vaerdig zyn

„ toevlugt nemen tot het voortreffelykste,

„ het welk eene aderlating op den voet is.”

LAZARUS RIVERIUS (†) kent de heete koortsen aen eene opstopping of vermindering van

(*) *De la grossesse & accouchemens des femmes liv. III. chap. 4. p. 340. & chap. 23 p. 575*

(†) *Opera omnia prax. med. lib. 15. cap. 22. p. 406.*

van den kraemvloed toe, en oordeeld dat in dezelve eene ader op den arm moet geopend worden. Maer daerteboven toond hy duidelyk op eene andere plaets (*) dat hy een goed denkbeeld van deze koortfen en van derzelver verschil gehad heeft: „Doch die heete ziek-
 „ ten, zegt hy, zyn meestal aenhoudende
 „ koortfen, het zy wezenlyke, gelyk de rot-
 „ koorts, de anderendaegsche, de gedurige enz.
 „ het zy toevallige, die de inwendige ontste-
 „ kingen, gelyk het zydewee enz. anderzins
 „ vergezellen.” Hierom heeft hy naer de verschillende foort der koortfen eene verschillende voorzeggung en geneswys voorgesteld.

DANIEL SENNERTUS (†) heeft te boek gesteld, dat de koortfen der kraemvrouwen aenhoudende en van een rottigen aert zyn, oorspronglyk of uit eene opstopping van den kraemvloed, of uit eenen verminderden vloed, of uit eene schadelyke gesteltheid der vochten, gedurende de dragt ontstaen, en door de verlossing in beweging gebragt. Byaldien eene opstopping van den kraemvloed de oorzak der koorts is, pryst hy de aderlating aen.

JEAN

(*) *Cap. 24. p. 308.*

(†) *Prax. med. lib. II. part. 2. sect. 7. cap. 17.*

JEAN LIBAUT (*) teekend aen dat de kraemvloed ligtlyk door de koude wordt opgestopt, waer uit, behalve andere zware ziekten, koortsen ontstaen: ook meent hy dat deze koortsen veroorzaekt worden door het geweld, dat de vrouwen in de verlossing ondergaen. (†)

GUL. HARVEUS (§) heeft eene zeer goede beschryving van de koortsen der kraemvrouwen nagelaten, voor zoo ver deze haren oorsprong aen bedorven geronnen bloed in de baer moeder, of aen eenen beletten kraemvloed, verschuldigd zyn.

THOMAS WILLIS (**) heeft in een byzonder hoofdstuk over de koortsen der kraemvrouwen gehandeld, en getuigt dat dezelve van een' rottigen aert, of liever dat zy kwaedaertig zyn, en schryft dat zy dan eens in de tweede, derde of vierde week beginnen.

FRAN-

(*) *In tr. Des maladies & infirmités des femmes l. III. c. 50. p. 905.*

(†) *Ibid l. c. p. 912.*

(§) *De partu Oper. pag. 369.*

(**) *Oper. omn. de Febr. cap. 16. f. 128.*

FRANCISCUS DE LE BOE SYLVIUS (*) maekt insgelyks gewag van de koortfen der kraemvrouwen, en verzekerd dat, wanneer het bloed in de baermoeder, wegens uitwendige koude of op eenigerlei wys opgestopt, en daarna bedorven en onder de vochten opgenomen is, 'er eene aenhoudende koorts ontstaet, die min of meêr gevaerlyk is: hy leid dezelve ook af van het eenvoudig terugflaen van den kraemvloed.

FRANC. MAURICEAU †) heeft de heete koortfen der kraemvrouwen, uit eenen opgestopten kraemvloed oorspronglyk, voorgesteld: (§) daerenboven heeft hy eene geweldige koorts, uit eene ontsteking der baermoeder na de verlossing, beschreven. (**)

RAYM. JOAN. FORTIS ††) heeft, onder den tytel van *Rothkoorts der Kraemvrouwen*, eene heete koorts beschreven, die haren oorsprong nam uit eene slegte levensregel
in

(*) *Prax. med. lib. III. cap. 8. pag. 554. oper. omn.*

(†) *Traité des maladies des femmes grosses liv. III. chap. 8. p. 405.*

(§) *L. c. chap. 10. p. 416.*

(**) *L. c. lib. chap. 11. p. 420.*

(††) *De Febris & Morbis mulierum p. 155.*

in eene kwaedsappige kraemvrouw: hy pryst de aderopening op den voet, om dat de kraemvloed na vier daegen sedert den aanval van de ziekte ophield, terwijl, gelyk hy zegt, het bloed zondigde. Doch hy heeft, mynes bedunkens, hier omtrent verkeerdlyk gedacht, dewyl die opstopping van den kraemvloed het gevolg, en geenszins de oorzaak van de ziekte was.

ISBRANDUS DE DIEMERBROEK (*) heeft aengeteekend, dat indien de Kraemvrouwen zich eerder, dan de tyd der kraem toelaet, aen de lucht blootstellen, zy in zeer gevaerlyke ziekten, als opstopping van den kraemvloed, koortsen, opstygingen enz. vervallen. Hy maekt insgelyks gewag van eene tusfchenpoozende anderdaegsche koorts in eene kraemvrouw, na dat 'er drie weken sedert de verlosfing verlopen waren, uit een gebrek in de behandeling en levensregel ontstaan, en door eenen verkoelende zuurachtigen drank, en een buikopenend middel genezen: hy heeft insgelyks in eene andere vrouw eene aenhoudende koorts, en wederom

(*) *Observ. & curat. med. in annot. ad obs. 20. p. 20. & obs. 61. & annot. ad obs. 61.*

om in eene andere de vallende ziekte waargenomen.

MICHAEL ETTMULLERUS (*) heeft, in naervolging van WILLISIUS, in een byzonder hoofdstuk, de koortsen der kraemvrouwen behandeld, en zegt dat dezelve aenhoudende en heet zyn, zelden zonder kwaedaertigheid en gevaer. Voornamelyk gebied hy dat men moet acht geven 1. op den kraemvloed, 2. op de eerste wegen: hy zegt dat deze koortsen somwylen eindigen door blutschvlekken (l) gierst-uitslag (m) enz. dus merkt hy aen dat dezelve uit eenen opgestopten kraemvloed, (†) uit het verrotten der nageboorte in de baer moeder, (§) uit de geneigtheit van het zog tot zuur, (***) ontstaen zyn, met eene roos der mam, eene witte purperkoorts (††) en een aenval van de moederkwael. (§§)

De

(*) *Oper. med. theoreticapract. t. 3 l. 4. sed. 2. cap. 12. art. 2 p. 575.*

(l) *Perechiæ (m) Eruptio miliaris.*

(†) *l. c. cap. 3 art. 1. p. 558.*

(§) *l. c. cap. 2. p. 555.*

(**) *l. 4 casus & observ. No. 48. p. 320.*

(††) *l. c. No. 51. p. 322. & No. 144. p. 349.*

(§§) *l. c. No. 291. p. 395.*

De franfche vroedkundige van de voorleden eeuw PEU(*) heeft in de kraemvrouwen vaek koortfen waergenomen ten tyde dat het zog in de borften tragt te dringen; hy heeft insgelyks dezelve door riekende dingen, (†) door rotte uitvloeifels in het PARYSCHE Ziekenhuis in den jaere 1654. (§) veroorzaekt, befchreven.

GEORG. BAGLIVIVUS(**) heeft eene aenhouddende koorts in de kraemvrouwen aenge-teekend: en gelooft dat de koude, de gemoedsdriften, (n) overtollig en koud voedsel de voornaemfte oorzaken van de ziekten der kraemvrouwen zyn. (††)

EDWARD STROTHER (§§) is, volgens den zeergeleerden HULME, de eerfte, die den naem van *koorts der kraemvrouwen* gebezigd heeft: hy beweerd dat deze koortfen meestentyds van een' ontstoken aert zyn, wegens eene ont-

(*) *Pratique des accouch. l. I. cap. 12. § 22. p. 227.*

(†) *l. c. § 23 p. 232.*

(§) *l. c. l. 2. c. 1. § 3. p. 268.*

(**) *In oper. omn. prax. med. lib. I. c. 13. § 6. p. 140*

(n) *Animi pathemata.*

(††) *l. c. § 9. p. 146.*

(§§) *Criticon Februm or critical Essays on fevers chap. 6. p. 169. 177. chap. 9. p. 212.*

ontsteking der baarmoeder, die wederom haren oorsprong verschuldigt is aen eene opstopping van den kraemvloed: hy pryst de aderlating op den arm of op den voet, en de uitwademing bevorderende middelen. (*)

DIONIS (†) oordeeld de opstopping van den kraemvloed gevaerlyk, en telt onder derzelve kwade uitwerkzelen de volgende:

„ Men ziet eene ontsteking en opspanning
 „ van den onderbuik door die opgehouden
 „ vochten, welke ontstoken en bedorven
 „ worden, veroorzaekt, als mede koorts,
 „ hoofdpyn, pyn in de mammen, moeijelyke
 „ ademhaling, hartkloppingen, bezwymingen,
 „ stuipen enz.” In deze toevallen pryst hy voornamelyk, ja zelfs eene herhaelde aderlating, voor eerst op den arm en daerna op den voet. Maer hy merkt ook aen dat de ontsteking der baarmoeder, die de koorts vergezeld, niet slechts van eene opstopping van den kraemvloed, maer van verschillende oorzaken in de kraemvrouwen moet afgeleid worden. (§)

THO-

(*) Chap. 8. p. 194.

(†) *Traité general des accouch, liv. IV. chap. 9. p. 354.*

(§) *l. c. chap. 10. p. 357.*

THOMAS SYDENHAM (*) heeft aengeteekend dat de kraemvloed door eenen aenval van de moederkwael opgestopt wordt, en dat hier uit eene koorts ontstaet, die tot den aert der geenen, die als dan doorgaende heerschen, overslaet, of van deze enkele oorsprong afhangt: hy heeft de aderlating doodlyk bevonden: daerenboven worden de hevige koortsen der kraemvrouwen, uit de opstopping van den kraemvloed, beschreven in eene verhandeling, (†) achter de werken van dezen vermaerden man gevoegt. (§)

In de *Geschiedenissen van de Koninglyke Akademie der Wetenschappen te PARYS voor het jaer 1728* bl. 13. brengt de zeergeleerde CHOMEL een voorbeeld van deze ziekte by, want na dat de zogkoorts ontaerte, veranderde zy in eene aenhoudende, die gelegenheid gaf tot opstopping van den kraemvloed: de aderlating op den voet, welke in dit geval aengeprezen wordt, was hier verzuimt.

In die zelfde *Handelingen van het jaer 1746* bl. 160. wordt door den zeergeleerden MALOUIN eene

(*) In *Diff. Epist. ad GUL. COLE oper. omn. pag. 422.*

(†) Deze is getieteld, *Process. integr. in morb. fers omn.*

(§) *Oper. omn. pag. 610.*

eene doodelyke ziekte, heerschende onder de kraemvrouwen van de smalste foort, medege- deelt, welke voornamelyk geweldig woedde onder die, welke in het groote ziekenhuis te PARYS waren: maer dewyl de beschryving my te wyd zoude afvoeren, wyze ik myne lezers tot het werk zelf.

HERM. BOERHAAVE (*) leid de oorzaak der koortfen van eene opstopping van den kraemvloed af, op dien tyd, waerop de wei door de saemgetrokken vaeten der baermoe- der naer de mammen gevoerd wordt, waer uit ontelbare toevallen ontstaen: voor de ge- nezing beveeld hy de zuurverdryvende, verdunnende, openende middelen, en de klys- téren; hy wilde dat men de aderlating niet te spoedig, en niet dan in de uiterste nood- zaeklykheid zoude in het werk stellen. (†)

JACOBUS DENYS (§) verhaeld een geval van eene kraemkoorts, spruitende uit eene moeiljelyke verlossing, welke door een hard gezwel in de baer moeder veroorzaakt was ge- wor-

(*) *In Aphorism de cognosc. & curand morb. Aph 1329.*

(†) *l. c § 1332*

(§) *Over het ampt der Vroedmeesters enz. 3de Hoofd- stuk bl. 45.*

worden. Ook teekent hy aen dat 'er geweldige pyn, koorts en verharding van den buik enz. ontstaen wegens in de baermoeder gebleven geronnen bloed en verscheurde vliezen. (*)

FREDERICUS HOFFMAN (†) heeft, onder de benoeming van ontsteking en koorts der baermoeder, deze heerschende koortsachtige gesteldheid der kraemvrouwen beschreven. Hy verzekert dat de krampachtige samentrekkingen den kraemvloed opstoppen, en dat hier uit eene ontsteking der baermoeder en koorts ontstaen: hy beveeld eene aderlating op den voet, en verbied verhittende middelen. (§)

De beroemde vroedkundige DE LA MOTTE (**) maakt gewag van koortsen na de verlossing, uit eenen, op eenigerlei manier opgestopten kraemvloed oorspronglyk. Daerna brengt hy vele waarnemingen by van die ziekte, daer de kwael door eene verzwering in eenig gedeelte van het ligchaem eindigde. Hy heeft met het grootste voordeel eene aderlating op den arm aangewend.

FRE-

(*) l. c. 13. Hoofdstuk. bl. 280.

(†) In Med. Rat. Syst. t. 4 part. 1a f. 2. c. 10. § 5.

(§) l. c. obs. 4. conf. obs. 10.

(**) *Traité complet des accouchemens* t. 2. part. 3. l. 1. f. 2. c. 1. p. 1123.

FREDERIK RUYSCH (*) heeft, onder zyne zeer voortreffelyke waeruemingen, de geschiedenis van eene hevige kraemkoorts te boek gesteld, by welke spanning, hardheid en eene onlydelyke pyn in den buik aanwezig waren; dezelve is doodlyk geweest: het bekken (o) en de holligheid van de baer moeder zelve bevond men vervuld met een stinkend vocht, gelykende naer een affpoelsel van vleesch of naer eenen bedorven kraemvloed. Een byna gelyk voorbeeld heeft hy ook elders medegedeeld. (†) Hy meent dat de koude deze ziekten veroorzaekt, waer door ondraeglyke pynen en eene opstopping van den kraemvloed, welke ook hier het geval schynt geweest te zyn, geboren worden.

RICHARD MANNINGHAM (§) sield vele soorten van de koorts der kraemvrouwen, onder welke de rot- en de aenhoudende koorts uit de, wegens eene onvoorzichtige verkouding, ontaerte zogkoorts; hy gewaegt insgelyks van zoodanig eene koorts uit
eene

(*) *Obs. anat. chir. tom. 1. obs. 84.*

(o) *Pelvis.*

(†) *l. c. obs. 43.*

(§) *In Artis obstetric. compend. p. 89.*

eene opstopping van den kraemvloed: (*) ook uit eenen altehevigen kraemvloed, (†) uit eene ontsteking van de baarmoeder (§) ontstaende. Hy wil de aderlating omzichtig en liever herhaelde malen in het werk gesteld hebben, en oordeeld dezelve voordeliger op den arm, dan op den voet, wanneer de baarmoeder na eene opstopping van den kraemvloed ontstoken wordt.

LAURENTS HEISTER, (***) over de *hevige koortsen der kraemvrouwen* schryvende, vermaent het volgende: „Doch wanneer uit eenen opgestopten kraemvloed, wegens eene gevatte koude, of gemoedsaendoeningen, gelyk vaek gebeurt, of uit het geweldig afscheuren der nageboorte, hevige koortsen, als de purperkoorts der kraemvrouwen, of de gierstkoorts, inwendige ontstekingen, gelyk het zydewee enz. de ontsteking der baarmoeder, der borsten, of van andere edele deelen ontstaen, dan worden 'er, gelyk in andere heete koortsen en ontstekingen, bedarende poeders enz. vereischt.” Het blykt derhalve dat hy een juist denkbeeld van

(*) l. c. p. 86. (†) p. 87. (§) p. 93.

(***) *In compendio med. Pract. cap. 17. § 26. p. 397.*

van 'deze koortfen gehad, en dezelve niet byzonderlyk in de kraemvrouwen gesteld heeft.

J A Q U E S M E S N A R D (*) geeft eene heete kraemkoorts op, welke door eenen opgestopten kraemvloed veroorzaekt is, waer tegen hy eene, zelfs herhaelde, aderlating op den arm aanpryst. Hy beschryft zoodanig eene zeer hevige koorts, uit eene ontsteking der baermoeder na de verlossing ontstaende. (†)

J O H N B U R T O N (§) schryft de koorts, die na de verlossing ontstaet, aen eene ontsteking toe, welke hy vervolgens afleid of van eene slegte behandeling in de verlossing, of van eenen opgestopten kraemvloed enz. Hy pryst eene rykelyke aderlating en verkoelende behandelingen aan. Vergelykt verder den schryver zelf.

J O H A N N E S D E G O R T E R (**) schryft, dat er in de kraemvrouwen eene rotkoorts, met een

(*) *Le guide des accoucheurs chap. 9. art. 8. p. 340.*

(†) *l. c. art. 10. p. 348.*

(§) *An Essay towards a complete new System of Midwifery part. 4. § 165. p. 338.*

(**) *Het regt gebruik van den Sluitband in kraemvrouwen § 33. bl. 36.*

een groot verval van kragten, ontstaet, uit het, na de verlosing binnen de baer moeder opgehouden en geronnen, daer na bedorven, en onder de vochten opgenomen bloed.

Behalve de overige hedendaegsche schryvers, heeft Puzos (*) deze stof uitmuntend behandeld, en de heete koortsen der kraemvrouwen uit eene zogverplaetsing (p) ontstaende, zeer wel beschreven; hy pryst ten hoogste de aderlatingen in de genezing van deze ziekte.

CHRISTIAN GOTTHILF KISLING heeft, in zyne inwydingsverhandeling, over de ontstoken baer moeder na de verlosing aengeteekend, dat de baer moeder uit zeer vele en zeer verschillende oorzaken in de kraemvrouwen ontstoken wordt, en dat hier uit, behalve ontelbare kwalen, koortsen ontstaen. (†)

GUL.

(*) *Second memoire sur les depots lacteux.* Op het einde van zyn werk *traite des accouch.* p. 367.

(p) *Metastasis lactis.*

(†) Wordt aangehaeld in *comm. Liff. vol. 4. part. 1 p. 52.*

GUL. SMELLIE (*) heeft te regt geschreven, dat 'er koortfen ontstaen uit eenen opgestopten kraemvloed en uit eene ontaerte zogkoorts. (q) Over de ontsteking der baer moeder handelende, heeft hy aengemerkt dat deze koortfen somwylen van eenen ontstoken aert zyn.

JOS. LIEUTAUD (†) heeft vastgesteld dat uit eenen opgestopten kraemvloed, nu eens eene ontstekingkoorts, dan eens een purper- of gierstkoorts enz. ontstaet; en hy beweert dat uit eene ontaerte zogkoorts insgelyks andere voortkomen.

CLAUDE POUTEAU (§) getuigd, dathy in het jaer 1750. eene doorgaende ziekte met eene roosachtige ontsteking in den buik heeft zien heerschen; de Kamfer heeft hy als een voortelyk middel in deze ziekte verheven, en teekend aen, dat alle, die dezelve niet gebruikt hebben, gestorven zyn.

AN-

(*) *A treatise of Midwifery vol. 1. book 4. chap. 1. sect. 6. p. 407* vergelykt *vol. 3. collect 43 numb. 1. case 1, 2, 3 &c. p. 477.*

(q) *Febris Lactea.*
(†) *Precis de la medicine pratique t. 2, les maladies des femmes sect. 1. p. 273.*

(§) *Melanges de Chirurgie p. 180.*

ANDREAS LEVRET (*) onderscheidt zeer naeuwkeurig de heete koorts der kraemvrouwen uit eene ontsteking der baer moeder: hy neemt zyn toevlugt tot herhaelde aderlatingen: en weerhoud zich van buikopenende midelen: daerteboven teld hy, onder het opschrift van eene zogberoerte, (†) als derzelver minder noodlottige gevolgen, de toevallen op van eene kwaedaertige koorts, van eene rotkoorts en van buikontstekingen. (§)

De beroemde TISSOT (**) heeft eene beschryving gegeven van eene kraemkoorts uit eene ontsteking der baer moeder oorspronklyk: hy bedient zich in deze van de zelfde geneeswys als in andere ontstekingsziekten.

LAMBERTUS BIKKER (††) heeft verscheiden koortsen der kraemvrouwen fraeielyk afgebeeld, voor zoo ver zy ontstaen uit eene belette zogafscheiding §. 85. en nitlozing §. 90. Uit eene ontaerte zogkoorts ontspruit ook eene heete koorts; eene aenhoudende rotkoorts

(*) *l'Art des accouchemens* p. 3. c. 3. art. 2. sect. 2. p. 163

(†) *ibid.* sect. 3. p. 166.

(§) Vergelykt verder sect. 7. l. c.

(**) *Avis au peuple sur sa santé* t. 2 § 370. p. 43.

(††) *Verhandeling van het zog der Vrouwen.*

koorts wordt uit raeuwigheden in de eerste we-
gen en de geschiktheid der kraemvrouwen tot
rotting geboren. § 180. eindelyk ontfaet de-
zelve uit eene zogverplaetsing § 191. § 192.
Dezelve schryver heeft daerna (*) eene naeuw-
keurige beschryving gegeven der kraemkoorts,
zoo als dezelve in de jaren 1764. en 1770. te
ROTTERDAM doorgaende geheerscht heeft. Het
schynt hem toe dat eene kwade gesteltheit
der lucht 'er veel deel aen had, schoon hy
meent dat de ware oorzaak en aert van deze
ziekte nog niet bekend zyn.

De Parysche Geneesheer DAVID (†) getuigt
dat uit eene ontaertende zogkoorts somwylen
eene rotkoorts der kraemvrouwen geboren
wordt, wier eerste oorzaak hy in eene be-
lette ontlasting van het zog uit de mammen
en eene daer door ontstane bloedrykheid,
zoekt; hierom pryst hy de zuiging en som-
tyds eene aderlating op den voet aen.

Uit eene ontaertende zogkoorts ontfaet de-
zelve uit eene zogverplaetsing § 191. § 192.
Dezelve schryver heeft daerna (*) eene naeuw-
keurige beschryving gegeven der kraemkoorts,
zoo als dezelve in de jaren 1764. en 1770. te
ROTTERDAM doorgaende geheerscht heeft. Het
schynt hem toe dat eene kwade gesteltheit
der lucht 'er veel deel aen had, schoon hy
meent dat de ware oorzaak en aert van deze
ziekte nog niet bekend zyn.

(*) Raedgeving voor den gemeenen man, in de aentee-
ning op § 391 p. 354. en Raedgeving voor de gezond-
heid der grote en ryke lieden, bladz. 296 en verv.

(†) Zie de Verhandelingen van de Hollandsche Maet-
schappye der wetenschappen te HAERLEM, 7de deel
2de stuk p. 36.

A. ROUX beschryft, in zyn fransch tyd-
fchrift, (*) eene fleepende koorts der kraem-
vrouwen, die haren oorsprong genomen
heeft uit eene belette zogaffcheiding en eenen
opgestopten kraemvloed, en die geweken is
door aanwending van verfcheiden middelen,
en door eene rykelyke affcheiding van het
zog in de borsten.

GER. VAN SWIETEN (†) heeft, met zyne
gewone geleerdheid, zeer kwade koort-
fen, in kraemvrouwen, uit eene verplaat-
fing van het zog en uit eene opftopping van
den kraemvloed voortkomende, beschreven.

JOAN ASTRUC (§) leidt de koortfen na
de verlosfing af van eenen opgestopten kraem-
vloed met eene ontfteking der baermoeder, de
heete koortfen der kraemvrouwen van een
zuurachtig zog, en de dubbelde anderdaegfche
koorts van raeuwigheden in de eerfte wegen.

Jo.

(*) *Journal de medicine, chirurg., pharm., &c.* t. 21
anno 1764. p. 112.

(†) *In comm. ad H. BOERH: Aphor.* t. 4. p. 612, 613 &c.

(§) *Traité des maladies des femmes* t. 5. liv 3. chap.
14. § 3. & chap. 15. op verfcheiden plaatfen.

JO. VANDER HAAR (*) zegt dat de koortfen der kraemvrouwen ontftaen uit den opgeflopten kraemvloed, en dat dezelve dan van eenen ontftekenden aert zyn, of dat de zogkoorts zelve zeer gemakkelyk in eene rotkoorts overflaet : daerteboven teekend hy eene andere waerneming over deze ziekte aen, van welke eene zogverplaetfing de oorzaak fchynt geweest te zyn, die de zeerërvaren Schryver vermoedt dat behalve naer den buik, insgelyks naer de herfenen en zenuwen gefchied is. (†)

THOMAS COOPER (§) oordeelt deze koorts van een' ontftekenden aert, hy wilde echter de aderlating niet in het werk gefield hebben, dan in den gevorderden trap van de ziekte, en wanncer de pynen zeer hevig zyn.

JOHN HARVIE (**) getuigt, dat van eene ruwe afhaling der nageboorte, behalve vele andere ongemakken, insgelyks eene ontfteking der baermoeder en koorts ontftaen, welke gemeenlyk met den dood eindigen: men ver-

(†) *Verhandelingen van de Holl. Maatschappye enz.* 3fte deel 1fte stuk bladz. 334. en 380.

(*) l. c. bl 380.

(§) *Compendium of Midwifery part. 3. sect. 3.*

(**) In zyn boek *Practical Directions enz.*

vergelyke hier by voornaemlyk het geen de beroemde SANDIFORT, (*) myn zeer vermaerden Leermeester, in eene aenteekening, by het verslag over het boek van dezen geleerden, aengeteeknd heeft, alwaer hy verzekerd, dat hy deze ziekte uit eene soortgelyke oorzaak heeft zien ontstaen.

THOMAS DENMAN (†) heeft eene kraemkoorts, met eene ontsteking der baer moeder vergezeld, beschreven, maer die na eenige daegen in eene rotkoorts veranderde: hy beveeld omzichtiglyk de aderlating.

ROBERT WALLACE JOHNSON (§) getuigt dat het zoo byzonder niet is, dat deze koorts van iedere oorzaak zonder een' opgestopten kraemvloed ontstaet, maer dat deze opstopping altoos met koorts vergezeld is: gevolglyk beweert hy dat de aert van de ziekte ontstekingachtig is, die daarna somtyds tot rotting overheld. Hy pryst eene aderlating in het eerste begin, maer, indien het eene rotziekte is, bederfwerende middelen aen.

JOHN

(*) *Natuur en Geneeskundige Bibliotheek 7de d. bl. 332.*

(†) *Essay on the puerperal fever.*

(§) *New system of midwifery part. 4. c. 7. p. 338.*

JOHN MILLAR (*) heeft, onder de volkziekten van GROOT BRITANNIE, de kraemkoorts opgeteld van eenen rottigen en ontstekingsachtigen aart, hy zegt dat haer rottige aert ontstaet uit de zwangerheid, en haer ontstekingsachtige uit de baring; nu pryst hy, dan wederom laekt hy de aderlating.

F. A. DELEURYE †) oordeeld dat men de koortsen in de kraem moet afleiden, of van eenen opgestopten kraemvloed, of van eene ontsteking, 't zy deze in den buik, 't zy in de zelfstandigheid van de baarmoeder zelve plaets heeft, om welke ontstekingen te onderscheiden hy byzondere teekenen opgeeft: wyders ontstaen zy uit eene ronning van het zog in de borsten, en van derzelve ontsteking, van eene inwendige zogverplaatfing en van eene zogberoerte. (r)

Bossu §) maakt gewag van eene koorts met eene scherpe pyn en zwaren hoest enz. wei-

(*) *On the prevailing diseases in Great Britain part. 3. chap. 2.*

(†) *Traité des accouch. en faveur des Eleves liv. 2. sect. 4.*

(r) *Apoplexia lactea.*

(§) *In observat. metastaseos insignis lacteae in abdomine, paracenthesi curatae vid. journal de médecine &c. t. 34. in suppl. 4 ad annum 1770 p. 283.*

weinige daegen na eene gelukkige verlossing ontfaen, terwyl de kraemvloed echter zeer wel voortging.

HENRY MANNING (*) verzekerd, dat de koortfen der kraemvrouwen veeleer van eenen rottigen aert, doch somwylen met eene ontsteking vermengd zyn.

De|zeergeleerde RAULIN †) heeft, onder den titel van haer moeder-koortfen, twee soorten van kraemkoortfen, de vochtkoortfen namelyk en zenuwkoortfen, beschreven, die gemeenlyk met teekenen van verrotting vergezeld gingen. Eene kwaedsappigheid was de oorzaak van de eerste soort, en eene ontsteking de oorzaak der laetste. Daarteboven verklaerd hy de kwaedaertige rotkoortfen uit het teruggeweken zog.

J. P. X. FAUKEN §) heeft eene doorgaende koorts onder de kraemvrouwen te WEENEN waergenomen, uit eene zogverplaatfing naer den buik met eene zeer hevige pyn in den-
zel-

(*) *Treatise on female diseases cap. 20.*

†) *Traité des maladies des femmes en couche sect. 3. c. 10. p. 219.*

§) SANDIFORT *Bibliotbeek 10 deel bl. 141.*

zelve, als mede nit den opgestopten kraemvloed ontstaende. De genezing slaegde gelukkig, wanneer men, zonder aderlatingen, den PERUVIAENSCHEN Bast en de Kamfer, ook in de gedaente van een klystéér, aenwendde.

De zeergeleerde RAZOUX (*) beschryft eene kwaedaertige zogkoorts, die binnen korten tyd doodlyk was.

NATHANIEL HULME (†) is onder het getal der nieuwe schryveren, die met opzet over de koorts der kraemvrouwen gehandeld en dezelve als eene byzondere en foortelyke ziekte beschreven hebben. Hy meent dat de naeste oorzaak van deze koorts eene ontsteking der darmen en van het netvlies is; schoon hy gelooft, dat de ziekte geenszins nieuw is.

JOSEPH QUARIN (§) heeft ook van de kraemkoortsen gewag gemaakt, maer een liefhebber van het zuivere leerstelsel zynde, heeft hy vastgesteld, dat dezelve (schoon zeldzaam) of van eenen ontstekingachtigen aert, uit verschi-

len-

(*) *Journal de médecine l'année 1772 t. 37 p. 321.*

(†) *Treatise on the puerperal fever.*

(§) *In zyn uitsleekend werk over de geneeswys der koortsen en ontstekingen, op het einde van het 12. hoofdstuk.*

lende oorzaken ontstaende, of eenvoudige aenhoudende, die, kwalyk behandeld, tot rotting overslaen, of koortsen met uitslag zyn.

JOHN LEAKE (*) heeft deze koorts zeer hevig en byna doorgaende waergenomen. Hy verzekerd dat de werktuigelyke oorzaak, door de baring aengebragt, de voornaemste voorbeschikkende gesteltheid is, maer de naeste oorzaak van deze koorts is, volgens hem, eene ontsteking van het netvlies (s) waer by zich, wanneer dezelve tot zweering overgaet, eene rotziekte voegt.

CHR. G. SELLE (†) behandeld deze koorts onder twee titels, voor eerst (§) in den rang vanaenhoudende- en wel der ontstekingskoortsen, met eene plaetsfelyke ontsteking der darmen en van het netvlies. Hy oordeelt echter dat derzelver aert beter overeenkomt met de volgende rangschikking (***) namelyk die der aflatende koortsen, met onzuivere raeuwigheden in de eerste wegen, tot het geflagt der ontstekings-galkoortsen met eene plaetsfelyke ont-

(*) *Practical observations on the child-bed fever:*

(s) Omentum.

(†) *In Rudimentis pyretologiae methodicae,*

(§) p. 130. (***) p. 218.

ontfteking van het netvlies en der darmen behoorende. Hy staet toe dat deze koorts fomtyds op eene ontfteking der baer moeder volgt, maer zegt dat deze niet altoos derzelve oorzaak uitmaekt. (†). (*)

CHARLES WHITE (§) heeft de oorzaak van deze koorts in eene rotachtige gesteldheid van de lucht, fomtyds in eenen opgestopten en bedorven kraemvloed gesteld, hy verklaerd dezelve ten allentyde kwaedaertig en rottig, menigwerf op zekere tyden heerschende, en fomtyds landeigen, ja, wanneer de baer moeder in de verlossing gescheurd is, met eene ontfteking gepacrd gaende.

JOHN

(†) De Heer SELLE heeft in een werkje, genoemd, *Neue Beiträge zur Natur und Arznei-Wissenschaft* in het jaar 1782. uitgegeven, gesteld dat de koorts der kraemvrouwen eene onderafdeeling der allatende koortsen uitmaekt; doch wy zullen, na deze verhandeling van den heer ERMERINS medegedeeld te hebben, de waeremingen van den beroemden SELLE, als mede andere stukken, tot dit onderwerp betrekkelijk, doen volgen. — Wy begrypen toch dat het der moeite wel waardig is om over dit gewigtig onderwerp eenigzins breedvoerig te handelen.

De Uitgevers van dit Magazyn.

(*) p. 128.

(§) *On the management of pregnant and lying in women.*

JOHN CHRIST. STURM(*) heeft op onderscheiden plaatsen aengeteekend dat 'er verschillende koortsen in kraemvrouwen ontstaen wegens eene zogverplaetsing.

De zeer geieerde M. E. BLOCHS(†) handelt over eene aenhoudende koorts van zekere kraemvrouw, die uit eene zogverplaetsing naer den buik ontstaen was: dezelve veranderde in eene sloopende koorts; na eene doorboring van den buik ontlastte zich eerst eene groote meenigte zog, daerna etter, en de vrouw herfelde door de toediening van gepaste middelen.

THOMAS KIRKLAND (§) heeft uit alle tot hier toe gemelde schryvers de koortsen der kraemvrouwen het beste ontvouwd, en beweerd, dat de zoogenoemde koorts der kraemvrouwen geene soortelyke ziekte is, die men altoos aan dezelfde oorzaak moet toeschryven; maer dat zy nu eens uit eene ontsteking der baarmoeder, dan wederom uit eene ontsteking van den buik, of van bedorven bloed, of eenige andere rottige stof uit de baarmoeder ontder

(*) In *Diff. inaug. de metastasi lactea* ARGENT. 1773.

(†) Zie TERSIER *nieuwe Natuur en Geneesk. Bibliotheek*

1ste deel bl. 97.

(§) *A treatise on child-bed fevers.*

II. Deel II. Stuk. M

der de vochten opgenomen, of van eene rottige besmetting *q*) enz. haren oorsprong ontvangt.

JOAN. PHILIPP ROBERT (*) neemt de ze koorts stilzwygend voor eene byzondere ziekte aen, en getuigt dat hy dezelve alleenlyk tweemalen gezien heeft; het schynt dat men uit de toevallen moet besluiten, dat zy beiden uit het geslacht der rotziekten geweest zyn; in de eene lyderes was zy doodelyk, doch in de andere eindigde zy door eenen buikloop en een smeerig zweet.

WILLIAM BUTTER (†) besluit dat de naeste oorzaak van de koorts der kraemvrouwen eene krampachtige aendoening der eerste wegen is, te gelyk met eene ophooping van eene ziekelyke stoffe, waer uit, volgens zyne gedachten, alle de toevallen gemakkelyk verklaerd kunnen worden; dat indien deze van eenen ontstekingsachtigen aert zyn, dezelve geen eigenaertige toevallen van de oorzaak of natuur der ziekte zyn, maer alleenlyk hun aanwezen verschuldigd zyn aen zekere vermenging.

JANUS LOBÉ (§) schynt uit de gezegde verhandeling van den zeer geleerden HULME
ak

(*q*) Miasma.

(*) *Conf. societ. med. Havniens coll. v. 1. tract 40. p. 374.*

(†) *An account of puerperal fevers.*

(§) *Diss. inaug. de Enteritide, L. B. 1775.*

alles, wat hy over deze ziekte heeft, getrokken te hebben; en komt ook met dien schryver naeuwkeurig overeen, dewyl hy de naeste oorzaak van de koorts der kraemvrouwen in eene ontsteking der darmen en van het netvlies stelt. Hier uit kan men gemakkelyk begrypen, waarom hy de aderlatingen zoo zeer aenpryst.

FRANCISCUS HOME(*) gewaegt van hevige koortsen der kraemvrouwen, uit eenen verminderden of opgestopten vloed, welke opstopping wederom nu eens eene ontsteking der baarmoeder voor oorzaak erkend, dan wederom ten gevolge heeft; hy pryst de aderlating op den voet, wanneer eene ontsteking met deze koorts vergezeld gaet. (†)

Jo.

(*) *Principia medicinae. sect. 14. p. 311.*

(†) Schoon de Heer HOME, in zyne *Geneeskundige Proeven en Waarnemingen* niet onduister heeft te kennen gegeven dat hy de koorts der kraemvrouwen voor eene byzondere, eigenaertige, en aen zich zelven altoos gelyk zynde koorts houd, heeft hy echter omtrent de oorzaak en geneeswys van deze ziekte in het bovengemelde werk geheel anders gesproken. — Overwaardig is de lezing dezer Proeven, zoo keurig in het Nederduitsch vertaald door den zeer kundigen heer J. VAN BREDA M. D. te GOUDA, als mede van de uitermate fraelje aenteekeningen door dezen geneesheer op dit werk en inzonderheid ook over deeze ziekte gedaen. Het werk is gedrukt te AMSTERDAM by A. J. VAN TOLL, Ao. 1783.

De Uitg. v. d. Mag.

JOHANN CLEMENS TODE (*) heeft te regt aengeteekend dat de koorts der kraemvrouwen geene *byzondere koorts*, noch zich zelven altoos gelyk is; vervolgens merkt hy aen (†) dat de toevallen ons slechts behoren voortelichten, of deze koorts van eenen ontstekingsachtigen of rottigen aert zy.

By het aengehaelde boek van CAROLUS WHITE is een byvoegfel (§) in het ligt gegeven, waer in de zeergeleerde fchryver, behalve eenige gewigtige zaken omtrent de zwangerheid en verlosfing, die hy in zyne verhandeling reeds gesteld had, verder tracht te beweerē, dat eene opflurping van eene rottige stoffe in de darmen en baer moeder de veelvuldigste oorzaak van deze ziekte is, en dat om dezelve te beletten het zeer voordeelig is, zoo de vrouw aenftonds na de verlosfing in eene rechte gefalte opgericht, en dit zoo vaek als mogelyk zy, herhaeld worde: hy brengt zeer veele waernemingen tot staving van deze zaak by. Hy heeft 'er insgelyks bygevoegt eene fraeije beschryving van eene doorgaende kraemkoorts

(*) *Medicinisck chirurgische Bibliothek t. 5. part. 2. p. 245.* (†) *l. c. p. 250.*

(§) *Appendix to the second edition of Mr. WHITE'S Treatise on the management &c.*

koorts te EDINBURG, in het jaer 1774 door den beroemden vroedkundigen geneesheer YOUNG in het ziekenhuis waergenomen, terwyl de gansche stad van dezelve bevryd was: vermoedende dat de oorzaak in een besmettelyk gif van de kamer der kraemvrouwen bestond, heeft hy, door de kamer te zuiveren, en de bedden te veranderen, te luchten, en door de aanwending van foortgelyke middelen, het zelve gelukkiglyk verbeterd. (*)

De beroemde VAN DOEVEREN heeft in zyne zeervoortreffelyke lessen over de ziekte der vrouwen aen zyne toehoorderen verhaelt, dat hy in het jaer 1767. van sprokkelmaend tot grasmaend, in het OLDAMPT by GRONINGEN, eene doorgaende koorts der kraemvrouwen heeft waergenomen, die gemeenlyk den derden dag na de verlossing aenviel, en in de meesten reeds den zesden dag doodlyk was, in weinige wel langer, maer nooit na den elfden dag aenhoudende, en wier toevallen van eenen rottigen aert waren; het geen hy echter door het openen der lyken niet heeft mogen bevestigen, schoon de voorbehoedende geneeswys van andere zwangere vrou-

(*) l. c. p. 45.

vrouwen, die door middel van eene aderlating en de toediening van zachte buikopenende middelen met den PERUVIAENSCHEN bast vermengd, en tegelyk door eene rottingweerende levenswys, in sommige met het beste gevolg is in het werk gesteld, uitstekend betoogd heeft, dat deze koorts uit racuwigheden der eerste wegen ontstaen was. Daerteboven maekt hy op eene andere plaats van koorts der kraemvrouwen gewag (*). Dees zeerberoemde man had in de eerste uitgaef van zyn *kortbegrip* wel niets van deze koorts gerept, doch daer de schryvers van de LEIPSIGER *uittrekzels* in hun verslag over het gemelde boeckje (†) als berispel aengeteekend hadden, dat de *byzondere kraemkoorts* overgeslagen was, heeft onze leermeester dezelve by de tweede uitgaef gevoegd, op dat hy de uitgevers van dat werk zoude te gemoet komen, en tegelyk aenleiding krygen om de redenen van de gemelde achterlating in zyne byzondere lesfen aen zyne toehoorderen optegeven, die hier in bestonden, dat hy deze koorts niet aenmerkte als eene ziekte van eene by-

207-

(*) *In suis Primis Linæis de cognosc. mulierum morbis edit altera, cap. 6 § 124. lit. K.*

(†) *De rebus in hist. nat. & med. gestis vol. 22. part. 1. p. 64.*

zondere soort, maer als eene toevallige, die naer de verschillende oorzaak, naer de verschillende plaets in het ligchaem door eene ziekelijke stof aengedaen, naer de gesteltenis der lyderesen, naer de vereeniging met eene andere ziekte, en naer andere verschillende omstandigheden der kraemvrouwen, onderscheiden is, en dat dezelve gevolgelyk naer den aert van zoodanige ziekten, met welke zy overeenkomt, moet behandeld en gekend worden, moettende echter de staet van de kraem altoos in het oog gehouden worden: dees vermaerde hoogleeraer had derhalve gedagt, dat zy niet noodwendig onder eenen byzonderen titel behoefde verhandeld te worden.

De zeergeleerde MAXIMILIAEN STOLL (*) heeft deze koorts der kraemvrouwen uit de heerschende gesteltheit galachtig beschreven, en, volgens zyn gewoon doorzigt in het waarnemen, zeer wel aengemerkt dat derzelver aert met de heerschende koorts overeenstemt: hy is van gevoelen dat deze koorts zeer zelden van eenen ontstekingsachtigen aert is, ten zy by fellen vorst en noorden winden.

EDU.

(*) *In Rat. med. part. 2 p. 67.*

EDUARD JOHNSTONE(*) steld eene ontsteking der baarmoeder als de oorzaak der kraemkoorts. Hy meent dat de aderlating alleenlyk in de eerste dagen moet in het werk gesteld worden, en merkt dezelve aen als een middel dat in de tweede plaets dienstig is. Doch wy kunnen hier ter plaetse niet met stilzwygen voorby gaen, het geen hy over het gezegde van den grooten BOERHAVE heeft aengeteekend: die groote man namelyk vermaend in zyne korte stellingen § 1332.

„ dat de aderlating niet ligtelyk, ja niet
 „ dan in den dringendsten nood, by kraemvrou-
 „ wen kan aangewend worden enz.” hier
 over merkt JOHNSTONE het volgende aen:
 „ deze *dwaling* ontstaet *mooglyk* uit een *by-*
 „ *gelovig* gevoelen, dat de kraemvloed van
 „ eenen rottigen en vergiftigen aert is, en dat
 „ de aengebragte ziekte niet anders kan ver-
 „ dreven worden, als door het herstellen van
 „ den vloed zelve:” op welk gezegde men
 moet aenmerken, dat BOERHAVE niet ont-
 kend heeft, dat eene aderlating somtyds te
 pas komt, maer dat 'er in dezen staet
 van de vrouw, door de verlossing zeer veel
 geleden hebbende, zeer groote voorzorg en
 op.

(*) *Diff. med. de febre puerp.*, Edinb. 1779.

oplettendheid noodig is, op dat de uitgeputte kraemvrouw op den tyd van de bloedontlasting niet den geest geve: en JONHSTONE heeft intusfchen zelf de aderlating als een tweede middel aengemerkt, en het welk niet als in het begin van de ziekte te stade komt; doch laten wy toeffaen dat onze BATAEFSCHÉ HIPPOCRATES dit middel al te naeuw bepaeld heeft, mogt dan nog dees fchryver omtrent dien grooten man dusdanige uitdrukkingen vryelyk gebruiken? *deze dwaling ontfaet mooglyk uit een bygelovig denkbeeld enz.!* by aldien deze Engelsche fchryver de groote verdienften van den onsterfelyken man, zyn doordringenden geest, waerheidmin, en onvergangelijken roem, ooit naer waerde had konnen befennen, hy zoude nimmer hebben konnen zeggen, dat BOERHAVE zyne meening over een voorschrift van zoo veel aenbelang in de beoeffening volgens een bygelovig denkbeeld ernstig had uitgedrukt, ook betaemde het hem niet, zoo hy een louter vermoeden had, dat de vermaerde man *misfchien* in deze zaak bygelovig geweest was, zulks openlyk te zeggen, ten zy hy deszelfs voorgestelde gevoelens eerst naeuwkeuriger had onderzocht, zoo dat 'er in 't geheel geen twyffel overbleef. Ook is het zeker, dat BOERHAVE onder

de uitdrukking van *hoogste noodzaaklykheid*, sommige ziekten begrepen heeft, en wel vooral, om eene te noemen, de ontsteking, en des te zekerer, dewyl VAN SWIETEN, die gedurige toehoorder en bewonderaer van zynen grooten leermeester, uitdrukkelijk geschreven heeft (*), „ dat de aderlating in eene „ ontsteking der baarmoeder te stade komt „ trekt niemand in twyffel.” Maer daerteboven, en het geen de zaak afdoet, BOERHAVE heeft wel in zyne *Geneeskundige Onderrichtingen* (†) vragender wys voorgesteld, „ of het bloed der maendelykche stonden, „ kwaedaertig en vergiftig is, of het zelve „ voor onzuiver en als een uitwerpsel moet „ gehouden worden?” Maer in zyne *Voorlezingen* op deze *Onderrichtingen* antwoordt hy zelf met HIPPOCRATES: „ het bloed van „ eene gezonde vrouw vloeit uit de baarmoeder, „ hoedanig wy het uit een slachtoffer „ zien vloeijen, namelyk versch en zeer zuiver, „ want indien de offerdieren niet zeer „ gezondzyn, kunnen zy den Goden geene aengename offerhanden wezen:” en hy onderneemt aldaer (§) de onredelyke en verkeerde be-

(*) *Vid. Comment. tom. 4. pag. 633.*

(†) § 694. No. 5.

(§) *Confer. etiam L. c. § 667.*

begrippen der schryverente wederleggen. Hier uit wordt dan gemakkelyk opgemaakt, hoedanig BOERHAVE over deze zaak gedacht heeft, en het blykt dat JOHNSTONE op deze dingen nooit genoegzaam gelet heeft, want indien hy zulks gedaen had, zoude hy, mynes bedunkens, zich omzichtiger gedragen hebben.

JO. BAPT. BURSERIUS DE KANIEFELD (*) heeft onlangs zeer wel over de koortsen der kraemvrouwen gehandeld, en met RIVERIUS en WILLIS vastgesteld, dat derzelve oorsprong nu deze, dan wederom geene, en derhalve veelvuldig is, waerom niet slechts de voorzegging, maer de genezing zelve noodzaeklyk moet verschillen: doch hy is van gevoelen dat de kraemkoorts der hendaegschen geen nieuwe, of eene onderscheiden soort van ziekte is, maer eene soort van hevige maegkoorts (†) min of meer kwaedaertig, rottig en saemgesteld, en dat zy dezelfde geneeswys vordert, die de overige maegkoortsen, inzonderheid de kwaedaertige en rottige, vereisfchen (§).

GE-

(*) *Instit. med. pract. MEDIOLANI anno 1781. v. I p 311.*

(†) *Febris gastrica. (§) l. c. p 324.*

GEORG. FRID. CHRIST. FUCHS(*) stelt deze koorts uit onzuiverheden der eerste wegen oorspronglyk, die eene toevloeiing van het zog naer de buikingewanden, en vooral naer die, welke tot de ontvanging en verlossing dienen, en met de borsten eene onderlinge samenspanning voeden, ten gevolge hebben. Uit welke ophoping van zog eene ontsteking der darmen, van het netvlies, der eijernesten en der trompetten van FALLOPIUS geboren wordt: daerom zegt hy dat die koorts slechts eigenlyk de koorts der kraemvrouwen moest genoemd worden, die met pynen in het bovenste gedeelte van den buik gepaerdgaet, zoo dat dezelve het wezenlyke en altoos aenzwend toeval uitmaken.

In het fransche geneeskundig dagschrift *Gazette de Santé* (†) wordt eene beschryving van eene doorgaende kraemkoorts gegeven, zoo als zy van het jaer 1774 en vervolgens in het groote PARYSche ziekenhuis (*l'hotel de Dieu*) geheerscht heeft. Eene herhaelde beschryving van dezelve ziekte leest men in een ander

(*) *In Diss. inaug. de febre puerperarum* JENZ 1781.

(†) *Zie l'année 1782. du 27. Janvier No. 4.*

der dagschrift van LIONS (*), ook moet geenszins overgeslagen worden het verhael over deze zeergevaerlyke ziekte, en derzelver zeer eenwouwige geneeswys door den geleerden PARYSche geneesheer DOULCET uitgevonden, onlangs by de Koninglyke geneeskundige maetschappye te PARYS op den 6 van herfstmaend 1782. voorgedragen, en door dezelve in het licht gegeven: en nademael my, terwyl ik dit schreef, door de heuschheid van mynen vriend, den beroemden l'HERITIER, een afdrukfel van het zelve ter hand gekomen is, meene ik dat het den lezeren niet onaengenaem zyn zal, dit geschrift by wys van *Aenhangsel* op het einde van deze verhandeling te vinden. Het zelve maekt ook gewag van eene dergelyke doorgaende kraemkoorts, die van het einde van het jaer 1782. in het ziekenhuis van het dorp VAUGISART heerschende, door den zeergeleerden geneesheer DOUBLET waergenomen is; als ook van eene andere, die onlangs in GENEVE opgemerkt is door den zeergeleerden DE LA ROCHE, een zeer vermaerd geneesheer aldaer.

En

(*) *l'Esprit des Journeaux M. de Juin 1782. p. 32.*

En dewyl de zeerkundige ooggetuigen , myn byzondere vriend , D. l'HERITIER , nu op de PARYSche Heelkundige school voornaem hoogleeraer , my onlangs zyne nieuwe en zeernaeuwkeurige waarnemingen zeer vriendelyk heeft medegedeeld , heb ik het , met toefstemming van dien zeer bekwaamen man , niet ondienstig geoordeeld insgelyks een afschrift van zyne brieven , achter myne verhandeling te voegen , die hier door , mynes bedunkens , ten minste eenige waerdy en fieraed zal bekomen. Hier uit zal blyken , dat deze ziekte eene zeer heete koorts is , vergezeld met raeuwigheden in de eerste wegen en eene zeer scherpe pyn in den buik , de kraemvloed in de meeste blyvende vloeijen , en eindelyk met eene uitstorting van eene groote hoeveelheid weiachtig , geronnen en zeer bedorven zog in de holligheid van den buik , zoo dat hier op de dood schielyk volgde : de aderlating is schadelyk geweest : zachte brackmiddelen , die tevens den buik openen , en verdunnende dranken hebben deze zeer hevige en andere gemelde ziekten verdreven. Den gunstigen lezer naer de opge-

ge-

gegeven verhalen wyzende, eindig ik hier de geschiedenis van onze ziekte. (*)

(Het vervolg in het IIIde Stuk.)

Naerdien de Waarnemingen over en proeven met de byzondere foorten der lucht thans meer dan ooit vermenigvuldigen, en derzel-

(*) De volgende Waarneming van den Heer F. A. VAN LIER, *Med. Doctor* te ROTTERDAM, schynt ons toe hier niet onvoeglyk plaats te verdienen.

Zeekere aanzienlyke vrouw te ASSEN, in het landschap DRENTHE, beviel op den 25 July van het jaer 1783. van eene dochter: de kraemvrouw was zeer voorspoedig, kreeg eene goede hoeveelheid zog van eene goede hoedanigheid, had goeden eelust en was zeer wel.

Maer in den nacht van den agtsten Augustus ontstond 'er te ASSEN eene geweldige brand; hier door was zy wel enigszins verbaest, doch dit was van geen gevolg: ondertusfchen was haer man naer den brand gaen zien. Dees nu zeer aendoenlyk van gestel, en daer by een weinig ziekiyk zynde, kwam schieelyk wederom te huis en ging voor het bed van zyne vrouw zitten, het welk hy naeuwlyks deed of viel op zyn stoel in bezwyning: hier door ontstelde de kraemvrouw zoodanig dat zy mede bezweek, doch beiden kwamen wel rasch wederom by hunne kennis.

Daegs daer na was de kraemvrouw vry wel, maer de kraemvloeijngen (§) hielden op.

's Avonds

(§) Lochia.

zelve kennis inderdaad van zeer grooten invloed is op de Geneeskunst, hebben wy geoordeeld dat het onzen lezers niet dan aefigenaem konde zyn indien wy hun een uittrek-

's Avonds voelde zy eenige huiveringen, doch men floeg hier geen acht op. 's Nachts sloep zy weinig en voelde op saturday ochtend eene geweldige pyn in haer hoofd. de linker mam begon sterk te zwellen, wierd hard en zeer pynlyk; de rechter mam was zagt, flap, niet pynlyk en 'er ontlastte zich ook uit deze zog het geen in de linker mam weinig of niet plaats had. Het kind wilde niet zuigen, en de lyderes was koortfig. 's Avonds ten 7 uren nam de koorts een weinig af, doch zy was zeer zwak of liever afgemat. In den daer op volgenden nacht sloep zy zeer ongerust en was altoos voornamelyk aen de linker zyde koud en huiverig. Op zondag ochtend was het zog in de linker mam geheel verdwenen; had zware hoofdpyn en was koortfig.

Tot nog toe was 'er niemand tot hulp geroepen als misschien eenige oude wyven, op welker aenrading mogelyk ook een pleister op den linker mam gelegd was (*).

Ondertuschen verhefte de koorts wederom en wierd zeer hevig; in den namiddag kreeg de lyderes geweldige pynen in den linker schouder, arm, dye en been van de linker zyde, terwyl zy over de rechter zyde in 't geheel niet klaegde. 's Avonds wederkomende onderzocht ik terstond hoe het met den polslag gelegen was, en naerdien zy met de rechter zyde naer my toelag

(*) Dit was de pleister van Swartwout, waer in de bygelovige Vrouwen een groot vermogen stellen om het zog te verdryven, en dus, zoo dezelve eenige kragt had, waer aen ik zeer twyfel, zoude zy hier het tegendeel hebben moeten uitwerken van het geen het oogmerk was, nemelyk, om het zog wederom naer de borszen te brengen.

trekfel van eenige brieven, aen ons door een der grootſte verſtanden in onze Nederlanden, wymeenen den Wel Ed. Heer J. VAN DER KEMP *Med. Doctor* te MIDDELBURG geſchreven, me-

ſag deed ik gevolglyk dit aen deze zyde; maer tot myne groote verwondering vond ik denzelven natuurlyk; hier op (dewyl men van het geval zulk een' grooten ophef had gemaakt) onderzocht ik den polslag aen de ſlinkerzyde, en dezen bevond ik zeer rad en ongeſtadig. Zy klaegde my over hevige pynen in den ſlinkerarm, de deye en het been, als mede in de mam van dezelfde zyde.

Ik gaf in de eerſte plaets zulke middelen, die de uitwademing konden bevorderen. Tot dit oogmerk liet ik de lyderes een afkookſel van gerst, waerin ſalpeter ontbonden was, drinken; daerenboven liet ik de pynlyke deelen met een' warmen ſanellen lap, en de ſlinker mam met een' lap, met rooden wyn bevochtigd, wryven. Hier op riep men my toe, dat dit niet konde geſchieden; dewyl de lyderes de pleiſter van Swartmout op die mam had. Niettegenſtaende alle de goede getuigeniſen die my van deze pleiſter gegeven wierden, gebood ik dat zy 'er aenſtonds afgenomen moest worden; naerdien ik derzelver kragten niet kende. Hier werd ſterk voor de pleiſter geſtreden. Doch de kraemvrouw verzocht my, indien ik het goed vond, dezelve te willen afnemen, 't welk ik ook deed. Toen wreef ik zachtken de mam met warmen rooden wyn, om door deze prikkeling het zog wederom naar de borſten te lokken. Na de aanwending van deze middelen had ik het genoeg dat de lyderes matig begon uitwademen, doch klaegde toen over buikpynen, en zeide my, dat zy in geene 4 dagen ſtoelgang had gehad: hier op raedde ik het zetten van eene klistéer aen, maer de zieke wilde hier in niet bewilligen; toen ſchreef ik buiköpenende middelen voor.

mededeelden. Wy doen dit te meer, dewyl wy grond meenen te hebben om te hopen, dat het zelve in het vervolg zyne verdere nuttigheid in de behandeling van een aller-
ge-

Doch deze zaak op my alleen niet durvende nemen, schreef ik een' brief aen den hoogleeraer VERSCHUUR te GRONINGEN, waarin ik, zoo naeuwkeurig als my de tyd toeliet, alles ter nederfelde, wat ik konde, met verzoek van zyn oordeel hier over te mogen weten. Dezen nacht nu sliep de lyderes vry wel: zy begon uittewademen; en den volgenden ochtend hoorde ik, tot myn genoegen, dat de kraemvloeiingen wederom te voorschyn waren gekomen, doch in eene kleene hoeveelheid; de pyn in het hoofd, en aen de geheele slinkerzyde, waren minder; de lyderes kreeg stoelgang, en de koorts was zeer bedaerd; men bespeurde ook wederom een weinig zogs; doch het kind wilde niet zuigen; waerop ik haer aenraedde eene zuigster te nemen, om door het zuigen de afscheiding te bevorderen: dit geschiede terstond, en men haelde'er eenig zog, 't welk zeer wit van kleur, en, naer het zeggen van de zuigster, zeer zout van smaek was, uit. Ik ging intusschen met de aengewende middelen voort, behalve mer het zacht buiköpenend middel; naerdien 'er stoelgang genoeg was. Deezen avond nu, zynde maendag den 12 van Augustus, ontving ik antwoord van gemelden Hoogleeraer, het welk behelsde, dat de beste middelen waren, de uitwademing te bevorderen en het zog wederom, door wryvingen en stovingen, naer de borsten te lokken; welke aenwyzing door my in acht genomen was: doch myn hooggeachte Leermeester raedde my, dat ik, in stede van rooden wyn, liever witten wyn, zoude gebruiken; omdat de eerstgenoemde als sterk samentrekkende, somwylen mögt terug dryven, dat, om aen de overige wyzing te voldoen, namelyk ter bevordering van de uitwademing, verzachtende afkookfels van gepelde gerst, havergort &c. met weinig falpe-

gewichtigtst onderwerp van de Geneeskunst kan hebben. Wy hebben alle de uittreksels der onderscheiden brieven in de gedaente van eene verhandeling gebragt, en hopen hier door onzen zeerhooggeachten vriend niet te zullen belgen.

peter gemengd, het best waren; dus had ik hieraen ook voldaan. Daerenboven oordeelde de Hoogleeraer noodzakelyk te zyn, dat de lyderes iets gebruikte, om de onregelmatige beweging, die 'er in de vaste deelen plaats vond, te doen bedaren. Te dit einde schreef hy eene uitmelking van de verkoelende zaden met de *Syrupus diacodii* voor, als mede poeders, waarvan ieder uit een halfvierdeloots salpeter en even zoo veel witte suiker bestond, en dat, voor het overige, de stoelgang door verzachtende klistéren moest bevorderd worden; doch, dewyl 'er stoelgang genoeg was, konden wy deze outberen.

De lyderes werd by aenhoudenheid beter, doch kreeg pyn in de maeg; en de eetlust ging weg: dit dacht ik werd door het gebruik van de salpeter veroorzaekt, en hield derhalve 'er mede op, maer liet haer integendeel, drie mael daegs, 25 druppels van de *Tra. rad. heleni* met water innemen, waerop deze ongemakken verdwenen; en de lyderes scheidde, den 19^{en} van dezelve maand, met het gebruik van alle geneesmiddelen uit. De gestremde melk, in de linker mam was door de aengewende middelen ontbonden; de pynen hielden op; eene goede hoeveelheid van zog werd 'er afgekleinsd en het kind wilde wederom zuigen. Op zondag, den 1 van September, deed de lyderes haere kerkgang en is zeer welvarende.

B E S C H R Y V I N G

V A N E E N

W E R K T U I G,

Dienende om de zuiverheid der dampkringlucht uit de inkrimping, welke dezelye door vermenging met Salpeterlucht ondergaet, afstemeten.

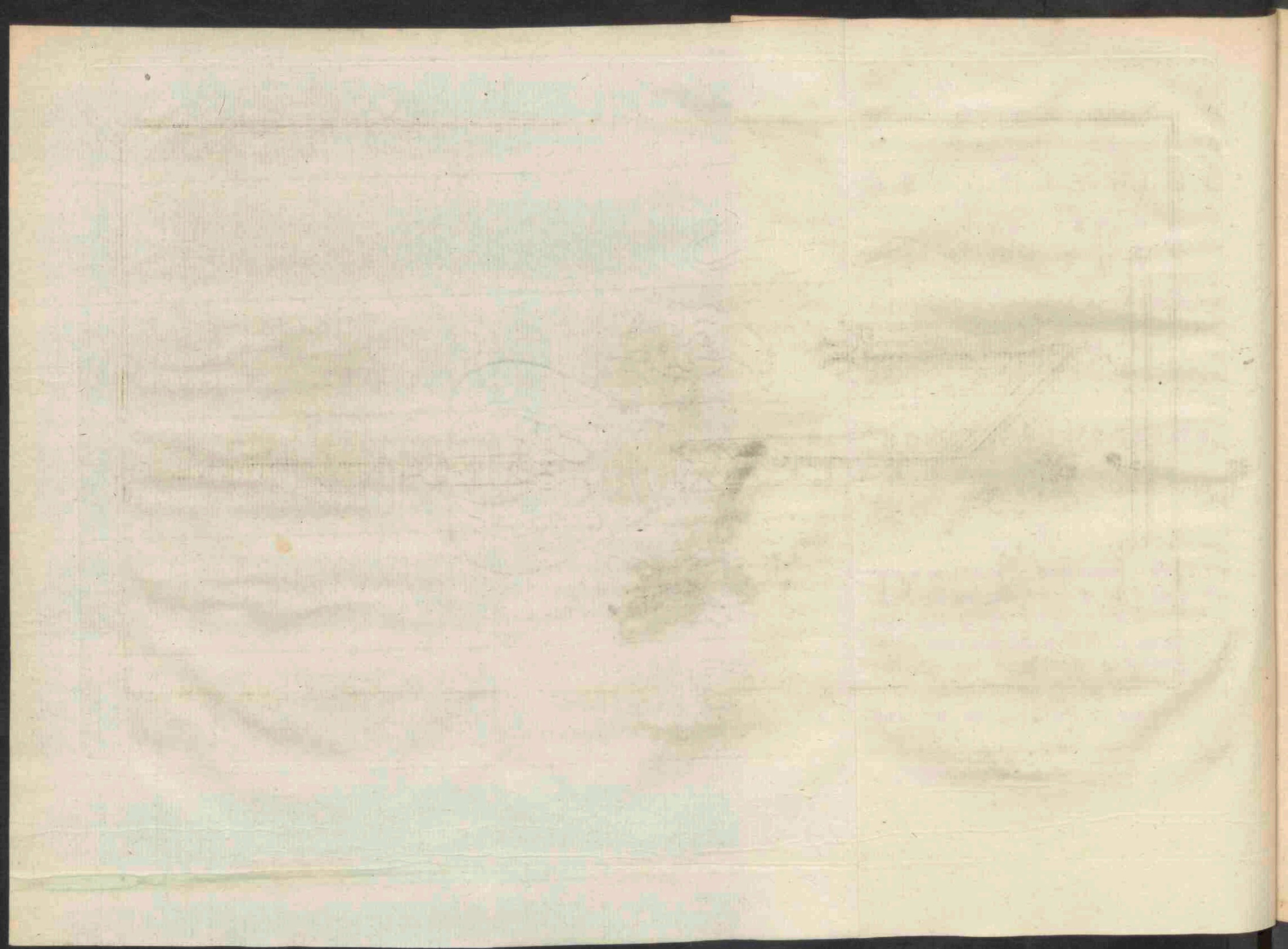
E E R S T E A F D E E L I N G.

Oogmerk en Samenstelling van het Werktuig.

§ 1.

De verschillende werktuigen, welke van tyd tot tyd door de liefhebbers der Natuurkunde, met oogmerk om daer door de zuiverheid der dampkringlucht uit derzelve inkrimping met salpeterlucht te beoordeelen, onder den naem van *Eudiometers* (*) uitgedacht zyn, zyn alle (voor zoo ver my die bekend

(*) Luchtgesteldheidmeter.

kend zyn) onderhevig aen twee gebreken, die de proefnemingen, tot welke zy geschikt zyn, onnaeuwkeurig en moeilijk maken.

§ 2.

Het eerste is, dat men de vloeïstof, door welke men de lucht in het werktuig begeert te bepalen, in eene aenmerkelyke hoeveelheid noodig heeft. Deze noodzakelykheid is zeer belemmerende, wanneer de proeven met enige andere stoffen, dan water, b. v. kwikzilver, kalkwater, oplossingen van zuren, loog-, midden-, aerd-, of metaelzouten, oliën, wyngest, enz. geschieden moeten, en doet dezelve niet slechts ten uiterste moeilijk, maer ook somwylen ten eenemaal onuitvoerlyk zyn.

§ 3.

Een tweede gebrek is, dat men de maat der inkrimpinge niet met die naeuwkeurigheid, welke het doelëinde der proefneminge niet zelden vordert, nemen kan; want indien de beide lüchten onvermengd, en afzonderlyk, in de buis, waerin derzelve inkrimping zal afgemeten worden, gestort worden, kan dezelve niet eng genoeg vallen, om eene ge-

ringe vermindering in de uitgebreidheid der lucht aentetoonen; naerdien de vermenging van salpeterlucht met gemeene lucht in eene nauwe pyp niet dan zeer langzaam en gebrek- kig toegæet: en wanneer men beide luchten in een wyder vat vermengt, voor dat men die in de afmetingbuis overstort, zal men geen' staet kunnen maken op de hoeveelheid der vaste lucht, welke men in het water verliest, en welke grooter of kleiner zyn zal naer maete de kolom waters, door welke de lucht opklimmen moet, of de oppervlakte, welke dezelve aen het water aanbiedt, meer of minder uitgebreid, of de tyd der vermen- ginge langer of korter is, enz.

Om deze beide ongemakken voorteko- men, heb ik my een werktuig doen vervaer- digen waervan ik de afteekening hier byge- voegd heb, en welks samenstelling ik hier kortelyk beschryven zal.

§ 4. De afteekening hier bygevoegd is

C D E H G is een glazen pyp, iets meet dan 2 lynen, over het kruis, wyd. De lengte van C D is 1 duim Rynlandsch, van D E, 5 duimen, van E H 25 duimen. De hoek

C D E is half regt, en E H evenwydig met C D. Deze pyp eindigt aen het bovenēinde in een' tregter G, wiens inhoud tweemalen grooter is dan de inhoud van de pyp C D E H.

Op het einde C D is eene andere glazen buis A B C, evenwydig met E H, geplaatst, hebbende eene middenlyn van 8 lynen, eene lengte van byna 6 duimen; dezelve is boven en beneden met eene afluitingschuif van verguld koper, A en C, voorzien, als mede van een derde B tusschen A en C zoodanig ingeleggen, dat, wanneer deze drie schuiven gesloten zyn, de ruimte tusschen A en B begrepen byna tweemalen zoo groot zy, als tusschen B en C, zynde deze wederom omtrent $\frac{2}{3}$ minder dan de inhoud van de pyp D E H. Op deze buis is een tregtertje van koper F geplaatst, welks opening 1. duim middenlyns heeft.

§ 5.

Dit gestel is op eene tinnen plaet, *a b c d e f g* vastgezet, door middel van drie schroeven, achter aen de huisjes der afluitingschuiven staende, en een' band, boven by H om de nauwer pyp liggende. Op de plaet is eene schael gesneden, op welke de verdeling van den inhoud der pyp D E H in gelyke deelen is aangewezen,

van welke er 2000 gelyk zyn aan den inhoud van B C. De telling in deze schael begint van beneden opwaerds, en de hoofdverdeelingen zyn, door het instorten van evenwigtige hoeveelheden kwikzilver in de pyp H E D, gevonden,

§ 6.

Eindelyk zyn uit de punten, n en p , twee lynen, $n o$ en $p q$, loodregt op het hellend gedeelte der pyp D E getrokken, welke het begin en einde eener schael bepalen, waerby het gedeelte der pyp, $o q$, in 300 deelen verdeeld is, de telling van beneden opwaerds voortgaende.

§ 7.

Behalve het voorschreven werktuig moet men eenige glazen pypen, aan het eene einde *hermetisch* (*) gesloten, in gereedheid hebben, welke alle saemgenomen zoo veel kwikzilver houden kunnen als het gedeelte C B der buis A C; deze moeten omtrent dezelfde wydte hebben, als de pyp C D E H, en met eene schael voorzien zyn, welker afdeelingen gelyke hoeveelheden van kwikzilver, als die van de schael van den *eudiometer*, afmeten.

TWEE-

(*) Luchtdigt.

T W E E D E A F D E E L I N G .

Gebruik van het Werktuig.

§ 8.

Wanneer men de zuiverheid der dampkringlucht, of liever de hoeveelheid der zoogenoemde *gedephlogiseerde* lucht, welke in eene gegeven hoeveelheid dampkringlucht voorhanden is, door behulp van het beschreven werktuig onderzoeken wil, fluit men de schuif C, en dompelt de wyde buis A C in een' bak met water, de tregter F naer bovengekeerd zynde, waerdoor de buis A C vol waters zal loopen. Als dan keert men het werktuig het onderste boven, zonder den tregter F uit het water te ligten, en men hangt het in diervoegen over den rand van den bak, dat dezelve in de insnyding der plaet *b c d e* fluite, en E H buiten den bak, doch de buis A C binnen den bak, in het water hange.

§ 9.

De *eudiometer* in dezen stand geplaatst zynde, laet men de salpeterlucht door den tregter in

de buis A C opklimmen , totdat het gedeelte C B daarmede gevuld , en volkomen van het water ontledigd zy , waerna men de schuif B toefluit. Op dezelfde wys vult men het gedeelte B A met de dampkringlucht , nadat men de overtollige bellen falpeterlucht , welke zich in dit gedeelte bevinden mogten , 'er uitgelaten hebbe , en men fluit de schuif A.

Deze beide schuiven moeten niet gefloten worden , dan nadat men het water ten eenemaal uit het gedeelte , het welk men af wil fluiten , heeft laten loopen , en de oppervlakte van het water in de buis met de oppervlakte van het water in den bak waterpas gebragt heeft.

§ 10.

Vervolgens neemt men het werktuig geheel en al uit het water , en plaetst het in deszelfs vorigen stand , waerna men de pyp C D E H met zulk eene vloeistof vult , als men tot het bepalen der lucht verkiest te gebruiken , en welk ik , in ons geval , veronderstellen zal kwikzilver te zyn , (*) en neemd de hoogte , op wel-

(*) Wanneer de proefneming met kwikzilver gefchied , is het noodig de schuiven , vooraf , met olie te bestryken ; om dezelve voor het kwikzilver te beveiligen.

welke dezelve in de pyp D E staet, op de schael naeuwkeurig waer.

§ 11.

Eindelyk opent men de schuif C, en vervolgens B, waardoor de salpeterlucht gelegenheid verkrygt van zich met de dampkringlucht te vermengen, en met deszelfs gedephtogisteerd gedeelte, terwyl beide zich in eene onbegrypelyk kleene ruimte samentrekken in salpeterzuur te veranderen. Ingevolg van deze inkrimping en vermindering der lucht, zal het kwikzilver in de pyp, C D E H dalen, en door deszelfs stand de hoegrootheid der inkrimping op de schael aentoonen, welke men vindt, wanneer men de hoogte, die het kwikzilver na het openen der schuiven behoudt, aftrekt van de hoogte, tot welke de pyp was gevuld geweest.

§ 12.

By het waerneemen van deze hoogte moet men in acht nemen het werktuig in zulk eenen stand te houden, dat de oppervlakten van het kwikzilver in beide buizen in het zelfde zigt-einderlyk vlak liggen, welk oogmerk men best be-

bereiken kan, door op een regtstandig vlak eenige gezigtëinderlyke lynen op den afstand van omtrent $\frac{1}{4}$ duim van elkanderen te trekken, en in de bovenste eene pin te slaen, aen welke men het werktuig, door middel van het gat, onder de letter A te zien, hangen kan, en zoo lang omdraeijen, totdat eene der gemelde lynen door beide de oppervlakten ga.

§ 13.

Wyders moet men zorg dragen van de pyp C D E H tot zulk eene hoogte te vullen, dat, wanneer men het werktuig in den gemelden zigteinderlyken stand (§ 12) plaetst, de oppervlakte van het kwikzilver in deze pyp deszelfs as regthoekig, of byna regthoekig doorsnyde. Om hier in wel te slagen, deelt men de maet der inkrimpinge, welke men voorziet by de proefneming te zullen plaets hebben, door 20 : het *quotient* wyst op de korte schael de plaets aen, tot welke het kwikzilver behoort te dalen, om, wanneer de arm D E loodregt op den gezigtëinder gehouden wordt, met het kwikzilver in de buis A C even hoog te staen. Wyders merkt men op de groote schael het punt aen, het welk met het gevonden punt op de korte schael overeen-

eenstemt, en men vergaert by het zelve de gegiste inkrimping.

§ 14.

By deze som voegt men nog de daling, welke het kwikzilver in de pyp C D E H ondergaet, onafhangelijk van de inkrimping der lucht in A B C, ontstaende uit het uittrekken der schuiven C en B, welker plaets door het kwikzilver ingenomen wordt. Om deze reden moet men, vooraf, door opzettelyke proeven onderzocht hebben, hoeveel deze daling bedraegt, het geen best geschieden kan, door A B C geheel en al, en C D E H tot eene gelyke, of meerder hoogte, met kwikzilver te vullen, en naeuwkeurig de verandering, welke 'er in derzelver hoogte, door het uittrekken van ieder dezer schuiven afzonderlyk, en saemgenomen, te wege gebragt wordt, waertemenen. Als dan zal de som, uit deze drie getallen saemgesteld, de hoogte aenwyzen, tot welke de pyp C D E H gevuld moet worden.

§ 15.

Het spreekt van zelf, dat de daling van het kwikzilver, uit het uittrekken der schuiven voortvloeyende, wederom van de hoogte, tot welke de pyp C D E H gevuld is

ge-

geweest, afgetrokken moet worden, wanneer men uit derzelve verschil van de hoogte, welke het kwikzilver, na het nemen der proeven, behoudt, volgens § 11, de hoegrootheid van de inkrimping der lucht afleidt.

§ 16.

Wanneer de proef met zoodanige dampkringlucht genomen wordt, welkers inkrimping meer bedraegt dan de geheele inhoud van de pyp C D E H, en men deze inkrimping voor het in het werk stellen der proefneming voorziet, moet men niet slechts de pyp tot by het einde der schael vullen, maer daerenboven (na de hoogte van het zelve aengeteekend te hebben) eene zoodanige hoeveelheid van kwikzilver in het vaetje G storten, als men oordeelt noodig te zullen hebben, welke hoeveelheid in eene der pypen, in § 7 gemeld, afgemeten wordt. Maer indien men deze inkrimping niet voorzien heeft, en geheel en al van den aert der lucht, welke men beproeft, onkundig is, heeft men alleenlyk eene bekende hoeveelheid van kwikzilver afzonderlyk in gereedheid te houden, om het te laegdaland kwikzilver in de pyp C D E H, gedurende de inkrimping zelve, naer eisch der omstandigheden, te kunnen aenvullen.

DER-

DERDE AFDEELING.

Bereiding en beproeving der Salpeterlucht.

§ 17.

De salpeterlucht wordt geboren uit de samenstelling van salpeterzuur met eenige vuurvoedende stof, en deze ontwikkelt zich, wanneer men het salpeterzuur op zoodanige stoffen stort, als metalen, oliën, wyngest, enz. en de salpeterlucht, op deze wys bereid, is doorgaens zeer voldoende, indien het salpeterzuur zelve slechts zuiver genoeg zy; maer dewyl dat geen, het welk men te koop vindt, veeltyds met vitriool- of zeezoutzuur, of yzerdeeltjes, enz. besmet is, is de salpeterlucht, welke men, door ontbinding der metalen, in hetzelfde verkrygt, niet zelden met vlamvattende zeezout- of vitrioolucht vermengt, welke niet nalaten derzelve deugd te verbasieren. Daerenboven verandert slechts een gering gedeelte van het salpeterzuur, op deze wys, in salpeterlucht; dewyl zich het grootste gedeelte met de stof, welke het ontbindt, vereenigt; makende met metalen een metaalzout, met oliën eene zuurezeep, met wyngest

een

een *æther*, enz. Deze reden, gepaerd met de moeijelykheid van telkens zuiver salpeterzuur te bereiden, heeft my naer een middel doen uitzien, om het zuur, het welk in de salpeter voorhanden is, van deszelfs loogzout afgedryven, en tevens de gedaente van salpeterlucht te doen aennemem.

§ 18.

Dit kan geschieden, door het salpeter met eenige vuurvoedende stof te vermengen, en het mengsel aan de werking der hitte blootstellen. Doch men moet toeziën, dat het zelve zich niet ontfsteke; want dit geschiedende, wordt het salpeterzuur niet slechts uitgedreven, maer vernietigd. (*) Na verscheiden proeven met houtskool, suiker, gezwaveld yzer, zwavellever enz., genomen te hebben, in welke men eene geringe hoeveelheid salpeterlucht, met eene meenigte bedorven vlamvattende vaste en andere luchten vergezeld, bekومت, heb ik uit zwavel met kryt, om de aansteking te beletten, vermengd, vry goede salpeterlucht getrokken, schoon dezelve met eene aenmerkelyke hoeveelheid van vaste en

(*) Gedestruerd.

alkalische lucht befmet, en het kryt in levende kalk veranderd was.

§ 19.

Om deze reden heb ik het kryt in het vervolg weggelaten, en, in ftede van het zelve, verkalkt kragtadig zout (*) gebruikt, als zynde een voortbrengfel van denzelfden aert, als uit de zwavel en het falpeter, na het uitdryven van deszelfs zuur, geboren wordt, en eene ftof, welke geen vaste lucht, gelyk het kryt, fcheen te zullen uitleveren.

Dit mengfel heeft volkomen aen myn oogmerk voldaan, en de wys, waerop ik het zelve thans bereide, is de volgende.

§ 20.

Neem

Bloem van zwavel, XV. gr.

Fyngestoten falpeter, dr. I.

Verkalkt kragtadig zout, of het overblyffel der voorgaende bewerking, in poeder, dr. III.

Meng alles onder elkander, in eenen glazen mortier, tot een fyn poeder.

Dit

(*) Sal polychrestus calcinatus.

Dit poeder stort ik in een kleen aerden kruikje, hoedanige onder den naem van inktkruikjes verkoft worden, het welk met een doorboorde kurk, waerin eene koperen kromgebogen pyp steekt, gefloten wordt. Vervolgens leg ik het kruikje op eene test met vuur, en plaetse het einde van de pyp in een' bak met water. Zoodra het kruikje warm wordt, wordt de gemeene lucht, welke zich daer binnen op-houdt, uitgezet, en door de pyp uitgedreven. Wanneer men ziet dat de luchtbelllen, uit de pyp opklimmende, en op de oppervlakte van het water berstende, een' witten damp van zich geven, kan men verzekerd zyn, dat het falpeterlucht is, welke uit de pyp te voorschyn komt; dewyl deze evenwel met eenige bedorven lucht, uit de, in het kruikje overgebleven, dampkringlucht gestooten, vermengd kan zyn, is het best, eenige van deze belllen te laten ontsnappen, en dan eerst een glas, met water gevuld, en omgekeerd, boven de pyp te stellen, om daerin de overige falpeterlucht te ontvangen, welke doorgaens een
wei-

weinig meer dan 40 cubicq duimen bedragen zal. (*)

§ 21.

Wanneer men, tot deze bewerking, een glazen *retortje* (†), of een ander doorschynend glas gebruikt, zal men kunnen waarnemen, dat, zoodra de warmte in het glas groot genoeg zy, om de zwavel te doen smelten, de stof geel, en eindelyk roodächtig wordt, dat ten zelfden tyde de lucht in het glas met roode dampen vervuld wordt, niettegenstaende de lucht in den ontvanger geene kleur heeft; dat kort hierna de stof oogenschynlyk begint te gisten; en witte, ondoorschynende, dampen optegeven; als wanneer ook de luchtballen deze zelfde witte dampen in den ontvanger overvoeren. Ten gelykentyde zet zich aen het glas een korst opgeheven zwavel; niet lang daarna houdt deze gisting op, de lucht in het glas wordt volkomen helder, en de onderste rand van den opgeheven korst verlaet het glas, en trekt zich

(*) Men moet de hitte niet al te langzaam vermeerderen; dewyl in dit geval een groot gedeelte zwavel vooraf opgeheven wordt, en de salpeterlucht naer evenredigheid minder is.

(†) Kromhalsje.

zich, in eene kleener oppervlakte, famen; ook komt de lucht helder, en steeds in minder hoeveelheids over; de witte damp, in den ontvanger, zakt tot op de oppervlakte van het water, vormende daer, gelyk ook op onderscheiden plaetsen, aen de zyden van den ontvanger, een' ligt gélen korst, welke zuiver zwavel is. Indien men dan de pyp van het *retortje*, terwyl het nog op het vuur blyft staen, afneme, en het zelve met eene kurk naeuwkeurig fluite, en, koud geworden zynde, wederom opene, zal men zien, dat de lucht in het zelve, voor eenigen tyd, hoog rood wordt. Alle deze verschynfels verklaren zich zelf. De overgebleven stof in het glas weegt doorgaens omtrent 20 azen minder, dan voor de bewerking; en men kan het vitrioolzuur uit het zelve door zeezoutzuur uitdryven. Wanneer men eene grooter hoeveelheid zwavel neme, zal de gisting, en het geweld, waarmede de salpeterlucht uitgestooten wordt, wel grooter, en de witte nevel dikker zyn, doch de salpeterlucht zelve, welke men op deze wys bekomt, noch in hoeveelheid, noch in deugd, overtreffen die geene, welke men door 15 azen verkrygt.

§ 22.

Deze falpeterlucht bewaer ik in glazen, op water fttaande, en kan niet bemerken, dat dezelve hier door zonderling in kragt afneemt, al blyft zy aen het water een' geruimen tyd, en met eene groote oppervlakte, blootgefteld; indien flechts de lucht niet door het water gedrukt, of de glazen fterk gefchud worden. Ook komt het op een kleen verfehil in de kragt der falpeterlucht niet aen; mits men de proeven met dezelve neme, gelyk in § 30. enz. befchreven wordt. Doch dewyl het fomtyds noodig is de kragt der falpeterlucht, welke men gebruikt, naeuwkeurig te kennen, zal ik hier de manier, op welke ik meen, dat men dezelve kan afmeten, opgeven.

§ 23.

Men moet, namelyk, eene bepaelde hoeveelheds falpeterlucht, b. v. 100 deelen, eensklaps vermengen onder zoo veel dampkringlucht als in ftact is, om dezelve zoo veel te verminderen, als zy by mogelykheid door dampkringlucht verminderd kan worden; waertoe 3 tot 400 deelen meer dan genoeg zyn, en de vermindering in eene enge, daer toe afgedeelde,

buis afmeten. Deze vermindering bevind ik, met de zoo even beschreven salpeterlucht, omtrent 120 deelen te bedragen, welke trap van zuiverheid ik meen uittedrukken, wanneer ik zeg, dat de kracht der salpeterlucht is 1. 2. waarmede ik te kennen wil geven, dat 1 deel salpeterlucht in staet is, om eene inkrimping van 1. 2. deel te veroorzaken. Op deze wys zal men het betrekkelyk vermogen der salpeterlucht kunnen bepalen, dat is deszelfs vermogen kunnen vergelyken met dat van salpeterlucht, welke met de gegeven in kracht verschilt: doch wat het afmeten van de volstrekte zuiverheid der salpeterlucht betreft, van deze zal ik, in de volgende afdeeling, eerst eenige melding kunnen maken.

§ 24.

Wat de *rectificatie* der salpeterlucht aengaet, het doet my leed niets daer omtrent te kunnen zeggen. Meenigmalen heb ik gepoogd de salpeterlucht van de bedorven lucht, waarmede zy doorgaens vergezeld is, te ontlasten, maer tot nog toe daerin niet kunnen slagen. Ik heb salpeterlucht in water, waeruit ik te voren de gemeene lucht gekookt had, opgelost, vermoedende, dat dezelve als dan dit be-

dor-

dorven gedeelte zoude achterlaten; te meer, wanneer ik ondervond, dat de overgebleven salpeterlucht verergerd was; doch de opgeloste lucht uit het water wederom door hitte uitdruyvende, bevond ik deszelfs kragt tot op 0.3. verminderd te zyn, welke verergering ik van de gemeene lucht, welke nog in het water overgebleven kan zyn, afleide.

§ 25.

Den oorsprong dezer bedorven lucht toeschryvende aen de gemeene lucht, die in het kruikje, na dat het grootste gedeelte daer uitgedreven was, overig mogt zyn, hoopte ik iets te zullen winnen, met de gemeene lucht van deze bewerking ten eenenmael uittesluiten. Om hier van eene proef te nemen, vulde ik een glas, welks bodem kegelächtig hol was, met gekookt water, en stelde in het zelve een glaesje, omgekeerd en vol met dergelyk water, den mond van dit glaesje plaetsende over een lood kwikzilver, het welk ik op den bodem van het eerste glas had laten loopen. Dit geschied zynde tapte ik het water, door middel van een hevel, uit dit glas, alleenlyk 'er zoo veel in latende, als noodig was, om de buitenlucht uit het omgekeerd glaesje

te weren. Voorts goot ik zoo veel salpeterzuur by het water, als vereischt wierd, om het in een gepast scheivocht, voor het kwikzilver, te veranderen. Dus rees de salpeterlucht, welke door de oplosfing van het kwikzilver zich ontwikkelde, in het glaesje op, zonder eenige gemeenschap met de buitenlucht te hebben; doch deze salpeterlucht beproevende, was ik niet weinig verwonderd derzelve kracht te vinden = o. 33. De proef herhalende, doch yzervyffel in stede van kwikzilver gebruikende, ontvong ik salpeterlucht, wier kracht was = o. 43.

VIERDE AFDEELING.

Handleiding om, door het beschreven Werktuig, de volstrekte zuiverheid der dampkringlucht te bepalen.

§ 26.

Uit de gemeenschap, welke de dampkringlucht met de oppervlakte van den aardkloot oeffent, kan een ieder reeds van voren genoegzaam opmaken, dat dezelve noodwendig vervuld moet zyn met eene meenigte van
dan-

dampen, wier getal zoo groot, en wier hoedanigheden zoo verschillende zyn, dat men het een' vergeeffchen arbeid rekenen mag dezelve te willen optellen, of beschryven. Onder alle deze kunnen wy evenwel slechts ééne, welke, indien zy met eene gepaste hoeveelheid salpeterlucht vermengd worde, een mengfel samenstelt, het welk de gedaente van damp aflegt, en die van eene vloeistof aenneemt, welke in allen opzichte gevonden wordt salpeterzuur te zyn. Deze damp is onder den naem van *gedephlogisteerde lucht* bekend.

§ 27.

Al het overige der dampkringlucht, het welk zich met salpeterlucht, op de gezegde wys, niet vereenige, indien het slechts de kalkaerde niet onoplosbaer in water make, onder den invloed der *gedephlogisteerde* lucht niet in een zout verandere, geene vlam vatte, maer integendeel die van brandende lichamen uitblusche, en in eene hitte van 32° . op FAHRENHEIT'S schaal de gedaente van damp behoude, begrypt men onder den naem van *gedephlogisteerde*, of *bedorven* lucht; omdat de uitvinders dezer namen dezelve aengezien hebben als voor het grootste gedeelte *gedephlogis-*

teerde lucht, welke, door eene veronderstelde vereeniging met *phlogiston*, zoodanig veranderd is, dat zy tot het verbranden der vuurvoedende lichamen, als mede tot de ademhaling der dieren, onbruikbaer geworden is.

§ 28.

Ik zal my hier niet inlaten in het onderzoek van de gegrondheid dezer veronderstelling, het geen duidelyk zoude aenloopen tegen het oogmerk dezer afdeeling, waerin ik my slechts voorgesteld hebbe den *dienst, welken men zich van den eudiometer belooven kan*, en de manier, om dezelve daertoe te gebruiken, eenvoudig aentewyzen: het geen ik niet ten eenemaal overtollig reken; omdat het my toefchynt, dat de weêrkundigen (*) ons, tot hiertoe, noch omtrent het een noch omtrent het ander eene genoegzame onderrichting gegeven hebben.

§ 29.

De dampkringlucht, afgezonderd van die dampen, wier kenmerken in § 27 opgegeven

(*) Meteorologi.

ven zyn , kan men dus aenmerken als een mengsel , uit *gedephlogisteerde* en bedorven lucht saemgesteld , en men bepaelt deszelfs *volstrekte* zuiverheid door de reden uittedrukken , in welke de hoeveelheid der *gedephlogisteerde* lucht staet tot de geheele hoeveelheid van het mengsel ; maer deszelfs *opzigtelyke* zuiverheid wordt uitgedrukt door de reden , in welke de hoeveelheid van het *gedephlogisteerde* gedeelte in eene gegeven hoeveelheid dampkringlucht staet tot de hoeveelheid der *gedephlogisteerde* lucht in eene andere , doch gelyke , hoeveelheid dampkringlucht. Het is klaer , dat men door de kennis van de volstrekte zuiverheid der dampkringlucht een volkomener denkbeeld van derzelve famenstel verkrygt , dan door het naerspeuren der opzigtelyke zuiverheid alleen ; en dewyl men zich , tot nog toe , tot het onderzoek der laetstgemelde schynt bepaeld te hebben , zal ik kortelyk trachten aentewyzen , hoe men de volstrekte zuiverheid der dampkringlucht uit derzelve inkrumping met salpeterlucht , mynes oordeels , kan opmaken.

§ 30.

Hiertoe is , vooraf , noodig , dat men de inkrumping , welke de dampkringlucht , uit hoofde
van

van derzelver vereeniging met falpeterlucht, ondergaen kan, afmete. Dit is geenszins zoo gemakkelyk als het in den eersten opslag toefchynen moge. Althans, geen der voorschriften, welke ons, door natuuronderzoekers, tot dat einde, aen de hand gegeven zyn, is voldoende, om dit oogmerk te bereiken. Want, dewyl falpeterlucht in het water oplosbaer is, spreekt het van zelf, dat, indien men met de dampkringlucht eene grooter hoeveelheid falpeterlucht, dan tot derzelver verzadiging vereischt worde, vermenge, en dit mengsel door water bepaeld worde, de overblyvende falpeterlucht, immers voor een gedeelte, in het water zal opgelost worden, en daerdoor eene vermindering van lucht veroorzaken, welke ten onregte aen de zuiverheid der dampkringlucht zoude toegeschreven worden: en indien men zich van eene meerder hoeveelheid der falpeterlucht bediend, zal 'er een gedeelte *gedephlogisteerde* lucht onverminderd overblyven, waerdoor men, in het beoordeelen van de zuiverheid der dampkringlucht, onvermydelyk eenen tegenovergestelden misflag begaen zal.

§ 31.

Uit deze aenmerking kunnen wy ligtelyk opmaken, welken staet 'er op de proeven
door

door PRIESTLEY, INGENHOUSZ, FONTANA, en anderen, naer het voorschrift des eerstgemelden, omtrent de zuiverheid der dampkringlucht genomen, te maken zy? want dewyl, volgens de manier van den eerstgenoemden (*), gelyke hoeveelheden dampkring- en salpeterlucht, in een glas vermengd, een' geruimen tyd (†) aen de werking van het water blootgesteld worden, en vervolgens door eenè vry grootè kolom van water opklimmen, mag men veilig besluiten, dat in de proeven van PRIESTLEY de zuiverheid der dampkringlucht hooger opgegeven wordt dan zy inderdaed kan geweest zyn. In die van INGENHOUSZ is de mistasting nog grooter; naerdien hy niet slechts evenveel dampkring- en salpeterlucht in water vermengt, maer nog daer- enboven de oplossing der salpeterlucht in het water bevordert door beide, gedurende dertig *seconden*, onderéén te schudden (§). Deze is de reden, waerom de inkrumping der lucht in zyne proeven zoo veel grooter is, dan in die van PRIESTLEY, met dezelfde hoeveelheid van beide luchten genomen, bedragende in die

van

(*) On air, vol. IV. *Introd.* pag 30, & vol. V. *Introd.* pag. 19

(†) Somtyds een' geheelen nacht. On air vol. IV. pag. 34.

(§) *Exp. upon Vegetables*, pag. 278, enz.

van PRIESTLEY somwylen o. 80, doch by INGENHOUSZ o. 94, in welke laetste begroo-
ting ik my verzekerd houde, dat een misflag
van ten minste o. 38 deelen plaets hebbe.
Doch de manier, op welke FONTANA zyne
proeven neemt, door INGENHOUSZ als de
naeuwkeurigste beschreven, aengeprezen, en
naergevolgd, is juist de ergste van allen (*).
Hy voegt by de vermenging en schudding der
lucht met water een grooter overwigt van sal-
peterlucht, waerdoor noodwendig eene groo-
ter hoeveelheid van deze lucht door het wa-
ter moet verslonden worden.

§ 32.

PRIESTLEY heeft in het eerst de gevolgen
van dit gebrek, door den verschillenden uit-
slag, welken zyne proeven, in verschillende om-
standigheden, hadden opgemerkt (†), en eeni-
gentyd daarna zelf de oorzaak, ten minste
voor een gedeelte, ontdekt (§), doch geen mid-
del aen de hand gegeven, om het zelve te ver-
helpen: hy heeft alleenlyk voorgeslagen van
on-

(*) *Ibid. pag. 149, enz.*(†) *On air, vol. IV. pag. 77.*(§) *On air, vol. V. pag. 180.*

onder de dampkringlucht, in plaats van eene gelyke hoeveelheid, een weinig minder, doch meer dan de helft salpeterlucht, te vermengen(*). Deze verandering vermindert het gebrek wel, maar neemt het zelve geenszins weg, en laet de proefnemingen, in gevallen, welke eene nauwkeurige afmeting vereisfchen, even onbessifchend als te voren.

§ 33.

Daer zyn nogthans, zoo het my voorkomt, twee wegen, langs welke men het gemelde gebrek geheel kan weg nemen. De eerste beftaet in het vermengen der dampkringlucht met zulk eene hoeveelheid salpeterlucht, als juist vereifcht wordt, om dezelve te verzadigen, de tweede in het bepalen van de luchten in den *eudiometer* door eene vloeiftof, welke buiten ftaet zy om de overtollige salpeterlucht optelosfen. Indien men de eerste verkiefze inteflaen, moet men vooraf de kragt der salpeterlucht, welke men gebruiken zal, op de in § 23 befchreven wys, afmeten, en vervolgens met dezelve, volgens het voorfchrift van *PRIESTLEY*, de inkrimping der damp-

(*) On air, vol. V. pag. 182.

dampkringlucht onderzoeken, met dit onderscheid, dat men de luchten, na derzelver vermenging, zoo min als mogelijk zy, aen de werking van het water bloot moete stellen. Laet ons, om tevens met het voorschrift een voorbeeld ter opheldering by te brengen, veronderstellen, dat de betrekkelijke kragt der salpeterlucht $zy = 1.14$, en de inkrimping van 100 deelen derzelve met 100 deelen dampkringlucht = 75, welke, indien de proef op de wys van *INGENHOUSZ* genomen waren 94 deelen zoude bedragen hebben.

§ 34.

Dewyl nu 100 deelen salpeterlucht in staet zyn om eene inkrimping van 114 deelen te veroorzaken, is het duidelyk, dat deze zelfde hoeveelheid meer dan genoeg was, om de gevonden vermindering van 75 deelen te wege te brengen; en deswegens moet men de proef herhalen met eene zoodanige hoeveelheid salpeterlucht als, ter veroorzakinge dezer inkrimping, juist geschikt is, welke hoeveelheid (in de veronderstelling, dat de gemelde vermindering geheel afhangt van de verzadiging der gemeene lucht met salpeterlucht) door de bepaelde kragt der salpeterlucht gemak-

makkelyk gevonden wordt: want gelyk de inkrimping, tot welke 100 deelen salpeterlucht noodig zyn (in ons geval 114) is tot 100, zoo is de gevonden inkrimping (75) tot de hoeveelheid der salpeterlucht, welke tot dezelve vereischt wordt, dat is byna 66. De proef met 66 deelen salpeterlucht herhalende zal men geenszins eene inkrimping van 75, maer slechts eene van 66 deelen bekomen. Hier uit kan men besluiten, dat, indien 66 deelen niet in staet waren om eene inkrimping van 75 deelen te veroorzaken, een gedeelte van deze inkrimping in de vorige proef moet afgehangen hebben van eene vreemde oorzaak; en deswegens veranderd men de derde term in de gemelde evenredigheid in 66, waer door de vierde byna 58 deelen salpeterlucht zal aenwyzen. Met deze hoeveelheid salpeterlucht zal de inkrimping 61 deelen bedragen. Deze wederom in de derde plaets der evenredigheid stellende, verkrygt men in de vierde 53½, welke eene inkrimping van 57 deelen veroorzaken zullen; deze volgens de berekening 50 deelen vereischende, herhaeld men de proef ten vierdenmale met 50 deelen salpeterlucht, waer door men 56 deelen inkrimping vinden zal, welke den waerneemer tot 49 deelen wyzen

zullen, en die men inderdaed bevinden zal de gemelde inkrimping te kunnen veroorzaken.

§ 35.

Op deze wys vindt men, hoedanige verbetering de proeven met gelyke hoeveelheden dampkring- en salpeterlucht, in water genomen, vereisfchen, zynde het klaer, dat in het aengehaelde voorbeeld van de 94 deelen, welke men verliest, wanneer gelyke hoeveelheden dampkring- en salpeterlucht in water gefchud worden, 'er slechts 56 zyn, welke in het bepalen van de betrekkelyke zuiverheid der dampkringlucht in aanmerking moeten genomen worden, en dat de verdwyning der overige 38 deelen aan de oplosfing der overtollige salpeterlucht in het water moet toegeschreven worden. Wy kunnen 'er te gelyk uit afleiden, dat men, deze manier van verbetering volgende, veilig de proeven beginnen kan met aenstonds 50 deelen salpeterlucht (mits dezelve niet zeer slecht zy) met 100 deelen dampkringlucht te vermengen, door welke handelwys men de proefneming zeer veel bekorten zal.

§ 36.

De tweede weg, die men kan inslaen, om den misflag in het begrooten van de inkrimping der lucht, uit het oplossen van een gedeelte der overschietende salpeterlucht in het water ontstaende, te ontwyken, bestond (§ 33) in het bepalen van de lucht in den *eudiometer*, door eene stof, in welke de salpeterlucht niet opgelost wordt. In het begin dezer proefnemingen verbeeldde ik my, dat 'er niets gemakkelyker zyn zoude dan eene zoodanige vloeistof te vinden, en dat 'er geen, met meerder zekerheid, aen het gemelde oogmerk voldoen zoude, dan water, het geen reeds vooraf opzettelyk met salpeterlucht verzadigd was. Doch ik was niet weinig verwonderd, wanneer ik zag, dat water, met salpeterlucht volkomen verzadigd, de in den *eudiometer* overschietende salpeterlucht byna evengretig, als te voren het gemeen water, verslond; waer uit ik te gelyk gewaer werd, dat de verdwyning der overtollige salpeterlucht in den *eudiometer* geenszins enkeld, en alleen van deszelfs oplosbaerheid in water, als zoodanig, afhangt.

§ 37.

Doch de reden van het gemelde verschynfel is deze. De salpeterlucht wordt niet in eene aanmerkelyke hoeveelheid in water opgelost, ten zy men die met het water eenigen tyd schudde. Maer wanneer men de salpeterlucht met den damp van salpeterzuur vereenigt, geschied deze oplossing veel gereeder, en in eene grooter hoeveelheid. Dus lost water, het geen met salpeterlucht verzadigd is, nog eene groote meenigte van salpeterlucht, met salpeterzuurdamp vermengd, op; waer van de oorzaak ligt na te gaen is, alzo salpeterlucht, met *gedepblogisteed* salpeterzuur vermengd; zelve in salpeterzuur veranderd wordt. Dewyl nu inderdaed in den *eudiometer* salpeterzuur gebooren wordt, is het gemakkelyk te begrypen, dat daer door de overgebleven salpeterlucht oplosbaer gemaakt moet worden in water, het welk buiten deze omstandigheid geen meer salpeterlucht zoude aennemem.

§ 38.

Doch zulk eene oplossing heeft geen plaets in water, het welk met vaste lucht verzadigd is, en het is deze stof, welke men tot het
in.

influiten der salpeterlucht in den *eudiometer* gebruiken kan; dit kan veel gemakkelijker geschieden door de pyp C D E H van het beschreven werktuig met eene oplossing van vaste lucht in water te vullen, dan in proeven met den gemeenen *eudiometer* genomen. Of 'er buiten de gemelde oplossing eenige andere vloeistof zy, welke tot het zelfde oogmerk zoude kunnen dienen, is my tot nog toe onbekend. Want schoon kwikzilver, en ten hoogsten *gephlogisteed* salpeterzuur, de salpeterlucht niet oplossen, kan men ligt beseffen, dat deze om andere redenen tot de gemelde proeven minder geschikt zyn. Mogelyk evenwel zoude men zich van kwikzilver kunnen bedienen, indien men maer deszelfs oppervlakte door eene zeepachtige stof, bytend loozout, of eenig ander gepast middel, tegen het salpeterzuur beveiligde.

§ 39.

Schoon men de proeven ter bepalinge van de inkrimping der dampkringlucht, in zuiver water genomen, op de in § 33 en 34 beschreven wys verbeteren kan, zal men desniet-tegenstaende altoos de inkrimping grooter bevinden, dan wanneer men de proef in *mephi-*

tisch water neemt. De oplossing van de vaste lucht, welke door de verzadiging der dampkringlucht met salpeterlucht geboren wordt in het water, welke geen plaats kan hebben, wanneer de proef op de laetstgemelde wys genomen wordt, is de reden van dit verschil: en het is uit dezen hoofde, om niet van de omslchtigheid, en langdradigheid der proefneming te spreken, dat ik dezelve niet slechts als korter en gemakkelyker, maer ook als naeuwkeuriger, boven de eerstgenoemde acnpryze.

§ 40.

De hoegrootheid der inkrimping, welke eene zekere hoeveelheid dampkringlucht met eene genoegzame hoeveelheid salpeterlucht ondergaen kan, bepaeld zynde, heeft men tevens de maet van deszelfs betrekkelijke zuiverheid, dewyl deze inkrimping in eene standvastige reden staet tot de hoeveelheid der *gedephlogisteerde* lucht, welke in de dampkringlucht voor handen is. Dewyl nu, wanneer 'er eene volkomen verzadiging der dampkringlucht met salpeterlucht plaats heeft, de maet dezer inkrimping de som is uit al de *gedephlogisteerde* lucht, welke in de dampkringlucht bestond, en de zuivere salpeterlucht, welke tot deszelfs ver-

zadiging vereischt wordt, zoude men uit deze inkrimping de hoeveelheid der *gedephlogisteerde* lucht, dat is (§ 29) de volstrekte zuiverheid der dampkringlucht, kunnen vinden, indien men wist, met welk eene hoeveelheid zuivere salpeterlucht, eene gegeven hoeveelheid zuivere *gedephlogisteerde* lucht verdwynen konde. Want stellende zulk eene hoeveelheid *gedephlogisteerde* lucht = a, die der zuivere salpeterlucht, welke met dezelve verdwynt = y, de gevonden inkrimping = b, en de hoeveelheid *gedephlogisteerde* lucht in b = x, zoo zal de hoeveelheid der salpeterlucht in b zyn = b - x, en

$$a : y = x : b - x$$

$$a b - a x = x y$$

$$a b = a x + x y$$

$$a b$$

$$\frac{a b}{a + y} = x$$

§ 41.

Wat nu de reden a : y aengaet, het is waer, dat PRIESTLEY in een aanmerkelyk geval waergenomen heeft, dat 200 deelen salpeterlucht met 100 deelen *gedephlogisteerde* lucht genoegzaam geheel verdweenen zyn, slechts een overblyffel van $\frac{1}{100}$ deel van het geheel achterlatende. Dit gering overschot veronacht-

zamende, zoude men hier uit kunnen opmaken, dat $a : y = 1 : 2$ was. Maer het is zeker dat wy op deze proefneeming van PRIESTLEY even zoo weinig staet kunnen maken, als op alle de overigen, op dezelfde wys genomen, zynde het ten hoogste waerschyntlyk, dat zich een aanmerkelyk gedeelte der salpeterlucht met de *gedephlogisteerde* lucht niet vereenigd hebbe, maer met het salpeterzuur vermengd in het water gedrongen, en op deze wys verdweenen zy.

§ 42.

Oewyl het my tot nog toe niet gelukt is *gedephlogisteerde* en salpeterlucht van die zuiverheid te bereiden, dat beide samen, zonder eenig overschot na te laten, zouden kunnen verdwynen, en ik derhalve geen gelegenheid gehad heb om de proefneeming van PRIESTLEY onder de noodige verbetering te herhalen, heb ik intusschen getracht de reden van $a : y$ te vinden door het bepalen der waerdy van x . Tot dit einde heb ik in eenen glazen kromhals, gevuld met dampkringlucht, welkers betrekkekyke zuiverheid was $= 0.5$, $2\frac{1}{2}$ Rhynd. *cubicduimen* in water opgeloste zwavellever gegoten, en met den mond in een
kom

kom, met eene dergelyke oplossing gevuld, gesteld, de *Thermometer* op dien tyd staende op 66° . De kromhals 20.44 duimen inhoudende, spreekt het van zelfs, dat 'er op dien tyd 17.94 duimen lucht in waren. Na verloop van 48 uren vond ik de dampkringlucht in den kromhals volkomen bedorven, en verminderd te zyn tot op 14.14. duimen, welke men echter op 14.05. duimen rekenen moet, alzoo de *Thermometer*, by het eindigen van de proefneming, tot op 69° . gerezen was, waer uit ik konde opmaken, dat 'er 3.89 duimen *gedephlogisteerde* lucht in de zwavellever gedrongen waren, en, dewyl 'er in den kromhals geen *gedephlogisteerde* lucht meer overgebleven was, dat de hoeveelheid der *gedephlogisteerde* lucht tot de hoeveelheid der dampkringlucht, waer uit dezelve getrokken was, stond $= 21.68 : 100$. Dewyl nu met deze zelfde dampkringlucht b was $= 0.53$., en $x = 21.68$, zoo was de hoeveelheid zuivere salpeterlucht, welke met x verdwynen konden $= b - x = 31.32$, en derhalve $a : y = 21.68 : 31.32$., daer dezelve, volgens de proef van PRIESTLEY, gesteld zoude moeten worden $= 21.68 : 43.36$.

Hier door worden wy te gelyk in staet gesteld, om uit de betrekkelyke zuiverheid der salpeterlucht (§ 23) deszelfs volstreckte zuiverheid, dat is, de hoeveelheid van het met dampkringlucht verdwynbaer gedeelte eener gegeven hoeveelheid salpeterlucht te ontdekken, dewyl 'er uit blykt, dat in alle gevallen de maet van deszelfs betrekkelyk vermogen tot deszelfs volstreckte zuiverheid staet = 53:31.32.

Deze zyn de dienften, welke men zich van den *Eudiometer* tot nog toe beloven kan: zy bepalen zich, naer myn inzien, (ten minsten voor als nog) tot het afmeeten van de zoo betrekkelyke, als volstreckte zuiverheid der dampkring- en salpeterlucht: want wat het voorgeven van sommigen aengaet, als of dit werktuig geschikt was, om de gezondheid van den dampkring te beflisen, en deszelfs trap af te meeten, het is duidelyk, dat het zelve, nademael dit werktuig ons niets leert omtrent de voortonderscheidende eigenschappen van dat gedeelte der dampkringlucht, het welk door geen salpeterlucht verminderd wordt, eene loutere kwakzalvery is, en wel eene zoodanige, welke te gelyk eene onverschoonly-

lyke onkunde, aengaende den invloed van verscheiden in den dampkring omzwervende, en nadeelige uitvloeifels, op de gezondheid der dieren verraedt.

Na het afdrukken van deze Verhandeling schreef onze vriend het volgende:

Myne gedachten zyn gevallen op eene bewerking, waer door men, zonder den in de derde afdeeling gemelden omslag, de volstrekte zuiverheid der salpeterlucht af kan meeten; want ondervonden hebbende, dat salpeterlucht het vitrioolzuur uit eene oplossing van yzer in het zelve uitstoot, en zich met het yzer verbint, en daer door geheel verdwynt, alleenlyk de bedorven lucht, waer mede zy vermengd is, agterlatende, heeft my de verzadigde oplossing van yzervitriool in water een gepast middel toegeschenen om de volstrekte zuiverheid der salpeterlucht te bepalen. Het (in de eerste afdeeling) beschreven werktuig, is zeer geschikt, om deze vermindering der salpeterlucht door de gemelde oplossing af te meeten, vullende men de geheele buis A B C met de eerst-, en de pyp C D E H met de laetstgenoemde stof.

De-

Deze losmaking van het vitrioolzuur is met aenmerkelyke verfchynfelen vergezeld, in welke verklaring ik my nu niet kan inlaten. Ik zal flechts aenmerken, dat de oplosfing van het vitriool de eigenschappen van een zuur, en eene donker bruine kleur, gelyk die van de oplosfing van yzer in falpeterzuur, verkrygt, doch dat zy deze hoedanigheden wederom verliest, en in de vorige oplosfing van yzervitriool verandert, wanneer zy eenige uren aan de openlucht wordt blootgefteld, als dan even bekwaem zynde om tot een volgende proef gebruikt te worden als te voren; vertoonende dus dezelfde verfchynfels, welke plaets hebben, wanneer men falpeterzuur met de oplosfing van yzervitriool vermengt.

B R I E F
 VAN DEN HEER
 DE GRUSON,
Heelmeester te MIDDELBURG,
 OVER EENE
 NIEUWE WYS
 OM
 ETTERGEZWELLEN
 TE OPENEN.

Wel Ed. Zeergeleerde Heeren!

Ik heb niet zonder verwondering gemerkt, dat het openen van ettergezwellen, door het inbrengen van eenen draet, reeds sedert vele jaren in SCHOTLAND zoo algemeen, in stede van de voorheen gebruikelyke wys van dezelve in hare geheele lengte met eene doorgaende insnyding te openen, in oeffening gebragt, in ons land tot hier toe niet slechts buiten gebruik, maer zelf onbekend schynt gebleven te zyn. Toevallig van de wys dezer
be-

behandeling, en de voordeelen, welke men meende daer mede te zullen bereiken, kennis gekregen hebbende, zyn myn de redenen, die voor dezelve kunnen aangevoerd worden, zoo aennemelyk voorgekomen, dat ik niet gaerzeld heb dezelve by de eerstkomende gelegenheid werkftellig te maken: de uitflag is zoodanig geweest, dat ik my verpligt gerekend heb deze kunstbewerking onder het oog myner land- en kunstgenooten te moeten brengen, en (behoudens hun beter oordeel) ter naervolginge aen te pryzen, het welk dan ook het voornaem doelwit van dezen brief aen UEd. is.

Wat de kunstbewerking zelve aengaet, als mede de daer uit voortvloeyende voordeelen, gesteld tegen over de nadeelige gevolgen, welke de opening van groote ettergezwellen in derzelver geheele lengte niet zelden naer zich sleepen, deze zyn zoo juist, en volledig door den Heer BENJAMIN BELL, heclmeester te EDINBURG, in deszelfs verhandeling over de *Zweeren*, in het Jaer 1779 herdrukt, beschreven, dat ik niets beter doen kan dan den lezer tot dit geschrift zelf te zenden: dewyl het evenwel meer dan waerschyntlyk is, dat velen myner kunstgenooten dit werk niet

niet zullen bezitten, meen ik hun geen on-
dienst te zullen doen van uit het zelve een
uittreksel van alles, wat deze kunstbewerking
betreft, hier in te lasfen.

Bladz. 77. (zegt hy) „ Deze zyn de ver-
„ schillende wyzen van ettergezwellen met
„ het mes te openen! zy zyn echter alle, ge-
„ lyk men by ondervinding gewaer wordt,
„ met verscheiden ongemakken vergezeld, en
„ in 't byzonder, dat zoo dra eene infnyding
„ in een gezwel gemaakt wordt, al de stof, wel-
„ ke 'er in beslooten is, op eens plotseling
„ zich ontlast, waer door dikwerf flaeuwten
„ en andere onaengename toevallen veroor-
„ zaekt worden; en dat (het welk in alle ge-
„ zwellen van eene groote uitgestrektheid
„ met zeer nadeelige gevolgen altoos verge-
„ zeld is) eene groote oppervlakte van de
„ zweerende wonden aen de open lucht wordt
„ bloot gesteld.

„ De kwade uitwerkfels der lucht op alle
„ foorten van verzweringen zyn aen ieder
„ beoeffenaer genoeg bekend, maer deszelfs
„ verdervelyken invloed op een verschgeö-
„ pend ettergezwel, is inderdaed menigwerf
„ verbazend: voor eerst veroorzaekt het eene

„ ge-

„ geheele verandering in den aert van den
 „ etter, makende dikwerf die van eene goede
 „ stof tot een dun en niet behoorlyk ge-
 „ kookt etterachtig vocht: (*) voorts ver-
 „ wekt het een snelle (gejaegde) polslag, ver-
 „ zwakkend nachtzweet, en andere toevallen,
 „ eene uitteerende koorts, welke, indien de
 „ vergadering van stof van eene aenmerkely-
 „ ke hoeveelheid geweest is, in eenen korten
 „ tyd doorgaens eindigt met den dood van
 „ den lyder, of in eene wezenlyke teering,
 „ welke ten laetsten op dezelfde wys een
 „ einde neemt.

„ Ik heb gelegenheid gehad van dit in zeer
 „ veele voorbeelden waartenemen, en ik denk
 „ dat 'er geen reden is om te twyfelen, of
 „ het is alleenlyk het toelaten van de lucht,
 „ het welk alle deze kwade toevallen veroor-
 „ zaekt. Dat dit inderdaed zoo is blykt dui-
 „ delyk hier uit: dat uit een groot aental ly-
 „ ders, die met dergelyke kwalen behebt
 „ zyn geweest, velen gedurende eenen aenmer-
 „ merkelyken tyd, met groote ettergezwel-
 „ len, ten vollen gevormd, zonder het ge-
 „ ringste teeken van eene uitteerende koorts,
 „ ge-

(*) Sanies.

„ geworfteld hebben , maer wanneer deze
„ slechts iets meer dan zeer middenmatige
„ groote hadden , weet ik geen voorbeeld,
„ waerin het ettergezwel met eene groote
„ infnyding geöpend is , waerby niet schier
„ alle de toevallen van eene uitteerende koorts
„ plaets gegrepen hebben , en dat wel in het
„ algemeen in minder dan 24 uren , van den tyd
„ der opening afgerekent .”

Na dat de heer BELL , hier op zyn gevoelens , aengaende de wys op welke de dampkringlucht dit bederf in den etter veroorzaekt en het opflurpen van dezelve bevordert , heeft laten volgen , gaet hy , op bladz. 80 , aldus voort :

„ Uit overweging hiervan blykt het , dat
„ men de grootste voorzorg gebruiken moet ,
„ om , zoo veel mooglyk , het inslaen der
„ lucht op de inwendige oppervlakte van ydere
„ holligheid , welke etter in zich bevat , voortekomen , en dit zien wy op eene gemakkelijke en krachtdaedige wys geschieden , door het inbrengen van een *seton* , in stede van toevlugt tot een bytend middel of het *snymes* te nemen .

„ Deze manier van de ingezwollen opge-
„ sloten etter, door het inbrengen van een
„ seton, te ontlasten, heeft alle de voordee-
„ len, welken men van het doorsnyden ver wag-
„ ten kan; daerenboven ontlast het de stof
„ niet plotseling, maer allengskens, het et-
„ tergezwel mag zoo groot zyn als het wil;
„ het belet op eene genoegzame wys den in-
„ vloed der open lucht; het is gemeenlyk met
„ veel minder pyn en ontsteeking vergezeld;
„ ook is het lidteeken daer door veroorzaekt,
„ minder lastig noch ook onzienlyk, zoo als
„ vaak by eene groote insnyding plaats heeft.

„ In het Koninglyke ziekenhuis alhier, wier-
„ den voorheen, zoo wel groote als midden-
„ matige ettergezwollen, op de gewone wys
„ door wyduitgestrekte insnydingen, geöpend;
„ de gevolgen waren even als reeds gemeld
„ is; vele lyders vervielen tot zulke hard-
„ nekkige uitteerende koorfsen, dat zy 'er
„ nooit van opkwamen, en anderen, schoon
„ zy voor een' tyd beterden, wierden gemeen-
„ lyk, ten uitterste verzwakt zynde, door
„ andere ziekten aengetast, van welken zy
„ zelden volkomen genazen.

„ Doch sedert de *seton* in dergelyke gezwel-
„ len in algemeen gebruik geraekt is, hebben
„ weinige, of geene, van deze onaangename om-
„ standigheden stand gegrepen: vele gezwel-
„ len van de grootste soort zyn op deze wys
„ geöpend, en het is met de lyders, zoo zy
„ anders van eene goede gesteldheid waren,
„ altoos welgegaen, waer by men nog dit
„ voordeel had, dat de genezing gemeenlyk
„ is voltrokken geworden, en weinig meer
„ dan de helft van den tyd, die men door-
„ gaens noodig vond, wanneer men zich van
„ eene ruimer insnyding bediende.”

Wyders gaet de heer BELL, bladz. 83, over
om eene beschryving van de bewerking zelve
te geven, waer uit ik (dewyl zy niets onge-
woons bevat) slechts het zakelyke, benevens
eenige bygevoegde onderrichtingen, waerop
men, by de bewerking, acht dient te geven,
zal mededeelen.

De bovenste opening wordt met een *lancet*,
en de benedenste op het stompe einde van een
stevig, en, naar vereisch van het geval, min
of meer gebogen *stilet*, het welk aen het an-
der einde een oog, met de streng voorzien
heeft, en door de gemackte wonde in het ge-

zweel gebragt is, met een *Bistouri* gemaakt, op die plaets, waer men het stompe einde van het *stileet* in het laagste gedeelte van het gezweel van buiten gevoelt.

Deze benedenste opening moet grooter zyn dan de bovenste, want zoo het tegendeel plaets heeft vloeit de stof zeer ligtelyk door de bovenste opening uit; 't geen altoos met onaengename omstandigheden voor den lyder vergezeld is, welke op de gezegde wys gemakkellyk voorgekomen worden.

Om de streng gemakkelyk te doen glyden moet men dat gedeelte, het welk men in het gezweel wil brengen, met het een of ander verzagtend smeersel bestryken.

Men laet een gedeelte, van 2 of 3 duimen lang, uit de benedenste opening hangen, om den etter naer zich te trekken.

Alle 24 uren, of daer omtrent, haelt men de streng nederwaerds, en snydt het gedeelte, het geen daegs te voren in de wond geweest was, af.

Dus

Dus verkrygt men eene regelmatige en langzame ontlasting van de stof; de wanden van het gezwel trekken zich allengskens samen, en men houdt eene geringe ontsteking en raeuwigheid op derzelver oppervlakte aen den gang: eene omstandigheid waer door zy geschikt worden om in een veel korter tyd vast samen te groeijen, dan anderszins geschieden zoude. Wanneer de stof begint te verminderen moet de dikte van de streng ook trapswys verminderd worden, met, om de twee dagen, of daer omtrent, een draed uit de streng wegtenemen.

Wanneer men weinig of geen stof meer verkrygt, als door de prikkeling van den draed zelve veroorzaekt wordt, neemt men dezelve geheel weg, men gaet nog eenige dagen voort met eene zachte drukking op het deel, door middel van een zwagtel omterslaen, en men kan zich byna altoos van eene onfeilbare en duurzame genezing verzekerd houden.

De reden, waarom men het ettergezwel eerst aen de bovenzyde opent, is, om dat 'er, indien men de onderste opening eerst maekte, een groot gedeelte der stoffe aenstonds zoude uitloopen, waar door het gezwel

zoude inkrimpen, en men niet zoo gemakkelyk het *filet* tot aen de tegenovergestelde zyde brengen, of den ingebragten draed zuiver houden kan.

Tot dus verre de Heer BELL; by wiens naeuwkeurig bericht ik slechts vier aenmerkingen, eenige kleenigheden betreffende, zal doen volgen, die evenwel misfchien niet geheel overtollig gerekend zullen worden.

(1.) De geheele streng moet slechts uit eenen draet bestaen, zonder aen de einden doorgesneden te worden, waer door men dan een oog of lus behoudt, omeen nieuwe streng, wanneer men die (de oude geheel verbruikt zynde) in de wonde brengen wil, door te halen.

Neem, by voorbeeld, 5 ellen katoen stopgaren; verdeel die in 5 deelen, zonder door te snyden, dan zal het een streng ter lengte van een el zyn, hebbende aen beide einden 2 lusfen of oogen en een eind draeds. Het eene einde van deze streng steekt men door het oog van het *filet*, zoo als men in het bygevoegde plaatje Fig. I. G. H. zien kan, men haelt dezelve door tot op het midden der streng.

streng, dan zal de streng in stede van één el, slechts een half el lengte behouden, en de dikte 10, in plaats van 5 draden, uitmaken, het agterste einde heeft dan ook vier lusfen of oogen Fig. 1. A. B. C. D. en twee einden draeds, E. F. dienende deze oogen of lusfen om de nieuwe draed of streng door te steken, op gelyke wys als de doorsteking van de streng door het oog van het *silet*, boven gemeld, zoo als Fig. 2. te zien is.

(2.) Wanneer men de dikte van de streng verminderen wil, heeft men alleenlyk een of twee draden digt aen de bovenste opening der wonde aftefnyden, en de streng als naer gewoonte benedenwaerds door te halen.

(3.) Wanneer men oordeelt de streng geheel uit de wonde te moeten wegnemen, om dezelve te doen sluiten, moet dit niet op eenmaal, maer trapswys, geschieden, door de geheele streng gelyk met de bovenste opening af te snyden, en het overige slechts voor een gedeelte door te halen, om dus het toeheelen van de wond aen het oppereinde te doen beginnen, en allengskens tot aen de benedenste wond te doen voortgaen.

(4.) Het verzagend middel, waer mede de streng in het Koninglyke Ziekenhuis te EDINBURG bestreeken wordt, is gemeenlyk het volgende; het geep aldaer onder den naem van *linimentum album* bekend is.

Neem:

Olyvenolie, 3 oncen (gemeten.)

Walschot (†.) 6 drachm.

Wit Wasch 2 drachm.

Smelt alles op een zagt vuur, en roert het om tot dat het strengd.

Eindelyk toont de Heer BELL nog, dat het voordeel dezer bewerking zich niet slechts tot het openen van versche ettergezwellen bepaelt, maer zich ook uitstrekt tot verouderde, en reeds opengebroken verzweeringen, *cystides atheromata*, zweerende kliergezwellen, in welke de lucht nog veel meer kwaed doet dan in andere deelen, Venerische Liesgezwellen enz.

Op bladz. 88. enz. handelt hy over deszelfs nuttigheid in waterbreuken, van de verbetering, door den Heer THOMAS HAY in het werk

(†) *Sperma Ceti.*

werk gesteld, wanneer het vocht onder de scheederok zich ophoudt, en bladz. 228. enz. over deszelfs gebruik in pypzweeren, en in 't byzonder in den aersfistel.

Ik zal dezen besluiten met de volgende waarneming, zynde dit het geval boven bedoeld.

Een man, oud 65 Jaren, was sedert langen tyd onderhevig aan *fistuleuse* verzweringen vooral aen het flinkerbeen, onder deze was 'er een, welke den 20 July was doorgebroken, omtrent het midden van de *Tensor Vaginae femoris*, vergezeld van eene aenmerkelyke zwelling, in en omtrent de liesklieren. Den 27^{en} de wond onderzoekende, voelde ik het einde der ingebragte *Sonde* boven den achtersten rand van den *adductor longus*, omtrent 6 duimen van den mond afgerekend, het kanael byna in eene regte lyn, en dus tot eene aenmerkelyke diepte onder de gemeene bekleedzelen doorloopende, en ten minste de *Snyderspier* (†), verscheiden voorname takken van de *Dyezenuw* (††), en mogelyk ook de *moederader* (§) onderscheppende; ik bragt hierop een 10-
dub.

(†) *Sartorius*. (††) *Nervus Cruralis*.

(§) *Vena Saphena*.

dubbelden katoendraed in het oog van het *filet*, en met een *bistourie* eene opening op de knop van hetzelfde makende, haelde ik het *filet* door de gemaakte opening uit, (den draed in de wond latende), en behandelde het geval op de boven beschreven wys: den agtsten van Oogsmaend; wanneer 'er zich geen etter meer ontlastte, dan uit de aanwezigheid van de streng natuurlijk voortvloeijen moest, nam ik twee draden uit de streng weg, met welke vermindering ik dagelyksch tot op den 11^{en} voortvoer: den 14^{en} sneed ik het bovenste gedeelte van de streng af, en het overige by ieder verband steeds een weinig verder doorhalende, nam ik die den 16^{en} geheel uit de wond, welke den 18^{en} reeds volkomen geheeld was, zynde ter zelve tyd de verharding en zwelling in den omtrek van het gebrek ten eenenmael verdwenen.

Ziet daer, myne Heeren! Wat ik van mynen plicht gerekent heb U Ed., als beminnaers en bevorderaers van Genees- en Heelkunde, te moeten voordragen; Het zy verre van my dat ik trachten zoude, eene pas uitgedachte, vermete te, en nog slechts in de inbeelding uitgevoerde handgreep, aen myne medebroederen optedringen, dog ik mack geen de minste

zwarigheid van eene kunst bewerking, in welker voordeel de reden pleit, en eene ontdekking van verscheiden jaren in een naburig land zig reeds verklaard heeft, ten langen laetsten aan de oplettendheid en het onderzoek onzer landgenooten aantebeveelen.

Hier mede blyve,

Wel Ed. zeer Gel. Heeren!

Uw E. D. W. Dienaer,

WILLEM DE GRUSON,

Chirurgyn,

MIDDELB. IN ZEELAND,

den 12 van Herfstmaend,

1782.

 B E K E N D M A K I N G .

De Heer BERNARD, goudsmit en kunst-
 werker, *privilegie* hebbende van den
 Koning van Vrankryk tot het maken van heel-
 kundige werktuigen, woonachtig te PARYS,
 heeft aen den Heer F: VIGOUROUX, Heel-
 meester te ROTTERDAM, in commissie ge-
 zonden een groot aental pisöntlasters (†) en
 kaersjes (§), alle vervaerdigd uit den veer-
 krachtigen harst van CAJENNE.

Kunstoeffenaers en andere lieden, die het
Journal Encyclopedique en andere fransche tyd-
 schriften lezen, zullen gezien hebben, dat
 de Hogeschool der heilkunde te PARYS, na
 het dagelyksch gebruik van deze werktuigen,
 niet slechts door deszelfs leden, maer schier ook
 door alle de Opperchirurgyns van de Zieken-
 huizen, aldaer getuigt, dat deze een zeer groot
 voordeel hebben boven de styve en buigzame
 pisöntlasters, uit metael vervaerdigd, waer men
 zich voor deze ontdekking van moest bedie-
 nen. Het Geneeskundig Genootschap en de
 Aka.

(†) Catheters. (§) Bougies.

Akademie der Wetenschappen, hebben 'er hetzelfde getuigenis van gegeven, zoo dat zy allen den Heer BERNARD het genoegen hebben gedaen, van hem de voordeeligste beoordeelingen te geven, die echter al te breedvoerig zyn om ze hier te doen volgen.

Men heeft *Catheters*, die by de mannelijke en ook die by de vrouwelyke Sexe gebruikt kunnen worden. Dezelve zyn van boven beslagen met een tregtertje van zilver of van lak. De kaersjes zyn ook van tweederlei soort, naemlyk hol of vol en vast. Beiden Werktuigen kunnen een zeer langen tyd gebruikt worden.

Wanneer 'er zich eenige bezwaerlykheid in het pisloozen opdoet, veroorzaekt door lidteekens in de pisbuis, door zoogenoemde vleesige uitwasfen enz. of wanneer men andere werktuigen te vergeefsch getragt heeft in te brengen, zal men echter, al ware men de onhandigste, die beletzels met deze pisontlasters en kaersjes van den Heer BERNARD gemaklyk overwinnen.

Byaldien de hinderpalen zeer weêrstreevig zyn, dan trekke men de snaer, die zich in
het

het binnenste van de pisöntlasters en holle kaersjes bevindt, uit, en men brenge in deszelfs plaets een koperdraed of een balyntje, na het meer of min moeijelyk valt de gezegde hinderpalen te overwinnen. Wanneer 'er eene opstopping van pis zonder lidteekens of vleeschheuveltjes in de pisbuis plaets heeft, kan men met een pisöntlaster gemaklyk in de pisblaes komen, zonder gevaer te lopen van eenige zywegen te maken, waer voor anders de meesthandige meenigwerf vreest, wanneer hy zich van de styve pisöntlasters, uit metael bereid, bedient. Deze, welke men thans aenkondigt, zyn styf genoeg en hebben eene vereischte buigzaamheid om zich naer de bogt van de pisbuis te kunnen rigten; daer en boven kan men hun in de pisblaes laten zitten; men heeft zelfs voorbeelden, dat zy daer in agt, 12, 15 dagen, ja geheele weken gebleven hebben, zonder den lyder te hinderen.

De gedweeheid van de pisöntlasters en kaersjes gedooft ook, dat de lyders gaen, te paerd ryden, en 'er van af- en opklimmen, zonder het minste ongemak. Het buitenste uiteinde is toegestopt met een kurkje, 't welk men 'er uit neemt wanneer men zyn water wil lozen.

Men

Men heeft aen deze kaersjes, boven hare gewone hoedanigheid van de wanden van den pisbuis te verwyden, ook eene geneeskundige kragt erkend, dewyl zy, zonder de minste pyn te veroorzaken, de verettering bevordert van die deelen, die hier toe geneegen zyn. Het voorste uiteinde der holle kaersjes is luchtdigt gesloten, door middel van een druppel eener dikke ontbinding van de Arabische Gom, welke eene zachte en gelyke oppervlakte vormt, en die zeer rasch door de warme vogtigheid van het deel, waerin het zich bevind, ontbonden wordt; wanneer deze smelting geschied is, kan de pis gemaklyk ontlast worden.

Deeze soort van kaersjes is met het grootste nut gebezigt in eene aenmerkelyke gevoeligheid van de pisbuis, of in eene zweer in dezelve. Deze druppel van de Arabische Gom heeft geen ander vermogen dat om de inbrenging van het werktuig minder pynlyk te maken. Wanneer het kaersje eenen geruimen tyd in de pisbuis heeft gezeten, en het noodzakelyk wordt, het zelve uit te halen, om het uittewaschen en schoon te maken, dan is men ook noodwendig verpligt, om zoodaenig eenen druppel wederom in het voorste gedeelte van het kaersje te doen, en daer te laten opdro-

drogen, voor dat men het wederom in brengt, want zonder deze omzigtigheid zoude het zeer bezwaerlyk, ja zelfs onmogelyk zyn, van het wederom te kunnen inbrengen, zonder den lyder de hevigte pynen te doen gevoelen.

Byaldien de hinderpalen of de zweeren zich niet diep in den pisbuis bevinden, en dat de hals van de pisblaes niet aengedaen is, dan hebben de kaersjes een aenmerkelyk voordeel boven de pisontlasters, die twee zydelyke openingen hebben; naerdien het, in dit geval, niet noodzakelyk is, dat zy, om de ontlasting van de pis te veroorzaken, tot in de pisblaes gebragt worden, om dat de opening der kaersjes, overeenstemmende met den pisbuis, de pis zich vryelyk kan ontlasten, zoo het kaersje slechts een weinig in dit deel ingevoerd is. Zy overtreffen ook alle andere kaersjes, hierin, dat de lyders niet genoodzaekt zyn om dezelve voor de pisontlasting uittehalen, en door hun aenhoudend verblyf aldaer, laten zy de zweeren, die in de pisbuis kunnen aanwezig zyn, droog, die hier om veel gemakkeliker kunnen heelen, dewyl zy niet besproeid worden door de pis, die alsdan genoodzaekt wordt, door het binnenste gedeelte van het kaersje weg te vloeijen.

De

De snaer die in de holle kaersjes gevonden wordt, dient om dezelve eene genoegzame stevigheid ter inbrenginge te geven, en hun te ontlasten, wanneer zy met geronnen bloed, slym enz. vervuld zyn.

De volle kaersjes zyn geschikt voor lieden, die, op het oogenblik, dat zy hun pis willen lozen, gewoon zyn een vreemd ligchaem in den pisbuis te brengen, om de hinderpalen uit den weg te ruimen, die de moeiljyke pislozing veroorzaken. Men kan dezelve, om eene verwyding te erlangen, eenigen tyd in den pisbuis laten.

Wat het gebruik en de bewaring van de pisontlasters, van den veerkragtigen hars, en der kaersjes, zoo wel die van veerkragtige Gom, als van snaren, zegd de Heer BERNARD het volgende:

Wanneer de pisontlasters te lang zyn, kan men hun verkorten. Hier toe schroeft men het zilver tregtertje van den pisontlaster af, men snyd met een schaer het te grooten stuk 'er af; daarna schroeft men 'er het tregtertje wederom op, zorg dragende dat deszelfs ringen zydelings, en in de rigting van de oogen van den *Caheter* zyn.

Na verloop van zekeren tyd verliezen de pisontlasters en kaersjes van den veerkragtigen hars hunnen glans; zy behouden echter hunne veerkragt, en zuinige lieden kunnen ze wederom doen dienen, wanneer men met een zeer zagte kool over dezelve wryft, dan zal men de kleene scherpe puntjes, die men op derzelve oppervlakte waerneemt, uitwischen.

Wanneer dit gedaen is, wryft men hun zagtkens met een stukje groen wasch, en naderhand met een kaertje met kaerssineer bestreken.

Byaldien de kaersjes van snaren te lang zyn, verkort men hun op dezelfde wys als de pisontlasters, door het dikke uiteinde met een schaer afteflijden; men maekt naderhand een soortgelijke hoofdje als men afgesneden heeft, met het uiteinde van het kaersje in de vlam van een kaers te houden.

Men dient echter te weten dat deze soort van kaersjes uit zich zelve korter worden, daer zij zich in den pisbuis uitzetten; dus is het noodzakelijk dat men haer bij de inbren-
ging iets langer laet.

Wanneer men deze kaersjes uit den pistuis haelt, zyn zy nog bruikbaer; men wast haer dan met koud water en laet haer in de schaduw droogen. Indien zy droog zyn geeft men haer den glans, met dezelve met zeer witten Was te besmeeren, en naderhand insgelyks met een kaertje, met kaersmeer bestreeken, te wryven.

Schoon de veerkrachtige gom, in zyn natuurlyken staet, vatbaer is om door olie te veranderen, heeft de Heer BERNARD haer zo weten te bereiden, dat men de pisontlasters en kaersjes met olie kan besmeeren, om haer des te gemakkelyker in te konnen brengen, zonder gevaer te loopen, dat zy hier door benadeeld zullen worden.

Zie hier dan den weg gebaend voor onze NEDERLANDSche Geneesheeren en Wondärten, om zich op eene gemakkeelyke wys te voorzien van Werktuigen, die in de beöeffening der heilzame Kunst van het allergrootst aenbelang zyn; Wy kunnen dezelve niet genoeg aenpryzen, als by ervaring hunne voortreffelykheid boven de gewone, uit metael of andere stof bereid, kennende.

Die geen, welke deeze Werktuigen begeeren, kunnen dezelve ontbieden te ROT-

TERDAM, by den bovengemelden kundigen
Heer F. VIGOUROUX.

De *Catheters* met zilver beleid, kosten drie
guldens; met lak, twee guldens; de holle en
volle kaersjes kosten even als de *Catheters*.

De brieven moeten in de Fransche of Ne-
derduitsche tael geschreeven zyn en vragsvry
gezonden worden.

Dewyl 'er pisontlasters en kaersjes van ver-
schillende lengte en dikte zyn, worden die
geenen die 'er van zullen ontbieden, verzogt
in hunnen brief een touwtje te leggen, die
de lengte aanduidt, en een kaertblad, waar
in men gaten moet steken om de dikte aan te
wyzzen.

Dit gewen, welke door Wijkman & Co.
geen, kunnen deze von ontbieden te Hor-
ter.

veele en onder elkander zeer verschillende Leerftelzels der Geneesheeren aentreffen, door welke echter ieder dezelfde zaak, dezelfde foort van ziekte volgens zyne wys van uitleggen rechtmaetig meent te verklaeren: zodanig dat hy, die de anderen door de kracht der verbeelding overtreft, ook een meer opgeschikt, schoon dikwils min' regelmaetig, leerftuk voor den dag brengt; zoo men nu aen deze vercieringen van den geest altoos onschuldig en zonder nadeel van de lyders kon toegeven, dan zouden zy gedult, of ten minste, verlustingshalve, toegestaan kunnen worden aen die vindingryke geesten; dan de waernemingen der Geneesheeren bevestigen overvloedig dat hierdoor de saemeloop der kwaalen en onheilen, zelfs tot de dodelyke uitersten toe, vermeerdert word. Want wat zal 'er uit zoodanig een verzonnen en onderftellende wys van verklaeren, zoo dezelve verkeert en valsch is, op de beöffening zelf toegepast worden? Wat hebben die door de Schryvers zoo dikwils opgehaelde scherpten der vochten, wat derzelve zondigende dikte of dunheid; wat de uitlegging over de vaste delen van het menschelyke ligchaem als de oorzaak van alle ziekten; wat licht eindelyk heeft dat thans zeer lastige zoort van Zenuw-

nuwziekten aan de Geneeskunst bygezet? ten-
zy mogelyk, dat zoodanige aangenome benoe-
ming door een veel te algemeen gebruik, ja
laet ik liever zeggen misbruik, onbedacht-
zaemen vooräl en min doorzichtigen in zwac-
re dwaelingen gebracht heeft.

Het zal reeds uit het voorige Hoofdstuk
aan iederen bevoegden Kunstrechter blyken,
dat hetzelfde desgelyks op de Kraemkoorts naer
recht en billykheid kan toegepast worden.
Want ieder zal gereedelyk toestaen, dat 'er
veele koortse ziekten der Kraemvrouwen
zyn: zoo nu iemand een verzonnen naem van
deze ziekte op eene andere soort van koorts,
welke hy de koorts der kraemvrouwen meent
te zyn, 't zy hy gelooft dat deze van een
ontstekingächtingen, 't zy rotächtingen, of
vermengden aert is, toepast, en de genezing,
volgens zyn aangenomen geneeswys, onder-
neemt, welke dwaelingen moeten hieruit niet
ontstaen? behalven dat zy buiten eenige nood-
zaakelykheid het getal der ziekten wederom
trachten te vermeerderen.

Dan nu gae ik over om de ziekte zelve
te verklaeren; waeromtrent ik my dusdanig
gedraegen zal, dat ik derzelver verscheide

ten, met betrekking tot de oorzaak, de toevallen en de geneeswys, gelyk zy van verschillende Schryvers vastgesteld worden, zal voorstellen, en daarna zal ik uit dezelve een wettig besluit opmaeken: ook zal ik niet te wyd in derzelver verklaring uitweiden, dewyl ieder van deze koortsen tot de eene of andere soort, welke in de algemeene ziektenkunde onder een byzondere tytel verhandelt wordt, moet gebracht worden, moettende echter altoos de voorafgegaene dracht, de tegenwoordige kraem en verscheiden omstandigheden der kraemvrouw in 't oog gehouden worden.

§ 2.

De in 't gemeen genoemde Kraemkoorts is somwylen niets anders dan een eenvoudige Maegkoorts. (r)

Om een waer en recht denkbeeld van de kraemkoorts, voorzoover dezelve een maegkoorts zy, te vormen, oordeelen wy het ten hoogste noodzakelyk op de uitwerking van de dracht zelf, en hetgeen gedurende dezelve gebeurt, acht te slaen. Laeten wy den beröemden G. VAN DOEVEREN (*) horen, daer

(r) *Febris Castrica.* (*) *In Prim. Lin. c. 4. § 34.*

hy zegt: „ De toeneming van de bezwangerde
„ baarmoeder, derzelver opryzing uit de holte
„ van het bekken en geweldige uitzetting,
„ veroorzaaken ontelbare ziekten der zwan-
„ gere vrouwen, en wel vooreerst door den
„ buik te vernaeuwen, en de ingewanden,
„ welke in dezelve besloten zyn, vooral de
„ lever, de mild, de maeg, de darmen enz.
„ werktuigelyk saementedrukken, waerdoor
„ de omloop van het bloed, de spysverte-
„ ring, de chylmaeking en ademhaeling op
„ eene veelvoudige wys beledigt worden enz.”
En geen wonder, want de baarmoeder van
langzamerhand opklimmende vernaeuwt de gan-
sche holligheid van den buik, verstoort de
vrye legging van alle de buikingewanden,
verhindert in dezelve den vereichten bloed-
loop, waerom de vochten in dezelve stilstaan,
bederven, hieruit ontstaen vertraegingen voor
de afkleinzing, en een stilstand van die voch-
ten, welke tot de chylmaeking dienstig zyn,
de afgescheiden vochten zelf worden van hun-
ne vereichte hoedaenigheden beroofd, wae-
rom zy min geschikt zyn om op de spyzen te
werken, en desgelyks min bekwaem om de
darmen tot hun werking aenteprikkelen; de
darmen zelf worden in hunne werking door
een drukkend vermogen verhindert, die vorm-

wyze en nederwaerdsdrukkende beweging (s) der spiervezelen, welke door de saemdrukkende baer moeder aen alle kanten in een kleiner ruimte gedrongen worden, zoodanig dat zy zig niet behoorlyk kunnen uitzetten noch spannen, word vermindert; behalven dat deze spiervezelen op den duur saemgedrukt een grooter prikkel nodig hebben, om in beweging gebracht te worden, waardoor een langer stilstand en vertoeving der spyzen in de darmen ontstaat, welke om die reden in deze wärme en vöchtige plaets, terwyl 'er tegelyk vochten bykomen, welke min bekwaem voor de spysvertering en reeds voor een gedeelte scherp geworden, of ten minsten minder gekookt zyn, töt hun natuurelyk bederf (t) overflaen, waeruit in de bezwangerde vrouwen zoo dikwils het zuur, het rottige en en garstige (u) in de eerste wegen onstaen, of ook somwylen het slymige: (v) hiervandaen de walging, de bracking, de winden, en rommelingen (w) enz. Doch alle deze kwaelen worden zeer vermeerdert door eene slechte bestuuring van die dingen, welke de

Ge,
 10 (s) *Motus Vermicularis & Peristalticus.* (t) *Corruptio Spontanea.* (u) *Rancidum.* (v) *Glinosum.*
 (w) *Borborygmi.*

reesheeren niet natuurlyke (x) noemen, (*) zoodat de zwangere vrouwen somwylen trek hebben naar de ongevoegelykste en nietverteerbare dingen, met welke de rauw- en vuiligheden der eerste wegen noodzaekelyk vermeerderen moeten. (†) By dit alles komtby, dat die bevorens gezegde saemedrukking der baarmoeder vooral de bochten van den kartel- en den regten darm vernauwt, hieruit ontstaen eene ophouding der drekstoffe, een besloten buik, en desgelyks eene bederving van de chylmaeking zelf; (§) voeg hierby de dragt van nauwe kleeders en baleine keutshyven by sommigen, hetwelk onze ogeerde Leermeester als ten uiterste schaedlyk heeft aengetekend; (**) eindelyk de zwangere vrouwen zelf kunnen, vooral op het einde van de dragt, haere bezigheden zoo zeer niet waarnemen, en houden zich stil, z'er heeft dus een gebrek van beweging en oefening plaets, 't welk, gelyk bekend is, wederom min dienstig is voor de spysvertering. WUOTV

Uit

(x) *Res non naturales.* (*) VAN DOEVEREN *L. c.* § 44. (†) Vergelyt hiermede vooral den Beroem. GAUBIUS in *Juss. Parbol. med.* §. 778. & de SAUVAGES in *Nosol. Method. t. 2. clasf. 8 Vesaniae edit. Amstel. in 4to.* (§) GAUBIUS *L. c.* § 55. § 190. (**) VAN DOEVEREN *l. c.* § 36.

Uit al dit voorgedragen, 't geen ik meen dat met eene redelyke Ziektenkunde (y) overeenkomstig is, blykt het duidelyk; hoe groot in zwangere vrouwen de geschiktheid zy tot maegziekten, en niet alleen tot maegziekten, maer zelf ook vooral tot rotziekten, van welke echter naderhand zal gesproken worden. Ook wil ik niet langwylig zyn in de verklaering van deze en soortgelyke dingen, daer ik de korthed betrachtende vooral voorhemens ben om myn voorgesteld doelwit, de weêrlegging namelyk van het gevoelen dat de kraemkoorts een byzondere ziekte zy, te bereiken (*). Aenstonds zal ik overgaen om de ziekte zelf, voorzoover zy eene maeg- en galziekte zy, uit rauwigheden der eerste wegen ontsaende, te verklaren.

Reeds den eersten dag na de verlosfing, of één of twee dagen verlopen zynde, somwylen ook al voor de verlosfing, wordt de vrouw door eene huivering en koude bevangen,

(y) *Pathologia*. (*) Over de voornaemste verschynfelen, welke zich geduurende de kraem openbaeren, moet vooral nagezien worden de beroemde BAUDELOCQUE *L'Art des Accouchemens* t. 1. p. 356: desgelyks J. OOSTERDYK SCHACHT *Inst. med. pract.* l. 10. c. 4.

gen, welke naer het geweld van de ziekte meer of min hevig zyn, hierop volgt eene scherpe koorts, somwylen van een ongestaeddigen loop, welke echter dikwils in eene aenhoudende verandert, somwylen is dezelve ook tusfschenpoozende, hierby komen pynen van de mond der maeg, voor het hart (z) in den geheelen buik, vooral in het onderste gedeelte van denzelven (a) en in de streek der baer moeder, dikwils ontstaen 'er zwellingen en opspanning van den buik met eene groote gevoeligheid, zoodat de lyderessen voor de minste aenraeking vreezen; er is pyn in het hoofd, den neck, en vooral in de lendenen, somwylen is de polslag in 't begin weinig veranderd, doch word gemeenlyk klein, snel, ja tegelyk zwak: de tong is zeer beslaegen, nu vochtig, dan droog, in 't begin is dezelve wel met een witte korst bezet, maar deze word daerna in den verderen voortgang van de ziekte bruyn, ja zwart, maer eenmaal heeft de beroemde STOLL (*) de tong zeer zuiver bevonden, schoon de maeg vuil en met veele raeuwheden bezet waer: men heeft walging en braeking van eene preykleurige en

(z) *Præcordia.* (a) *Regio hypogastrica.*

(*) *R. M. t. 2 p. 68.*

en groene stoffe, met veel gal vermengt, eene loop, uit een zwarte, slymige, rottige en zeer stinkende drekstoffe bestaende, door welke veelyds verligting aengebragt word, en deze is mischien de eenigste heilzaemen *Crisis*; (*) of de buik blyft volstandig opgestopt, 'er is dorst, levendige of doode wormen heeft men zien ontlasten; de pis is weinig, zeer hoog van kleur, somwylen dun, zwartachtig of drabbig, met een witachtig, of lymig neerzetzsel, anderszins is zy helder, somwylen openbaeren zich persingen van den buik en de blaes, de ademhaeling is moeilyk, somwylen zweeten zy ook, maer zonder verligting, de kraemvloed word dikwils niet vermindert, somtyds is deze zeer gering, de lyderes wordt zeer afgemat door nachtwaken en rusteloosheid, somwylen is 'er eene duizeling, ook ylhoofdigheid, (†) welke BUTTER zeldzaam waergenomen heeft. (§)

Byaldien de ziekte verargert, dan verzwaaeren langzamerhand alle de opgenoemde toevallen, de buikpynen enz. worden geweldiger, 'er ontstaat groote benaeuwtheid en drukking

(*) Zie BUTTER *L. c. p. 4.* (†) Vergelyk *Hipp. L. c. Epid. p. 979. en p. 987.* (§) *L. c. p. 2.*

king voor het hart, 'er komt een vermoed-
leid by met de grootste verzwakking van het
ligchaem en neerslachtigheid van den geest,
de polslag word zeer klein en ongelyk, de
huidt wordt bleek, 'er bot somwylen een uit-
slag uit op de huidt, hetwelk geenzins ziekte-
scheidende is, echter heeft de beroemde STOLL
opgemerkt dat een brandneteluitslag met eenig an-
der even als een scharlakenuitslag vermengd, by
éene lyderes, die aen eene ligte koorts ziek lag,
is voor den dag gekomen. (*) De oogen worden
hol, de drek en pis worden eindelyk onwil-
lig ontlast, 'er zyn hik en stuipen, koude
der uiterste ledemaeten, en zy sterven vroe-
ger of laeter, hetgeen zomwylen binnen wei-
nige daegen na den aenval van de ziekte ge-
beurt, somwylen ook na verloop van vier of
vyf weeken enz. (†)

En deze zyn de voornaemste toevallen van
deze ziekte, echter begrypt ieder ligtelyk, dat
dezelve niet altoos en alle tegelyk in dezelfde
lyderes waergenomen worden. Uit dit gezeg-
de blykt, dat deze koorts in 't begin wel eene
eenvouwige maegkooorts is, uit rauwheden

(*) L. c. p. 68.

(†) Gelyk BUTTEN heeft aengetekent p. 5. L. c.

der eerste wegen ontstaende, de gal zelf en dergelyke vochten bedorven zynde, doch dat de gezondheid, zoo deze rauwheden spoedig en behoorlyk uitgeworpen worden 't zy door eene heilzame poging der natuur, 't zy door behulp der kunst zelf, terstond hersteld word, ook binnen een of twee daegen, en dat'er dan niet veele van de opgegeven toevallen aanwezig zyn; doch zoo de ziekte verder vordert, dan word zy geheel en al rottig, en veroorzaekt in den tegenwoordigen staet der alreeds zoo zeer verzwakte kraemvrouw het grootste gevaer,

Wat zouden nu de Begunstigers van het nieuwe Leerstelsel in deze beschreven koorts ter genezing aanwenden? Zouden zy zich niet in de eerste plaets en wel voornaemelyk bedienen van zachte ontlastmiddelen, van braekmiddelen naar den staet en gesteldheid van de lyderes geschikt, van soortgelyke buikopende middelen; ja zoo de ziekte meer rottig wierd, zouden zy dan geene rottingweerende middelen, ja den PERUVIAENSCHEN schors zelf in de zwakkere toedienen? Laet ons, bid ik, deze gezegden nu een weinig nader vergelyken met dat geen, hetwelk in eene eenvoudige maegkoorts buiten de kraem voorvalt,

valt, en het gefchil zal rafch beflist zyn, tenzy de opgavatten vooroordeelen onze tegenparty halftarrig onder het juk houden.

In dusdaenige koorts zyn de huivering en koude, met de daeropvolgende hitte, foortgelyk, 'er is pyn voor het hart, voor de maeg enz. de buik zelf is dikwerf pynelyk, ook vooral het hoofd, desgelyks is de polsflag snel, zwak en uitgetrokken, de tong zeer beflaegen enz., ook zyn 'er walging en braeking van eene preykleurige en galachtige ftoffe, een zeer stinkende loop, een beflotten buik, de pis is galchtig of met een neerzetzel enz., vruchteloze perfingen tot afgang en pislozing, benaueheden en eene moeielyke ademhaeling, fomwylen eene onlefebare dorst, flaepeeloosheid, duizeling, zomwylen yling vinden hier plaets. In de geneeswys worden zekerlyk de zelfde middelen aenbevoolen, welke bevorens tegens deze ziekte in de kraemvrouwen aengeprezen zyn.

Welk een onderscheid is 'er nu tusfchen de befchryvingen der beide ziekten, uitgezonderd dat de eerste in eene kraemvrouw, de laedste of in een man, of vrouw, maer buiten de kraem, voorvalt. Het is dan klaer, dat deze ziekte in deze twee gevallen zichzelve
over

over het geheel gelyk is. Maer de staet van de lyderes zelf maekt hier een verschil: laeten wy maer achtgeven op die dingen, welke bevorens over de zwangerheid gezegt zyn, zyn wy oplettende op de baering zelf, en het zal gemakkelyk blyken, dat eene door de baering reeds zeer verzwakte lyderes, die van de minste oorzaken zeer getroffen word, van deze ziekte aengevallen zynde, ook noodzakelyk zeer veel moet uitstaen. Mogelyk zal iemand tegenwerpen dat de geweldige pynen en gevoeligheid van den buik vooral in het onderste gedeelte van den buik een onderscheid uitmaeken, en deze ziekte in de kraemvrouwen zeer veel doen verschillen: wy staen toe, dat deze toevallen in een heviger graed by de Kraemvrouwen, dan in eenig ander lyder, met deze ziekte worstelende, worden waergenomen, dan de groote gevoeligheid van het zenuwgestel in de kraemvrouwen, de groote verandering, welke de baer moeder zelf weinig tyds tevoren heeft ondergaen, de aenmerkelyke medegevoeligheid (b) van de baer moeder met het gansche ligchaem en deszelfs byzondere deelen, welke H. JOSE REGA (*) na de natuur beschreven heeft, veroorzaken

(b) Consensus. (*) De Symparbia c. 14.

ken ligtelyk dit verschil, en hierom merkt P. FORESTUS (*) te recht aen, „ dat de „ Kraemvrouwen, of schoon zy wel ver- „ lost zyn, niet anders moeten behandelt „ worden, dan of zy aen de koorts laegen, „ opdat zy in dezelve niet vervallen:” wel- ken staet der kraemvrouwen A. C. CELSUS (†) desgelyks gevaerlyk geoordeelt heeft, zeggende, „ Eene kraemvrouw is in gevaer van „ sterven, zoo zy door de koorts, door ge- „ weldige en ook aenhoudende hoofdpynen „ gefolterd word.” Hier komtby, dat we- gens de grooter traegheid der bewegende spier- vezelen van het geheel ligchaem en vooral van die werktuigen, walke aen de spysver- tering dienstbaer zyn, door eene altegroote saemedrukking en uitspanning in de zwanger- heid en de sterke poogingen in de baering zelf veroorzaekt, de natuur in de kraem minl werk- zaem is, waeruit een minder vermogen om de rauwigheden uittedryven, en een grooter neiging tot rotting ontstaen; opdat ik niet gewaeghe, dat hier verschillende vermengingen kunnen geschieden, gelyk wanneer de kraem- vloed opgestopt word, of als ter eene ontste- king bykomt enz.

Lae-

(*) Zie boven Bl. 4. (†) *De Medicina lib. 2. c. 8. p. 74.*

Laeten wy nu van den anderen kant eene vrouw buiten de kraem, door deze ziekte aengevallen, beschouwen, by deze zal het gemelde niet voorkomen; als zy, of uit een verkeerde levenwys, of wegens eene doorgaende heerschende gesteltheid, (c) of wegens een andere oorzaak in deze ziekte vervalt, dan is het zeker, dat zoodaenige lyderes veel min van deze ziekte zal lyden en voorspoediger herstellen, dan eene kraemvrouw, tenzy'er in derzelver ligchaem reeds eenig gebrek stand greep. Ik geloof dat dit gezegde voldoende is om te betoogen, dat deze koorts by de kraemvrouwen geene ziekte is aen haer byzonder eigen en dat dezelve noch een byzondere tytel, noch onderscheiden naem toekomt.

De beroemde STOLL heeft deze galmaegkoorts der Kraemvrouwen, als een doorgaende ziekte heerschende, volgens zyne gewoonte, beknopt geschest, vergelyk ook HIPPOCRATES en W. BUTTER, alsmede DIMERBROEK, die ook een tuschenpoozende anderendaegsche koorts heeft aengetekent.

§ 3.

(c) *Epidemia.*

De rotkoorts der Kraemvrouwen is te onrecht voor eene ziekte, de Kraemvrouwen eigen, gehouden.

In de voorgaende afdeeling heb ik reeds de groote geschiktheid der kraemvrouwen tot rotting poogen te beweren, want het heeft genoegzaam gebleeken, dat de verzaemeling van rauwheden zelf in de eerste wegen, gedurende de zwangerheid, hier zeer veel toe doet, en uit het gezegde kan men ook opmaaken, dat, schoon deze koorts een eenvoudige maegziekte zy, dezelve echter spoedig in eene rotkoorts en wel in eene aenhoudende en kwaedaertige verandert wordt; ook lust het my niet dat geene, hetwelk tot dezelve betrekking heeft, en reeds in de voorgaende § voorgesteld is, te herhaalen. Laeten wy liever tot andere zaaken voortgaen.

Uit het bevorens bygebragte blykt het genoegzaam, dat, de chylmaeking zeer beledigt zynde, het bloed, dat algemeene vocht van ons ligchaem, zeergemakkelyk eene kwaede gesteltheid aanneemt; (*) want tenzy het bloed

GAUBIUS in *Inst. Pathol.* § 323 - 329.

telkens met zachte chyl vermengt word, gaet het over tot scherpten, omdat het door den geduurigen omloop en de hitte de vloeibaarste deeltjens verliest, en deszelfs zouten scherp worden, omdat het door de afgesleete deeltjes bezwangerd word, en lichtelyk tot bederf overflaet. En niet alleen het bloed, maer alle de vochten, uit hetzelfde afgescheiden, volgen zoodaenigen ontaerting: dit blykt zeer duidelyk in uitgehongerden, by welken alle rotziekten uit deze veroorzaakte scherpten ontsaen. Dan zoo de spys en drank wel genuttigd worden, maer reeds onder de eerste kooking ontaerten, van wat nut zullen zy dan zyn ter herstelling van het bloed? ja moeten zy niet eerder des zelfs ontaerting bevorderen.

En deze is geenszins de eenigste bron der rotkoortsen in Kraemvrouwen, de waterblaes word ook door de opklimmende en zich aen alle kanten uitzettende baermoeder zeer gedrukt, waeruit eene ophouding, een stilstand en bederf van de pis ontsaen, die, indien zy opgeslurpt, en onder de vochten gebracht wordt, tot een algemeen bederf derzelve veel kan toebrengen. In de baermoeder zelf, van de vrucht verlost, worden niet zelden ge-

ron.

ronnen bloed of vliezen van de nageboorte (d) afgefcheurt, of een gedeelte van den koek (e) zelf, door deze of geene oorzaak opgehouden, de bykomende uitwendige lucht door de hitte en vochtigheid van de plaets geholpen, doet dezelve verrotten, ja de kraemvloed zelf word dikwils door de platte ligging in de baarmoeder zelve of in de scheede vertraegt, en bederft, gelyk de beroemde WHITE vooral heeft aengetekend. (*) Vergelykt hiermede desgelyks G. HARVÆUS, DE LEBOE SYLVIUS, ETTMULLERUS, RIVERIUS, WILLIS, J. DE GORTER. Deze bedorven stoffen worden opgenomen, en onder de vóchten gebragt, en daer spelen zy haeren rol. Desgelyks doen hier veel toe de moeilyke baering, de ruwe handgrepen van den verloscher door kneuzingen, veretteringen en verzwingen te veroorzaaken. Dat een niet ververste, bedorve lucht, een kleine, alte warme kamer, een gebrek aan schoon linnen en dergelyke hiermede het kunnen toebrengen heeft de beroemde WHITE met opgezet aengetoond. Ja wy vinden by veelen aengetekent, dat, de uitwaedeming door

(d) Secundine. (e) Placenta. (*) On the management enz. p. 6. &c. En in het aengehaelde aenhangzel.

eene onvoorzigtige verkouding verhindert zynde, wanneer de zogkoorts door het zweetscheidt, deze in eene gevaerlyke rotkoorts overslaet. (*) Desgelyks schaeden hier de verhinderde uitlozing van het zog (†) en deszelfs wederkeering in het bloed, (§) vooral baenen eene rottige heerschende gesteldheid en rottend besmettend gif (f) den weg voor deze koorts, doch straks hiervan.

(*) Laeten wy nu zien, welke toevallen men, vooral in deze ziekte, uit alle deze oorzaken en uit het bederf zelf heeft zien ontstaan. Veele uit dezelve vindt men reeds in de § 2 opgegeven: de koorts zelf is geweldig, men neemt ook meer rauwheden in de eerste wegen waer, de loop is zeer rottig en buiten de koude en zuure middelen hebben de lyderesfen een afkeer van de overige spyzen en drank, 'er heeft eene groote benaudeheid en drukking omtrend de bovenbuiksin-gewanden plaets, maer de zwakheid, vermoeidheid en neerslagtigheid zyn zeergroot. Er heerscht een zekere woede in de gebaerden,

(*) MANNINGHAM L. c., L. BIKKER. (†) Verge-lyk DAVID L. c. (§) Zie RAULIN, (f) *Miasma putridum*.

den, er komen ylingen by, bezwyming, hart-
 vang (g) enz. De kraemvloed blyft onver-
 anderd voortvloeiën, word zomwylen rot-
 achtig, of ook geheel opgestopt; byaldien de-
 ze ziekte in haeren loop niet gestuit of eene
 verhittende behandeling aengewend worde,
 dan verschynen 'er in de neck, op de borst,
 daarna ook over het gansche ligchaem duide-
 lyke tekenen van verrotting, gelyk blauwe
 striemen, (h) blutsvlekken en foortgelyk uit-
 slag: de sluitpïer van den aers en de blaes
 verlamt, hieruit ontstaet een onwillige afloop
 van drek en pis; een afmattend zweet, stuip-
 trekkingen, de hik (i) en een ophouding van
 het leven, welke op geen zekeren en bepael-
 den dag voorvalt, speelen den laedsten treu-
 rigen rol. Laet hy, die desaengaende meer
 begeert te weten, by de Schryvers zelfs in
 deze § opgegeven, zich vervoegen. Ik heb
 dus deze koorts als eene eenvoudige rot-
 koorts, desgelyks als eene kwaedäertige koorts,
 en geenszins met eene andere ziekte vereenigt,
 beschouwt, hoedanig zy ook by de bevorens
 geprezen Schryvers beschreven word.

Ter

(g) *Syncope*. (b) *Vibices*. (i) *Singultus*.

Ter geneezing van deze ziekte word alles aengeprezen, 't welk de verrotting weerd, en de aderlaeting zelf kan, tenzy er een byzonder toeval sterk drong, van geen nut zyn: men moet voornamelyk de oorzaeken naer derzelve verschillenden aert te keer gaen, en alles uit den weg ruimen, hetgeen gelegenheid tot rotting geeft.

Welke onbevooroordeelde nu zou durven beweeran, dat deze ziekte der kraemvrouwen, 't zy hy dezelve een kraemkoorts heeten, of, naer zyn inbeelding, met een andere benoeming bestempelen wilde, geen rotkoorts zy, welke van geene andere verschild? Die hier ongeloovig is, flae het voortreffelyk boek op van den beroemden Jos. QUARIN, (*) en daar zal hy de rotkoorts, volgens de natuur geschilderd, aantreffen, hy toetse zyne beschreven kraemziekte aen dezelve, en hy zal zich, volgens myn oordeel, zoo hy de waerheid lief heeft, overtuigt vinden: want omdat deze ziekte zomwylen ontstaet uit geronnen bloed in de baer moeder opgehouden, of uit een agtergebleven nageboorte, van eenige verzwering der baer-
moe-

(*) *De Febris &c. cap. 40.*

moeder en derzelve nabuurige deelen, door de verlossing enz. veroorzaekt, het blykt echter van zelf dat hierom de natuur van de ziekte niet verschilt. (*)

§ 4.

Eene scherpe Koorts, met eene ontsteking der baarmoeder, wordt van andere voor de Kraemkoorts gehouden.

Men vind zeerveele Geneesheeren, ook onder de oude, die deze ontsteking der baarmoeder (k) met eene scherpe koorts, in de kraemvrouwen voorvallende, zeerwel beschreven hebben; gelyk HIPPOCRATES, PAULUS ÆGINEA, ÆTIUS, FELIX PLATERUS, L. RIVERIUS. (†) En niet minder is derzelve getal onder de hedendaegsche, welke naderhand zullen voorgedragen worden.

Zoo wy de zwangerheid en de daaropvolgende baering naeuwkeurig overwegen, dan is het klaer, dat in de baarmoeder zelf, en derzelve nabuurige deelen de grootste veranderingen voorvallen: 'er geschied een grooter

(*) Vergelyk ook de beroemde BURSERIUS l. c.

(k) *Metritis*. (†) Vergelyk dat geene, hetwelk in het eerste Hoofdstuk van deze Verhandeling vervat is.

toevloed van vochten naer de baer moeder, deze zelf word door de vrucht dikwils geweldig getrapt; in de baering kan zy op een verschillende wys beledigt worden door de ruwe behandeling van de vroedkundigen, door verscheiden prikkelingen, 't zy van een achtergebleven nageboorte, of bedorve geronnen bloed, of wegens eenige andere oorzaak. De opgestopte kraemvloed brengt ook hier zeer veel toe; een misflag in de levensregel, en vooral verhittende en prikkelende dingen, ook onder de gedaente van geneesmiddelen toegedient; eene bloedryke gesteltheit van het ligchaem; uitwendige koude en hitte en veele andere toevallige omstandigheden, vooral ook de zeer groote prikkelbaerheid der kraemvrouwen en haere geneigdheid om ligtelyk in krampen te vervallen enz.

Laeten wy nu de toevallen zelf van deze ziekte beschouwen. De vermaerde **TISSOT** heeft het volgende, „ de ontsteeking der „ baer moeder (teweten in de kraemvrouwen) „ openbaert zich door pynen in den geheelen „ buik, door zwellung van den zelve, ver- „ meerdering van pynen, als men den zelve „ aenraekt; er doet zich een soort van roode „ vlak voor, die opklimt van het midden des den

„ buiks tot aen den navel, en die, als het
 „ kwaed verergert, zwart word 't welk al
 „ toos doodelyk is; een verwonderlyke zwak-
 „ heid, eene zeer sterke verandering van het
 „ aengezicht, een ligte ylhoofdigheid, een aen-
 „ houdende koorts met een zwakke en harde
 „ Polsflag, somtyds geduurige braekingen, dik-
 „ wyls de hik, een zeer geringe vloed van
 „ ros, stinkend, scherp water, geduurige pers-
 „ singen om aftegaen, hitte in de pisloozing
 „ en somtyds opstopping van dezelve, mae-
 „ ken de saemenloop der toevallen uit." In
 de volgende 371 § zegt hy: dit geval, 't welk
 zeerzwaer en menigmael doodelyk is, moet
 behandelt worden als de ontsteekingsziekten.
 En dat deze vooral tot de Kraemkoorts,
 voorzoover sommige dezelve aen een ontste-
 king der baer moeder toeschryven, behooren,
 blykt uit den geleerden WHITE, (*) HÜL-
 ME (†) en BIKKER. (§)

Men zou by dezelve kunnen voegen eene
sche.

(*) *L. c. p. 9.* (†) *L. c. p. 127.* (§) Raedg. voor de
gem. man bl. 354. FR. BOISS. DE SAVAGES heeft in
zyn *Nouvel. Method. z. 1. clasf. 3. pblegm. p. 481* eene
ontsteking der baer moeder met eene hevige koorts in de
kraemvrouwen aengetekent. En bl. 482. heeft hy van eene
ontsteking der baer moeder gewag gemaakt.

schemering van het gezicht (1) eene aenhou-
dende branding in den buik, dorst, en heup-
pyn, de afgang word onregelmaetig, de uit-
werpzelen stinken, en de pyn strekt zig uit
tot het'voorhoofd. (*) En dat deze ontste-
king der baermoeder zich zomwylen tot de
nabuurige deelen in den buik enz. verspreid,
hebben FR. MAURICEAU en J. MESNARD
aengetekend. (†) Hierover verdient de be-
roemde SANDIFORT nageflagen te worden,
(§) daer hy van JOHN HARVIE gewag
maekt, als ook CHR. G. KIESLING, die
met opzet over dezelve gehandelt heeft, en
den voorstaender van het nieuwe leerstelzel
ED. JOHNSTONE. En laet dit voldoende
zyn.

Laeten wy deze gezegden naeuwkeuriger on-
derzoeken, en zien, of deze koorts met eene
ontsteking der baermoeder, met de gezegde
toevallen verzeld, eene byzondere ziekte der
kraemvrouwen genoemd moet worden? yder
ziet, dat deze ziekte uit het geslacht der ont-
stekingkoortsen is, dan uit de algemeene be-
schouwing der beoeffening is het bekend, dat

(1) *Caligo oculorum.* (*) *Hipp. L. c.* (†) *L. l. c. c.*

(§) *L. c. t. 7. p. 332. in de noot.*

le ontstekingen in haere onderkenning, voorzeggung en genezing vooral alleen verschillen naer de verscheidenheid van het aangedaene deel: dus verschillen het zydewê, (*m*) en de maegontsteking, (*n*) schoon zy in hunne natuur overkomen, door sommige toevallen naer de verschillende zitplaats van de ziekte, alhoewel de voornaemste ontstekingtoegengende aanwyzing in beiden dezelve blyft. Geen wonder derhalve, zoo de ontsteking der baarmoeder, met eene scherpe koorts vergezeld, ook haere byzondere toevallen heeft, door welke zy van alle andere ontstekingen kan onderkend worden, en zoo zy dieswegens eenige byzonderheden in de geneezing vorderd, de ziekte blyft echter van een ontsteekenden aert, en deze koorts met eene ontsteking der baarmoeder treft men niet alleen in de kraemvrouwen aen, eene soortgelyke heeft ook in andere vrouwen plaats, 't zy dat deze dan of uit opgehouden, of door een toeval opgestopte maendstonden, (*o*) of wegens een misgewas, (*p*) een *Polypus* of eenige uitwendige oorzaken ontstaet, en by deze hebben dan veele van de gezegde toevallen plaats; laet

(*m*) *Pleuritis*. (*n*) *Gastritis*. (*o*) *Menstrua*.

(*p*) *Mola*.

laet AëTIUS uit veele hierover nageslagen worden. (*) Ik wil gaerne belyden, dat deze ziekte der kraemvrouwen dikwerf in veele opzichten verschilt van dezelfde ziekte in andere vrouwen, dan om deze dingen te verklaren; mag ik my beroepen op den verschillenden staet der zwangerheid en kraem, tevooren reeds genoeg ontvouwd: dat deze ziekte hierom, het overige gelyk zynde, in kraemvrouwen gevaerlyker is, zal niemand in twyffel trekken: in dezelve is de geschiktheid tot verfterving ook (y) groter, dewyl de vochten wegens veele oorzaken ook bedorven en tot rotting geneigd zyn, en derhalve mag men veel al de ontstekingtegensgaende geneeswys in die kragt, gelyk betaemt, niet te werkstellen: dewyl ook de kraemvrouwen zelf reeds zeer verzwakt zyn. Deze dingen schynen my derhalven overvloedig te bevestigen dat de scherpe koorts der kraemvrouwen, met eene ontsteking der baarmoeder vereenigd, noch van dezelfde ziekte in andere vrouwen, noch van cenige andere soortgelyke ontsteeking, dan alleen in de zitplaets, verschilt.

§ 5.

(*) *Tetr. 4. s. 4. c. 83. Vid. Art. Med. Princip. p. 162.*(r) *Gangrena.*

De scherpe Koorts der Kraemvrouwen met eene ontsteking van het netvlies, (r) of der darmen vergezeld, is geen byzondere Kraemziekte.

Onder alle de reeds aengehaelde Schryvers is 'er geen een, die met zooveel scherpzin-
nigheid gepoogt heeft staende te houden, dat
deze soort van ziekte aen de kraemvrouwen by-
zonder eigen waer, als de geleerde N. HUL-
ME; (*) en dat het hiermede echter zoo niet
gelegen is, zal ik met verlof van den zeergeleer-
den Man kortelyk aenstippen. Ik erken wel dat
'er in de kraemvrouwen eene groote geschikt-
heid tot deze dingen plaets heeft, zoo wy
op het werktuigelyke van de zwangerheid zelf
acht geven; want ik heb bevorens reeds aen-
getoont, dat door de drukking der baermoe-
der de vaeten van het netvlies en der dar-
men gedrukt en verstoppt worden: daerenbo-
ven worden deze deelen in de verlossing,
de baarmoeder zich schielyk saemetrekkende,
van deze drukking bevryd, waerdoor het bloed
met grooter drift en in grooter hoeveelheid,
door de baerenspogingen desgelyks geholpen,

(r) Omentum. (*) L. c. Preface &c.

in derzelver vaeten invloed, vooral dewyl de darmen en het netvlies boven andere ingewanden teder zyn, hieruit ontstaet uitzetting, aendrift op de verstopte vaeten, en wel ligt eene ontsteking in dezelve, waerop de koorts, als een gewrocht, kan volgen, behalve de overige geschiktheden tot ontsteking, welke ik met stilzwygen voorbyga.

En ik stel met den zeer kundigen Schryver vast, dat deze ziekte somwylen dus in de kraemyrouwen plaets kan hebben, en om zulks te ontkennen is geenszins volgens den zeergeleerden WHITE de reden in het naeschrift, achter zyn bevorens geprezen werk bygebracht, voldoende, omdat namelyk, zoo de ziekte uit deze oorzaak ontstond, dezelve dan veel eer plaets zoude hebben op het einde van de zwangerheid, want de vrucht uitgedreven zynde, en de oorzaak dus ophoudende, moest de ziekte ook weggenomen worden, dewyl dit gezegde door het boven bygebrachte gemakkelyk ontzenüwt word. Wat de ziekte zelf en haere toevallen betreft, deze zyn door den geleerden HULME zeer wel beschreven, en wy hebben geen reden, om dezelve te herhaelen, dewyl zy voor het grootste gedeelte in de voorige soorten van ziekten reeds gemeld zyn: 't geen gemakke-
lyk

lyk begrepen word, zoo wy in 't oog houden, dat in alle deze de kraemvrouw het onderwerp is, en by dezelve gemeenelyk ontsteking en rottige vermengingen plaats hebben, over welke echter daerna breeder zal gehandelt worden. Het verschil evenwel tusfchen deze ziekte en eene ontsteking der baermoe-der verklaart de Schryver, waerover hyzelf dient nagezien te worden. (*)

Niemand twyffeld, of deze zelfde ontsteking van het netvlies en der darmen, met eene fcherpe koorts vergezeld, kan in ieder mensch, de kraemvrouwen daergelaeten, plaats hebben, tot welke de verschillende gefchiktheden, de onderscheiden leeftyd, het temperament, de sex, ydere fcherpte der vochten enz. vooral kunnen toebrenge. Over welke de geleerde LOBE (†) breeder gehandelt heeft, die, gelyk wy boven blad. 178. vermaent hebben, tegelyk een naeuwkeurige navolger van den geleerden HULME geweest is in het vaststellen van zyn gevoelen over deze ziekte. Vergeelyk ook SELLE. (§) Echter moet men met den zeer kundigen WHITE tegelyk aenmerken-

(*) *L. c. p. 21.* (†) *Disf. cit.*

(§) *Libr. cit. p. 130.* *White & A. cit. p. 218.*

ken; dat deze ziekte niet zoo veelvuldig of algemeen plaets vind, en dat die zelfde ontsteking der darmen dikwyliger een gewrocht van de ziekte, dan derzelver oorzaak uitmaekt; dewyl de darmen en het netvlies in de hevigste rotziekten niet zelden door ontsteking aengedaen, bevonden worden. (*) En deze gezegdens schynen my ontegensprekelyk te be-
toogen, dat deze soort van koorts geenszins eene ziekte is de kraemvrouwen eigen, en dat een byzondere naem derhalve verkeerdelyk aan dezelve gegeven word.

§ 6.

Is die Koorts der Kraemvrouwen, welke uit eene ontsteeking en rotachtige gesteldheid bestaat, eigenlyk derzelver byzondere ziekte.

De geleerde DENMAN en JOHNSON zyn de voornaemste, die de zoogenoemde kraemkoorts, uit eene ontsteking- en rotachtige gesteldheid (1) saemegefeld, achten. Deze zeer geleerde mannen hebben vastgesteld, dat deze ziekte eerst de staet der ontsteking, en daarna die der rotting doorloopt.

Uit

(*) WHITE L. c. in het aenzangsel. (1) Diarheste

Uit dat geene, hetwelk ik boven verhandeld heb, en hetwelk uit eene algemeene ziektenkunde afgeleid wordt, blykt het reeds duidelyk, dat deze koorts uit de zwangerheid, de baring, en door verschillende omftandigheden van de kraemvrouw, zoo wel als wegens bykomende oorzaken, eenen ontfekenden en zelfs een rottenden aert kan aennemem. De toevallen van deze koorts zyn niet moeyelyk afteleiden uit dat geene, hetwelk bevorens over de rot en ontftekingkoorts der kraemvrouwen gezegd is; en dat deze voor het grootfte gedeelte dezelfde zyn, zoo maer de ontfteking en rotftaet juist van elkander onderfcheiden worden, en men op het verfchil van de heerschende gefteltheid achtgeeft, kan men by de zoeven aengehaelde Schryvers zien. Zie desgeelyks MILLAR en MANNING. (*) WHITE heeft hier en daer eene rotkoorts, met ontfteking vermengd, waergenomen.

Voorwaer ik zie niet, hoedat ook deze ziekte voor eene, aen de kraemyrouwen eigen, kan gehouden worden. Deze ve heeft wel eenige bykomende toevallen, haer byzonderlyk

(*) *L. l. c. c.*

lyk eigen, maer, en daerop moeten wy altoos letten, deze ziekte wordt beschreven, gelyk men ze in de kraemvrouwen aentref. Alle twyffel, welke wegens dit gefchil overig kan zyn, zal zeergemakkelyk uit den weg genomen worden, door eene vergelyking van de geftelde kraemziekte met die, welke de zeervoortreffelyke J. QUARIN in andere lyders zeer duidelyk heeft voorgesteld, alwaer hy desgelyks deze koortfen in kraemvrouwen heeft aengeteekend. (*)

§ 7.

Word de zoogenoemde Kraemkoorts altoos met regt aen het zog toegeschreven? Is niet de ontäerting van het zog zomylen het gewrocht van eenige voorafgegane Koorts?

Ieder weet dat het zog in de kraemvrouwen op zeer verschillende wyzen kan zondigen: want of deszelfs afkleinzing wordt verhinderd, 't zy door een gebrek in het afscheiden vocht, of in de zogleiders, of van het affcheidende vermogen; of deszelfs uitlozing

(*) L. c. cap. 4. & inpr. c. 12. in fine.

zing wordt belet; of het zondigt door eene schynbare of ware overtolligheid, of door gebrek; of het is in deszelfs hoedanigheid scherp, alte dik of te dun; of het wordt geronnen enz. Over al hetwelke men den geleerden BICKER moet raedplegen. (*)

Zoo nu de afkleinzing of uitloozing zelfs verhinderd worden, dan ontfaet'er, behalven andere toevallen, een zoggezwel der mammen, spanning; pyn, koorts, ontsteking, verëtering, verharding; zie BICKER, ROUX; DAVID; ook brengt de overtolligheid, of een gebrek aan zog, gemeenelyk aan de hevige ziekten niet weinig toe. En hier moet men geenszins gehoor geven aan den geleerden FUCHS, (†) die met den geleerden LEAKE (§) en HULME meent te betogen, dat de opstopping van het zog niet bekwaem is om kraemkoortsen voorttebrengen. Myn oogmerk gehengt niet alles, wat tegen dit gevoelen kan aangedrongen worden, optehalen. Laet ik alleenlyk aanmerken, dat het zog, of schoon een zeer zacht en balsemächtigt vocht zynde, zeker wel iets tot dezelve kan toe-

(*) Over het zog der vrouwen enz. L. c.

(†) L. c. p. 33. (§) p. 63. L. c.

doen, zoo deszelfs uitloozing op het onverschafte verhinderd wordt, hetzelve terugwykt, en zich onder de vochten begeeft: ook is het geenszins nodig, dat het zog maer eenigzins van zynen natuurlyken staet afwykt; deszelfs geweldige beweging alleen en afdwaling tegen de orde der natuur zyn genoegzaam om deze koortfen te verwekken: hier komt by, dat dit in het ligchaem van eene kraemvrouw, dat voor de minste prikkel zeergevoelig is, wie van de minste afwyking de zwaerfte kwalen te wachten staen, voorvalt. Ook maekt de zachtheid van het zog hier geene uitzondering; laten wy maer achtgeven op hetgeen gebeurt, zoo de stondenloed in de vrouwen verhinderd, vertraegd, of opgestopt wordt: want ik geloof niet dat deze geleerde Schryver het stondenbloed voor bedorven, fcherp en van den natuurlyken staet afwykende, houdt, tenzy het reeds buiten de vaten zy en bedorven wordt. In zoodanig een geval nu ontstaen de hevigste toevallen, en echter word'er niet dan een zachtäertig vocht, ja het bloed zelve, hetwelk met de omloopende vochten veel meer overeenkomst heeft, dan het zog, terughouden. Ook heeft het zog geen langen tyd noodig, gelyk de Schryver meent, om te bederven: want de waarnemingen getuigen,

tuigen, dat zulks spoedig geschieden kan, nademaal wy lezen, dat hetzelfde of wegens gramschap, of eenige andere gemoedsaendoe-ning gebeurd is. (*) Ja zelf heeft de beroemde VAN SWIETEN aengeteekend dat het zog zeer schielijk zuur wordt, wegens eene ont-houding van spys en drank gedurende vie-entwintig uren. (†) Ook word'er in de be-ffuring der kraemvrouwen de grootste om-zigtigheid vereischt op dien tyd, wanneer de zogkoorts plaets heeft: want deze goed-äertige koorts wordt, wegens eene bykomende geneigdheid der kraemvrouwen tot rotting, en eenig gebrek in de besturing, zeerligte-lyk in eene aenhoudende veranderd, en ee-nenrottenden aert deelächtig, gelyk de schriften van PEU, SMELLIE, J. VAN DER HAAR, RAZOUX, en andere leeren. ETTMULLERUS heeft kraemkoortfen, uit een fcherp zog ont-ftaende, beschreven. FR. BOISS. DE SAUVA-GES telt de zogziekten afzonderlyk op. (§) Vergelyk ook de beroemde Jo. OOSTERDYK SCHACHT, (**) en de vermaerde GAUBIUS. (††)

Nu

(*) Zie ROSEN VAN ROSENSTEIN ovet de ziekten der kinderen te deel. bladz. 24. 25. (†) *Comment. t. 1 p. 87.*

(§) *Nos. Method. t. 2. class. morb. aetiol. cl. 13. p. 674.*

(**) *Instit. m. in prat. 10. cap. IV. §. 23-34.*

(††) *Patbol. cil § 378. impr. § 323-331.*

Nu zyn wy gevorderd tot die beruchte zogverplaeztng in de kraemvrouwen, over welke men vooral Puzos moet naflaen. Allen stemmen toe, dat deze zogverplaeztng in de kraemvrouwen verscheiden, ook hevige ziekten kan voortbrengen: (*). Men kan J. O. CHR. WILLIARDTS, (†) de beroemne ERNESTUS GOTTLÖB BOSE, (§) en bovenal NATHANAEL BERENDT, (**), welke in de jongstleden jaren over deze ziekte breedvoeriger gehandelt hebben, met vrucht raedplegen, ook zoude men hier J. O. H. J. A. C. EMBSEER (††) om het aenmerkelyke geval, door den zeergeleerden en ervaren Vroedmeester OSTERTAG waergenomen, en door hem geboekt, kunnen nazien. Zie desgelyks J. F. HENCKEL (§§) en J. L. SCHMUCKER. (***)

Zoo wy de bovengezegden aendachtig overwegen, dan schynen wy het met die party te moeten houden, welke de zogverplaeztng niet

(*) *Conf. Cl. van SWIETEN t. 4 L. c. VAN DER HAAR L. c. p. 380. BOSSU, FAUKEN, BLOCHS, DELEURYE &c. †) Diss. inaug. de Metast. lactis. Tubing. 1770. (§) De lacte oberrante Lips. 1772. (***) Diss. inaug. de lactis Metast. lactis. Gott. 1780. (††) Diss. inaug. de Metast. lactis Argent. 1781. (§§) *Neue Medicin. und Chirurg. anmerk. te Samml. 3e anmerk. bl. 12.**

(***) *Vermischte Chirur. Schrift, t. 2. P. 29.*

niet alleen als oorzaak, maer ook als een gewrocht van de koortsen der kraemvrouwen vastfelt; ook is het niet altoos zoo gemakelyk het onderscheid tusschen deze twee gevallen te kennen: dat dezelve dikwils een oorzaak zy, blykt uit het voorgestelde middagklaer, ook kan zy niet altoos een uitwerkzel geheten worden, zoo zy op eene ligte toevallige oorzaak, gelyk een gering koortsenz. volgt, want zoo deze zogverplaeztzng niet voorgevallen ware, dan zoude een zoo geringe oorzaak of gesteltheid zoodanige hevige ziekte niet voortgebragt hebben. Ook is 'er niets in den weg, waerom deze ophooping van zog door eene verplaeztzng het uitwerkzel van de ziekte niet worde, byaldien wy de hevige koorts, door eenigerlei oorzaak in de kraemvrouw verwekt, overwegen: want kan dezelve niet door hare onregelmatige beweging, door krampachtige same-trekkingen, door eenige overvloedige ontlasting enz. of wegens de minste uitwendige, of soortgelyke oorzaak, het zog naer het bloed lokken, en men begrypt lichtelyk, dat hetzelfde, daergekomen zynde, in eenige holligheid van het ligchaem of op eenig byzonder deel

V 4

kan

kan geplaetst worden? (*) Het blykt derhalven geen wonder te zyn, dat deze zogöphooping in de kraemvrouwen ook met verschillende hevige, 't zy ontstekingächtige, 't zy rotächtige, of andere ziekten worstelende, dikwils wordt waergenomen, en het is geenszins noodzaekelyk, dat dezelve altoos op de maeg- en rotkoorts, welke de geleerde FUCHS beschreven heeft, volgt: geheel verschillende omstandigheden, de heerschende gesteldheid enz. maken hier het verschil uit. En zoo nu deze ophooping het gevolg van eenige ontstekingsziekte zy, zoo dezelve op eene koorts, wegens eenig misbruik der niet natuurlyke dingen, volgt, met welk recht beschryft dan die geleerde Schryver, op bladz. 37, deze koorts als eene byzondere ziekte? Zouden ook die ziekten niet, volgens zyn gevoelen, een byzondere soort moeten uitmaken? maer dit is buiten noodzakelykheid de lyst der ziekten te vermeerderen. Dan wat belet, dat deze ook in zwangere vrouwen kan plaets grypen, zoo wy overwegen, hetgeen van SWIETEN schryft; (†) „ten tyde der
 „zwangerheid worden de mammen zoo gesteld, dat
 „zy

(*) Conf. Fuchs.

(†) T. 4. p. 607. Conf. Hippocr. Aph. 52. Sect. 5.

zy reeds zog van het bloel beginnen aftefcheiden; waerom in vele zwangere vrouwen gewonelyk eenig zog uit de tepels lekt; vooral ontrent de laetste maenden van de dragt enz. en het blykt van zelf, dat zy dan zekerlyk geene kraemziekte moet genoemd worden. Daerenboven nemen wy voor gewis aen, dat het zog aen deze ziekte dikwerf niets toebrenge (*). Ook wordt deze neêrsetting van het zog niet altoos op dezelfde wys hersteld, en veroorzaekt zomwylen eene geheele andere ziekte, dus vereifcht dezelve fomtyds zelfs herhaelde aderlatingen; (†); en daeren tegen zyn de aderlatingen in de genezing van deze ziekte doodelyk geweest. (§)

Ook is het uitgestorte vocht in den buik der kraemvrouwen, die door deze koorts aengevallen waren, niet altoos een wezenlyk zog geweest, ja fomwylen veeleer eene van het zog zeer onderscheiden rotte stoffe, 't zy uit de opgehouden, of bedorven en opgeslurpten kraemvloed, of van eenige ontsteking, of van eenig besmettend gif, en soortgelyke oor-

23-

(*) Zie LEAKE *L. c.* (†) Zie PUZOS. (§) *Corf. FAUKEN lib. cit.*

zaken onstaende, vergelyk P O U T E A U,
R U I S C H , P E U .

Thans zoude ik over die wreede ziekte der Kraemvrouwen, die de voornaemste oorzaak van den byzonderen naem der *kraemkoorts* is, en die met zooveel woede in Engeland, (*) Frankryk, (†) en in ons Vaderland, (§) geheerscht heeft, moeten handelen; dan daer ik reeds de beschryving van verscheiden koortsen der kraemvrouwen, welke voor het grootste gedeelte dezelve toevallen met deze ziekte gemeen hebben, heb gegeven, en over deze kwael eenige byzonderheden in het Aenhangzel op myne Verhandeling voorkomen, merk ik alleen op, dat men in dezelve moet achtgeven op den voorleden en tegenwoordigen staet van de kraemvrouw, van welke ik reeds gesproken heb, en op de verschillende gesteldheid van dezelve; dus zyn deze lyderesfen voor het grootste gedeelte armen, en in de Gasthuizen in de kraem liggenden: op de geneeswys, na welks verscheidenheid de doodelykheid meer of min geweest is: (**)

want
de.

(*) Zie WHITE *Management &c. L. c.* (†) Zie *Memoires de l'Acad. de scienc. L. c. Gazette de santé 1782 no. 4.* (§) Zie BICKER Raedgeving enz. *L. c.*

(**) Zie *Gazette de santé L. c.*

de geleerde DOULCET heeft zeer vele van deze ongelukkigen als uit de kaken des doods gerukt, door, terstond in het begin van deze ziekte, een ligt brackmiddel, ook herhaelde reizen toetedieneu, en door een zacht olieachtig buikopenend Julep met twee aezen van den mynstoffelyken kermes, terwyl voor de aenwending van deze geneeswys zeer vele gestorven zyn. (*) De bekwame L'HERITIER heeft my verhaeld, dat hy in de stad Parys deze zieken buiten het Gasthuis zoo behandelt had, dat hy de twee eerste dagen een afkookzel van graswortel met fyroop van li-moenen en gezuiverde salpeter en een zeer gestrengen leefregel, voorschreef, verbiedende alle spys: na verloop van deze twee dagen, gaf hy ontlastmiddelen, en door deze handelwys heeft hy allen gelukkig gered, wendende dezelve desgelyks aen, by wyze van voorbehoe-ding, by die geenen, welke door de ziekte nog niet aengevallen waren. (†)

Daerteboven vereischt de algemeen heerschen-de gesteldheid de grootste opmerking, hoeda-nig-

(*) Zie Relaes aen het Koninglyk Geneeskundige Ge-nootschap in ons Aenhangzel.

(§) Zie desgelyks deszelfs uitlegging over deze Ziekte in het gezegde Aenhangzel.

nig deze gefchiktheid der lucht zy, wier wezenlyke oorzaak ons meestentyds onbekend is, en welke niet dan door waernemingen kan gekend worden, en die, vooral in dusdanig voorgeschikte gestellen, gelyk de kraemvrouwen zyn, verscheiden gedaente-veranderingen (*) der ziekten voortbrengen kan. Vergelyk de werken van SYDENHAM, STOLL, alsmede van BAUDELOCQUE (†) beroemd Hoogleeraer in de Vroedkunde aen de Parysche Schoole, op wiens onderwys in deze zeer nuttige tak der Heelkunde ik my beroemen mag, wiens roem, wegens zyne uitstekende vriendelykheid en vooral wegens zyn doorzigt in de kunst, noodwendig dagelyks moet toenemen. Voor 't overige zoudé men op deze kunnen naflaen de handelingen van de Koninglyke Parysche Academie der wetenschappen, (†) BICKER, (§) en de aengehaelde *Gazette de fanté*. En wat de zogverplactzing, in deze ziekte waergenomen, betreft, zy beweren, dat dezelve somwylen onder de oorzaken van deze heviger ziekte moet geteld worden: doch het is genoeg bekend, dat deze ook dikwyliger onder de uitwerkzelen geweest

(*) *Metaschematiznos.*

(†) *L'Art des Accouch.* tom 1. p. 362. (†) *L c.*

(§) Raedgeving enz.

weest is, dus heeft de my zeer genegen L'HÉRITIER, onder zyne pryfelyke waernemingen, eene kraemvrouw aengeteekend, die reeds geduurende drie dagen met deze ziekte, van alle derzelver toevallen vergezeld, worstelde, en die eerst den derden dag met zoogen uitscheidde, en den vierden dag stierf.

Dit alles bewyst derhalven duidelyk, dat deze koorts der kraemvrouwen geene byzondere ziekte is, maer van zeer verschillende omstandigheden af hangt, echter voor het grootste gedeelte eenen rottenden aert deelächtig is, die wederöm, naer verscheiden toedragt van zaken, en naer dat verschillende deelen van het ligchaem lyden, de gedaente van verschillende ziekten aenneemt.

§ 8.

Wegens eene opstopping van den Kraemvloed omstaen somwylen koortsen, en deze maken geene byzondere ziekte uit.

Alle Kunstoeffenaers getuigen eenpaerig, dat er zeer vele, en zeerzware kwalen ontstaen uit opgestopte stonden: het is derhalven geen wonder, dat ook dergelyke, ja heviger, dergelyks

gelyks in de kraemvrouwen zelf ontspruiten; als de kraemvloed wordt opgestopt, wanneer wy overwegen, dat zy gedurende negen maenden van dezen natuurlyken vloed verstoken zyn geweest, dat ook de baer moeder-zelve van die onreinheden, welke van de verlossing zyn overgebleven, door dezen vloed gezuiverd; en 'er dus geene gelegenheid gegeven wordt voor eene rottige opslurping. Het overige, hetgeen men hier zou kunnen aenvoeren, wordt wel ligt uit de menschelyke natuur en ziektenkunde afgeleid. Zie den beroemden BAUDELOUCQUE. (*)

Ook ontbreekt het hier aen geen gezag der ouden en latere Schryveren, ja verre de meesten hebben deze opstopping onder de oorzaken van de koortsen der kraemvrouwen geteld. Dus heeft HIPPOCRATES zoodanige koorts wydloopig verklaert, welke vergezeld was met huivering, een gezwollen buik, een zeer gevoelige pyn, vooral op het aenraken van den buik, somwylen met eene knaging aen de mond van de maeg, met lendenpyn, eene spyswalging, slaepeloosheid en eene steking

(*) L. tom. I. p. 361.

king van het ligchaem; den 5. of 7. dag wordt somwylen de buik geroert, en ontlast zwarte en stinkende stoffe, de pis is als die des ezels, en de grootste hoop op de genezing stelt hy in de wederkomst van den kraemvloed, hetzy deze vanzelf, of door geneesmiddelen bevordert wordt. Men moet hierover AVICENNA naslaen, en welke hem gevolgt heeft, E. RHODION; N. ROCHEUS, die verduzelingen en bezwymingen bygevoegd heeft, A. PARÆUS, M. AKAKIA, die beweren, dat de koude hiertoe veel bybrengt; P. FORESTUS, L. MERCATUS, FONSECA, en E. GUILLEMEAU, die, nevens anderen, de aderlating zeer aenprijzen; L. RIVERIUS, die vastgesteld heeft, dat dieswegens ontstekingen geboren worden; J. LIEBAUT, D. SENNERTUS, welke hier een bedorven toetsel der vochten bygevoegt heeft. G. HARVÆUS, SYLVIVS, MAURICEAU, DIEMERBROEK, ETTMÜLLERUS, die ook raewigheden in de eerste wegen tevens beschuldigt; STROTHER, SYDENHAM, die deze opstopping uit een aenval der moederkwael affleidt; BOERHAVE, FR. RUYSCH, R. MANNINGHAM, L. HEISTER, J. MESNARD desgelyks, die ook zegt, dat deze opstopping

„ van den kraemvloed, en eenen rykelyken toe-
 „ vloed van het zog, een gunstige uitkomst
 „ te verwachten, mits 'er geen toeval tusf hen
 „ beide kome." En het kan desgelyks gebeu-
 ren, dat deze koorts, door de aderlatingen,
 en andere middelen, voor het grootste gedeel-
 te weggenomen is, en de kraemvloed nog
 niet voor den dag komt, en echter was des-
 zelfs opstopping de oorzaak van de ziekte
 zelf. Ook geldt hier zyne tweede drangreden
 niet: „ vervolgens hebben de grootste Ge-
 „ neesheeren waergenomen, dat dezelve by-
 „ na nooit opgestopt wordt:" want ik durf
 wel verzekeren, dat de beste Geneesheeren
 denzelven dikwijs opgestopt bevonden heb-
 ben: laet men hiermede vergelyken, hergeen
 bevorens gezegd is; en de beroemde L'HERI-
 TIER zelf heeft deszelfs opstopping reeds van
 het eerste begin der ziekte af waergenomen.
 Ook is het derde bewys van geen grooter
 gewigt, namelyk „ dat nog natuurlyke,
 „ nog kunstige ontlastingen, deze koorts
 „ wegnemen:" nademael het bekend is, dat
 somwylen aderlatingen, allerlei ontlastmid-
 delen (*) ja een vanzelf ontstane buikloop (†)
 de.

(*) *Conf. De La Motte L. c. t. 2. p. 1128.* (†) *Vid. VAN SWIETEN L. c. t. 4. p. 613. Conf. Hippocr. de Mul. morb. l. 1. f. 5. p. 604.*

dezelve verdreven heeft, gelyk wy bevorens uit het getuigenis en de overëenstemming van verschillende schryvers gezien hebben. Ik beken evenwel, dat de opstopping van den kraemvloed zeer dikwils onder de bykomende toevallen moet gerekend worden, dewyl 'er eene verschillende ziekte, uit eenige oorzaak oorspronkelijk, voorafgegaen is: en dieshalven zyn de aderlatingen in de genezing, nu vorderlyk, dan nadeelig geweest. Dan andere hebben zorgvuldig aangeteekent, dat de kraemvloed van het begin tot het einde der ziekte niet verstoort of vermindert, en dat dezelve in zyne hoedanigheid niet ontäert is geweest. (*)

Uit de toevallen van deze ziekte, en uit de geneeswys zelf, blykt het, dat deze ziekte niet altoos dezelfde is, dat derzelver vermengingen verschillende zyn, dat zy nu eens van eenen rottenden, dan wederom van eenen onstekenden aert is, somwylen zeer gelyk aen de ziekte, welke uit opstopping der maendstonden onstaet, behalven, dat zy in eene kraemvrouw grooter gevaer aenbrengt, en dus schynt het zeker te zyn, dat ook deze
foort

* Zie LEAKE *L. c. 2. 53.*

foort geene byzondere ziekte uitmaekt, maer enkel verscheidenheden uitlevert, welke, naer gelang van eene verschillende bykomende oorzaak, en naer mate van de onderscheiden aengedane plaets, ligtelyk veranderen.

§ 9.

De Koorts der Kraemvrouwen moet aen de heerschende gesteltheit, aen zeker besmettend gif, of aen andere oorzaken toegeschreven worden. —

Deze koorts wordt als eene doorgaende ziekte beschreven in de Handelingen van de Koninklyke Maetschappyë der Wetenschappen te Parys voor het jaer 1746: eene zoodanige heeft POUTEAU (*) met eene roosächtige ontsteking van den buik vergezeld, die door de kamfer alleen te herstellen was, waergenomen. BICKER (†) heeft dezelve te Rotterdam doorgaende zien heerschen. De geleerde LEAKE heeft eene zeerhevige en inderdaed doorgaende kraemkoorts waergenomen, en dewyl deze ziekte alleen, op zekere tyden, meer woedde, leid hy dezelve af van eene
kwaet-

(*) *Melang. &c.* (†) Raedgeving enz.
X 2

kwaetäcrtige en schadelyke gesteltheit van de lucht: eene galächtige doorgaende koorts heeft STOLL (*) beschreven: eene soortgelyke van eenen rottenden aert, door den beroemden VAN DOEVEREN in het jaer 1767 waergenomen, heb ik op bladz. 181 bevorens aengehaelt.

PEU (†) heeft aengeteekend, dat deze koortsen, wegens een rottig besmettend gif, onder de kraemvrouwen geweldig woedden. Van eenige andere, ook de geringste oorzaak, worden, volgens DIMERBROEK, koortsen in kraemvrouwen voortgebracht, die dusdanige koorts, oorsprongelyk wegens verkouding, uit eene altevroegtydige vrye toelating van lucht, heeft aengeteekend. BAGLIVIVUS zegt, „de voornaemste ziekten der kraemvrouwen ontstaen uit een gevatte koude, uit gemoedsäendoeningen en overtollig en koud voedzel.” COOPER verklaert dezelve oorsprongelyk van geweldige gemoedsdriften, van geestryken drank, van eene belette uitwademing en van ontlastmiddelen. J. DENYS heeft deze koorts, wegens eene moeiljelyke baring en uit een hard

(*) *R. M. l. c.*

(†) *Pratique &c. L. l.*

gezwel in de bacrhoeder voortgebragt, in eene kraemvrouw zien ontftaen.

Het blykt derhalven dat deze koortfen der kraemvrouwen zeer verfchillende zyn en een byzondere oplettenheid der Geneesheeren vereifchen, naer mate zy eene verfchillende oorzaak hebben.

Eindelyk zullen mogelyk anderen van gedachten zyn, dat ik hier de ziekten der kraemvrouwen, met uitflag, behoorde by te voegen; dan, daer deze ziekten, vooräl wanneer zy doorgaende heerfchen, en volgens haren loop, haren byzonderen aert in de kraemvrouwen hebben, van geen eenen voorftander van het nieuwe leerftelfel, tot de zoogenoemde kraemkoorts gebragt worden, zoude ik derzelver uitlegging kunnen voorbygaen, zoo niet de gierst of purper, en een ander uitflag, fomwylen, als een gevolg van deze koorts, wierd waergenomen; waerop men moet aenmerken, dat deze uitflag gemeenlyk wegens verrotting, eene flichte levensregeling en verfchillende omftandigheden, aen welken de kraemvrouwen dikwerf onderworpen zyn, ontftaet, dat het enkel toeval lig is, en dat dan dezelfs uitbotting geene

verligting aenbrengt, en dat de lyderesfen in het grootfte gevaer voor hun leven zyn. Sla vooral hierover na WHITE, (*) DENMAN, KIRKLAND (†) WILLIS, LE ROY en BURSERIUS. (§) Er verfchynt fomwylen ook een zog-uitflag op den buik. (**) De zeerervaren L'HERITIER heeft zeer vele kleene roode puistjes op het aengezigt en den arm, maer van een hooger kleur op den buik, waergenomen. Hierover kan men den zeergeleerden DUPRÉ DE LISLE naflaen, (††) die over de gierstkoorts der kraemvrouwen afzonderlyk gehandeld heeft, en dezelve van ydere doorgaende ziekte onderscheidt; zie C. ALLIONIUS, (§§) JOAN. FORDYCE, (!) PUZOS; (;) de zeergeleerde LIEUTAUD telt onder de uitwerkzels van eenen opgestopten kraemvloed de purper- of gierst-koorts. FR. BOISS. DESAUVAGES (,) heeft van eene wezenlyke kwaedäertige zog-gierstkoorts der kraemvrouwen gewag gemaakt. Vergelyk LUDWIG. (!!)

zeer-

(*) L. c. p. 16. (†) p. 64 L. l. (§) L. c. p. 315.

(**) Gazette de santé L. c. (††) *Dissert. sur la fièvre miliare de femm. en couche, couronnée de la Faculté de med. de Paris à 1749.* (§§) *In tract. de miliar. origine, progressu &c* §. 113, 220. (!) *Hist. Febris miliar. passim.* (;) L. c. p. 377. (,) *Nos. Method. tom. 1. class. 3 pbleg. p. 445.* (!!)

zeerberoemde Leermeester VAN DOEVEREN (*) verhandelt desgelyks dezelve wydloopig, met den vereischten nadruk, in zyne zeervoortreffelyke Lesfen.

§ 10. Besluit.

Byaldien derhalven alles, wat tot hiertoe uit onwrikbare gronden der Natuur- en Ziektenkunde, wat uit de boven bygebragte waarnemingen en gevoelens der Schryveren, en uit eene vergelyking van soortgelyke ziekten, buiten de kraem voorvallende, naeuwkeurig overwogen, tot een kort begryp gebragt wordt, dan meen ik, dat het zeerduidelyk blykt, dat de zoogenoemde kraemkoorts geenszins eene *byzondere* en *soortelyke ziekte* zy, van alle anderen onderscheiden: maer dat de koortsen der kraemvrouwen, voor het grootfte gedeelte, van een' rottenden, dikwils ook van een' kwaedäertigen, somwylen van een ontstekenden aert zyn, ja dat die koortsen ook niet zeldzaam vermengd waergenomen worden, 't welk alles door een oneindig getal van oorzaken en toevallige omstandigheden zeerveel kan verschillen.

Wy

(*) *L. c.* § 104.

Wy betreuren, helaes! met vele meêr geöeffenden, dat de bewysredenen van fommige latere, vooral Engelfche Schryveren, die op het eerfte voorkomen waerfchynelyk en ftoutelyk voorgesteld zyn, zoo veel in deze zaak vermogt hebben, dat zy zeervele der heden-daagfchen, die, door de nieuweid der dingen ligtelyk bewogen zynde, dit leerftuk gretig hebben aengenomen, in eene dwaling getrokken hebben: en vooral fmert het ons, dat zulks ongelukkig niet zelden nadeelig en verderfelyk is geweest, gelyk niet weinige waernemingen al te zeker getuigen. Laet ik my hieromtrent, uit allen, op den geleerden KIRKLAND, (*) die deze zaak reeds voorgesteld heeft, alleen beroepen; deze zyn zyne woorden:

„ Gy zult uit de volgende waernemingen oordeelen, of niet eene befchouwing van dezelve in eenig ander, dan dat licht, in welke ik dezelve geplaetst heb, onderscheiden ziekten zal verwarren, en ons aen gevaerlyke dwalingen in de uitöeffening bloot ftellen. Ik zoude, indien eene aenduiding van byzondere misflagen niet onaengenaem ware, voorbeelden kunnen bybrengen, waer geheel

(*) *L. c. Dedicat. p. 7.*

„ geheel onderscheiden ziekten , onder den
 „ naem van *Kraemkoorts* geplaatst zyn geweest ;
 „ en wy zouden zoo ver kunnen gaen van
 „ te bewyzen , dat men in eene koorts , we-
 „ gens eene opflurping van rotbloed uit de
 „ baarmoeder ontfstaende , met een kleenen
 „ snellen polslag vergezeld , de lyderes had
 „ doen braken , aderlaten , en de ontfteking-
 „ tegengaende zouten had toegediend , met
 „ een doodelyken uitflag ; omdat de Arts een
 „ denkbeeld had opgevat , dat eene rykelyke
 „ bloedäftapping en de ontftekingtegen-
 „ gaende geneeswys , de eenige geschikte behandeling
 „ ware voor de *Kraemkoorts* .”

En dus blykt het , dat de vooroordeelen der
 Geneesheeren ook hier het hunnen toegebracht
 hebben , om de ellenden van het menschelyk
 geslacht te vermeerderen . Dan men heeft om-
 trent andere zaken waergenomen , dat de waer-
 heid altoos eindelyk eens over dwalingen ze-
 gepraelt , en dus zal zy mogelyk ook in deze
 zaak eindelyk eens zegevieren . Want Eng-
 land zelf koestert in zyn schoot voorstan-
 ders van een zuiverer leerstelsel , onder wel-
 ken de zeergeleerden KIRKLAND boven anderen
 uitmunt . De zeerberoemde QUARIN in Duitsch-
 land (ook schynen de zeergeleerde Leipziger

Verklaerders niet heel vreemd van dit gevoelen te zyn) (*) en de geleerde TODE, in Denemarken, hebben deze zaak in het vereischte licht gesteld. Italiën mag zich op zynen vermaerden BURSERIUS verheffen. En het is voldoende uit velen, welken in ons Vaderland met beter licht bestraeld zyn, den zeerberoemden VAN DOEVEREN alleen genoemd te hebben.

Nu zoude ik de behandeling en geneeswyser der voorgestelde ziekten hier moeten laten volgen: dan ik heb gemeent zulks veilig te kunnen nalaten, dewyl het my niet geluste, zoo dikwerf herhaelde zaken wederom voor den dag te brengen, nademaal ik my reeds van het begin had voorgesteld niet zoo zeer alle de koortfge ziekten der kraemvrouwen te verklaren, als wel het onlangs verspreide gevoelen te keer te gaen. En dewyl ik my, omtrent dit leerstuk, tegen Mannen, in de Geneeskunst zeer vermaerd, party heb moeten stellen, en nademaal 'er mogelyk gevonden zullen worden, die deze poogingen, hoedanig zy dan ook mogen zyn, voor het gewrocht van eene jeugdige roekeloosheid zullen geacht

(*) Zie *Comment.* vol. 22. p. 77.

willen hebben, deze behooren niet onkundig te zyn, dat ik niet getwyffeld heb met de vereischte zedigheid, maer tevens volgens eene ongekreukte vryheid (die in het Gemeenebest der wetenschappen niet te verachten is) en waerheidmin, derzelver gevoelens getracht heb te wederleggen, en myne eigen gedachten openlyk te belyden, zonder echter gewild te hebben iets aen den roem van zulke Mannen te onttrekken, en dat ik hen overal den verschuldigten eerbied heb bewezen.

A E N H A N G Z E L.

OP het einde van het eerste hoofdstuk heb ik te kennen gegeven, dat ik onlangs een bericht ontvangen had, aen de Koninglyke Parysche Maetschappyë in 't begin van herfstmaend ingedient, nopens de doorgaende ziekte onder de kraemvrouwen in 't groote Gasthuis, welk bericht vele zaken bevat, die tot myn oogmerk, en het onderwerp van myne verhandeling, dienstig zyn; en dewyl ik vertrouwen, dat hetzelve voor den goedgunstigen Lezer niet onaengenaem zyn zoude, en, zoo om des zelfs nieuwheid als ook om de nuttigheid, zeerwel gevallen, heb ik hetzelve hier laten volgen. Ik heb 'er desgelyks den brief bygevoegd, welke my toegezonden is door mynen zeerberoemden vriend L'HERETIER, die in hetzelfde Gasthuis welëer den post van heelmeester bekleedde, en deze ziekte aldaer waernam, doch nu tot den rang van Hoogleeraer verheven is, welke brief vele zaken behelst nopens deze kwaedäertige doorgaende ziekte. Zie daer dan goedgunstige Lezer beide deze stukken.

Be-

B E R I G T,

Gedaen op bevel van de Hooge Regering.

OP eene Memorie, door wylen M. DOULCET, Geneesheer en Bestierder van het geneeskundig Leerschool te Parys, een van de Geneesheeren van het gasthuis (*L'Hotel-Dieu*) behelzende de geneeswys van eene ziekte, welke de kraemvrouwen aenvalt, en bekend is onder den naem van *Kraemkoorts*, voorgelezen in de Vergadering van de Koninglyke Maetschappyë der Geneeskunde, gehouden op de *Louvre* ('t oude Hof van de Koningen van Frankryk, te Parys.) op den 6. Sept. 1782.

De Memorie, over welke de Koninglyke Maetschappyë der Geneeskunde door de Regering is geraedpleegd, en waervan wy gelast zyn haer verslag te geven, behelst de beschryving en behandeling van eene ziekte, welke de kraemvrouwen in *L'Hotel-Dieu* te Parys aengevallen heeft, en welke op onderscheiden tyden geregeerd heeft, en meer dan ooit sedert 1774.

Het is den Hr. DOULCET, besturend Leer-

aar van de geneeskundige Leerschool en Geneesheer in *L'Hotel-Dieu*, gelukt haar te genezen op eene zeer eenvoudige wys, waer van de uitslag, sedert dezelve in gebruik is geweest, nog niet gemist heeft, hoewel deze ziekte voor alle vrouwen, welke daarmede bezogt waren in dit gasthuis, tot dien tyd toe doodelyk was geweest. Dikwyls, na de voorspoedigste dragten en gelukkigste verlosfingen, ondekt zich deze ziekte eensklaps, zonder dat eenig voorloopend verschynfel hare ontwikkeling heeft aengekondigd; zy verschynt gemeenlyk den derden dag van de kraem, fomtyds eerder, zeldzaam later: dan zet de buik zich winderig op, wordt ten uiterste pynelyk, zonder de minste vermindering van den kraemvloed, welke aenhoud met te vloeyen, de borsten, die in grootte moesten toenemen, verslensfen (worden plat, flap) en in het algemeen heeft het opkomen van het zog geen plaats. De lyderesfen hebben eene merkbare, hoewel niet zeersterke koorts; de polsflag is klein, ingetrokken, rad; de kragten zyn vervallen: deze eerste teekens, die deze ziekte wezenlyk kenschetsfen, zyn gemeen aen alle vrouwen, welke door dezelve zyn aengetast. By dezelfen voegen zig dikwyls, doch niet altoos, verscheiden andere toevallen: als daer
 zyn:

zyn: een meer of min hevige grilling, welke zich in den aenvang opdoet; brakingen van een groene of ligt-geele stof, nog meermalen walgingen zonder braking; een zog-loop, die zeer stinkende is; flonkerende oogen; een wankleurig aengezigt; de tong is gemeenlyk vochtig, doch met een wit dik en somtyds, aen het achterste gedeelte, met een groen-geel beslag bezet.

Alle deze toevallen hebben plaets van den eersten dag der ziekte af; zy worden schierlyk zwaerder, en eerlang worden de buikpynen onverdragelyk. Deze geweldige toestand verandert tegens het einde van den tweeden dag in eene bedriegelyke kalmte, waarop een koud kleevend zweet, afgang en kraemvloed van een ontzagchelyken stank, een sterk bevende polsflag, krankzinnigheid, en eindelijk de dood volgt, die meest al op het einde van den derden of begin van den vierden dag voorvalt.

By de opening der lyken vindt men in de holligheid van den onderbuik, van twee tot drie pinten uitgestort vocht, 't welk men voor melkachtig heeft gehouden, gelykende, door alle uiterlyke teekens, naer wei, die niet hel-
der

der gemaakt is, een onaengenenen stank heeft en vlokken van gekaernde melk in zich bevat, welke in een groot getal aen de oppervlakte der darmen zyn vastgekleefd; de baer-moeder is in den natuurlyken stact.

Deze dodelyke ziekte, even wederfspannig tegen de poogingen der kunst, als tegen de hulpmiddelen der natuur zynde, heeft zich standvastelyk aengekant tegens de beste middelen, die aangewend werden, zoo wel, om de ontsteking voortekomen, het vocht van de ingewanden des onderbuiks afteleiden, de opzetting van het zog te herstellen, als om de rotting tegentegaen en heilzame ontlastingen te weeg te brengen. Alles is beproefd, alles is mislukt. De kraekwortel zelve, welke de grondslag van de tegenwoordige geneeswys uitmaekt, heeft geen gelukkiger uitwerking gedaen, als de andere middelen, tot dat het geluk wilde, dat de Hr. DOULCET tegenwoordig was op het eigen oogenblik, dat deze ziekte zich, in eene pasverloste kraemvrouw openbaerde. Zy begon met brakingen; de Hr. DOULCET terstond de aanwyzing vattende, schreef 15 azen van den braekwortel voor, welke de lyderes, in twee giften, innam; en die des anderendaegs herhaeld werden. Het mid-

middel wakte van boven en van onderen; op de ontlastingen volgde een merkelyke vermindering van alle de toevallen; men onderhield de afgangen door het gebruik van een olyägtigen drank, waarby 2 azen kermes gevoegd werden, en de lyderes was behouden.

Voorgelicht door een' zoo onverwagten uitflag, gevoelde de Heer DOULCET het belang en de noodzakelykheid om het eerste oogenblik waertenemen, zonder de verstopping tyd te geven, om zich geheel en al vasttezetten: de opperste vroedvrouw, aen wier zorg de kraemvrouwen zyn toevertrouwd, werd belast met het toedienen van dit geneesmiddel: dag en nacht op alle uren, dat zich de eerste teekens van den aeval deden kennen, gaf zy den braekwortel; overal was de uitkomst dezelfde, en binnen den tyd van vier maenden, dat deze ziekte met geweld doorging, waren 'er by de 200 vrouwen in het leven behouden: 5 of 6, die alle geweigerd hadden het braekmiddel intemenen, werden het slagtoffer van hare halfstarrigheid; de opening harer ligchamen hebben dezelfde verschynfels, als de vorige onderzoekingen, uitgeleverd, en lieten geene twyffeling over

nopens den aert der ziekte noch het vermogen van het geneesmiddel.

Eindelyk bestaet de thans in 't *Hotel-Dieu* ingevoerde geneeswys, die federt zy in het werk gesteld is, altoos wel geslaegd heeft, in het waernemen van het tydftip des aenvals, het toedienen, zonder een ogenblik te verliezen, van 15 azen van den braekwortel, in twee giften, de eene anderhalf uur na de andere, en in dezelve des anderendaegs te herhalen: en hiermede, 't zy de toevallen verminderd zyn, 't zy ze in den zelfden graed aenhouden, en zoo zy nog voortduren, tot drie of viermalen toe, naar derzelve hardnekkigheid voorttegaen. In de tusschenpoozen onderhoudt men de uitwerking van den braekwortel, door een drank samengesteld, uit twee oncen oly van zoete amandelen, een once fyroop van wilde maluwe, en twee azen van den mynstoffelyken kermes. De gewoonlyke drank bestaet uit enkel lynzaed of scorfonelen-water, met de fyroop van wilde maluwe zoet gemaekt, en tegens den zevenden of agtsten dag der ziekte, laet men de lyderessen een zagt ontlastmiddel innemen, 't welk men drie of viermalen, naar de omstandigheid zulks vereifcht, herhaelt.

De kragtadige uitwerking van deze geneeswys beftaet dan, in de verkiezing van het gefchikte tyftip, en hoewel de ondervinding federt geleerd heeft, dat het verlies van eenige uren niet altyd onherftelbaer was, is het zeldzaam, dat, het eerfte tydftip voorby zynde, de braekwortel eene zoo volkomen uitwerking doet.

Het verdient nog eene byzondere opmerking, dat de genezing bewerkt wordt, zonder dat het geregelde opkomen van het zog plaets heeft: de borften zwellen niet, en alle de zogftof is door de afgangen geloofd, vloeit weg met den kraemvloed, en gaet heen door de uitwademing- en piswegen.

Zoo wy intusfchen aendachtelyk de verfchynfels, welke ons deze ziekte opdoet, en die, welke de behandeling verzellen, in aenmerking nemen, fchynt het duidelyk, dat zy beftaet in eene zogverplaetfing na de ingewanden van den onderbuik, op dien tyd, dat het natuurlyk opzetten van het zog plaets zou moeten hebben. Het is deze verplaetfing, welke voortekomen van zerveel aenbelang, en, welke eens gefchied zynde, byna altoos doodelyk is. Deze ziekte is noch nieuw,

noch byzonder in *L'Hotel-Dieu*. HIPPOCRATES geeft eene volledige beschryving van dezelve, in zyn Boek *over de ziekten der Vrouwen*. WILLIS heeft, in de voorgaende eeuw, eene zeergoede geschiedenis van dezelve, gemeen gemaakt. Wy zullen ons niet ophouden met verscheiden schryvers, die sedert van dezelve gewag hebben gemaakt, zonder zich met een byzondere geneeswys optehouden; wy zullen tot latere tydvakken overgaen. De Heeren COLDE-VILLARS en FONTAINE hebben ze gezien in 1746, in *L'Hotel-Dieu*, en ter zelve tyd behandelde de Hr. ANT. DE JUSSIEU soortgelyke in de hoofdstad; de Hr. POUTEAU nam dezelve waer in den jare 1750, in het gasthuis van Lyon; hy heeft eene beschryving van dezelve gegeven in zyne heilkundige mengelschriften. Men leest dergelyke waernemingen in de werken van de Heeren PEU, PUZOS, LEVRET en meer anderen; maer het is voornamelyk sedert eenige jaren, dat de Engelschen zich 'er byzonderlyk mede bezig hebben gehouden. In den jare 1768, en vervolgens, heeft zy doorgaende geheerscht te London en in meer andere streken van Engeland, daar de geneesheeren dezelve den naem hebben gegeven van *Kraemkoorts*. Zy is zeer breedvoerig beschreven in de

de werken van de geneesheeren DENMAN, JOHNSON, MILLAR, MANNING, HOME, KIRKLAND en BOTLER, en voornamelyk, in die van de heeren WHITE, HULME en LEAKE, en eindelyk in de geleerde verhandelingen, voorgesteld te Edinburg door de heeren JOHNSTONE, SLAUGHTER. By hetgeene deze schryvers 'er van gezegt hebben, zullen wy de waernemingen voegen, welke ons zyn medegedeeld, en die in de registers van de maendelyksche geneeskundige vergadering, in den jare 1777, zyn opgeteekend, door den heer SIGAULT, welke deze ziekte waergenomen en behandeld heeft, op den tyd, dat de Heer SOLIER, getuigen van derzelve verwoestingen in het gasthuis van Parys, zyne waernemingen in dezelfde verzameling deed aantekenen. De Heer DOUBLET heeft insgelyks de geneeskundige leerschool van Parys deelgenoot gemaakt van verscheiden gevallen van denzelfden aert, waergenomen in het gasthuis van Vaugirard. Sedert slagtaend 1781; op dien zelve tyd heeft DE LA ROCHE geneesheer van Geneve, aen de Koninglyke Maetschappyè der Geneeskunde, een zeergeleerd werk voorgelezen over de kraemkoorts, welke hy gelegenheid heeft gehad in zyn Vaderland waer te nemen.

Indien men hunne beschryvingen vergelykt met die van de ziekte, welke in het gasthuis van Parys waergenomen is, zal men in allen, als ook in deze, een schielijken aenval, eene pynelyke opzwellling van den onderbuik, verzeld van koorts in de eerste dagen, welke op de verlossing volgen, ontdekken; overal is het eene zeergevaerlyke, hevige, doodelyke, dikwyls doorgaende nu en dan besmettelyke ziekte; in alle komt 'er vroeg of laet een buikloop op; maer de staet van den kraemvloed, de afscheiding van het zog, de aangedane werktuigen, de staet van den polslag, der krachten, en den aert der vochten zyn niet overal dezelfde.

Alle komen over een, dat de kraemvloed somwylen vryelyk, tot het einde der ziekte, vloeïdt; maer zy hebben denzelven, dikwils verminderd, of geheel opgestopt, gezien, zoo dat sommige zelfs deze opstopping als de oorzaak der ziekte beschouwd hebben: byna gemeenelyk geschied 'er geene afkleinzing van zog; ondertuschen zien de Engelsche schryvers dit toeval niet als algemeen aen. Het is in 't gemeen waer, dat deze werking min of meêr ontsteld is, en zoo men in aenmerking neemt, dat zoo wel in de ziekten van
het

het jaer 1746, als die welken in het gasthuis, sedert 1774, en in die eindelyk, welke de Heer DOUBLET in Vaugirard heeft waargenomen, de borsten standvastiglyk ledig en flap zyn geweest, en dat op dien tyd, dat dezelve met zog gevuld moesten worden, de buik zwelt en opgestopt wordt, zal het moeilyk zyn, te gelooven, dat de verhinderde opzetting van het zog niet de hoofdrol in deze foorten van toevallen speelt. De waarnemingen, welke de Heer DOUBLET ons wel heeft gelieven mede te deelen, schynen hetzelfde te bewyzen. Dces geneesheer heeft aangemerkt, dat de minnen in het gasthuis van Vaugirard, by dewelke de afscheiding van het zog door een of ander toeval was ontfeld, verplaetsingen op den onderbuik zyn ontwaer geworden, verzeld met dezelfde toevallen, en dezelfde gevaren, welke de kraemkoorts oplevert, alhoewel 'er verscheiden weken na de verlossing verlopen waren. In 't algemeen verdeelt hy de kraemkoortsen, die hy heeft waargenomen, in drie foorten. De eerste, welke hy alledaegsche noemt, die van weinig belang zyn, en plaets hebben in de eerste 24 uren, welke op de verlossing volgen; bestaen alleenlyk in eene pynelyke, doch voorbygaende, opspanning, die den on-

derbuik dadelyk met eene verplaetsing ſchynt te bedreigen: deze koorts bedaert wel haest, en houdt op by de geregelde opzetting van het zog, welke alle de toevallen doet verdwynen. De Heer DOUBLET ſchryft deze eerſte foort toe aen eene traegheid, met welke het zog na de borſten gevoerd wordt. De tweede foort is de eigenlyk genoemde kraemkoorts, de *Kraemkoorts der Schryvers*; zy heeft plaets, wanneer het zog de borſten niet opvuld, en de verplaetsing na den onderbuik volkomen is. De derde foort, welke de Heer DOUBLET den naem geeft van *trage kraemkoorts*, is die der zoogende, daer het zog de borſten verlaet, in welken het reeds was afgeſcheiden, en zich begeeft naer de holligheid van den onderbuik, met alle de toevallen der koortſen van de tweede foort vergezeld. By deze waarnemingen zullen wy nog voegen, dat de heer DOUBLET ware kraemkoortſen gezien heeft, die ſomwylen ſcheiden door eene algemeene witte opzwellung, welke hy zog waterzucht noemt, ſomwylen door een uitſlag van denzelfden aert, overvloedig zweet, en veel pis, die met een aanmerkelijk zinkſel van zog bezet is, 't welk aenhoudt zich nog lang na de ziekte aſteſcheiden; eindelyk in ſommige lyderesſen, door een gemeng-

mengde scheidung, samengefteld uit een buikloop, en eene der vorige ontlastingen.

Met opzigt tot de aangedane werktuigen, heeft de opening der lyken in dit geval ons aenmerkelyke verfcheidenheden opgeleverd; de heeren LEAKE en HULME hebben byna altoos het netvlies opgezet, verzworen, zelfs gevallen tot in de onderbuiks-ftreek, de darmen ontftoken, en doorgaens de baer moeder onaengedaen gevonden; de heeren JOHNSON en JOHNSTONE daerentegen hebben de baer moeder ontftoken gezien; en de waarnemingen van den heer POUTEAU fchynen overeenkomstig met de hunne. De waarnemingen van het jaer 1746 leveren ons de darmen en de baer moeder aengedaen op, en voornamelyk dit laetste ingewand, waervan de eijernesten in sommige onderwerpen fchenen in verzwering te zyn vervallen. In de waarnemingen van den heer DOULCET fchynt de baer moeder ftandvastiglyk onaengedaen, geene de minfte verandering ondergaen te hebben. Belangende de uitgestorte stoffen in de holligheid van den onderbuik, deze kaesachtige zelfftandigheid, welke in de waarnemingen van den jare 1746, en in die, welke federt den jare 1774 gemaekt zyn, als

wezenlyk gestremd zog is beschreven geweest, is door anderen beschouwd als een ware etterachtige stof; en het is alzoo, dat de heer LA ROCHE het te Genève gezien heeft. Mogelyk in minder schielyke en langduuriger ziekten, als die in het gasthuis geweest zyn, heeft deze stof gelegenheid gehad, om veranderingen te ondergaen, welke dezelve ont-aert en onkenbaer gemaakt hebben.

Doch, zonder deswegens in een te lang onderzoek te treden, 't welk meerder navorschingen zou vereischen, als ons de tyd, en de voorgescreven palen van dit bericht toelaten, wy zullen ons vergenoegen met op-temaken, dat alle de beschryvingen, welke van deze ziekte gemaakt zyn, twee voorna-me kenteekens van dezelve opgeven; het ee-ne van eene hevige ontsteking, door de span-ning en pyn zich aenkondigende; het andere van eene rotting, welke de zwakheid en kleen-te van den polsflag, het verval van de krag-ten en de vreeslyké stank der ontlastingen duidelyk kenschetsen. Hoe meer dit laetste kenteeken geheerscht heeft, hoe schielyker en gevaerlyker in het gemeen deze ziekte schynt geweest te zyn. De waarnemingen van de heeren JOHNSON, JOHNSTONE en DE LA ROCHE doen

doen ons dezelve als meer ontstekende, en tegelyk minder verschrikkelyk op; die van de heeren WHITE, LEAKE en SLAUGHTER als van een veel rottiger en doodelyke aert. Van vier vrouwen, die sedert slagmaend tot sprokkelmaend van dit jaer in het gasthuis van Vaugirard deze ziekte ondergaen hebben, hebben 'er drie een zwakker polslag, een klaerblykelyk verval van kragten, en zeer stinkende ontlastingen gehad, en zyn alle drie gestorven. Eene andere, welke sterker was, en waerby de heviger toevallen, verscheiden aderlatingen vereischten, is de eenige, welke het 'er gelukkig heeft afgebragt. Dit verval van kragten, dat de rotting kenschetst, is dan een der slechtste teekens van deze ziekte. Het is vooral in de gasthuisen, daer zy als zoodanig is waergenomen, en zy heeft nergens, noch zoo schielyk, noch zoo algemeen doodelyk geweest, als zy in het gasthuis (*l'Hotel-Dieu*) deze laetste jaeren is voorgekomen. Vermengd zy zich dan met de gasthuiskoorts? dit is het gevoelen van den heer WHITE.

Het is van deze onderscheidenlyk gevormde vermenging van rotting en ontsteking, dat in het gemeen de verscheidenheid der geneeswyze heeft

heeft afgehangen: welke verfcheidenheid voornamelyk beftaen heeft in de onderscheiden famenvoeging van aderlatingen, en eene ontsteking tekeergaende behandeling, met buikzuiverende, rottingwerende en verfterkende middelen gepaerd. Wy zullen ons in de befchryving van iedere geneeswys niet inlaten; geen eene derzelven is algemeen, en de verkiezing 'ervan kan niet bepaeld worden, als door de omftandigheden; maer wy zullen aenmerken, dat het voornamelyk die geneesheeren zyn, die deze ziekte meest al van een rottenden aert hebben gezien, die het naeste by de geneeswys van de Heer DOULCET komen. Men vindt de braek- en buikzuiverende middelen, in het begin der ziekte, voorgefchreven in de werken van de heeren DENMAN, MANNING, LEAKE, WHITE en SLAUGHTER, en in de waernemingen van den heer DOULCET; de heer WHITE vooral en DENMAN dringen zeer aen op het gebruik van den braekwortel, niet alleen in het begin, maer zelfs meermalen, en zoo lang de toevallen zich tegen de werking der geneesmiddelen fchynen aentekanten; de heer SIGAULT heeft waergenomen, dat de braekwynsteen en de braekwortel het zog weêr naer de borften hebben doen terugkomen, den buikloop tegen-

gengaen, en den kraemvloed in zynen natuurlyken staet herstelt. Het voorbeeld dezer laetste geneesheeren bewyst ons nog, dat, hoe meer zy, die de braekmiddelen hebben voorgeschreven, dezelve in het begin der ziekte ingaven, hoe meer zy ook een goeden uitslag, in de behandeling van de rottige kraemkoortsen, hebben gehad.

Deze geneeswys moet dan voornamelyk in het werk gesteld worden, wanneer de verstopping van den buik noch niet is vast gaen zitten. Zal hy dan in allen gevallen van kraemkoortsen te pas komen? zal hy die voorkomen, welke van een meer ontstekende en heeter aert zyn zoo wel, als die, welke met rotting en verval van kragten vermengd zyn? moet de braekwortel boven de anderen braekmiddelen den voorkeur hebben? dit zyn vragen, welke de ondervinding alleen beslissen kan.

Hoe het zy, het is gewis, dat de genezing van eene zoo schielyke, zoo algemeen doodelyke ziekte, als die van het gasthuis (*L'Hotel-Dieu*,) die zoo weinig tyd tot overweging, zoo weinig hoop aen den geneesheer overliet, door eene zoo eenvoudige behan-

handeling, als die, welke de heer DOULCET in het werk stelde, en waervan de uitflag zoo zeker en standvastig schynt, een dier zeldzame verschynselen is, welke in de Geneeskunde een tydmerk maken, en dat deze dienst, aen het lydende menschdom bewezen, voor altyd de gedachtenis van een nedrig en deugdzaam burger, welken eene ontydige dood aen de regmatige betuigingen der openbare dankbaerheid onttrokken heeft, eer moet aendoen.

Was geteekend DE LASSONE, GEOFFROY,
L'ORRY, MAUDUYT, VICQ-D'AZYR JEAN-
VOY, HALLE: — bekrachtigd

VICQ-D'AZYR Geheimschr.

BRIEF, welken de beroemden L'HERITIER my onlangs toegezonden heeft, nopens de Ziekte, waarmede de Kraemvrouwen, in het groote gasthuis te Parys, worstelen.

Daer ik UE. myne waernemingen (*) heb medegedeeld nopens de ziekte der kraemvrouwen, welke in het groote gasthuis (*L'Hotel-Dieu*,) gedurende de slag- winter- en loumaend, geheerscht heeft, was ik van gedachten UE. alleen een denkbeeld van den aert dezer ziekte te geven, en niet zoo zeer derzelve geheele geschiedenis te ontvouwen.

De aenval van de ziekte, de aert der toevallen, en derzelve voortgang verschillen on-

(*) Op de 195 bladz van myne Verhandeling heb ik van deze waernemingen reeds gewag gemaakt, zy bevatten eene naeuwkeurige beschryving van den loop dezer ziekte, in verschillende voorwerpen, gelyk ook een opgave van alles, wat men, by het openen der lyken, ontdekt heeft, alles getrouwlyk opgeteekend door den beroemden Man, in dien tyd, toen hy den post van haelmeester in het gasthuis waernam; schoon nu deze waernemingen, toen ik te Parys was, my gunstlyk zyn medegedeeld, heb ik het echter, om de overvloed der stoffe, niet noodzakelyk geoordeeld dezelve hier intasfchen, te meer daer reeds vele zaken deswegens zyn aengehaeld, en verder in dezen brief worden voorgesteld.

onderling: de tyd van 't jaer, waerin deze ziekte heerschte, en derzelver beklagelyke uitkomst, waren jaerlyksch in 't algemeen dezelfde. Vooral werden in de drie bevorens genoemde maenden byna alle vrouwen, van welken ouderdom, landaert of gesteltheit zy waren, door deze ziekte aengevallen. Van de twaelf kraemvrouwen, kregen voor het minste zeven de ziekte, en deze verscheen gemeenlyk den tweeden, derden of vierden dag na de verlossing: ik heb dezelve twaelf uren na de verlossing, ja een-en-andermael schielyker zien aenvallen. Zy begon met hevige pynen in den buik, die opgezet en gespannen werd; de toevallen vermeerderden op den duur: 'er had vermindering en dikwils eene volkomen opstopping van den kraemvloed plaets, en wel dadelyk na den aenval van de ziekte, vooral in de *Epidemie* van den jare 1774 tot 1775, en van 1775 tot 76. De koorts volgde dadelyk en werd door huiveringen aengekondigd; de polslag was tamelyk vol, hard en gespannen: gedurende deze twee jaren, kregen de vrouwen een gal en zogloop: de afgang, dien zy loosde, was zeer stinkende; in het begin van de ziekte hadden zy eene moeijelyke pisloozing, en op het einde eene volkomen opstopping. Deze vrouwen ont-

las-

lastte ik driemalen daegs de pis: dezelve was ftrookieurig, somwylen rood, stinkende en weinig in de laetste dagen der ziekte: ik ontlastte naeuwlyks vier oncen door den pis-leider. (*)

Van de jaren 1776 tot 1777, van 1777 tot 78 (gedurende welke opvolgende jaren ik in de kamer, die voor de kraemvrouwen geschikt is, verkeerd heb) deed deze ziekte zich op dezelfde wys voor. De opstopping van den kraemvloed had desgelyks plaets: doch de lyderessen kregen nu geen buikloop, de buikontlasting was integendeel opgestopt, tenzy men een klysteer liet zetten: sommige konden tevens de pis niet loozen.

Uit de *Gazette de santé* als ook uit het bericht, dat de Koninglyke Maetschappy onlangs bekend gemaakt heeft, blykt dat de toevallen, gedurende de twee laetste jaren, (1780 en 1781) wederom verschillende geweest zyn, te geen gy zelfs uit de vergelyking zult kunnen beoordeelen: de spanning van den buik nam zoodanig toe, en de pynen

(*) *Catheter.*

zel, dat de meeste vrouwen genuttigd hadden, en dat eene vervuiling in de eerste wegen had voortgebragt. 3de Aen den wyn, die zy gewoonlyk onder de verlossing en naer dezelve gebruiken; desgelyks aen de vleesch-zoep (*la bouillie*,) die haer reeds den eersten dag na de baring wordt toegediend. 4de Aen het verzuimde zoogen. 5de Aen den schrik, uit vrees voor den aenstaenden dood, wegens de doodlykheid van de heerschende ziekte.

Onder de middelen, die men aanwendde om de ziekte te verbeteren, waren twee togtbuizen (*ventilators*) aen beide de einden van de kamer, waer de lyderessen ziek lagen; maer zy bragten geen voordeel aen: daerteboven zou men kunnen vragen, of de lucht minder bedorven is op het einde van louwmaend en gedurende sprokkelmaend, wanneer deze *Epidemie* ophoudt, dan gedurende slag-winter- en louwmaend, wanneer dezelve begint en heerscht? — De vrouwen vervolgens, zoo wel die geschikt, als die ongezond voedsel gebruikt hadden; de jongere, zoo wel als de meêr bejaerde; de ongehuwde, zoo wel als de getrouwde; zy die gedurende hare zwangerheid gezond geweest waren, zoo wel als die gefukkeld hadden,

zyn door deze ziekte aengevallen. — Uit voorzorg heeft men voor de verlosfing een ader laten openen, en een buikzuiverend middel voorgeschreven, en ook dit alles heeft niets kunnen baten. Men heeft heur den wyn en foepen onthouden, en een bekwamen leefregel, voor zoo ver zulks in dit gasthuis gefchieden kan, in acht genomen; doch zonder eenig voordeel. — Desgelyks heeft men de kraemvrouwen aengeraden om heure kinderen te zoogen; sommige hebben aan dezen pligt voldaan, en echter vervielen eenige derzelve in deze ziekte; zy werden genoodzaekt het zoogen achtertelaten door de hevige toevallen der ziekte en een gelyktydige flinking van de mammen. Echter moet men aanmerken, dat dit middel, 't geen wel en te regt fcheen aengeprezen te zyn, niet volftandig genoeg is beproefd geweest. — Men heeft op de borften verfchillende plaetsmiddelen aengelegd, ten einde het zog naer dezelven toetelokken; maer ook deze middelen zyn, zoo wel als het zuigen, tevergeeffsch aangewend. — Eindelyk om den fchrik te verminderen, heeft men de lyken der afgeftorven dadelyk uit den weg geruimd.

Deze waren in 't algemeen de voorbehoed-

hoedmiddelen, die men aangewend heeft, maer dewyl alle de kraemvrouwen in dezelve plaats verkeerden, hoorden zy ten minsten de weëklagten en uitgillingen van anderen, ook zagen zy dezelve lyden; daerteboven, zoo rasch de toevallen zich openbaerden, warden zy van elkander afgezonderd en in een byzonder kleen bed overgebracht, weshalven het niet te bewonderen waer, dat zy haer spoedig uiteinde begrepen en beklagden. De kraemkamer had gemeenschap met het verblyf der bezwangerden, die, terwyl zy ten vens de verlostte oppasten, getuigen waren van dit droevige schouwspel.

Voeg hier by, dat de meeste verleide jonge dochters, die in het gasthuis komen om verlost te worden, wegens verdriet verteerden, nademaal zy duchten, dat zy door hare ouders in een klooster vervoerd, of op eene andere wys opgesloten zullen worden, zoodra zy t'huis komen. Ik heb zeer vele jonge en beminnyke verleide meisjes, in heur kraem, van deze oorzaak alleen zien sterven, terwyl zy my verzekerden, dat zy den dood verkiesden boven dat geene, hetwelk zy, t'huis komende, zouden moeten ondergaen.

Wat de geneesmiddelen betreft, die men te bate genomen heeft, dezelve waren zeer onderscheiden en altoos geschikt naar de toevallen, die zich voordeedden. Inwendig gaf men affpoelende en buiköpenende dranken; olyächtige juleppen met den mynstoffelyken kermes, den brackwynsteen, in veel water opgelost, (*en lavage*) den braekwortel, en pynstillende middelen. Uitwendig gebruikte men onderscheiden plaetsmiddelen op de mammen, om 'er het zog naertoetelokken, ftovingen en weekmakende pappen op den buik; inspuitingen van denzelfden aert in de scheede; klysteren, aderlatingen op den arm en de voet; spaanschevliegpleisters aen de dyën en foortgelyke middelen.

In myn burgerpraetyk heb ik eenige van deze kraemvrouwen behandeld: en twee van dezelve hersteld; by eene andere heb ik binnen den tyd van 24 uren uitgewerkt, dat de toevallen verdwenen, die echter na twee dagen, door hare onvoorzigtigheid, wederom kwamen, welke waarneming ik U. E. reeds medegedeeld heb. By eene andere, waer alle de genoemde toevallen reeds aanwezende waren, heb ik 't leven eenigen tyd gerekt. Maer hetgeen verre verkiezelyker is, ik heb een groot ge-
tal

tal kraemvrouwen voor deze ziekte behoed. Van ten minsten 50 vrouwen, die ik, ten tyde van de *Epidemie*, dadelyk na de verlossing behandeld heb, hebben 'er geen tien kwade toevallen gehad. Ik heb haer een gestrengen leefregel voorgeschreven, inwendig liet ik een afkookzel van graswortel gebruiken, waerby een weinig salpeter en limoenfyroop gedaen werd; met welks gebruik men aenhiel, tot dat de zogkoorts was afgeloopen; dan verzorgde ik heur een aftrekzel van bernagie (*) en osfetong, (†) en liet by twee pinten van hetzelfde een half lood van het dubbel zout (§) en fyroop van heemstwortel voegen, daer zy dezen drank zonder fyroop niet wilden gebruiken. Voor spys gaf men een dubbelde hoeveelheid van den gewonen soep op den dag, en tusfchen beiden dunner soepen: (*du Bouillon*) eindelyk na agt, tien of twaelf dagen, schreef men een buikzuiverend middel voor. Voeg hier by de hoop, die ik heur gaf, van niet te zullen sterven, byaldien zy getrouwelyk de middelen gebruikten, die ik had voorgeschreven. Mogelyk zoude men in twyfel kunnen trekken, of derzelve gezondheid wel aen myne poogingen behoort.

(*) *Borago* (†) *Buglossum*. (§) *Arcanum duplicatum*.

de toegeschreven te worden, nademaal deze zeer eenvouwig geweest zyn: dan ik meen dat ik teregt zulks verzekere, want het is diezelfde behandeling, die ik tot nu toe volg by die vrouwen, die ik in de verlossing en naer dezelve bedien, ja ik kan verzekeren, dat ik tot nog toe geene reden vind om dezelve te verwerpen.

De waarnemingen, nopens hetgeen men in de lyken gevonden heeft, bezit gy reeds vry naeuwkeurig: echter moet men opmerken dat de uitstorting van water in de borstholte alleenlyk plaets vond by die geenen, die met eene moeiljyke ademhaling behebt waren, en in dat geval, waervan gy het geschiedverhael reeds bezit, alwaer geene uitstorting in den buik, maer in de regte holligheid van de borst plaets had; het bekkeneel heb ik niet geopend, omdat alle die bedieningen, die van het hersfenstel afhanglyk zyn, onverhinderd bleven. Geen enkele vrouw heb ik door eene slaepzucht, yling of foortgelyk toeval overvallen gezien, nog over hoofdpyn hooren klagen. M. GOBERT de heelmee-ster van het gezegde gasthuis heeft my verzekerd, dat men niets ongestelds aengetroffen heeft binnen het bekkeneel van die vrouwen,
die

die na myn afscheid uit het gasthuis geopend zyn.

Deze ziekte schynt verscheiden jaren in het Parysche gasthuis geheerscht te hebben; zy is te Parys waergenomen in den jare 1746. (*) Puzos heeft dezelve insgelyks aengeteekend, en vele andere hebben haer opgemerkt. HIPPOCRATES heeft deswegens reeds eene beschryving nagelaten. Doch zy heeft vooral in de bevorens opgenoemde jaren algemeener geheerscht. Op denzelfden tyd is zy tevens in de stad Parys waergenomen, echter was zy daer zoo algemeen niet, want 'er zyn desaengaende maer weinige echte voorbeelden vorhanden. Ik heb in den verlopen winter by St. Antoniepoort eene kraemvrouw gezien, die door deze ziekte was aengevallen, en die den vyfden dag na de verschyning der toevallen overleden is, welke toevallen volkomen gelyk waren aen die verschynselen, welke ik in het groote gasthuis had waergenomen: dezelve verscheenen den derden dag na de verlossing, en ik bezocht haer eerst den tweeden dag na den val: ik schreef haer den brackwor-

(*) Zie *Comment. Acad. Reg. scient. ann. 1746. § 116. floriam morbi epidemici. D. Malouin. p. 16.*

wortel in verdeelde giften voor, volgens de handelwys van DOULCET: de eerste gift veroorzaakte ruime ontlastingen boven- en benedenwaerds: hierop verminderden de toevallen eenigzins, doch voor een korten wyl, want reeds den volgenden dag verheften dezelve op nieuw en de lyderes stierf; — deze vrouw had haer kind gezoogd; doch het zog was schielyk weggebleven, gelyk de kraemvloed desgelyks opfloeg. Ik heb deze ziekte nergens anders aen kunnen toefchryven, dan aen gebrek van behoorlyke toezigt; want dadelyk na de verlossing at zy alles wat zy luste, en gebruikte voor haer drank, wyn met suiker zoet gemaakt enz.

Alle de vrouwen, die door deze ziekte aengetast werden, gedurende die jaren, dat ik het gasthuis bediende, zyn gestorven, uitgezonderd die twee, van welken ik bevorens gewag maekte. Nadat ik uit het gasthuis gaen was, bleef de toedragt van zaken het zelfde, tot den tyd der zoogenoemde uitvinding van den zeergeleerden DOULCET, wiens geneeswys gy reeds hebt kunnen naerzien in het fransche dagblad (*Gazette de santé*,) en die bekragtigd is in het bericht van de Koninglyke Maetschappyë. Men geeft voor, dat'er
fe-

federt dien tyd byna 200 vrouwen van deze ziekte gered zyn, vyf of zes uitgezonderd, die de voorgeschreven middelen niet wilden gebruiken. By het openen van derzelver lyken heeft men eene uitstorting van zog gevonden.

Reeds tevoren heb ik te kennen gegeven, dat de aert der toevallen verschillende is geweest in de onderscheiden *Epidemiën*, welke ik waargenomen heb, en dat die verschynselen, welke ik opgeteekend had, veel verschillen van die, welke beschreven zyn in de *Gazette de santé* en het opgenoemde bericht; alwaer men het volgende vindt aengeteekend:

„ de polsflag was klein, ingetrokken, weinig
 „ versneld, de mammen slonken, de buik
 „ was pynlyk en winderig opgezet, zonder
 „ eenige vermindering van den kraemvloed;
 „ en deze toevallen maken het wezenlyke
 „ van de ziekte uit: hierby voegden zich,
 „ 1ste eene min of meer geweldige huivering,
 „ die zich reeds in het begin deed gevoelen;
 „ de eene braking van een groene of ligt geele stof, en nogmeermalen walgingen
 „ zonder braking; 3de een zeerstinkende zogloop, 4de de oogen wierden beneveld;
 „ 5de het gezigt veranderde van kleur;
 „ 6de eindelyk de tong was gemeenlyk vochtig,

„tig en met eene witte lymige stof bezet.“

De kleenheid van den polsflag, de walgingen, de braking in het begin van de ziekte en een vryen kraemvloed, zyn die toevallen, die het onderscheid uitmaken, dat ik hier bedoel. Daerteboven moet ik opmerken, dat 'er geen gewag gemaakt is van eene moeilijke ademhaling. De walgingen en brakingen kwamen eerst op het einde van de ziekte, als de uitkomst doodelyk was, want, gelyk ik reeds gezegd heb, deze waren de voorboden van den dood.

Uit dit alles volgt, dat de geleerde Douplert alleenlyk de aenwyzing der toevallen gevolgd heeft, daer hy deze vrouwen, in 't begin der ziekte, brackmiddelen voorschreef, waerdoor hy overtuigd werd van het nuttige om de eerste wegen te zuiveren: dan hetzelfde geschiedde in vorige jaren, zoo door den brackwortel, als brackwynsteen, zonder dat men een soortgelyk voordeel verkreeg. Zou dit niet afhangen van het verschil der toevallen? zekerlyk 'er ontbreekt ons nog veel omtrent deze stoffe. Eindelyk (en dit bevestigt hetgeen ik reeds gezegd heb, naemlyk dat de ziekte, die, in deze laetste jaren,

ge.

geheerscht heeft, gewisfelyk verschild van die, welke ik voorheen heb waergenomen) eindelijk moet men opmerken, dat dezelve nu, 't geen welêr nimmer geschiedde, den geheelen zomer heeft doorgewoed, zoodat dezelve, zoo als men my bericht heeft, tot op den huidigen dag blyft voortduren, terwyl men my tevens verzekerd heeft, dat alle de kraemvrouwen door de geneswys, welke van den zeergeleerden DOULCET is aangewezzen, van deze ziekte gered worden.

PARYS den 3den
van slagmaend 1782.

P. L. HERITIER.

*BRIEF van den Heer JACOB VOEGEN VAN EN-
GELEN, Med. Doct. enz. enz. aen de heeren van
het Genees-Heel-Artzeny- en vroedkundig Ma-
gazyn.*

MYNE HEEREN!

Ik heb dikwils myne aendagt bezig gehou-
den met het beschouwen der veranderin-
gen, welke het bekken der zwangere en ba-
rende vrouwen ondergaet, voornacmlyk ten
opzigte van de natuurlyke verwyding van des-
zelfs samenstellende beenderen, welke door
zoovele ontleed- en vroed-kundigen beves-
tigd, door anderen wederom ontkend wordt.
Waarnemingen niet alleen, maer proeven zyn
van beide zyden aengevoerd, en schynen in
den eersten opslag ons oordeel twyfelächtig
te maken. Ik zoek ook myne geringe on-
dervindingen geenszins by die der groote man-
nen te doen gelden, die zich over dit verschil-
stuk hebben uitgelaten; doch gelyk eene vly-
tige waarneming der natuur de algemeene
leermeester en de onbedriegelyke grondslag
onzer konst is, zoo heb ik ook getragt aen
derzelver lessen deel te krygen. En, is myn
ge.

gezag niet genoeg van gewigt om anderen dit gevoelen aenneemelyk te doen voorkomen, zoo is myne ondervinding echter toereikende om by my buiten allen twyfel te stellen, dat de samenvoegingen der beenderen van het bekken in zwangere en barende vrouwen meermalen verwyden, gerekt en uitgezet worden.

In myne allereerste bevytingen op de vroedkunde heb ik reeds in het onderflaen van zwangere en barende vrouwen op deze byzonderheid naeuwkeurig acht gegeven. In myne eerste aenkondiging van de *synchondrotomie*, toen voor de eerste mael te Parys verrigt, zeide ik reeds: *In gewoone moeijelyke verlosfingen voelt men zeer dikwils, zoo niet altyd, dat de kraackbeenige samenvoegingen meer of min van elkanderen afwyken (dat is zich laten uittrekken,) en dikwils tot zulk eene tusfchenwydte, dat men, tenzy by eigen ondervinding, zich zulks naeuwlyks kan verbeelden.* (a) En fchoon de gevolgen, welke ik hieruit trok tot aenpry- zing van de toen nieuwelings voorgestelde fchaembeensfneede ongegrond waren, en ik

(a) Zie myre Genees- Natuur- en Huishoudkundige Jaerboeken, D. I. ft. II. bk. 32.

zelf; omtrent myn oordeel wegens het nut dezer operatie, met zoovele anderen ben terug gekomen, blyft echter deze aanmerking waer en gegrond.

In den zomer van 1783 heb ik eene vrouw verlost van een-en dertig jaren oud, van een droog gestel, en nog daerenboven vermagerd door de vermoeijenissen en gebrek van eetlust, in deze laetste zwangerheid geleden. Van de zevende maend harer dragt af, hadt zy sterk geklaegd over eensklaps en by tusfchenpoozingen opkomende schoten en stekende pynen, dan in den stuit, dan even boven de uitwendige schacmbeenderen, dan wederom in een of beide de agterheupen. Tegelyk ondervond zy eene zekere zwakheid en onvermogen in het gaen. Deze belemmering nam toe, zoodat zy op het laetsten zich byna niet durfde opbegeven. By de verlosfing was zeerduidelyk eene verbreeding van het tusfchenschaembeens kraekbeen, eene zekere beweeglykheid dier beenderen te voelen, en daer het hoofd van het kind, dat tegelyk met een armtje voorkwam, zoo groot was, dat ik de verlosfing ter naeuwer nood door de keering konde ten einde brengen, kwam het my zichtbaer voor dat, onder de
ver-

verlosfing zelve, deze verwyding nog toetoenam. Na de verlosfing omzwagtelde ik het bekken met meêr dan gemeene zorgvuldigheid: en bond de kniën los te famen. De vrouw verhaelde my, duidelyk de beweging of verfchuiving van deze beenderen, wanneer zy zich fchielyk op eene of andere zyde wilde overleggen, te kunnen voelen. Allengskens echter werd deze losheid minder, op de drie weken ging zy reeds eenigzins, zich vasthoudende, doch het duurde wel agt of negen weken, eer zy wederom geheel vast gaen konde.

Schoon ik nu voor my zelve reden genoeg meen te hebben, om my van het wezenlyk plaets hebben der verwyding van de beenderen des bekkens, in de laetste tyden der zwan gerheid, overtuigd te houden, hetwelk ik van zeer veel belang reken, omdat de gevolgen daer uit te trekken, niet onverschillig kunnen zyn in de praetyk der vroedkunde; schoon vele meesters in de konst hieromtrent van hetzelfde gevoelen zyn, zoo wordt hetzelfde niet min door anderen tegengesproken. UwelEdelen hebt in uw nuttig *Maga-*
zyn

zyn (a) twee Memorien medegedeeld van den heer J. MORENHEIM, welke ik ten dien opzichte met vermaak gelezen heb, en die nog eeniglicht over dit onderwerp verspreiden. De schryver heeft zyn gevoelen duidelyk voorgesteld, en door waarnemingen, redeneringen en getuigenissen bevestigd. Uw Edelen haelt ten slotte der laetste Memorie nog, tot staving van des schryvers gevoelen, de verhandelingen van de beide beroemde Hoogleeraren SANDIFORD en BONN (b) aen, 't geen dus duidelyk aenwyst dat Uw Edelen ook de dadelykheid der meer gemelde verwyding toestemt, en dus uwe lezers meent nut en vermaak te zullen doen met hen in dit gevoelen te versterken, of ten minsten in staet te stellen het verschilpunt grondig te onderzoeken.

Even om dezelfde reden bied ik u ook de volgende aanmerkingen aen, getrokken uit de *Commentarius de synchonotomia pubis* (c) van

(a) Vervolg van de Verhandeling over de natuurlyke verwyding van het bekken in moeilijke verlosfingen. *Genees. Heel- en Vroedkundig Magazyn* D. 1. St. IV. bl. 681. en Verhandeling over de natuurlyke loswording der schambeenderen *ibid.* bl. 699.

(b) In hetzelfde stuk, bladz. 727.

(c) Te Amsterdam by van Toll in 1783 in 2vo uitgeko-

van mynen vriend den heer J. P. MICHELL, geneesheer te Amsterdam; een werk dat niet alleen het gewigtig geschilpunt wegens het nut der kraackbeensnede van de schaambeenderen in moeilijke verlosingen ontkenkend voldongen, maer ook daerenboven verscheiden daermede verknogte, en daeruit voortvloeiende vraagstukken, op de kortste en volkomenste wys, door kragt van betooging niet minder dan door eene verbazende geleerdheid, beslist heeft. — Ik heb reeds kortelyk des schryvers gedagten omtrent dit stuk aenden nederduitschen lezer bekend gemaekt, toen ik in een uittrekzel van zynEd. verhandeling (d) in myn kabinet geplaetst heb, (e) doch de heer MICHELL heeft dit stuk naderhand zelf breedvoeriger bewerkt, en op de aenghaelende plaets van het uittrekzel liet het bestek niet toe zynEd. bewyzen omtrent dit punt wydloopig aentehalen. — Dezelve komen my nooit

men. — Zie eene zeer gunstige aenpryzyng en beoördeling van hetzelfde in de *Algem. Vaderl. Letterorff. D. V. bladz. 200 en volg.*

(d) *Disfert. Acad. inquirens Synchondrotomie pubis utilitatem in Partu difficili. Lugd. Bat. 1781.*

(e) *Genees- Natuur- en Huisboud- kundig Kabinet D. II. bl. 431.*

nog voor, zoo volkomen en beslissende te zyn, dat ik geloof door derzelve vertaling het zelve by UwelEd. lezeren, die hieromtrent nog cenige twyfel mogten overig hebben, geheel af te zullen doen.

A E N M E R K I N G E N

OVER DE

VERWYDING VAN HET BEKKEN

GEDURENDE

DE ZWANGERHEID EN VERLOSSING,

Door den Heer J. P. MICHELL. (a)

Niemand, die slechts oppervlakkig de menschelyke natuurkunde beschouwd heeft, kan onkundig zyn, dat by zwangere vrouwen de vochten inzonderheid naer het bekken en de daerin bevatte deelen gevoerd worden, zoodat, gedurende den tyd der zwangerheid, die deelen eene meerdere hoeveelheid van vochten ontvangen dan anders. Door deze vochten groeit het kind en de lyfmoeder, worden de vaten van het bekken uitgezet, en wordt hierdoor zelfs meer vochts naer het bekken gedreven, waerdoor deszelfs banden en kraekbeenen worden week gemaakt, verdikt en uitgezet, en dus de geheele holte

van

(a) *Commentar. de Synchondrot. Pubis sect. II. cap. I.*

van het bekken gelykelyk verwyd; want de lyfmoeder langzamerhand in grootte toenemende, drukt op de groote bloedvaten van het bekken, waerdoor de wydte van dezen verminderd en het bloed naer de kleene vaetjes toegedreven wordt, welke daerdoor ook uitgezet wordende, meer bloeds bevatten en naer de kraackbeenen voeren, om in en door welke zy verdeeld zyn. (b) Ook worden de watervaten door de lyfmoeder onder de zwangerheid gedrukt, dewyl derzelve gemeene stam, die uit den samenloop der kleinste takjes, welke uit de onderste ledematen voortkomen, volgens de waarnemingen van den beroemden HAWKINS, tot aen den rand van 't bekken opklimt; gevolgelyk wordt de terugvloeying van dat vocht belet door de drukking, welke de lyfmoeder op die vaten oeffent, waeruit de waterächtige opzwellling der voeten, de vermeerderde affcheiding van slym, en misfchien de uitzetting der kraackbeenderen van het bekken zelve, worden voortgebragt. Deze nu schynen de ware oorzaken te zyn van die loswording der banden, die het heilig-met de zit-beenderen vereeni-

(b) Z. HARVEY de *Generat. Animal.* p. 346.

nigen, welke de beroemde CAMPER zoo aenmerkelyk by de koeijen heeft waergenomen, (c) en van de verwonderlyke uitzetting, welke het bekken gedurende de zwangerheid ondergaet, schoon echter sommige gencesheeren, gelyk LE ROY (d) en A. R. DE VAURESME (e) dien aenwasch der kraakbeenderen, en daeruit voortvloeyende verwyding van het bekken, liever aen een groeiend beginsel hebben toegeschreven; doch om de wezens niet zonder reden te vermeenigvuldigen, noch om onderstellingen boven gegronde reden aentnemen, daer deze eenvoudige verklaring in staet is reden van alle de hier omtrent waergenomen verschynselen te geven, en daerenboven door de eenvoudigheid der handelwyze, welke de natuur in alle hare verrichtingen in acht neemt, bewezen wordt, zoo geloof ik dat myn hier voorgestelde gevoelen de voorkeur verdient.

Tegen den tyd der verlossing worden de wegen, langs welke de vrucht moet uitgedre-

(c) In de waarnemingen voor de neêrduitche uitgaaf van MAURICEAU geplaeist.

(d) *Recherches Historiques & Pratiques sur la section du Pubis.*

(e) In de Verhand. de sect. lynchoud. Ofs. Pub. p. 33.

dreven worden, glibberig gemaakt door den slym, die ten tyde der zwangerheid reeds wordt afgescheiden; de mond van de lyfmoeder wordt door de ware weën, die den wederstand van derzelver mond en hals overwinnen, van voren geopend; de lyfmoeder zich daerop samentrekkende, perst het water voor het hoofd des kinds heen, en het hoofd zelf, dat met zyne grootste middenlyn tusfchen de darmbeenderen ligt, drukt benedenwaerds, doch nademael hier eene verschillende reden der middenlynen, van wydte, plaets heeft, moet het hoofd van de vrucht noodzakelyk naer de zitbeenderen toe vallen, en vandaer draeit het aengezigt zich, door eene gemakelyke beweging van omwenteling, naer achteren toe, dat is naer het hol dat door het heilig- en staert-been gemaakt wordt; en het agterhoofd wordt dan vanzelfs naer de schaembeenderen voortgedreven, zoodat het hoofd dus op eene natuurlyke wys voorkomt.

Wel is waer dat sommige beroemde mannen getwyfeld hebben aen deze omkeering van het hoofd des kinds in het bekken, gedurende de verlofing, ja dat eenigen dezelve als valsch hebben uitgekreten, daerin de ouden volgende,

de, die geloofden dat het hoofd van 't kind het bekken op dezelfde wys in als uitkwam, of, 't geen op 't zelfde uitkomt, dat de grootste middenlyn van 't hoofd tusfchen het heilig en de fchaembeenderen geplætst lag. Nadat echter de beroemde vroedkundigen F. OULD en W. SMELLIE, uit de vergelyking der afmetingen van het bekken met die van het kinds hoofd, het besluit getrokken hadden, dat deze weg, welke men meende, dat het kinds hoofd volgde, niet overeenkomstig met de natuur was, en nadat zy het gemelde gevoelen door proeven en waarnemingen wederlegd hadden, hebben de meeste hedendaegfche geneeskundigen dit leerstuk der ouden verworpen, en de beschreven keering of omwenteling aengenomen, en de tegenwerpingen beantwoord, onder welken zich boven anderen onderscheiden hebben myne hooggefchatte leermeesters, de hooggeleerde W. VAN DOEVEREN (f) en SANDIFORT, (g) waervan de eerstgenoemde nog na het beschryven van het geval, in zyne Academifche waarnemingen opgeteekend, meer dan eens in zwangere vrouwen naer haren dood ontleed, deze ligging

(f) *Observat. Académ. specim. Cap. vii. p. 154.*

(g) *Observat. Anat. Patib. T. 2. C. 1. p. 48.*

ging heeft bevestigd gezien, en in 't jaer 1780 om streeks Leiden, in de opening van eene doode zwangere vrouw, met oogmerk om de volwasfen vrucht 'er uittehalen, in 't werk gefeld, op nieuws heeft aengeteekent, en SAXTORF (h) heeft de waarnemingen dczer be-roemde mannen bevestigd.

Daer dit nu zoo is, en de vrucht op de gezegde wys geplaetst, de lyfmoeder met hare mond, hals en scheede zoo verwyd is door de zak of blaes, die het water bevat; dat deze delen indedaed flegts een doorgang uitmaken, trekt zig de lyfmoeder toe, en werkt op de vrugt om de vliezen te doen breken, 't water te doen wegvloeyen, en 't hoofd van de vrucht naer buiten te brengen, waerop aenstonds 't overige ligchaem volgt en het kind geboren wordt. Deze is de natuurlyke en gemakkelyke verlosfing, en het hoofd van de vrucht dient hierin niet tot een wigge om de beenderen van het bekken uittezetten. Hier heeft geen verwyding der beenderen plaets, als alleen die, welke ver-
oor-

(b) *Theoria de diverso partu, ob diversam capitis ad pelvim relationem mutuan.*

oorzaekt wordt door de vochten, die in de zwangerheid derwaerds gebragt worden.

Er is namenlyk van oude tyden gefchil geweest onder de voorname geneesheeren, of de heupbeenderen van het heiligbeen, en of de schaembeenderen van elkander werden afgefcheiden, of het bekken in de zwangerheid en wel in alle verlosfingen, of in moeiljyke alleen verwyd werd, of als dan de beenderen van het bekken zelve, of alleen de banden losfer wierden? de gevoelens zyn omtrent dit ftuk zeer verscheiden gebleven. HIPPOCRATES (i) om met de Vorst der geneeskundigen te beginnen, zegt uitdrukkelyk, dat de heupbeenderen der eerstverlofenden verwyd worden: zyne navolgers zyn geweest AVICENNA (k) MAUR CORDÆUS RHEMUS, (l) ROD. A CASTRO, (m) en de vermaerde vroedkundige PHIL. PEU (n) wiens gevoelen de beroemde AM-
BRO-

(i) *De natura Pueri* §. 47. Tom. 1. p. 163. Ed. Lind.

(k) Want hier zegt hy dat'er eene fcheiding van fommi-ge favenvoegingen noodzakelyk is in Lib 3. de Generatione feu 21. tr 2 cap. 1. p. m 924.

(l) Op de bovenaengebaelde plaats.

(m) *De morb. mulier.* p. 1. lib 1 cap. 8. p. 23 & 24.

(n) *Pratique des Accouchem.* Liv. 1. chap. 12. p. 183 & 184.

BROSIUS PARÉ ook verdedigde, zelfs toen hy de vanënscheiding der schaembeenderen in doode lichamen nog niet ontdekt had. Dat ook de schaembeenderen in de verlosfing verwyden, hebben zeer vele der oude geneesheeren reeds bevestigd. AËTIUS heeft de oorzaak van eene moeiljyke verlosfing reeds van een al te fterke famenvoeging der schaembeenderen afgeleid, en hy voegt'er de reden by, wanneer, gelyk hy zegt, *dezelve in de verlosfing niet verwyd kunnen worden.* (p) Eveneens getuigt MOSCHION, (q) en HIER. MERCURIALIS zegt, *dat in de verlosfing de schaembeenderen eenigzins ontvrygt maer niet gebroken moeten worden, gelyk eenige meenen;* (r) schoon hy evenwel uit ALBERTUS MAGNUS bybrengt, dat de verlosfing fomtyds zoo moeiljyk is, dat alle de beenderen breken. (s) Deze waarnemingen hebben vele beroemde mannen verders bewaerheid, en met hunne eigene bevestigd.

(o) Sandifort in *Disfertatione de Pelvi. Thef. Disfert.* T. 3. p. 186.

(p) *Teur. iv. ferm. iv. cap. 22. Lit. E. ex Edit. JANI CORNARI Latina p. 788.* Van 't zelfde gevoelen fchynt ook de *Arabifche Godgeleerde ZOAR in Corum ad Exod. cap. 1. vs. 19.*

(q) ALB. PEYRILHÉ *Hiftoire de la Chirurg. Tom 2 p. 297. 298.* (r) *Lib. 2. de Morb. Mulier. apud SEACHIUM in Gynaec p. 234.* (s) *Op de aengebaelde plaets een weinig looger.*

tigd. De onsterffelyke G. HARVEUS, (t) SE-
 VERINUS PINÆUS, (u) AMBROSIUS PARÉ, (y)
 FELIX PLATERUS, (w) A. SPIGELIUS, (x) ABE-
 NEDICTUS, (y) FR. ROUSETUS, (z) TH. BAR-
 THOLINUS, (a) GORRÆUS, (b) C. BAUHINUS,
 (c) G. FABRICIUS HILDANUS, (d) VESLINGIUS,
 (e) ISBR. DIMERBROEK, (f) R. BARBETTE,
 (g) D. SENNERTUS, (h) THEOPHILUS BONETUS,
 (i) WOLFGANG, HOFFERUS (k) VAN SOLINGEN, (l)
 J. SCHULTETUS, (m) STALPART VAN DER WIEL,
 (n)

(t) *Exerc. de Gener. animal.* 57. p. 498.

(u) *De Virgin. notis.* lib. 2. cap. 5-9.

(v) *Chirurgia* l. 23. cap. 13.

(w) *De Corp. Hum. struct. & usu* p. 129.

(x) *De Corp. Hum. fabrica* lib. 2. cap. 24.

(y) *Anat.* lib. 5. cap. 30.

(z) *De Partu Cæsareo* sect. 1. cap. 3 apud Spachium in
Gyn. p. 449.

(a) *De insolitis partus vis* cap. 3 & 4. p. 17.

(b) *Adn.* in lib. HIPPOCRATIS *de natura pueri* p. 119 quæ
 inveniuntur post ejus definitiones medicas.

(c) *Theatr. Anatom.* lib. 1. cap. 49.

(d) *Obs. Chirurg.* cent. vi obs. 39. p. 2. pag. 261.

(e) Zie *Obs. & Epist. Med. Ep.* 25. pag. 117. *synt. Anat.*
 p. 20. & *Conf. ejus Comm.* BLASIVS.

(f) *Anatom.* lib. 9. pag. 938.

(g) *Chirurg. Part* 1. cap. 23. p. 59.

(h) *Med. Pract.* lib. 4. Part. 2. sect. 6. Cap. 1.

(i) *Anat. Pract* Tom. 3. p. 116.

(k) *Hercul. Medic.* Lib. 7. cap. 4. p. 405.

(l) *Embryulcia* cap 4. pag. 26. & cap. 16. p. 406.

(m) *Arman. Chirurg.* obs. 78. p. 323. tom. 1.

(n) H. ARNISEUS, (o) BIANCHI, (p) REUSNERUS, (q) H. VAN DEVENTER, (r) J. C. BECKER, (s) D. D. GUNZIUS, (t) Z. D. SANTORINUS, (u) J. A. DEISCH, (v) C. GUILLEMEAU, (w) RIOLANUS, (x) J. BOHN, (y) J. WEITBRECHT, (z) A. HALLER, (a) W. SMELLIE, (b) W. SMELLIE, (b) G. HUNTER, (c) A. MONRO, (d) D. LUDOVICUS, (e) J. B. MORGAGNE, (f) WOLFGANG HOFFMANN

- (n) *Observ. rar. cent. 1. obs. 86. p. 290. & seq.*
 (o) *In HILDANI Epist. Cent. 1. Epist. 45. p. 99 part. 2. p. 269.*
 (p) *Apud MANGETUM Theatr. Anat. tom. 1. lib. 2. cap. 4. p. 304.*
 (q) *In Miscell. nat. curios. cent. 5 & 6. obs. 32. p. 259.*
 (r) *Nieuw licht der Vroedkunde cap. 3. pag. 3.*
 (s) *In tractatu de παιδιολογια inculcata ad servandam puerperam pag. 32.*
 (t) *De commodo parturientium situ Lips. 1742.*
 (u) *In Obs. Anat. cap. 11. § 4. pag. 209.*
 (v) *De necessaria in partu præternaturali instrumentorum adplicatione Argentor. 1740 par. 5. vid. HALLERI Disf. chir. tom. 3. p. 348.*
 (w) *De la Grossesse Accouch. Liv. 2. chap. 1. œuvr. chir. p. 298.* (x) *Anthropogr. lib. 6. cap. 12.*
 (y) *In circulo Anat. Physiol. Progym. 3 pag. m. 24.*
 (z) *Syndesmolog. pag. 131.*
 (a) *Prim. Lin. Physiol. § 854 & 928. Elem. Physiol. tom. 8. p. 435.*
 (b) *Collection of cases in Midwifery vol. 2. coll. 1. numb. 2. cap. 1. & 2.*
 (c) *In Medical. Observ. and inquir. of a society of physicians tom. 2. art. 28.*
 (d) *Of The bones pag. 223.*
 (e) *In Miscell. Med. phys. Ac. N. C. dec. 1. A. 3. obs. 255.*

(f) ROUVART, (g) BERTIN, (h) P. CAMPER,
 (i) LOUIS, (k) SABATIER, (l) T. R. ALBI-
 NUS, (m) G. VAN DOEVEREN, (n) E. SAN-
 DIFORT, (o) A. BONN, (p) L. BIKKER, (q)
 SIMPSON, (r) DUVERNEY, (s) GREGOIRE, (t)
 PUZOS, (u) LEVRET, (v) SOUMAIN, LEPINARD,
 EN ARNAUD, (w) FERREIN, (x) JOHN MAU-
 BRAY,

p. 458. Verg. MANGETI *Bibl. Chir.* tom. 3. p. 466 & 467.

(f) *Advers. Anatom.* 3. anim. 15. & de causis & sedibus morb. tom. 2. lib. 7. p. 48. A. 44, 45.

(g) In *Thesibus Paris. desensis. exstant* in HALLERI *Disf. Anat.* tom. 5. p. 375.

(h) *Traité de l'Osteol.* tom. 3. chap. 31. pag. 249.

(i) In *Epist. ad Cel. van GESSCHER cit.* & in *obs. præfixis tractatui de morbis gravidarum* F. MAURICE p. 7.

(k) *Fr. de l'écartement des os du bassin* in tom. 4. *Mem. de l'Acad. R. de chir.*

(l) *Anatom. Ed. Belg.* p. 186.

(m) In *Disf. cel. A. Bonn de continuat. membr. L. B.* 1763. pag. 28. welke ook te vinden is in SANDIFORTH *Thesf. Disf.* tom. 2.

(n) In *Disf. Doct. J. RIPPING cit.* p. 27.

(o) In *egregia Disf. de Pelvi Sc. L. B.* 1763. *Thesf. disf.* V. 3. cf. *obs. anat. Path.* 1. 2 p. 53.

(p) De *dilatatione pelvis* in *At. Rotterod.* tom. 3.

(q) Zie SANDIFORTH *disf. chir.* pag. 28.

(r) *Medical. essays and observations* tom. 5. p. 1. obs. 10. pag. 370. (s) *Oeuvres Anatom.* tom. 1. p. 461.

(t) *Abregé de l'Anatomie du corps humain par M**** tom. 1. pag. 109. Vergelyk DUVERNEY 200 even aengehaeld en *Abhandl. von der Geburtshulfe* pag. 18 en 19.

(u) *Traité des Accouchem.* chap. 1. art. 1. p. 8. & 9.

(v) *L'art. des Accouchem.* § 26.

(w) *Abregé de l'Anat. par M...* pag. 108 & 110.

(x) In HENKELII *Abhandlung von Beinbrüchen.* p. 198.

BRAY, (y) J. TACK, (z) CAR. TOEL, (a) JOH. VAN HORN, (b) SAXTORF, (c) PYER, (d) BOERHAVE, (e) VAN SWIETEN, (f) VERDIER, (g) SOUQUET, (h) HENNEQUIN, (i) PLEACK, (k) DE LA MALLE, (l) A. LAMBERT (m) C. G. SEEGER, (n) VOELTERS, (o) MORENHEIM, (p) PE-

QUARTIER (q) GUARANTIS

- (y) *The Female Physician* Lond. 1724 *sec. 4. cap. 8 § 191.*
 (z) *Specim. obstetr. de partu difficili* L. B. 1755.
 (a) *De forcipis usu in paragonphosi capitis* L. B. 1761.
 (b) *Die durch fragen und antworten iraulich anzei- sende webemutter* 1. th. k. 11. f. 3.
 (c) *In Trad. cit. pag. 70.*
 (d) *Eph. N. C. dec. 2. a. 7. obs. 204. p. 382.*
 (e) *Ziet HALLER Præl. in inst. Med. BOERHAVII T. 5. p. 1. p. 249. alwaer de beweegbaerheid der gelederen van het bekken in kraemvrouwen verzekerd en de vaneenscheiding ontdekt word.*
 (f) *Comm. tom. 4. pag. 539.*
 (g) *Intr. de Obstet. p. 109. vergeleken met de nieuwe uitgaaf van de vroeskundige verhandeling van de la Motte in 8o tom. 1. p. 5. No. 6 & col. Louis l.c. p. 77.*
 (h) *Histoire de la société Royal. de Med. de. 1776. p. 314.*
 (i) *In't zelfde werk de 1777 & 78 p. 249.*
 (k) *In Elem. Art. obstetr. Vienna 1781 p. 107.*
 (l) *In diss. Lousst. cit. p. 96.*
 (m) *OEvres A. 1677. of SUE l.c. tom. 2. p. 121.*
 (n) *An sub partu humano etiam naturaliter moveantur adæo pelvis ossa? Tubing. A. 1771.*
 (o) *Neuer of nette behammenbuch nebst bericht todte kinder ohne gefahr heraus zieben.*
 (p) *Von der naturalichen Erweiterung des beckens in schweremgeburten: en Weenerische Beytrage zur Praktische Artzeneykunst, Wundartzeneykunst, und geburtsbulfe* f. 343.

TIT, (q) REUS, (r) MUNNIKS, (s) SNIP (t)
 MARTIN, (t*) KEYSERLIZ, (u) COUNSEL, (v)
 CH. L. FRIIS en MANGOR, (w) ALIX, (x) en
 anderen. (y)

Uit deze groote naemlyst nu van schryve-
 ren hebben sommigen geloofd, dat de verwy-
 ding van het bekken in ydere zwangerheid en
 verlossing geschiedde, en hierom voor natuur-
 lyk gehouden moest worden: onder welken
 men, met het hoogste regt, HIPPOCRATES stel-
 len mag: want indien wy de aengehaelde plaets
 met aendacht nalezen, zal het blyken, dat
 deze eerbiedwaardige man de vanëenscheiding
 der

(q) *Anat. Chirurg. tom. I. p. 132. 155.*

(r) *Nauwkw. Onderwys in de vooedk. Amst. 1771.*

(s) *By van SOLINGEN l. c.*

(t) *In de duitche uitgave van 't werk van SABATIER l. c.*

(t*) *Journ. de Médecine Anni 1765 p. 2. p. 83.*

(u) *De Partus Agrippæ difficult. Lips. 1767.*

(v) *The Art. of Midwifery London. 1752.*

(w) *De Explor. obstetr. Havnæ 1764.*

(x) *Obs. Chir. fasc. 3. vid. cl. RICHTER chir. bibl. b. 4.*

s. 439. conf. *Tode Med. Chir. Bibl. b. 8. s. 290.*

(y) *Gott. Anzeigen Ann. 1776 No 53. cf. SANDIEORT,
 A. BONN, LOUIS, HALLER, DEISCH, op de aengehaelde
 plaetsen, alwaer de bewyzen en waernemingen van vele
 der bygebragte schryvers beoordeeld en breedvoerig uit-
 gebreed te zien zyn: men kan ook naslaen De Franchville
 Nouv. Mém. de l'Ac. des sciences 1776. p. 81. LODERJ dis-
 citata PIET l. c.*

II. Deel III. Stuk.

B b

no-

der heupbeenderen in alle verlosfingen, hoe ook genoemd, noodzakelyk geoordeeld heeft, maer dat de daeruit voortkomende pyn in eerstverlosfenden grooter, maer in meêr verlost, door de gewoonte en herhaelde verwyding van het bekken, minder is. Want wat zonde hy anders verstaen door de volgende, waerlyk voortreffelyke, woorden, *uit verlosfende en kraemvrouwen lyden de eerstverlosfende het meest om de ongewoonheid der pynen; zy gevoelen pyn door het geheele ligchaem, maer meest in de lendenen en heupbeenderen, omdat die vanëengescheiden worden, integendeel, die meer gebaerd hebben, hebben minder smerte aan de eerstverlosfende, en die zeer dikwyls verlost zyn, lyden nog veel minder.* (z)

AËTIUS, MERCURIALIS, ROUSSETUS, RIOLANUS, BOHNIUS, PINÆUS, HOFFERUS, HARVÆUS en GUILLEMEAU hebben het voetspoor van dezen grooten voorganger gevolgd, dit gevoelen opgehelderd, verdedigd, en door waarnemingen bevestigd. Daerna hebben, met ontegenzeggelyke bewyzen en een groot getal waarnemingen SANDIFORT, LOUIS en nu onlangs BONN dat gevoelen versterkt en opge-

(a) Op de bovenaengebaelde plaats.

helderd, zoodat de zaak nu buiten tegen-
sprack is.

'Er zyn toch van oude tyden af vroedkun-
digen geweest, die om de vaste samenvoe-
ging van het bekken, welke zy in gedroogde
beenderen waernamen, of om andere drog-
redenen en vooroordeelen, deze verwyding
van het bekken in de zwangerheid en in eene
gemakkelyke verlossing ontkend, of ten mins-
ten betwist hebben, als of die geen plaats had-
de dan by die, welke aen de Engelsche of
Venusziekte gekwynd hebben (welker bek-
ken van de natuurlyke staet geheel afwykt)
en in de moeiljykste foort van verlossing.

P. COLOMBUS, VOLCHERUS, FUCHSIUS, CAR.
STEPHANUS, A. LAURENTIUS, (a) A. VESA-
LIUS, (b) COITER, ARCH. PICCOLOMINEUS,
JOUBERTUS, VALVERDA, MARTINUS AKAKIA,
(c) J. DOLÆUS, (d) P. SPINDLERUS, (e) ANDR.
OT-

(a) Deze aengebaelde schryvers zyn te vinden by DIE-
MERBROEK l. c.

(b) *De corp. lum. fabr. lib. 1. cap. 28.*

(c) *De morb. mulier apud SPACHIUM p. 789.*

(d) *Enzyl. Med. lib. 4. cap. 7. p. 934.*

(e) *Obs. 46. schol. p. 124.*

OTTO GOELICKE, (f) P. AMMAN (g) D. DE MARCHETTIS, (h) G. FRANK DE FRANKENAU, (i) JOB VAN MEKEREN (k) THEODORUS CRANENIUS, (l) DIONISIUS (m) MAURICEAU, (n) NENTERUS (o) DE LA MOTTE, (p) CAGNATUS, (q) PIZO, (r) PALFIN, (s) en anderen (t) hebben met kragt van reden en met proeven getragt te bewyzen, dat de verwyding van het bekken onmogelyk was.

Daer nu de waernemingen van de vanëenscheiding van 't bekken, na de verlossing genomen, van dag tot dag toenamen, hebben

- (f) *Med. Forens. specim.* 4. § 29. p. 73.
 (g) *Paraenes* l. 3. p. 2. scd. 1. §. 13. p. 351.
 (h) *Anat. cap.* 8. pag. 86.
 (i) *Sat. med.* 8. §. 2. p. 142. & 165.
 (k) *Obs. chir. med.* 58. p. 272.
 (l) *Oecon. Anim. de exort. bom. quest.* 31. p. 299. *tr. de homine cap.* 253. p. 759.
 (m) *Tr. des Accouch.* lib. 3. cap. 1. p. 201.
 (n) *Ziekten der zwangere vrouwen* 2. b. 1. hoofst.
 (o) *Physiol. Med. cap.* 11. p. 348. *memb.* 3.
 (p) *Obs. sur les Accouchem.*
 (q) *De morte partus causa Romæ* 1602.
 (r) *De cogn. & cur. morb.*
 (s) *Anat. chir. rom.* 2. p. 230.
 (t) V. MESNARD *Guide des Accouchem.* chap. 1. a. 11. p. 14. HERMAN *de osteotomate Lipsie* 1762. F. DE FRANKENAU l. c. ALBERTI *tyfl. Jur. Med.* p. 153. VESLINGII *synf. Anat.* p. 20. THIERRY *in Disf. 7 bes.* SANDIF. *rom.* 3. HALLER *Physiol.* l. c. SUE, LODER, FAUST. l. c.

andere vroedkundigen gedacht, dat de gefchillen vereffend waren, indien zy deze verwyding van het bekken alleen ftelden in eene zeer moeilijke verloffing, die haer oorsprong had uit eene zieke gefteltheid van het bekken, onder welke men kan noemen de beroemde FRIED, welke daerna gevolgd is door den vermaerden J. G. ROEDERER. (u) Het heeft ook aen geene navolgers ontbroken, die dit ftel fel van FRIED en ROEDERER met kragtige be wyzen geftaefd hebben; zoo zelfs dat het grootfte gedeelte der fchryveren, die de verwyding van het bekken in de verloffing hebben toegestemd, en welke wy hier boven hebben opgenoemd, de voornaemfte mannen niet uitgezondert, 't gevoelen van ROEDERER omhelsd hebben: en laten wy ons daerover niet verwonderen, daer ter dier tyd over deze zaak weinige proeven genomen waren, daer de regte kennis van het bekken tot den leeftyd van den grooten ALBINUS, HUNTER, en CAMPER, en van het werktuigelyke der verloffing tot die van SMEL-

LII

(u) VOIGT, *De capite abrupto in Halleri disf. chir. T. 3. disf. § 12. en hi. art. obftr. cl. ROEDERER Gott. 1750. cap. 1. § 29. p. 12.*

LIE, OULD, LEVRETT, en SAXTORPH is be-
 waerd gebleven. Maer nu daer men uit de-
 ze beginfelen, uit de waernemingen van ty-
 den herwaerds, uit proeven hiervan in't open-
 baer genomen, hetzelfde bewyzen kan, daer
 de onvermoeide poogingen van den beroemden
 SANDIFORT, LOUIS en BONN het zoo ver ge-
 bragt hebben, dat SANDIFORT zelfs gelooft,
 dat 'er naeuwlyks iemand meer aen twyfelen
 kan, nu is het zeker wonder, dat 'er nog
 vermaerde mannen zyn, die deze verwyding
 van het bekken ontkennen: waerom toch
 overtuigen de waernemingen, proeven en by-
 gebragte redenen van deze drie vermaerde
 mannen de geneskundigen niet, daer zelfs de
 wydberoemde ROEDERER, door de bewysrede-
 nen van LOUIS overtuigd zynde, van gevoelen
 veranderd is?

Maer deze is de gesteldheid van het men-
 schelyk vernuft, dat het de zekerste stellingen
 ontkent, byaldien zy met zyne voorafopge-
 vatten denkbeelden ftrydig zyn, want dit is
 oorzaak geweest, dat vele, die de krackbeen-
 snede der schaembeenderen in moeiljelyke ver-
 los-

(v) *Obs. anat. path. l. c.* (w) *LOUIS l. c. p. 81. not.*
cf. cl. SANDIFORT l. c.

singen onnuttig oordeelden, de natuurlyke verwyding van het bekken in de zwangerheid, of de vanëenwyking van deszelfs beenderen in eene moeilijke verlossing (want op dit grondbeginsel meenden zy dat de kraekbeenfnede, der schaembeenderen steunde) hebben durven ontkennen. J. G. WALTER brengt, in eene verhandeling over de doorfnyding der kraekbeene farnvoeging der schaembeenderen, nu onlangs uitgegeven, eenige bewyzen by, tegen de nuttigheid der operatie, in een moeilijke verlossing, hy ontkent de ontspanning der banden van het bekken in de zwangerheid, eensdeels omdat hy deze ontsluiting der banden in geene zwangere noch kraemvrouwen 't zy voor, na, of in de verlossing gestorven, en waervan hy 'er vele ontleed heeft, gezien heeft: ten anderen, omdat hy van gedagten is dat in de zwangerheid al de aendrang der vogten naer de lyfmoeder gebragt wordt. (x)

Ook beweert een duitsch vroedkundige G. W. STEIN, die door 't gemeen maken van werktuigen, waerdoor hy meent dat het bekken en het hoofd van de vrugt kan gemeten wor-

(x) P. 19. & seq.

worden, eenigen roem behaald heeft, dat de verwyding van het bekken in de zwangerheid, of verlossing, tegen zyne ondervinding strydt, want dat hy nooit noch in levendige, noch in doode zwangere, barende of kraemvrouwen deze ontsluiting der banden, noch de daeruit voortgebragt wordende verwyding van het bekken, veel minder de vanëenscheiding der beenderen, heeft waergenomen. Ook heeft B. C. FAUST, op de ondervinding van dezen man steunende, het stelsel, aengaende de verwyding van het bekken in de zwangerheid, zoo wel als de vanëenscheiding van hetzelfde in moeilijcke verlossingen, voor eene valsche gissing verklaerd, en ook de bewyzen, welke voorname mannen voor dit stelsel hebben bygebragt, getragt te wederleggen; (z) maer met geen gelukkige uitkomst, gelyk naderhand wel blyken zal. Eindelyk heeft de Keizerlyke lyfartz C. VON KRAPP zich sterk tegen de verwyding van 't bekken in de zwangerheid en verlossing gezet, wiens bewyzen op waarnemingen en proeven, en daeruit afgeleide gevolgtrekkingen steunen. (a) Laet ons

(y) *Beschreibung eines Pelvimeters* t. 4 & 5.

(z) *Untersuchung des webrts*, &c. *Erstes Capittel*.

(a) *Anatomische Versuchen und Anmerkungen*. &c.

ons kortelyk de bewyzen dezer fchryveren overwegen. Wat het bewys van WALTER aenbelangt, dit houde ik my verzeerd, dat uit het werktuiglyke der deelen ('t geen wy hier boven verklaerd hebben) die in het bekken, gedurende de zwangerheid gelegen zyn, wederlegd is: want schoon wy niet ontkennen dat 'er een groote aendrang aen vochten naer de bevrugte lyfmoeder gebragt wordt, schoon dat het zeker is, dat ditzelfde ingewand eene groote menigte vochten opflorpt, vertraegt echter de drukking van hetzelfde op de aderen den omloop van het bloed, in de kleinste vaten; waerdoor daerin noodwendig een ophooping en door dezelve eene verwyding wordt teweeg gebragt; de evenredigheid der vloerbare tot de vaste deelen wordt vermeerderd, en alle de deelen worden ontspannen.

Wat toch zou ons verhinderen, indien wy de drukking der watervaten van de zwangere lyfmoeder 'er byvoegen, de verflapping der banden van het bekken, en de verwyding van hetzelfde in de zwangerheid van deze oorzaken afteleiden. De proefneming van dien voornamen man zelfs, waerin hy in een gedroogd bekken, om hetgeen men de cellachtige zelfstandigheid noemt, tusfchen de fchaem-

beenderen natespeuren, door eene korte weking in water de elasticiteit en natuurlyke zwellung verkregen heeft, zet ons gevoelen veel kragt by. (b) Maer waerom zouden wy ons langer ophouden, met het wederleggen der redenen tegen deze verwyding van het bekken. De onvermoeide pogingen van E. SANDIFORT, LOUIS en A. BONN sparen ons deze moeite. Laet ons alleenlyk eenige twyfelingen bybrengen tegen het bewys, dat beroemde mannen uit hunne eigen onderzinding getrokken hebben, en slaen wy het oog 1° op datgeen, 'twelk zy uit eene natuurlyke verlosfing halen, en merken aen, dat eene natuurlyke verwyding van het bekken, zoo als PARÉ, RIOLANUS, GUILLEMEAU, en nog onlangs BONN hebben waergenomen, alwaer de beenderen van het bekken van een geweken zyn, zeerzeldzaam in de zwangerheid is, en niet zoo blykbaar, dat een vroedkundige die kan ontdekken in de verlosfing: geen bewys kan derhalven hier tegen ingebracht worden uit de afwezigheid van blykbare teekenen. 2° Ten anderen wyken de beenderen van het bekken

(b) Pag. 13. & 14. tr. cit.

ken in eene moeilijke verlossing niet altoos van een. De oorzaken daarvan kunnen zyn styfheid der banden en een onnatuurlyke zickelyke onbuigzaamheid; ook als het hoofd van de vrucht tusfchen het heilig en fchaembeen gekneld is, en andere redenen, welke de vanëenwyking van het bekken, ook in moeilijke verlossingen verhinderen. 3° Ten laetsten de proef en waernehmungen op de lyken van zwangere, barende en kraemvrouwen, zoo niet alternaeuwkeurigst genomen, doen de zaak niet af. Want, behalven dat de ontleding van beroemde mannen hier tegen ingebracht kunnen worden, moet men aenmerken, dat de verwyding van het bekken in den natuurlyken staet, gedurende de zwangerheid, zoo groot niet is, dat dezelve op 't gevoel of op het gezigt kenbaar is: de gevallen zyn zeerzeldzaam, waerin de beenderen van het bekken op de minste aenroering vaneen gebragt kunnen worden. Maer indien de fchaembeenderen van een zwangere of kraemvrouw horizontael doorgezaegd worden, blykt het aenstonds vanzelfs, hoe groot het onderscheid is tusfchen de gewrigten van het bekken van eene al of niet zwangere vrouw: want de fchaembeenderen van eene zwangere of kraemvrouw kunnen veel gemakkelijker

vall.

vaneengebragt worden, als van eene die niet zwanger is. Men zal ook de kraekbeenderen dikker en die vleezige elastike stof, welke tusschen de schaembeenderen zit, in zwangere vrouwen meer gezwollen vinden. (c) Hierom twyfel ik zeer of WALTER en STEIN, indien zy de proeven dus genomen hadden, niet van de verwyding van het bekken in de zwangerheid zouden overtuigd geweest zyn.

Maer aengaende de waarnemingen en proeven van C. KRAFF heb ik nog iets aentemerkken. Immers beweert hy, dat het famenstel van het bekken deze verwyding belet, en dat de ondervinding 'er tegen strydt. Hyzelfs heeft twee duizend barende vrouwen bygestaan, maer nooit deze uitrekking der banden waergenomen. Noch de waarnemingen, noch de proeven, welke hy meenigvuldig genomen heeft op gestorven zwangere en kraemvrouwen, bevestigen dit. Hy wederlegt de waarnemingen over de verwyding van het bekken van MORGANE, STALPART VANDER WIEL, PARÉ, GUILLEMEAU, VAN SOLINGEN, DENYS, BAR-

(c) De waerheid van deze stelling heeft de beroemde A. BONN op de aenghaelde plaats, met meenigvuldige proeven, waar van ik dikwils ooggetuige geweest ben, bevestigd.

BARTHOLINUS, SMELLIE, LUDOVICUS, LEVRET en meer anderen: hy beweert dat deze verwyding tegennatuurlyk is, en stemt alleen de waarnemingen van VAN SWIETEN en WEITBRECHT toe. Hy ontkent en verwerpt, op zyn eigen gezag, de bewyzen van PINÆUS, en zegt, dat, al wierden de banden losser, het bekken door dit werktuiglyke der natuur niet kan verwyd worden, en betuigt, dat hieruit kreupelheid zoude voortkomen, hetwelk hy uit de waarnemingen van ALIX, welken hy bybrengt, vermeent te blyken. De vanëenscheiding der beenderen van het bekken in het lyk van een kraemvrouw door PARÉ en PYNÆUS waergenomen, (behalven de bygebragte waarnemingen van VAN SWIETEN, WEITBRECHTEN ALIX, de eenigsten waer hy geloof aan slaet) leid hy niet af uit de voorafgegane verlossing, maer uit de konstige doorsnyding der beenderen van het bekken. (d) **

Aengaende ons gevoelen nu moet men, be-

(d) *Vid. l. c. 2. th. p. 113. & 114.* dus beschuldigt KRAFF deze vermaerde waarnemers van bedrog en onwetenheid.

** Zie daer danden GORDIAENSche knoop met het zwaard van ALEXANDER doorgehakt, en de twist over de verwyding van het bekken weggenomen, zoo men het gevoelen van KRAFF omhelst.

behalven de tegenwerpingen tegen de waer-
 nemingen van WALTER en STEIN, zoo even
 bygebracht, in aenmerking nemen, dat het
 grondbeginsel van VON KRAPPS gedagten op
 ontleedkundige waernemingen over 't famenstel
 van 't bekken steunt, welke als niet naeuw-
 keurig en duidelyk genoeg, en geheel ftrydig
 met de waernemingen der voornaemste man-
 nen, tot geen vasten grondslag van deze stel-
 ling kunnen verftrekken. Maar hiervan na-
 der als wy over het famenstel van 't bekken
 fpreken zullen. Wat voor het overige de
 bewyzen van KRAPP betreft, die kan men
 opgelost vinden by SANDIFORT, LOUIS en
 BONN, op de reeds aengehaelde plaetsen, zoo
 dat het overbodig zyn zoude er meerder by
 te doen, daer ydereen, die niet partydig is,
 hier mede gemakkelyk zal kunnen overtuigd
 worden. Even eens is het gelegen met de
 bewyzen, welke D. FAUST tegen deze ver-
 wyding van het bekken heeft ingebracht: want
 zy zyn uit het reeds gezegde gemakkelyk te
 wederleggen, en zullen nog verder uit de
 nog te melden verhandeling over de verwy-
 ding van 't bekken zelfs wederlegd worden.
 Ik voor my ben van gedachten, dat de na-
 tuurlyke verwyding van het bekken in alle
 zwangerheid plaets heeft, door den aendrang
 der

der vochten naer het bekken en de vermeerderde kragt van den omloop in de kleinste vaten (e) waer door de vleezige elastieke stof, die tusfen de schaembeenderen zit, door de daerheen gevoerde vochten zwelt, en de banden losgemaekt zynde, de schaembeenderen verwydt en vaneenscheidt; en waer deze verwyding niet is waergenomen, komt my voor dat eene styfheid der banden of een samenvoeging van het heilig- en darmbeensgewrigt, of der schaembeenderen zelfs heeft plaets gehad. Dierhalven verschil ik van gevoelen met die geenen, die alle verwyding van het bekken van het hoofd der vrucht, als een wigge werkende, zelfs in eene natuurlyke verlossing afleiden, en 'er zyn vele gewigtige redenen, naer myne gedagten, voor myn gevoelen, waarvan ik de voornaemste reken, die ik hier zal opnoemen, 1° uit het samenstel der beenderen van het bekken, vergeleken met hetgeen in de zwangerheid geschiedt. 2° Uit de maet der middenlynen van het bekken, vergeleken met de afmetingen van het hoofd van de vrucht. 3° Uit de geklemde hoofden, zoo als zy van de meeste vroedkundige schryvers

(e) Ziet hetgeen wy hier boven over aengetekend hebben.

vers waergenomen zyn. — 4° Uit de waernemingen van vrouwen, die eene moeilijke verlosfing hadden zonder deze vanëenscheiding. 5° Uit dusdanig eene vanëenscheiding der beenderen van het bekken, voor de verlosfing waergenomen. 6° Uit waernemingen van vrouwen, in welken, schoon zy eene zeer moeilijke verlosfing gehad hebben, echter eene zeergroote verwyding van de beenderen van het bekken heeft plaets gehad. 7° Uit het ontleden van lyken van zwangere en kraemvrouwen.

Aengaende het eerste bewys heb ik het volgende aentemerken. 't Is gebleken dat de vochten in de zwangerheid in veel grooter hoeveelheid naer het bekken gevoerd worden als buiten dezelve; men heeft gezien dat de kraekbeenderen daerdoor worden uitgerekt en opzwellen, de banden zagter worden en alzo de beenächtige famenvoeging van het geheele bekken zoo los wordt, dat dezelfs beenderen door het bykomen van eenig, schoon min werkend vermogen, allengskens verwyd worden en vanëenwyken: zoodanig een vermogen heeft plaets in de zwangerheid: want het is te voren reeds gebleken, en het zal in 't volgende hoofdstuk nader

der bewezen worden, dat 'er tusfchen de fchaembeenderen eene vleezige bandächtige elastike ftof plaets heeft, en eene kraekbeenige tusfchen de heilig- en darmbeens verëenigingen, welke door haer elasticiteit altoos werkzaam zyn, en de banden dier geledingen uitrekken, zoo dat, wanneer de banden der fchaembeenderen vanëengefneden zyn, zy altoos eenigzins vanëenwyken, en die derhalven in de zwangerheid door de vochten zwellende, grooter kragt oeffenen, en gemakkelyk, als de banden verflapt zyn, de beenderen van het bekken langzamerhand vanëenbrengen, van welke verwyding de oorzaak voor 't grootfte gedeelte in die banden, welke van den kant van het darmbeen naer het heiligbeen gaen, gelegen fchynt te zyn, 'tgeen uit de volgende hoofdfstukken nader blyken zal. Daerenboven werkt misfchien het hoofd van de vrucht, dat uit de waernemingen der beroemfte mannen blykt reeds lang voor de zevende maend naer onderen te keeren, met zyn grootfte middenlyn tusfchen de heupbeenderen geplæetst, langzamerhand in grootte toenemende, mede om tot de verwyding van het bekken in de zwangerheid eenigzins behulpzaam te zyn. En deze oorzaken zullen des te grooter uitwerkingen te weeg brengen, hoe minder de ruimte van het

bekken is ten opzichte van de grootte van het hoofd der vrucht, hoe jonger de zwangere vrouw is, en hoe meer de banden kunnen uitgerekt worden. De reden niet alleen, maer de dagelyksche ondervinding bevestigt de waerheid van dit gevoelen; getuigen hier van zy de gedaenteverandering der voor de eerste keer zwangere vrouwen, in welken de heupbeenderen vanéenwyken, en waerdoor de ruimte van het bekken zoo vermeerderd wordt, dat zwangere vrouwen zelfs deze uitzetting van het bekken gewaer worden, zoo als PINÆUS reeds heeft aengeteekend. (g)

Wat het tweede bewys voor myn gevoelen betreft: 't Is onbetwistbaer, byaldien wy de afmetingen van een welgemaekt bekken, met die van 't hoofd der vrucht, vergelyken, dat het beenächtige famenstel van het bekken, van zyne zagte deelen niet beroofd, altoos de maet van 't hoofd der vrucht te boven gaet, zoo wy hier nu byvoegen de verwyding der beenderen van het bekken in de zwangerheid, en de beweegbaerheid der beenderen van 't hoofd der vrucht, blyft 'er geen twyfel meer overig of de weg wordt ruim

(g) *In epusc. cir. lib. 2. cap. 6. p. 174.*

genoeg gemaakt voor het hoofd van de vrucht. Daerenboven worden de zachte deelen in de hol-
ligheid van 't bekken zoo gedrukt in den tyd
der verlossing, dat zy naeuwlyks de verwy-
ding van het bekken iets ontnemen, gelyk de
geleerde J. RIPPING heeft aengetoond. (b)

Maer laten wy eens toestaen, dat'er zulk
eene verkleining van het bekken plaats heeft
door de zachte deelen, die daer leggen, nie-
mand echter zal in twyfel trekken, of deze
vermindering van ruimte wordt rykelyk ver-
goed door de beweegbaerheid der beenderen
van het hoofd der vrucht, en door de ver-
wyding van het bekken, gedurende de zwan-
gerheid. (c)

Misfchien zullen hier sommigen tegenwer-
pen, dat de uitzetting van 't hoofd der vrucht
in de verlossing niet kan verminderd wor-
den, tenzy tegelyk de ruimte van 't bekken
vermeerderd wierd, om dat de beenderen van
't hoofd der vrucht niet kunnen wyken, zon-
der geweld te doen op de beenderen van het
bekken, en hiervan leiden zy de verwyding
der

(b) In disert. de Pelvi L. B. 1776. p 5. §. II.

(c) Vergelyk hier mede den beroemden A. BONN in *Abh.
Rott. tom. 3. pag. 268. diss. cit.*

der beenderen van het bekken af; deze zwa-
 righeid is rasch opgelost, zoo wy maer eene
 natuurlyke van eene moeiljelyke verlosfing on-
 derscheiden; want in eene gemakkelyke en na-
 tuurlyke verlosfing is deze verkleening van
 't hoofd der vrucht niet noodig, de ruimte van
 het bekken door de vochten gedurende de
 zwangerheid uitgezet, overtreft de grootte
 van 't hoofd der vrucht: waerom zoude het
 dan noodig zyn, dat het hoofd van de vrucht
 verkleend wierd? en behalven dat moet het
 beenig famenftel van het bekken niet aenge-
 merkt worden, als of het voor den minften
 aendrang week, en de beenderen op het aen-
 raken vanëengefcheiden wierden: fchoon 'er
 waerlyk waernemingen geweest zyn, waerby
 het bleek dat deze verwyding van het bekken,
 ten tyde der zwangerheid, zoo ver gebragt is,
 dat de beenderen vanzelfs vanëenweken,
 zoude het evenwel onbillyk zyn, dezelve voor
 natuurlyk te houden.

Dat de beenderen van het bekken kunnen
 wyken, ftemmen wy gaerne toe, maer dat'er
 evenwel grooter kragt tot deze vanëenwy-
 king vereischt word, als tot de verkleening
 van het hoofd der vrucht, kan gemakkelyk ie-
 der begrypen, wien het maekzel van het
 bek-

bekken, de vereniging der banden, de ligging der zachte deelen in het bekken en meer andere dingen, die hier toe betrekking hebben, niet onkundig is. En, 't geen het meeste klemt, de ligging van 't hoofd der vrucht, die in de verlossing verandert, staet ook deze verwyding van het bekken tegen.

De ouden waren van gedachten, dat het hoofd van de vrucht als eene wigge te werk ging, steunende op het leerstuk, dat de ligging van het hoofd in de verlossing even eens was in de bovenste als in de onderste opening van het bekken: nademaal nu dit naer myne gedachten genoeg wederlegd is, en de rond-draeiende beweging van het hoofd voor een zetregel in de vroedkunde dient aengenomen te worden, zoo ben ik ook van gedachten dat dit gevoelen van de werking van het hoofd als eene wigge in de verlossing moct verworpen worden; want, gelyk uit de korte beschouwing van eene natuurlyke verlossing gebleken is, het hoofd van de vrucht, tusfchen de heupbeenderen geplaetstzynde, wordt door de samentrekking der lyfmoeder naer omlaeg gedreven, indiervoege, dat het achterhoofd tegen het zitbeen aengebragt wordt: dit is de eerste verandering van het hoofd der vrucht

in eene natuurlyke verlossing, en hierin werkt het hoofd niet mede, maer geheel en al lydelyk; 't geen wel degelyk vereischt wierd; want zoo het met zyn ligchaem werkte, zoude men byna altoos beklemmingen in deze ligging van het hoofd, zelfs in eene natuurlyke verlossing, gewaer worden, 't geen echter tegen de ondervinding strydt. Daerenboven is de ligging van het hoofd wel zydelings, maer niet grondvlakkig; want het achterhoofd ligt tegen het zitbeen, daer het voorhoofd na boven ligt, dus kan het op de ziden van het bekken met geen geweld werken, al was het bekken kleener, en al had 'er dus eene moeilijke verlossing plaets; in dit geval immers raekte het hoofd geklemd, hetwelk, in plaets van het bekken te verwyden, niet dan eene verkeerde ligging van het hoofd zoude veroorzaken; want deze draijende beweging vereischt eene genoegzame ruimte van het bekken, gelyk zeer wel te begrypen is, als men overweegt, dat het hoofd der vrucht in eene natuurlyke verlossing in zyn doortogt een vierde gedeelte van een cirkel omschryft, want, indien 'er geene ruimte genoeg is, om die draeiende beweging van het hoofd te volbrengen, zoude 'er noodzakelyk eene beklemming gemaakt worden;

en

en daer deze in eene natuurlyke verlosfing geen plaets heeft, mag men met regt befluiten, dat de ruimte wyd genoeg is voor de verlosfing, en het dierhalve niet noodig is, dat het hoofd in deze keering als eene wigge werkt, ja dat de keering van het hoofd niet kan gefchieden, zoodra het met eenig geweld op het bekken werkt. Na deze ronddraeiende beweging nu van het hoofd, wordt het aengezigt naer de holligheid van het heilig-en fluitbeen gedreven, en het achterhoofd naer de fchaembeenderen: als het hoofd nu in zulk eene ligging beklemd wordt, hetzy om de te zeer in het bekken ingedrukte fchaembeenderen, of om het te veel vooruitfteken van het heiligbeen. of om de onbeweeglykheid des fluitbeens, of eenige andere oorzaak, zoo kunnen de beenderen van het bekken niet vanëenwyken, fchoon men in dat geval niet kan ontkennen, dat het hoofd als eene wigge werkt: want de kragt, die tufchen de fchaembeenderen en het heiligbeen werkt, zoude het heiligbeen zelfs eêr uit zyne plaets dryven, dan dat het de ruimte van het bekken, door de vanëendryving der geledingen zou vermeerderen: ende ze beklemming (waeruit ik voor myn gevoelen het derde bewys ghaeld heb) heeft zeer dikwils plaets, en is meenigmael door fchry-

vers waergenomen. Hiervan zyn ook vele redenen, en in vrouwen, die aen het scorbüt, de venusziekte, of wel de Engelsche ziekte gekwynd hebben, welker verlossing om de misvormde beenderen zeer dikwils moeijelyk is, heeft deze beklemming meest altoos plaets; want in deze steekt of het lactste wervelbeen der lendenen met het heiligbeen te veel uit, of de schaembeenderen zyn teveel naer het heiligbeen ingedrukt, of het stuitbeen wykt onbeweeglyk naer binnen, of eindelyk zyn 'er merkelyke uitwasfen der beenderen in de regte middenlyn van het bekken, welke de doortogt van het hoofd der vrucht door het bekken, of den uitgang uit hetzelfde, beletten: het blykt derhalven vanzels, dat, hoe meer deze deelen van den natuurlyken staet afwyken, hoe meer oorzaken dus 'er samenloopen, de verlossing des te moeijelyker geschiedt: Ik ontken echter niet, dat de dwarsche middenlynen van het bekken ook hiervan oorzaak zyn kunnen: want indien de bovenste dwarsche middenlyn van het bekken teveel seilt, kan het hoofd der vrucht in het bekken niet komen: en al stellen wy dat het hoofd 'er inkomt, zoo wordt het beklemd; doch dat deze beklemming allerzeldzaemst, zoo ooit, zonder gebrek der regte middenlynen is waergenomen, getui-

tuigen de ervarenste mannen uit eenen mond. Meermalen word'er mischien eene beklemming van het hoofd der vrucht waergenomen tusschen de zitbeenderen, welke, zoo zy alleen de oorzaak der beklemming uitmaken, van het hoofd der vrucht, als eene wigge werkende, kunnen van elkander gedreven worden: dus worden de schaembeenderen vanéengescheiden, en door die werking der natuur komt de vrucht ter weerd, die zonder deze hulp der natuur, of door eenige andere der konst, door hare eigen poogingen zou verloren zyn gaen; en op de plaets, daer zy het leven ontvangen had, zyn omgekomen.

De eenigste gevallen derhalven, waerin het hoofd der vrucht in eene moeiljyke verlosfing met voordeel als eene wigge kan werken, zyn, wanner de dwarsche middenlynen niet groot genoeg, en de regten echter natuurlyk zyn, welke gevallen echter zeldzaam schynen te zyn. Want, zullen de schaembeenderen wyken, moet 'er noodzakelyk een vermogen tusschen de geledingen, of tusschen de zyden van het bekken werken; dat 'er tusschen de gewrichten zulk een vermogen, dat met eene gedurige elastieke pooging werkt, plaets heeft, zal niemand ontkennen, die, hetgeen zoo

C c 5

even

even over de famenstelling van het bekken gezegd is, aendachtig heeft nagegaen, en de gedaenteverwifeling der zwangere vrouwen, met een woord gemeld, heeft opgemerkt; by deze oorzaken nu kan komen, dat het hoofd der vrucht tusfchen de zyden van het bekken geklemd is, 't welk dan, indien de banden flap genoeg en de gewrichten niet vastgegroeid zyn, als eene wigge kan werken, en de fchaembeenderen van elkanderen afbrengen; want het vermogen, dat tusfchen het heiligbeen en de fchaembeenderen werkt, kan de beenderen van het bekken niet verwyden.

Daer dit nu waerächtig is, is het buiten tegenspraek, dat in dit geval alleen de fchaembeenderen verwyd kunnen worden in eene verlossing, waerin het hoofd tusfchen de zyden van het bekken is geklemd, en de regte middenlynen in een natuurlyken staet zyn: want indien deze van den natuurlyken staet afwyken, zouden, schoon de verwyding plaets had, dezelve de klemming van het hoofd naeuwlyks kunnen voorkomen, nadien door de verwyding van het bekken alleen de dwarsche middenlynen merklyk toenemen. Een aendachtiger beschouwing van het bekken bevestigt de waerheid van dit betoogde: want schoon de

de schaambeenderen twee duimen en meêr van elkanderen afgebragt worden, zal evenwel de lyn, die van het eene uitterfte van het schaambeen tot het andere uiterfte getrokken wordt, de lyn, die van het heiligbeen tot aen de kraackbeensverëeniging der schaambeenderen gaet, de *conjugata* genoemd, byna op hetzelfde punt aenraken, dat ze voor de vanënscheiding der schaambeenderen heeft aengeraekt; nadien de schaambeenderen van het heiligbeen niet worden afgebragt, maer alleen van zichzelfs, weshalven deze lyn naeuwlyks verlengd zal worden. Deze theorie hebben de vermaerde vroedkundigen VAN DEVENTER^(k) en J. G. ROEDERER^(l) ook zeerwel verstaen. Van deze verlenging nu der regte middenlyn; zullen wy hierna breeder spreekken, dus kunnen wy hiermede nu gemakkelyk berusten. Daer men nu zoo dikwils in eene gemakkelyke en moeijelyke verlossing de beweegbaerheid der schaambeenderen bespeurt; daer de gevallen, waer in het bekleemde hoofd van de vrucht met eene bepaelde kragt op de zyden van het bekken werkt, en aldus de beende-

ren

(*) *In novo lumine obstetr. cap. 3. p. 18.*

(l) *Elem. artis obstetricia § 27.*

ren vanëenscheidt, zeldzaam zyn, komt het my voor, dat men met regt besluiten mag, dat die beweegbaerheid van andere oorzaken, als van het werken des hoofds als eene wigge afhangt, welke oorzaken bestaen in die elastieke stof, die tussehen de gewrichten van het bekken werkt, en door de vochten zwelt, die gedurende de zwangerheid daer heen worden gebragt, als ook de reeds genoemde banden, die aen het achterste gedeelte van het bekken en zeer elastiek zyn; en dat die oorzaken, gedurende de zwangerheid, allengskens die verwyding voortbrengen, zal door het volgende klaer getoond worden.

De theorie nu, die wy tevoren hebben voorgesteld, betoogen wy uit het vierde bewys, met die waarnemingen namenlyk, in welke de vrouwen eene moeiljelyke verlossing ondergaen hebben, zonder eenige scheiding der schaembeenderen. Zulke waarnemingen, waer in de styfheid der banden tot een hinderpael geweest is, om de schaembeenderen te verwyden, zyn'er meenigvuldig, 't zal echter genoeg zyn 'er maer eenige bytebrengen. De groote CAMPER (m) heeft by ondervinding

reeds

(m) *In obs. ante libr. MAURICAEI cit. p. 8.*

reeds gefchreven dat ftyfheid der heilig- en heupbeensche banden oorzaak is van eene moeiljelyke verlosfing. CORVÆUS (n) heeft eene waarneming van een arme vrouw, die in haer veertigfte jaer zwanger was, en welke vier dagen in arbeid zat, en 'er vervolgens aen gestorven is, waerin de ftyfheid der banden alleen oorzaak geweest is van die moeiljelyke verlosfing: en dit fchynt de reden te zyn, dat jonge vrouwen gemakkeljker verlossen als bejaerden, omdat hare banden rekbaerder zyn, in het bekken zich meêr vaten vertoonen, en dus de oorzaken, die in de zwangerheid werken, met meerder vermogen te werk gaen om het bekken te verwyden. Het was AËTRIUS ook niet onbekend dat de ftyfheid dezer banden dikwils oorzaak was van eene moeiljelyke verlosfing. In zulke gevallen kan het hoofd der vrucht de fchaembeenderen niet verwyden, daer is geen gebrek als dat de banden te ftyf zyn, om het hoofd van 't kind doortelaten. Hieruit blykt dan, dat de kragt, welke de fchryvers aen 't hoofd van de vrucht hebben toegeschreven, zoo groot niet is, als vele voorgeven. Maer 'er zyn
waer-

(n) *De nutritione factus in utero paradoxa* c. 12. p. 245.

nemingen, welke voornamenlyk tot ftaving van de voorgestelde theorie dienen, waerin het geklemde hoofd de schaembeenderen niet kon verwyden, schoon de banden, gedurende de zwangerheid, flap en van vochten gezwollen waren: zoodanig is de waerneming van den zeergeleerden THIERRY, (p) waerin hy eene moeiljelyke verlosfing beschreven heeft, voortkomende van een uitwas van het been in het bekken, waer de verwyding van het bekken geen plaets gehad heeft, alhoewel de vrucht ter weereld gekomen is: en dit fchynt de reden te zyn, waerom die man de verwyding van het bekken in de verlosfing ontkent.

Maer eene, zoo goed als duizend, en alleen voldoende, is de waerneming van mynen achttingwaardigen Leermceester, den beroemden BONN, (q) welke het lyk van eene kraemvrouw ontleed heeft, die eene moeiljelyke en langdurige verlosfing gehad had, omdat het hoofd tusfchen de schaembeenderen en het heiligbeen geklemd was, wier schaembeenderen echter niets waren vanëngeweken, schoon

(p) *Vid. Dissert. de partu difficili à mala conformatione pelvis in Thes. dissert. & SANDFORTHII tom. 3. p. 193.*

(q) *In Diss. cit. p. 270.*

de banden flap waren, en de vleezige veerkragtige stof tusſchen de gewrichten van vochten was opgezwollen. Het blykt dus dat n zulk eene klemming van het hoofd de ſchaembeenderen van elkanderen niet kunnen worden afgeſcheiden, en dierhalven, daer zulke beklemmingen van het hoofd zeer dikwils voorvallen, het hoofd der vrucht hierin niet als eene wigge kan werken, om het bekken te verwyden, en ſchoon die verwyding waergenomen wierd, dezelve niet van de werking van het hoofd, maer uit de gemelde oorzaken, moet worden afgeleid. En dat deze verwyding van die oorzaken kan komen, bewyzen wy uit de vyfde reden, of door waernemingen van zwangere vrouwen, wier ſchaembeenderen voor de vervloſſing vanëengeweken waren, dat zy in het gaen waggelden; hoedanige 'er gevonden worden in de aengeprezen verhandeling van den beroemden BONN, (r) by MORGAGNE (s) en by A. R. DE VAURESME. (t) Hierby komt nog daerenboven eene waerneming van BONN, welke, als alléén allen, die nog eenigen twyfel overhebben, kunnende overtuigen, ſtrekken zal voor het zesde bewys.

De

(r) L. c. in fine. (s) De ſedibus & cauſis morb. per Anatom. indagatis Ep. 48. §. 44 & 45. (t) Tr. cit. p. 58.

De vrouw, namenlyk had eenē zeergemakkelyke verlosfing gehad, en ftierf aen eene famengeftelde ziekte, eene ontfteking namenlyk van het middenrif en van de maeg, haer bekken onderzocht zynde, bevond men dat de fchaembeenderen twee duimen waren uitgezet: en nadat de huid en de peezyge uitbreiding van de regte en pyramiedswyze fpieren weggenomen, en de dyen langzamerhand van elkanderen gebragt waren, braken alle de banden van dit gewrigt, en de tufchenruimte tufchen de fchaembeenderen was drie vingers, en een pink tufchen het heupbeen en het heiligbeen, 't geen hoe langer hoe meer toenam, naer mate de fchaembeenderen meerder van elkanderen werden afgebragt.

Ten laetften dient tot het volmaken onzer bewyzen de zevende reden, die wy uit de ondervinding halen: namenlyk dat 'er zeldzaam eene vanëenfcheiding der beenderen van het bekken wordt waergenomen in lyken van zwangere vrouwen, of die in de verlosfing, of even na dezelve, gestorven zyn; zeldzaam ziet men ook kreupelheid in zwangere of kraemvrouwen, welke noodwendig die vanëenfcheiding moet volgen. Daerentegen heeft de beweegbaerheid en verwyding der
been-

beenderen van het bekken zeedikwils plaets in zwangere of kraemvrouwen. Hiervan strekken tot getuigen de waarnemingen van SMEL-LIE, MONRO en anderen. (u)

Deze natuurlyke beweegbaerheid nu, en verwyding van het bekken, die men na de verlossing op levendigen dikwils niet gemakkellyk kan opmerken, ontdekt men niet, dan door een naeuwkeurig onderzoek, in gestorven zwangere of kraemvrouwen. Hier door wordt de voornaemste oorzaak van de hier voor gemelden twist veel licht, en onze stelling veel kragt bygezet.

En deze zyn myne redenen, waerom ik in het gevoelen niet komen kan van hen, die alle vanëenwyking, hoe ook genoemd, der beenderen van het bekken afleiden van het hoofd, als eene wigge in de verlossing te werk gaende, en dit zet my aen om te gelooven, dat de vanëenwyking der beenderen van het bekken meestentyds, zoo niet altoos, voortkomt van de daerheengeleide vochten, die de veêrkragtige stof, kraekbeenderen en banden
uit-

(u) Ziet de hier boven aengebaelde schryvers.

uitzetten, en van andere oorzaken, die in de zwangerheid plaets hebben. — Hiermede dient vergeleken te worden BOUVART, in zyne verhandeling, ten tytel voerende, *In zwangere en verlosfende vrouwen worden dierhalven de ongenoemde beenderen vanéengebragt*, (v) en VOIGT in de bovenaengehaelde verhandeling. (w) Deze verwyding van het bekken wordt gemakelyk, zoo zy natuurlyk is, na de verlosfing hersteld, terwyl de natuur alleen genoegzaam is, gelyk SMELLIE (x) en CAMPER (y) hebben waergenomen, schoon 'er fomtyds eenige moeijelykheid en pyn overblyft, gelyk SMELLIE, G. VAN SWIETEN (z) en MONRO (a) gezien hebben. Evenwel wil ik dit niet hebben opgenomen, als of ik alle vanéenwyking der beenderen van het bekken in de verlosfing ontkenne, het zal uit het vervolg blyken, dat men hier aen beiden kanten een misflag kan begaen. Want 'er zyn vermaerde mannen geweest, die deze vanéenwyking in de ver-

(v) *In collect. disert. anatom. A. HALLERI tom. 5.*

(w) *HALLERI collect. disert. chirurg. tom. 3.*

(x) *In collecti-n of cases and observations in Midwif, vol. 2. col. 5. case 2.*

(y) *In de aenteekeningen in het boek van MAURICEAU p. 7.*

(z) *Comment. in Aphor. BOERHAVII tom. 4. p. 539.*

(a) *Of the bones pag. 223.*

verlofing zelve gezien, of door het kraken vernomen hebben, of kreupelheid na de verlofing hebben waergenomen, gelyk onder anderen VESLINGIUS, (b) JOMAIN, (c) en de geleerde BIKKER. (d) Zeldzaam echter zyn de gevallen, waerin de natuur dit werk verrigt heeft, zonder ongemak te bekomen, en door zulk eene uitterfte pooging eene levendige vrucht ter weereld gebragt heeft: want meestentys zyn, op die verwyding van het bekken, kreupelheid der moeder, uitrekking der deelen, die in het bekken gelegen zyn, kneuzing, ontsteking, verëttering, verbreking derzelve, heet en koud vuur, bederf der beenderen, altesterke drukking van het hoofd der vrucht, en de daeruit voortkômende kwalen, eindelyk de dood van moeder of kind, of van beiden gevolgt. (e) Dat dit maer altewaerachtig is, toonen vele waernemingen, die wy voor handen hebben: waeronder voornamenlyk uitmuntten die, welken my zyn medegedeeld door den broemden vroedkundigen A. TITSING wiens getuigenis op eene ondervinding van byna veertig

(b) *Synt. an.* p. 20. & *in observat. & epist. med.* ep. 25 p. 117. (c) *Abregé de l'anatomie par M.* *** p. 108

(d) *In disert. cl. SANDIFORTH in thes. disert. tom. 3. p. 187.*

(e) *Cf. auct. supra citatos & cl. LE ROY, journ. de med. tom. 50. p. 449. d. 1778.*

tig jaren steunende, gedurende welken tyd hy met het grootste voordeel zyne konst zoo in 't byzonder, als op stads aenstelling te Amsterdam, geoeffend heeft, by ieder een moet hooggeacht worden.

Deze beroemde man nu heeft de natuurlijke verwyding van het bekken in de zwangerheid, in barende- en kraemvrouwen, alleduidelykst waergenomen, maer in gestorvene nooit ontdekt. In eene barende vrouw heeft hy zelfs het heiligbeen beweeglyk gevoeld, en ook opgemerkt dat zelfs de beweging na de verlossing overbleef tot groot hinder voor de vrouw. Hy heeft meermalen eene aanzienlyke vrouw in de verlossing bygestaen, wier bekken, in elke zwangerheid en verlossing, zoo verwyd wordt, dat zy langen tyd na de verlossing niet staen kan, en haar geheele leven waerschynelyk kwade gevolgen zal moeten doorstaen, door de altegroote verwyding van het bekken. Van diergelyke ongemakken, in eene kraemvrouw waergenomen, is ook SMELLIE (f) getuigen geweest: deze kraemvrouw had, door het vanënscheiden van het darm-

(f) L. c. cas. 2. vol. 2. coll. 1.

darmbeen alleen, zoovele en groote ongemakken bekomen, dat zy, na de verlossing, haere vorige gezondheid nooit wedergekregen heeft. ALEX. MONRO (g) heeft, uit zulk een afwyking der beenderen van het bekken, kreupelheid waergenomen, met dat gevolg, dat de kraemvrouwen, gedurende verscheiden maanden, niet staen of zitten konden, of zy verbeeldden zich door de darmbeenderen te zakken. Ik erinner my nog ergens anders gelezen te hebben, dat'er eene ziekelyke verslapping der heilig. heupbeensche banden door gekomen is. Daerenboven hebben HUNTER, (h) LEVRET, VAN DOEVEREN, (i) en méer andere, reeds gemelde schryveren, deze vanëenwyking van het bekken ook met kreupelheid achtervolgt gezien.

Dat'er behalven deze ongemakken, nog verscheide anderen uit kunnen voortkomen, indien deze vanëenscheiding van het bekken somtyds veroorzaakt wordt door het hoofd der vrucht, als het met groote kragt in de verlossing te werk gaet, bewyst zeker geval door

(g) *Libr. cit.* p. 223.

(h) *In actis med. Londinens. cit. art. 28. vol. 2.*

(i) *Vid. RIPPING. p. 26. diss. cit.*

door HUNTER waergenomen, waer in na de vanëenscheiding eene verzwearing tusfchen de fchaembeenderen, en een bederf der kraekbeenderen gevonden werd kan dan daeruit niet een gemakkelyken doortogt der verzwearing in het bekken, eene vernieling der daer gelegen deelen, een beenbederf, en de dood der kraemvrouw veroorzaekt worden? Dat deze ziekten daeruit moeten voortkomen, leert niet alleen de reden, maer het famenftel der deelen, en de waernemingen bevestigen dit ook: de vermaerde LOUIS verhaelt drie gevallen in zyne meermaels aenghaelde verhandeling, (k) waerin zelfs de dood uit de vanëenscheiding der beenderen van het bekken en de daeruit voortvloeyjende toevallen gevolgd is, daer in het laetfte geval het linker heupbeen, maer drie lynen van het heiligbeen, was afgefcheiden. (l) By HALLER (m) leert men ook een diergelyk geval, door DENYS waergenomen. DUVERNEY (n) heeft twee vrouwen

(k) *Conf. la seance de l'Ac. R. de chir. p. 116.*

(l) *Vid. L. c. conf. HUNTERI Trad. Angl. cui titulus Reflexions occasionnées by a decree of the faculty of Medicine at Paris to the operation of cutting the symphysis of the ossa pubis, edito cum tractatu doct. Vaughan of the Hydrophobia.*

(m) *El. Phys. tom. 8. p. 236. p. 1.*

(n) *Vid. LIEUTAUD Hist. An. tom. 2. p. 336.*

een breuk van het schaem- en heupbeen met den dood zien bekoopen, en nog onlangs heeft men waergenomen, dat de affcheuring van het darmbeen van het heiligbeen de dood heeft veroorzaekt; (o) om nu niet te gewagen van het beenbederf, dat ACRELL (p) uit de affcheiding der schaembeenderen gezien heeft, noch van het bersten van den hals der blaes, dat VOELTERS (q) van de verwyding van het bekken heeft opgemerkt, noch van veeler hande ongemakken uit de fcheiding der darmbeenderen, welke BENIVENIUS, MONTIUS, LANGIUS, en A. BENEDICTUS (r) hebben waergenomen. De vermaerde MARET heeft, voor weinige jaren, over de breuken der schaembeenderen, en derzelver gevaer, zoo geredenkaveld, dat het voldoende zou geweest zyn hem alleen te hebben aengehaeld. (s) Maer daerenboven getuigen de vroedkundigen by onderzinding, dat de vrucht in diergelyk geval zelden is in 't leven gebleven, en de reden toont

(o) *Vid. prix de l'Ac. de Chir. tom. xi ed. in Soc Conf*
 RICHTER *chir. Bibl. vol 5 tom 2. pag. 314.*

(p) *Chirurgische voorfallen vol. I.*

(q) *Fr. cit. p. 5. in notis M. s. s.*

(r) *Vid. SCHENKIIUM obs. p. 703. lib. 5.*

(s) *Mem. de l'Ac. de Dyon tom. 2. A. 1772 cf RICHTER*
Bibl. chir. vol. 4 p. 125.

dit ook allerduidelijkst. Want indien wy overwegen, dat het bekken, in zulk een geval, kleiner als natuurlyk is, en dat het hoofd der vrucht zeer sterk gedrukt wordt, dat de omloop des bloeds in het zagte brein verhinderd wordt, en daeruit verplaetzingen en uitstortingen van het bloed voortkomen, en de hersenen zelve door de drukking vernield worden (daer het hoofd niet een korten tyd, maer volgens waarnemingen, gedurende twee, drie, ja, zoo als gezien is, agt dagen en meer in de zelfde drukking gebleven is) zal niemand zich verwonderen, dat door die drukking meestentyds de dood volgen moet.

Dit dan nu zoo zynde, ziet men ligt, dat de voorgestelde vraag, of de kunst de natuur in de verwyding van het bekken volgen moet, ontkennend moet beantwoord worden; en opdat de waarheid daervan klaerder blyke, zullen wy het met de volgende gevolgtrekkingen, die uit het bewezene vanzelfs voortvloeijen, bevestigen.

10 Dat de verwyding van het bekken, na eene natuurlyke verlossing waergenomen, niet moet worden toegeschreven aen het hoofd van de vrucht, het bekken in de verlossing
als

als eene wigge vanëendringende, maer de reeds gemelde oorzaken, die gedurende de zwan- gerheid op het bekken werken.

2° Dat de Natuur door die oorzaken eene groote uitzetting van het bekken, in zyne ge- heele ruimte, te weeg brengt.

3° Dat'er uit deze verwyding van het bek- ken, kreupelheid kan voortspruiten, indien de banden, welke deszelfs beenderen, zoo van voren als van achteren, vereenigen, al te slap worden.

4° Dat zulk eene verwyding natuurlyk is, en in alle verlosfingen plaets kan hebben, tenzy 'er onnatuurlyke oorzaken bykomen; als, by voorbeeld, styfheid der banden, aen- ñengroeiing der samenvoegingen van het bek- ken, drukking en vernauwing der vaten.

5° Dat 'er weinige gevallen zyn, waerin het hoofd der vrucht als eene wigge kan te werk gaen, om de beenderen van het bekken te verwyden, en dat dezelve tot de volgende te brengen zyn: α) wanneer het hoofd der vrucht tusfchen de darmbeenderen is geklemd, welk geval echter, zoo het gebeurt, zeer

zeldzaam is, β) als het hoofd van de vrucht tusfchen de zitbeenderen vast zit, γ) misschien ook wanneer het fchuins in het midden van het bekken vastgeklemd zit.

6o Dat 'er van deze gevallen zeerweinigen een gewenscht gevolg hebben, nadien hierby, zal 'er eene gelukkige uitkomst uit voortfpruiten, het volgende plaets moet hebben: α) de vrucht moet fterk genoeg zyn, om de kragt uit te ftaan, die het hoofd moet ver-
 rigten. β) De banden moeten zagt en week zyn in de zwangerheid. γ) De krachten van de moeder moeten eene lange en moeiljyke verlosfing kunnen uitftaen. δ) De poogingen fterk genoeg zyn om het kind ter weereld te brengen.

7o Daer nu in die moeiljyke verlosfing, waerin het hoofd in het bekken geklemd zit, op de wys, als befchreven is, zeer zeldzaam die voorwaerden te gelyk plaets hebben, zoo befluit ik 'er uit, dat die gevallen ook zeer zeldzaam zyn, waerin de natuur, door middel van de kragt van het hoofd der vrucht, in de verlosfing het bekken zoo kan verwyden, dat 'er een gezond kind geboren wordt.

8o Dat de ongemakken, welke de overwin-
 nen

nende natuur de vrucht en de moeder aenbrengt door zulk eene geweldige verwyding der beenderen van het bekken, dikwils zoo groot zyn, dat 'er na de verlossing de dood van moeder of kind en niet zelden van beiden opvolgt.

90 Dat in alle andere beklemmingen het hoofd der vrucht daerin niets kan toebrengeu, nadien het niet op de zyden van het bekken werkt; het geen vereischt werd om de beenderen van het bekken zoo te verwyden, dat 'er eenig gemak voor den doortogt van hetzelfde uit voortkwam.

100 Dat eindelyk deze pooging der natuur met AVICENNA (t) te regt diende genoemd te worden, een der sterkste bewerkingen, die de natuur ten einde brengen kan.

De bygebragte gevolgtrekkingen komen my, zoo ik my niet geweldig bedriege, voldoende voor, om met een zeer vermaerd schryver te besluiten,, (u) dat de natuur zich van dit
,, hulp-

(t) *De Generatione lib. 3. sen 21 tr. 1. Cap. 2. p. 924.*

(u) *J. J. Plenck in El. Art. obsr. p. 107.*

„hulpmiddel fomtyds bedient in eene ver-
 „lofing, die buiten dat onmogelyk is: maer
 „dat men deze verwyding van het bekken
 „ondertusfchen nooit moet afwagten, maer
 „altoos om haer voortekomen, de verlos-
 „fing door de konst eindigen.” Want ’er
 zyn zagter konstmiddelen voorhanden, waer-
 van wy ons bedienen kunnen. deze immers
 komen zelfs te pas in een wanhopend geval,
 waerin de natuur niets, fchoon zy hare uitter-
 fte poogingen in’t werk ftelt, tot welzyn van
 moeder of kind kan te weeg brengen: ik be-
 doele den hefboom van ROONHUISEN, de tan-
 gen van SMELLIE, LEVRETT, en anderen,
 waerdoor men uit de waernemingen leert,
 dat het hoofd van de vrucht een duim en
 meer zonder hinder famengedrukt en verkleend
 is: (v) en nog te meer, omdat de ondervin-
 ding leert, dat de barende vrouwen en de
 vruchten een byna ongelooflyk geweld, zon-
 der hinder, kunnen doorftaen in bewerkingen,
 door middel van die werktuigen verricht: dus
 heeft my myn hooggeleerde leermeester W.
 VAN DOEVEREN verhaald, dat zyn Ed. in ’t
 Jaer 1765 te Groningen een levendig, onge-
 kwetst,

(v) Cl. CAMPER in *obfero. ad opus MAURICABI, cit. p. 55.*

kwetst, voldragen en redelyk sterk kind met de tang van SMELLIE gehaeld heeft, en de moeder welvarende was, schoon 'er in de verlossing zoo veel geweld is moeten gebruikt worden, dat de kromme armen van de tang in de bewerking regt geworden zyn: welke tang zyn Ed., ter gedachtenise van zoo een zeldzaam geval, in zyn cabinet bewaert. Zoo 'er echter tegenstrevers zyn, die hun gevoelen vast aenkleven, en de vanëensnyding der kraekbeenige samenvoeging als eene pooging der natuur, die de vroedkundigen moeten navolgen, aangemerkt willen hebben, kan ik ook met hetzelfde regt voorgeven, dat de natuur de leidsvrouw is van de bewerking der keizerineede, en men deze pooging der natuur moet navolgen, waerdoor dikwils de vrucht ter weereld gekomen is door eene opening van den onderbuik, of vanzelfs, of door de kunstbewerking, gelyk men hier en daer by schryvers vindt aengeteekend.

Ziet daer, myne Heeren, de gedachten van den Heer MICHELL over deze stof, na genoeg woordelyk voorgedragen; wy vermeenen, dat zy nog iets tot het voldingen van dit geschilduk hebben kunnen uitdoen. Genoeg, zoo

zynden leergierigen nut, en den vroedkundigen vermaek in het lezen overchaft hebben.

Ik ben steeds, met achtinge,

Myne Heeren,

UE. DW. Dienaer.

Was geteekend J. VOEGEN VAN ENHELEN:

Amsterdam 26 van Lentemaend 1784.

Waar.

Waerneming van de uitwerking der Electriciteit
op de verlamming der ledematen, medegedeeld
in een Brief van E. J. THOMASSEN A THUES-
SINK A. L. M. Ph. & Med. Dr. in 's Hage,
aan den Wel Ed. Hooggel. Heer R. FORSTEN,
Med. Dr. Med. Theor. Anat. Chir. & Med.
Leg. Profefor te HARDERWYK.

Wel Edele Hooggel. Heer!

Voor eenige dagen in handen krygende
 het werk van den heer VAN BARNEVELD,
 te Amsterdam onlangs uitgegeven, vond ik
 in hetzelfde keurige waernemingen, omtrent
 het gebruik van het electrisch vuur in de ver-
 lammingen der ledematen. De wys, op wel-
 ken de heer VAN BARNEVELD zyne zieken ge-
 electriseerd heeft door den electrieken vuur-
 stroom, is geheel nieuw, en verschillende van
 de gewone manier van electrifeeren, door
 het trekken van vonken, of veelmeêr door
 het geven van schokken. Deze verbeterde
 wys van electrifeeren is waerschynelyk de oor-
 zaek, dat zyn Ed. de electriciteit met zulk
 een gewenscht gevolg in de meeste gevallen,
 gebruikt heeft. — Ik heb gelgenheid gehad
 on-

onder de meenigvuldige zieken, die ik in 't Koninglyk Hospitael te EDINBURGH dagelyksch bezogt, verscheiden verlammingen der ledematen te zien. Nadat verschiende geneesmiddelen vergeefsch beproefd waren, ging men gewoonlyk over tot de electriciteit. In de verlamming der uiterste ledematen werd de electriciteit gewoonlyk by schokken toege- diend. In de verlamming van den gezigtze- nuw of *amaurosis* werden 'er vonken uit het oog en de omliggende plaetsen getrokken. De kragt der schokken werd alleen bepaeld door den electrometer, zonder dat 'er acht gege- ven werd op de oppervlakte van het bekleed glas der Leidsehe fleschen, zoodat de kragt van de schokken geheel onbepaeld was, hier- van daen mogelyk, dat de electriciteit dik- maels mislukte, veel nadeel deed, en som- tyds doodelyke gevolgen had. Twee ge- vallen zyn, niet lang geleden, te EDIN- BURGH in 't hospitael gebeurd, die ten duide- lykste doen zien, van wat belang het is naeuw- keurig de kragt der schokken te bepalen, wil men niet zyne lyderen in 't uiterste gevaer van hun leven brengen. Een zieke, die se- dert lang aen cene zyde verlamd geweest was, werd, na vergeefsch andere geneesmiddelen gebruikt te hebben, met verscheiden sterke schok-

ſchokken geëlectriſeerd, nadat hem weinige ſchokken waren toegediend, kreeg hy, op het oogenblik, alle de toevallen van eene bloedige beroerte, die hem wegrukten, voor dat men hem wederom naer beneden in de gewone ziekenkamer gebragt had. In eenen anderen verlamden veroorzaekte het aenſtonds eene bedwelming, een verlies van alle willekeurige beweging en gevoel, en na weinige oogenblikken was hy ook reeds overleden. Uit deze gevallen blykt het, hoe veel voordeel de nieuwe wys van electriſeeren, boven de oude heeft. Indien de electriciteit in deze beide gevallen eerst beproefd was in de form van den electriken vuurſtroom, en allengs vermeerderd was, tot zoo lang dat de lyder aen vonken, en daarna aen ſchokken gewoon werd, zoude men deze ongelukkige gevolgen nimmer gehad hebben. Alhoewel de onvoorzigtige aanwending van ſchokken in de twee, zoo aenſtonds gemelde, gevallen doodelyke gevolgen gehad heeft, en daerom ten hoogſten is aftekeuren, heb ik echter ook met goed gevolg deze zelfde manier van electriſeeren zien bezigen, ja zelfs zoodanig, dat in weinige dagen eene volkomen genezing volgde, alhoewel in de meeste gevallen langzamerhand het gevoel, en vervolgens de willekeurige be-

weging wederkwam. Onder alle de gevallen van genezingen, door middel van het electrieke vuur, heb ik een geval waergenomen, 't welk, van voren beschouwd, volstrekt ongeneeslyk scheen, en 't geen echter, by de eerste electrifeering, aenstonds eene volkomen genezing ten gevolge had. Ik oordeel hetzelfde gewigtig genoeg, om U. H. G. woordeelyk, zoo als ik 't zelfs heb aengeteekend, mede te deelen.

A. S. oud 43 jaren, werd in 't hospitael toegelaten den 7 van lentemaend 1785. Den 4 van dezelfde maend werd haer regte arm met pyn en beeving bevangen, welke byna vyf uren duurden, sedert dat tydftip is alle vrywillige bewegingskracht in dat deel geheel opgehouden. Van boven, van den schouder af tot aen de hand, is 't gevoel veel verminderd, doch in de hand zelfs is het geheel weg, zoodanig zelfs dat de geheele hand op het uiterlyk gevoel altyd koud is. Reeds van hare kindsheid af, is het regte been van de knie tot aen den voet geheel lam geweest, zonder gevoel en altyd koud. Haer polsflag slaet 68 malen in eene minuut, hare tong is zuiver, en de eetlust zoo wel als de ontlastingen zyn in eenen natuurlyken staet. Proffr.

GRE-

GREGORY gelastte de lyderesse door verscheiden schokken te electrifeeren. Dit werd op den 5 in 't werk gesteld. De eerste schok bragt aenstonds eene sterke beweging in den arm te weeg, en nadat met de electrifeering een vierde van een uur was aengehouden, kwam het gevoel en de willekeurige beweging wederom, welke ook volmaekt natuurlyk gebleven zyn. — Het verwonderde my zeer, dat daer men zag, hoe spoedig de verlamming van den arm genezen werd, men niet aenstonds het verlamde been electrifeerde, dan men beschouwde dit al te veel verouderd en daerom werd de lyderes, zonder verder iets tegen deze verouderde verlamming te ondernemen, uit het hospitaal weggezonden.

Dit zou den heer BARNEVELD niet afschrikt hebben, daer zyn E. getoond heeft, dat de langdurigheid der ziekte niets tot de genezing doet.

Ik heb de eere met hoogachting te zyn, enz.

*Uittreksel van een Brief van den Hooggel. Heer
FORSTEN, in antwoord op den voorgaenden.*

Gy bepaeld u, in uwen jongsten brief, voornamenlyk by het geneeskundige gebruik der electriciteit in verlammingen. Zeer vele gevallen zyn voorhanden, waeruit blykt, dat deze byzondere vuurstof, onder behooryke voorzorgen aengewend, veel meêr nut in verlammingen heeft aengebragt, dan andere gewone middelen, somtyds zoo hoog geroemd, welken het plant- of dierryk oplevert. Wy hebben waerlyk groote verpligting aen de beoeffenaren van dezen tak der natuurkunde, daer zy zich niet alleen gewillig toonen, om den lyderen dit middel toetedieneu, maer zich tevens ook toeleggen, om 't zelve in eene bepaelde kragt, op eene allergemaklykste wys te verrichten: waerin voorzeker onze landgenooten, verre boven de buitenlanders, uitmunten: vooräl bekoort my het schokflesje, door de heeren DEIMANN en VAN TROOSTWYK uitgevonden, 't welk gy by onzen vriend den heer Dr. KRAJENHOF, welken ik eertyds ook onder myne waerdigste toeoorders telde, gezien hebt, en waervan, na ik verneeme, eerlang eene naeuwkeurige beschryving zal in
het

het licht gegeven worden. Myn waerde behuwde broeder en amptgenoot NIEUHOFF heeft ook zulk een schokflesje, met 10 duimen bekleedzel voorzien, door de bezorging van den Hr. Dr. KRAYENHOFF gekregen, en wy hebben onlangs daer van gebruik gemaakt by een lyder, zynde een jongetje van 11 jaren, uit het naburig NYKERK, dat federt een half jaer sukkelde aen eene verlamming van zyn regte been, gepaerd met eene gevoelloosheid, tot even boven het kniegewricht zich uitstreckende; het linker been was mede niet vry, min' stevig, minder bedeed van werkvermogen, dan natuurlyk. Ik zal den heer BARNEVELD den uitflag dezer proeve, op zyn Ed. verzoek, omftandig opgeven, om te plaetsen in het tweede stuk der electriche geneeskunde, 't welk zyn E. voornemens is in het licht te geven: alleenlyk wil ik dit hier by voegen, dat wy ons knaepje met schokjes eerst van $\frac{1}{4}$ duim, daerna van $\frac{1}{2}$ en eindelijk van $\frac{3}{4}$ duim van 't gemelde schokflesje geëlectriseerd hebben, zoodat hy telkens des morgens ruim 300 schokjes kreeg, zulks hebben wy dagelyksch verricht van den 5 tot den 19 van wynmaend. Tot onze blydschap bespeurden wy, dat het gevoel in het verlamde en gevoelloos been, van tyd tot tyd,

E 3

her-

hersteld werd en zich, van boven naer beneden, verder uitstreckte. Toen hy den 20 van wynmaend naer huis keerde, was het gevoel tot over de helft van den voet gevorderd, ook konde hy het been van den grond oplichten en zeer zichtbaer bewegen; onlangs schreef my de heer Dr. BERCHUIS, van NYSKERK, welke met my den lyder behandelt, dat hy nog dagelyksch vorderde, schoon hy nu, sedert zyn vertrek van hier, niet geëlectriseerd is. Ik twyfel geenszins, of wy zullen het genoeg hebben, zoo wel dezen lyder te herstellen, als wy in 't jaer 1775. een man, van 33 jaren oud, wiens beide onderste ledematen, bykans geheel, verlamd waren, herstelden, van welk geval myn zwager in zyn *Orat. Inaug. pro recentiorum in Physicis sensu rectissimo* bladz. 38 melding heeft gemaekt.

De twee gevallen, welken gy meldt in EDINBURG gezien te hebben, waren van een ongelukkig gevolg, dan ook zulke verdienen bekend te zyn. Op 't lezen van dezelve viel my het zeggen van B. L. TRALLES te binnen, „*Lubentius ægros servatos enarramus, quam mortuos. Fuvaret tamen legere librum vastum & spissum de iis, quæ non succedunt, qualem conscriptum alicubi inter desiderata medica habuit* „ BOER-

„BOERHAVIUS. *Huic casus illi, qui silentio sup-*
primuntur, deberent inferi.”

Zulke gevallen, of ook anderen, waerin de electriciteit min' vermogende bevonden is, of ook nadeelig, verdienen zoo wel, (gelyk de heer BARNEVELD zoo openhartig doet) als die, welken met den besten uitslag bekroond zyn, gemeld te worden, opdat men, ook dus geleerd, steeds met de meeste voorzigtigheid in het toedienen der electriciteit te werk ga, ('t welk in de twee gevallen, door u beschreven, niet schynt geschied te zyn) opdat men niet teveel van het middel verwachte, en eindelyk in staet gesteld worde, om te bepalen, in welke gevallen, in welke voorwerpen en onder welke voorzorgen, zoo met opzigt tot den staet des lyders, als tot de kracht van de electriciteit, deze proeven, met gegronde hoop op een' gunstigen uitslag, kunnen aangewend worden. De groote verscheidenheid der oorzaken van verlammingen, derzelve meest al verborgen aert, maken dit wel moeiljelyk, doch *artem facit experientia, casu monstrante viam*, zegt MANILIUS, en ik voege, met betrekking tot ons geval, 'er by *faciet, perficietque*.

Het geval van A. S., mede door u opge-

geven, levert een bewys van eene allerfpedigste genezing: het verwondert my nevens u, dat men de verdere herftelling niet beproefde: men konde zulks, myns bedunkens, zonder eenig nadeel voor den lyder, gedaen hebben, hoe ongunftig ook het vooruitzicht ware, daer de verlamming dier deelen reeds zoo verouderd was. In het geval, in het Jaer 1775. door my waergenomen, en ftraks gemeld, kwam de lyder, op twee krukken leunende en onderfteund door twee goede vrienden, by myn zwager aen huis, op myn raed, om geëlectrifeerd te worden: wy deelden hem vry fterke fchokken toe: dit herhaelden wy vyf malen in veertien dagen, en de lyder was herfteld, hy ging zeerwel, alleenlyk wat leunende op een ftok, dit behulp echter verwierp hy ook eerlang, thans ter. wyl ik dit fchryve, geniet hy den besten welftand enz.

B E D E N K I N G

N O P E N S H E T

A R T S E N Y K U N D I G E G E B R U I K

V A N H E T

R O T T E K R U I D.

Voor eenigen tyd de Heelkunde van den wel eer zeer beroemden P. BARBETTE in de hand krygende, kwam my onder het oog het hoofdstuk van den kanker, waerin ik onder anderen las, dat in dit gebrek van velen sterk geprezen werd (ofschoon echter de uitkomst niet genoegzaam aen de verwachting beantwoordde) eene zekere bereiding van het ROTTEKRUID, door PETR. JOH. FABER in zyn *Myrothecium spagyricum* beschreven, welke kortelyk hieröp uitkomt:

- „ Men neme kristallyn rottekruid en sal-
- „ peter, van elk evenveel: deze tot een fyn
- „ poeder gebragt, stelt men in eenen glazen
- „ kromhals, waeräen men eenen grooten gla-
- „ zen ontvanger, met goed leem wel aenlegd,
- „ ter destillatie, met langzaam vermeerderde
- „ graden van hitte, totdat alle vochtigheid zy

„ uitgedreven. Het overblyfzel in den krom-
 „ hals brengt men tot een poeder, en giet
 „ hierop wederom het te voren daer afge-
 „ trokken vocht, gaende op nieuw ter de-
 „ stillatie over. Dit werk herhaelt men drie
 „ of vier reizen, totdat al het rottekruid
 „ door het falpeter wel verkalkt zy. Het
 „ overschietende rottekruid moet men dan in
 „ eenen aerden kroes met een sterk vuur, ee-
 „ nen geheelen dag lang, branden, vervolgens
 „ in water smelten, de ontbinding door een
 „ vloeipapier van hare vuiligheden zuiveren,
 „ vervolgens tot droog wordens toe uitwa-
 „ demen, dan het overschot wederom in ee-
 „ nen kroes branden, en dit werk herhalen,
 „ tot de overschietende stof in water geheel
 „ ontbindbaer zy, zonder eenige vuiligheden
 „ achter te laten. Men wademd dan het
 „ overtollige water uit, en giet op het over-
 „ schot wederom den tevoren afgehaelden
 „ geest, na dat dezelve door zeven destilla-
 „ tiën gezuiverd is. Vervolgens scheidt men
 „ 'er door destillatie, zoo veel mogelyk, alle
 „ vocht af, wanneer men eene boterächtige
 „ rottekruidkalk zal overhouden, welke met
 „ *Ung. Basilic. of Digestiv.* vermengd, op den
 „ verzworen kanker gelegd wordt.”

Hier

Hieruit bleek my dan, dat men reeds in vorige tyden het rottekruid, ten minsten uitwendig, in den kanker had aengeprezen, en dat dus het toedienen van dit middel, in dit geval, zoo nieuw niet was, als men mischien zoude kunnen denken. Dit is my nog nader gebleken, wanneer ik andere schryvers daer over heb nageflagen, gelyk men onder anderen in de *Pharmacopœa* van P. SCHRÖDER onderscheiden bereidingen van het rottekruid, die in den kanker geprezen worden, kan geboekstaefd vinden, welke ook meest op eene verzagting van het rottekruid schynen te zien. J. VIGERIUS en anderen hebben ook reeds van het uitwendig gebruik van het poeder van rottekruid in den kanker gesproken.

De voornoemde bereiding van het rottekruid, hoe omflagtig, en in vele opzigten onnuttig, dezelve zy, is het echter, waerop myn aendagt inzonderheid viel, omdat dezelve my eene bedenking, welke ik reeds voorlang by my zelve gemaakt had, errinnerde, namentlyk dat, zoo men het rottekruid wilde toedienen, men het best zoude doen hetzelfde zoo te bereiden, dat het niet alleen volkomen in water konde worden opgelost; maer ook van den anderen kant geenen grooteren graed van

van fcherpte verkreeg; maer in tegendeel zagter wierd; want het is my altyd eenigzins gevaerlyk voorgekomen het rottekruid, op de wys van den heer LA FEBURE, toetediennen, daer het toch zeker is, dat hetzelfde niet gemakkelyk in water wordt opgelost, en zoo dit al geschied, dat het dan, ten minsten voor een groot gedeelte, zich wederom afscheidt, waer door het dan gebeuren kan, dat de rottekruid-deeltjes onmiddelyk op ons ligchaem werkzaam worden, 't geen by het inwendige gebruik 'er vooral op aenkomt, terwyl die op den inwendigen rok der maeg en damen hunne werking oeffenende, gevaerlyke toevallen zouden kunnen voortbrengen.

Om aen dit voorgestelde einde te voldoen, bedient men zich best van het salpeter, en hier mede, zoo als gebleken is, geschiedt ook de voornoemde bereiding; dan door het menigvuldig ontbinden en sterk branden der stoffe gaet'er veel rottekruid verloren, zonder dat my blykt, dat hierdoor waerlyk eenig nut wordt teweeg gebragt: ook wordt het middel door deze bewerking zeer kostbaar. Beter dunkt my te zyn maer eenvoudigh te werk te gaen, namenlyk om het rottekruid met gelijke deelen salpeter gemengd, zagtelyk in eenen

nen kroes te branden, of in eenen glazen kromhals ter destillatie te stellen. Wanneer men op de laetste wys, die zeker de beste is, werkt, zal men in den ontvanger eenen salpeter-geest verkrygen, terwyl het overblyfzel in den kromhals in water gesmolten zynde, tot kristallen kan gebragt worden, bekend onder den naem van *sal neutrum arsenicale*, of rottekruidäertig middenzout, teregt zoo genoemd, omdat het van eenen middenzoutigen aert is, dat is, nog zuure, nog loogzoutige teekenen geeft. Dit zout, waerin het rottekruid door het loogzout van het salpeter ontbonden en dus omwonden is, bezit dan de voorgemelde vereischten, dat is, het is ongelyk zagter als het rottekruid, en is volkomen in water ontbindbaer, zonder dat het rottekruid 'er uit nederzakt, en uit dien hoofde is het, dat ik deze bereiding, indien men het rottekruid tot geneeskundig gebruik wil bezigen, verre boven het rottekruid zelve zoude durven aenpryzen.

T.. H... M. Dr.

PROE-

P R O E V E N

WEGENS HET

NUT VAN HET KENNIPZAED

I N D E

G E E L Z U C H T ;

Door M. PRUYS M. D.

Dat de eenvoudigste geneesmiddelen dikwerf de grootste wonderen doen, zou ik door een aental proeven kunnen bevestigen. — Dat die zelfde eenvoudigheid dikwils de reden is, waeröm men zoodanige middelen minder beproeft, of achter den bank werpt, en in derzelve plaets meêr omslagtige en weidsche voorschriften verkiest, was desgelyks ligt te betogen. — En dat het eindelyk *à priori* volstrekt onmogelyk, en *à posteriori* veeltys zeer moeijelyk is de kragten, of wys van werking, der geneesmiddelen te bepalen, zal niemand, die niet door eene verregaende waenwysheid bezield is, ontkennen kunnen.

Over deze stellingen zou ik zeerwel eenige uitweidingen kunnen maken; dan nademaal zy
in

In de volgende gevallen vanzelfs ontwikkeld worden, heb ik zulks onnoodig, ja overtollig, geoordeeld.

J. W. zynde een man van een phlegmatiek gestel, wiens voedzel voornamenlyk bestond uit meelige spyzen, leidende hy daerenboven zittend leven, werd in oogstmaend 1784. van eene zware geelzucht overvallen. Hy klaegde over benaauwdheid, hardlyvigheid enz. Zyn levenswys, zyn voedzel en gestel in aenmerking nemende, besloot ik, dat 'er eene verstopping, uit eene lymigheid der vochten ontstaende, moest plaets grypen: hierna rigtte ik diensvolgens myne geneeswys in; ik schreef hem *extracta amaricantia, resolventia, salina, laxantia, rheum, sapo, l'emetique en lavage* voor; doch schoon ik, by verwisfeling, met deze middelen zes weeken aenhiel, vorderde ik geen hair breedte, hy bleef integendeel in dezelfde omftandigheden. Over deze te leurstelling te onvreden, besloot ik te beproeven, wat het kennipzaed vermogt. En ziet daer, na het gebruik van dit middel, bedaerden, binnen weinige dagen, de toevallen, en de lyder was binnen zes weken, zonder eenigen verderen toefstel, volkomen gezond.

J. K. de tweede persoon, leidde dezelfde
zit.

zittende levenswys, gebruikte gelyke voedzels, en was mede van een week gestel; doch hy had de ziekte in een' minderen trap. Ik schreef hem dadelyk het kennipzaed voor, en hy was in 14 dagen hersteld.

A. V. N. was eene vrouw van jaren, mede een zittend leven leidende, flap van gestel, zynde eene groote liefhebster van koffy en thee, deze klaegde over zware spanning, benauewdheid en hardlyvigheid; zy was byna groen van kouleur, en heur pis was donker groen. Nadat zy het kennipzaed drie dagen gebruikt had, hield de benauewdheid en spanning op, 'er kwamen één of twee ontlastingen daegsch, en zy is in drie weeken volkomen genezen.

J. S. de laetste was een man, die zich meermalen in den drank te buiten ging, en die in deze ziekte gevallen was door schrik en eene schielyke verkouding, de natuurlyke gevolgen van een' waterval: hier moest men derhalven eene verstoping en vooral eene krampächtige aendoening onderstellen, welke laetste oorzaak vooräl werd aengeduid door de hevige benauewdheid, de pyn, den onregelmatigen en tuschenpoozenden polslag, en
de

OVER HET GEBRUIK
 VAN
 GISTENDE PAPPEN
 IN
 VERSTERVINGEN;

Uit het Engelsch van JOHN POWER, Heelmeester in POLESWORTH.

Omtrent het begin van hooimaend 1770, werd myne hulp verzogt van eene jufvrouw in deze stad, die 67 jaren oud was, zy had een tener en flap gestel, en hare natuurlyke kragten waren veel verminderd: om dezen tyd begon zich eene versterving voor te doen aen den top van den grooten teen, zonder dat 'er eene andere ziekte of ongemak was voorafgegaen. — De koortsbast, rooden wyn, het heulsp, vlugge en versterkende middelen, waren derhalven rykelyk toegediend. Pappen, met den koortsbast, het heulsp, en speceryen, waren uitwendig veelvuldig aengelegd; wynige en geestryke middelen waren desgelyks gebruikt; maer voor het einde van herfstmaend waren alle de teenen

nen van de aengedane voet verstorven; en de verfterving nam langzaam toe met eene loodverwige kouleur, die zich tot aen den enkel verspreidde; 't geen my weinig hoop gaf op hare herstelling, te meêr daer zy de geneesmiddelen moede werd. — Doch daer ik dood vleesch, gedurende verscheiden maenden, gelukkig bewaerd had, door hetzelfde in vaste lucht te houden, (overëenkomstig de ontdekking van D. MACBRIDE,) zoo besloot ik te beproeven, welke een uitwerkfel, in dit geval, de uitwendige bepaling van denzelven hebben zou, verwagende dat de rottende uitvloeizels van de verstorven deelen (waeromtrent men vele redenen heeft om te gelooven, dat alle verftervingen verder verspreid worden) zoude verbeterd of voor een gedeelte vernietigd worden door de vaste lucht. Er werd derhalven een pap gereed gemaakt, van zoodanige innengzels, die ik het geschikste oordeelde, om door byvoeging van een weinig gist te gisten, als tarwebloem, honing en water; dezelve werden tot een dun beslag gemengd, en by het vuur gezet, tot dat het begon te gisten, vervolgens werd hetzelfde, byna koud, aengelegd eenmael daegsch gedurende tien dagen, wanneer, tot myne groote voldoening, de verfterving was bepaeld,

en de rottige stank verdreven; men hield met de pappen aen, totdat de verstorven teenen los gingen, en weggenomen waren, wanneer de gewone ettermakende middelen en bederfwerende pleisters in derzelver plaats werden aengewend; de zweer begon goede stof te ontlasten, mackte nieuw vleesch, en had een gunstig voorkomen. Maer omtrent het einde van slagmaend, viel toevallig by nacht het verband af, en de stomp lag blood voor de koude lucht; des morgens was dezelve zwart en droog. Ik verbond denzelven met warme, zachte, ettermakende, middelen, en bedekte deze met londonsche theriakel, maer konde geene verëtering bekomen, daer de versterving op nieuw plaats greep, en binnen weinige dagen tot op de helft van de voet voortliep. Terwyl de stank wederom onverdragelyk werd, werden de gistende pappen, als voorens, aengelegd; en al het loodkleurige, dat zich, ter breedte van een hand, boven den enkel verspreidde, werd desgelyks met dezelve bedekt; en binnen weinige dagen was de versterving tot myn genoegen bepaeld; schoon heur eetlust grootelyks verminderd ware, en heur kragten zeer uitgeput. Men hield met de pappen aen tot het begin van lentemaend 1771, wanneer de verstorven
dee.

deelen afscheiden omtent het midden van de achtervoetsbeentjes, even eens als of zy waren afgezaegd, en werden met het verband afgenomen zonder verlies van een theelepelt vol bloeds. Van dien tyd af heelde de zweer vrywel, schoon aenmerkelyk langzaam; zy kreeg haer eetlust en gezondheid wederom; welke zy tot nu toe geniet.

Sedert het vorige geval, heb ik de goede uitwerkzels gezien van de vaste lucht, op dezelfde wys gebezigt (doende somwylen een weinig van de koortsbast of *tinct. thebaïca* by de pappen) in eene eerstbeginnende versterking aen het been van een oud man, welke vergezeld ging met eene zwelling, van eene zwarte kouleur, aen den voet en enkel, die zich met een blaauwe vlek uitbreidde op de zyde van 't been, en waerby zich groote blazen op den voet voegden, die niet grooter werden, noch in getal toenamen, nadat de gistende pappen waren aengelegd; maer schie-lyk heelden of opdroogden; de zwelling nam af, en de zwarte kouleur verdween binnen weinige dagen; en in veertien dagen was hy in staet om uittegaen, en blyft tot nu toe wel.

Desgelyks heb ik de gistende pappen, met

eenig voordeel, gebruikt tegen vele stinkende, zweren, wanneer ik vermoedde, dat de opflurping van de stinkende stof nadeelig voor de gezondheid ware.

Is derhalven de vaste lucht niet een slap zuur? — Zoo ja, dan is het geen wonder, dat dezelve de rotting tegenga, daer het reeds langen tyd bekend is, dat alle andere zuren zulks doen; maer daer de grooter vloeibaarheid denzelven geschikter maekt, om dieper in zachte ligchamen doortedringen, en daer deszelfs invreetende kragt zoo gering is, zoo wordt dit middel beide vermogender, en dienstiger om de rotting in levende ligchamen te keertegaen.

BRIEF aen den Baron GEORGE BAKER, over
het voordeelig gebruik van loodbereidzels in som-
mige bloedstortingen.

Uit het Engelsch van H. R. REYNOLDS M. D. enz.

MYN HEER!

Nademael gy u zooveel moeite gegeven hebt met de loodstoffen te onderzoeken, daerom beschouw ik u als gerechtigd, om het eerste kennis te dragen van eenige ontdekking in dat vak van onze kunst; en ik neem met vermaek deze gelegenheid waer, om u bekend te maken het groote denkbeeld, dat ik van uwe verdiensten als geneesheer koester, en de eerbied en achting, die ik u toedraag, als een edelman en myn vriend.

Het spyt u, in meêr dan eene van uwe fraeije onderzoekingen over de eigenschappen van het lood, die in *Medical Transactions* zyn bekend gemaakt, dat de bereidzels van die delfstof, welke een byzonder vermogen heeft om bloedstortingen te stoppen, niet veilig, inwendig kunnen gebruikt worden. Ik houde my overtuigd, dat het u eene aengena-

me voldoening zal geven, wanneer gy hoort, dat ik reeds voor verscheiden jaren, nu en dan, en, gedurende dit loopende jaer, verscheidenmalen beiden de *tinctura saturnina* en de *saccharum saturni* gebruikt heb met voordeel en veiligheid, en zonder dat 'er eenige kolykbyn opgevolgd is.

Voor omtrent tien jaren, wanneer ik een van de artzen ware van het Middelfex gasthuis, had ik aldaer onder myne bezorging eene vrouw, die tusfchen de 40 en 50 jaren oud was, fukkelende aen eene geweldige bloedstorting uit de baer moeder, zonder eenige byzondere pyn, omtrent de ftreck van dat ingewand, en zonder eenige teekenen van een knoestgezwel in hetzelve of deszelfs aenhangzels. Zy was zeer vermagerd en in kragten verminderd; en ik zag heur dagelyksch vervallen onder de voortdoring van den vloed, fchoon ik op verfchillende wyzen beproefde, om denzelven te ftoppen. Ik beval haer diefhalven om twintig druppels van de *tinctura saturnina*, alle vier uren, in een gefchikt voermiddel te gebruiken. Sommigen hebben onderfteld, dat deze *tinctuur* geen lood bevat, maer de uitkomst, in dit geval, toont klaer het tegendeel. De derde gift verminderde den vloed;

vloed; m^{er} veröorzaakte een zeer geweldig kolyk. De Apotheker beval haer zeer voorzigtig met de *tinctuur* uittescheiden, en gaf haer een pynstillend middel. Des niettemin verdween de pyn niet spoedig, nog gemakelyk. Eindelyk was zy verdreven door herhaelde giften van het heulfap, op den derden dag, en de lyderes werd gezuiverd met het buiköpenend zout. Op den vierden of vyfden dag kwam de bloedstorting weder, even geweldig als tevoren, ziende dat alle myne poogingen, die ik in 't werk gefield had om den vloed te stoppen, vruchteloos waren, uitgezonderd de proef met *tinctura saturnina*, zoo besloot ik om op nieuws dit middel te beproeven, en tevens deszelfs schadelijke uitwerksels op de darmen voortekomen. Het ware voor my klaerblykelyk, dat de bereidzels van 't lood een byzondere kramp in de darmen verwekken; en dat deze kramp, wanneer dezelve aanwezig is, veel spoediger wykt voor het heulfap, dan voor eenige andere middelen. Het kwam my derhalven waerschynelyk voor, dat deze kramp kon voorkomen worden, als men, tegelyk met de loodbereidzels, het heulfap toediende. Derhalven liet ik van de *tinct. saturn.* ʒxiv en van de *tinct. Thebaïca* ʒij nemen en samen-

mengen, en van dit mengzel liet ik, om de vier uren, 20 druppels nemen met een weinig gerstewater. De uitkomst beantwoordde aen de verwachting. In den tyd van vierentwintig uren was de vloed zeerveel vermindert, en hield geheel op binnen agtenveertig uren; en 'er was niet de minste kolykbyn veröorzaekt, schoon het middel naderhand, gedurende verscheiden dagen, 'smorgens en 'savonds, gebruikt werd. Het trok desgelyks myne verwondering, daer ik vond, dat de buik of van zelfs open bleef, of door een gering middel aen den gang kwam, gedurende de geheele behandeling. De arme vrouw kreeg allengs heur vleesch en kragten; en verliet het gasthuis in goeden welstand. Ik zag heur na verloop van twee jaren, wanneer zy my vertelde, dat zy wel gebleven was.

Door dezen gelukkigen uitflag bemoedigd zynde, heb ik, binnen de laetste negen of tien jaren, van hetzelfde mengzel, in dezelfde gift, gebruik gemaakt, met voordeel in zeven gevallen van bloedstortingen, zonder dat het eens een kolyk veröorzaekt heeft.

Ik bediende my nooit van het *saccharum saturni* als nu eerst binnen korten tyd. Ik heb
het.

hetzelve in den tyd van de vier laetste maenden driemalen toegediend. Het eerste geval, waerin ik het gebruikte, was eene bloedspuwing van een jongman. Ik gaf het in de volgende gedaente *R. sacch. saturn. gr. j. confexv. rosar. gr. iv. Tinct. thebaec. gutt. iij.*

F. Pilul. alle zes uren te gebruiken.

Binnen twee dagen vermeerderde ik de hoeveelheid van het *saccharum saturni* tot een en een half aes, en de *tinct. thebaica* tot vyf druppels in ydere pil, die hy gedurende zeven of agt dagen innam. Voor hy dit middel gebruikte, was de polslag vol en hard, en men telde 108 slagen in één minuut, niet-tegenstaende hy verscheidenmalen adergelaten was, salpeter en andere onzijdige zoutmiddelen rykelyk gebruikt, en zich van alle voedzel onthouden had, uitgezonderd wei, gerstenwater en fruit. Doch nadat hy hetzelve vier dagen had ingenomen, werd de polslag zagt en min vol; en men telde niet meêr dan 70 slagen in één minuut. De bloedspuwing hield op den vierden dag na het gebruik van deze pil, en kwam niet wederom. Gedurende deszelfs gebruik had hy dagelyksch geregeld twee ontlastingen, en hy klaegde niet eens

eens over de geringste pyn in zyne darmen.

Het tweede geval was eene bloedstorting uit de lyfmoeder in eene jufvrouw van 52 jaren, die ik tegelyk met den geneesheer FORD be- diende. Wy schreven haer eerst voor, *sacchar. saturn. gr. ss. tinct. thebäic. gutt. ij.* en daerna *sacchar. saturn. gr. j. tinct. thebäic. gutt. iv.* tot een pil, gemackt met concerf van rozen, yde- re vier uren te nemen. Dit middel gebruikte zy verscheiden dagen, met het gelukkigste gevolg voor hare vlocijing, en zonder eenig letzel voor heur darmen. Deze jufvrouw is tegen- woordig in een' goeden welstand.

Het derde geval, waer in ik het zelve gaf, was eene neusbloeding in een man van 36 jaren, die onlangs eene hevige venuskwael had doorgestaen, waervoor men hem had la- tenkwylen. Hy gebruikte *sacchar saturn. gr. j. ss. tinct. thebäic. gutt. iv.* alle zes uren, gedu- rende een week, zonder dat zyne bloeding wederkwam, of zonder eenige gewaerwor- ding van pyn.

Nimmer heb ik het *sacchar. saturn.* in eene ontbinding gegeven, en nooit heb ik hetzel-

ve,

ve, of eenig ander loodbereidzel, in bloedvloeijingen van de maeg of darmen toegediend.

Wanneer ik eene van de bovengenoemde loodbereidzels met de *tinct. thebaïca* heb toegediend, heb ik nooit de lyders hardlyviger bevonden, of zoo zy al hardlyvig waren, moeilijker tot ontlasting gebragt, dan die geenen, die andere samentrekkende geneesmiddelen met het heulsap gebruikt hadden.

Myn oogmerk is geenszins om juist te bepalen, in welke gevallen van bloedvloeijingen; in welke byzondere tydperken van die gevallen; en onder welke omstandigheden men samentrekkende middelen gebruiken moet; veel min' bedoel ik het gebruik van loodmiddelen, in alle bloedstortingen, zonder onderscheid, aen te pryzen. Ik ben bedagt op derzelver schadelijke eigenschappen, en wensch dat andere ook zoo zyn mogen. De kundige geneesheer weet, wanneer men tot samentrekkende middelen zyn toevlugt moet nemen; en hy weet tevens dat de loodbereidzels onder de meest vermogende, en kragtigste, van dit soort behooren. Myn eenigste wensch is om hem te ver-

verwittigen, dat ik dezelve gebruikt heb;
 en op wat wys ik dit gedaen heb met voor-
 deel en zonder gevaer.

Ik ben enz.

J. R. REYNOLDS.

BEDFORD Row.

den 15 van slagmaend 1784.

Fig. I.

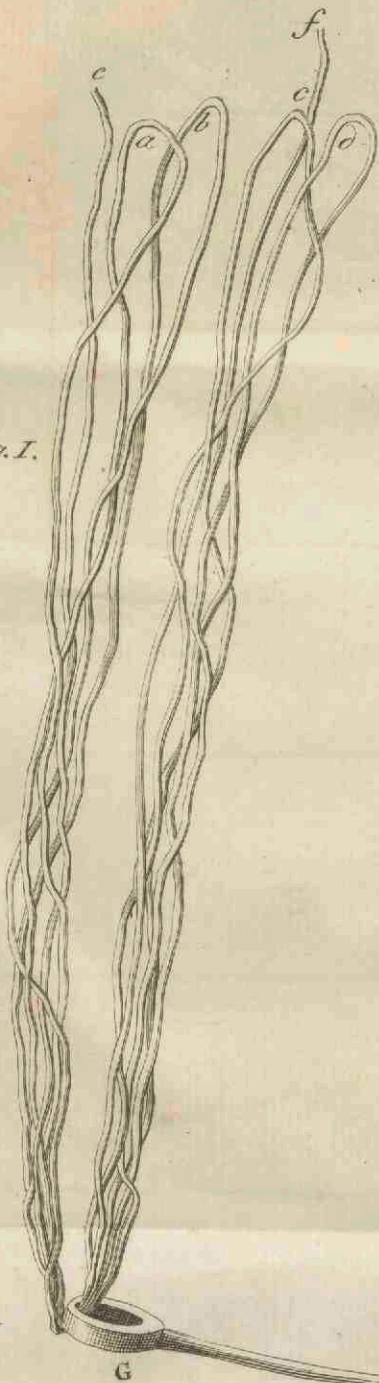

Fig. II.

